

LATVIJAS ŪNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS SABIEDRISKO ZINĀTŅU BIEDRĪBAS

RAKSTU KRĀJUMS

II

TRAVAUX

DE LA SOCIÉTÉ ACADÉMIQUE DES SCIENCES
SOCIALES (UNIVERSITÉ DE LETTONIE)

II

RĪGĀ, 1939

AKC. SAB. VALTERS UN RAPA

Veltīts

prof. Dr. iur. Vasilija Sinaiska 60 mūža
un 30 zinātniskās darbības gadu atcerei.

Latvijas Universitātes
A k a d ē m i s k ā
Sabiedrisko Zinātņu Biedrība

Société Académique
des sciences sociales
(Université de Lettonie)

Latvijas Ūniversitātes
Akadēmiskās Sabiedrisko Zinātņu Biedrības

Rakstu krājums

||

Travaux

de la Société Académique des sciences sociales
(Université de Lettonie)

||

Rīga, 1939
A/S. VALTERS UN RAPA

A/S. VALTERS UN RAPA
GRAMATSPIESTUVE,
RIGA, BRIVIBAS IELĀ Nr. 129/133

Saturs.

	Lapp.
Prof. A. Švābe. „Limbažu brīvības grāmata“	9
Prof. K. Dišlers. „Dažas piezīmes par Servija Tullija centūriju satversmi“	29
Prof. P. Lejiņš. „Pūļa psiholoģijas nozīme kriminaltiesībās“	46
Prof. A. Krugļevskis. „Līdzdalība noziedzīgos nodarījumos“	59
Doc. K. Čakste. „Motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildības problēma Latvijas un ārzemju civiltiesībās“	87
Doc. A. Aizsilnieks. „Amerikas institucionalistu skolas izejas punkti“	108
Doc. B. Ābers. Kommendācijas forma Rīgas bīskapa un virsbīskapa valstī“	124
Priv.-doc. L. Šulcs. „Tiesību idejas un dabisko tiesību problēma Kanta tiesību teorijā“	133
Kopsavilkums vācu valodā	155
Asist. J. Grinbergs. „Jautājumā par atklātās un komandit-sabiedrības personību“	166
Asist. A. Pavars. „Profesoris atque iuris doctoris Basilii Sinaiskii opera 1907.—1938.“	177

Arveds Švābe.

Limbažu brīvības grāmata.

1.

Vācu laikos Limbažu pilsēta atradās Rīgas archibīskapijas „lībju galā“, un arī pilsētas vārds „Lemselle, Lemszel, Lembzel, Lemmezelle, Lemsal“ ir lībisks: vai nu no *lōmm*, celms, vai *lāmps*, dūņas un *sala, sel*, purva sala.¹⁾ Tā kā Limbaži atrodas uz pus km platas sauszemes mēles starp diviem glacialiem ezeriem, no kuriem vienu sauc par Dūņezeru, tad ticamāka ir otrā etimoloģija, kas spiež domāt, ka *Lembzel* latviski nozīmē „Dūņu sala“. Latviešiem ieceļojot Z. Vidzemē un šo apgabalu latviskojot, lībisko vietu vārdu otrā sastāvdaļa vai nu tika tulkota, vai latviskota, pie kam -sel, -sile mūsu senču mutē pārvērtās par -aži: Lembzel, Limbaži; Sunteselle, Suntzel, Suntaži; Pabasele, Pabasile, Pabaži un tml.

Limbaži bijuši apdzīvoti jau pirms vācu laikiem, par ko liecina senais lībju pilskalns pie tagadējā Dzirnavu ezera iepretim nespējnieku namam. Tagad to tauta sauc par Ņezberu kalnu, bet 17. g. s. planos tas apzīmēts par Veco pilskalnu.²⁾ Lai gan 18. g. s. Livonijas chronists J. G. Arnsts saka, ka jau 1223. g. bīskaps Alberts uzcēlis Limbažos savu pili,³⁾ kam seko arī vēlākie autori,⁴⁾ tomēr šo tradīciju neatbalsta neviena dokumenta liecība. Limbažu pili avotos sastopam minētu vēl tikai 1318. g. 23. februārī, proti, pāvesta Jāņa XXII rīkojumā

¹⁾ A. Westren-Doll, Urkundliche livische und kurische Ortsnamen, 10. lp. (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1924. Dorpat, 1926.)

²⁾ E. Brastiņš, Latvijas pilskalni, Vidzeme, 197. lp., Rīgā, 1930.

³⁾ J. G. Arndt, Der Liefländischen Chronik Andrer Theil, 343. lp., Halle, 1753.

⁴⁾ J. Jenšs, Limbaži, 23526. lp. (LKV, XII sēj., Rīgā, 1935.)

Vācu ordeņa mestram atdot šo pili kopā ar citiem īpašumiem Rīgas archibīskapam Fridricham.⁵⁾ Jau 1297. g. Livonijā bij izcēlies pilsoņu karš starp Vācu ordeni no vienas puses un pārējo bīskapiju, izņemot Kurzemes, koalīciju no otras puses; tam pievienojās bez Rīgas kā galvenā ķildas ābola arī bīskapiju pilsētas. Lai sašķeltu naidīgo koalīciju, Vācu ordenis vispirms okupēja archibīskapijas pils un pilsētas, bet pašu archibīskapu Jāni III saņēma gūstā. Tad Rīga sabiedrojās ar Lietuvu, un leišu pulki 1298. g. izsīroja un nopostīja Vidzemi, pie kam 1. jūnijā Turaidas kaujā tika sakauti ordeņa spēki, bet pēc Prūsijas palīgu ierašanās Ādažu kaujā 29. jūnijā savukārt tika sakauti rīdzinieki un leiši. Iejaucās pāvests Bonifacijs VIII un 1299. g. panāca archibīskapa atbrīvošanu, kurš devās uz Itāliju un mira Romā jau 1300. g. Viņa pēctecis francūzis Izarns 1302. g. tika pārcelts par archibīskapu uz Lundu, bet nākošais, skandināvietis Jānis Grants, atteicās nākt uz Rīgu. Tāpēc no 1302.—04. g. archibīskapija bij bez gana. Beidzot 1304. g. martā šo amatu pieņēma čehu franciskānietis Fridrichs no Pernšteinas, bet pilsoņu kara dēļ jau 1307. g. pavasarī atstāja Livoniju un aizceļoja uz Aviņonu pie pāvesta, kur arī palika līdz savai nāvei 1341. g. Sākās ilgas prāvas starp ordeni un archibīskapu, pie kam pāvesta sūtīti izmeklēšanas tiesneši ieradās Rīgā un vāca apsūdzības materialu pret Livonijas iekšējo ienaidnieku Vācu ordeni. Tā kā pēdējais atteicās izpildīt kurijas pavēles, pāvests Jānis XXII 1318. g. uzaicināja mestru ierasties Aviņonā, lai attaisnotos kurijas priekšā, un šai pāvesta citācijas rakstā starp ordeņa okupētām bīskapijas pilīm tiek minēti arī Limbaži.

Tā kā okupācija bij notikusi 1298. g., tad ir skaidrs, ka bīskapa pils Limbažos tika uzcelta jau 13. g. s. To pašu pierāda šis pils vecāko celtniecisko elementu — galvenā portāla nolaižamo trelīņu ietvere — acīm redzamā līdzība ar Visbijas pilsētas vārtu izbūvi, pie kam šāds aizgūvums varēja notikt vienīgi 13. g. s. pirmā pusē, kad pastāvēja cieši sakari starp Gotlandi un Livoniju, un kad Latvijā arī citas pils un baznīcas cēla Gotlandes dzirkāļi. Šīs celtnes no 1200.—1230. g. bij tipiska Gotlandes romanika⁶⁾, bet romaniska tipa konsoles ir

⁵⁾ LUB., II. n., 661., 105. lp.

konstatētas arī Limbažu pils apakšstāva stūra istabā.⁷⁾ Tā tad vēsturiskā un celtnieciskā ziņā nevar būt iebildumu pret Arnta domām, ka Limbažu pils celta bīskapa Alberta laikā, lai gan 1223. gadu nevar pierādīt kā minētās pils celšanas gadu.

Nav skaidri zinams arī Limbažu pilsētas dibināšanas gads. Tā kā 50 km garā Svētupe, kas no Limbažu ezeriem ietek jūrā, savieno pilsētu ar Svēciemu (tagad Sveiciemu) jeb Jaunsalaci, kas savukārt atrodas tikai 6 km no Salacgrīvas, tad nav šaubu, ka Limbažus varēja uzskatīt par jūras ostu vismaz mazākiem kuģiem. Bez tam paturot vērā, ka galvenā archibīskapa osta Salaca atradās taisni šai Rīgas jūras līča krastā, saprātīsim, ka Limbažiem drīz vien vajadzēja kļūt par „lībju gala“ ievērojamu tirdzniecības centru. Lai gan Arnsts apgalvoja, ka Limbažus cēlis archibīskaps Eniņš 1439. g., tomēr tam nav nekāda pamata, jo jau vēlākais 1358. g. apliecināts kāds Limbažu namnieks (civis in Lemeselle), vārdā Paides (Wittensteyn) Dīriķis, kas bij iekīlājis 11 arklus zemes vasalim Dīriķim Poikejervam.⁸⁾ Ja nu 14. g. s. vidū ir dokumentēti Limbažu pilsoņi, tad protams, toreiz vajadzēja būt arī pašai pilsētai.

To apstiprina arī turpmākās liecības. Jau 14. g. s. pirmā pusē Livonijas pilsētas piedalās Hanzas pilsētu dienās, pie kam t. s. Livonijas trešdaļā pie Rīgas „frakcijas“ piederēja Cēsis, Valmiera, Limbaži un Koknese.⁹⁾ Spriežot pēc Rīgas kases grāmatām, 1352. g. Limbažos notika Rīgas frakcijas pilsētu dienas,¹⁰⁾ bet Vilandes pilsētu saeimā 1368. g. piedalījās arī Limbažu rātes kungi¹¹⁾. Vilandes saeima tika sasaukta sakarā ar Vācu ordeņa virsmestra ierosināto Ķelnes konfederāciju, kur 1367. g. 19. novembrī Pomerānijas, Prūsijas, Nīderlandes un Livonijas pilsētas noslēdza kara savienību pret Dānijas karali Valdemāru un Norveģijas karali Hākonu, pie kam tika

⁶⁾ P. Kundziņš, Latvju architektura, 21483.—85. lp. (LKV., XI sēj., Rīgā, 1935.)

⁷⁾ C. v. Löwis of Menar, Bemerkungen betreffend das Rīgasche und Lemsalche Schloss, 77. lp. (Sitzungsberichte a. d. J. 1888., Rīga, 1889.)

⁸⁾ LGU., I, n. 83.

⁹⁾ AR., I, n. 58., 61.

¹⁰⁾ Turpat, n. 63.

¹¹⁾ Turpat, n. 86.

nolemts sākot ar 1368. g. 20. februari kara izdevumu segšanai uzlikt visiem konfederātiem īpašu nodokli, t. s. mārčiņu muito (Pfundzoll). Acīm redzot šī kara nodokļa sadalīšana notika Vilandes pilsētu dienās, pie kam līdz 8. septembrim Livonijas ostas bij iekasējušas 581¼ Lībekas mārkas, no kurām Rīga sedza 261, Tallina 221¼, Pērnavā 90 un Limbaži 9 mārkas.¹²⁾ Laimīgi uzveikta kara izdevumu segšanai 1369. g. 2. februārī atkal noturēja pilsētu dienas, šoreiz Pērnavā, pie kam visām Livonijas pilsētām bij jāmaksā 1744½ Rīgas mārkas, kas tika sadalītas šādi: Tērbatai 450, Rīgai 304½, Tallinai 265⅛, Pērnavai 73½, Cēsīm 72, Vilandai 43, Valmierai 36, Limbažiem 8⅛ un Koknesei 7½.¹³⁾ Šīs ziņas ir ļoti svarīgas, jo pierāda nevien Limbažu pilsētas bijumu 14. g. s. pirmā pusē, bet arī liecina, ka Rīgas frakcijā Limbaži bij kādas 9 reizes mazāka pilsēta nekā Cēsis un 4 reiz mazāka par Valmieru. Vienīgi Koknese bij apmēram tikpat liela kā Limbaži. Beidzot 1369. g. pavasarī Limbažos atkal notiek pilsētu saeima.

Par spīti šīm drošām liecībām vēsturnieki joprojām apgalvo, ka Limbažu miestīņam pilsētas tiesības piešķirtas vēl tikai 1385. g. 31. martā¹⁴⁾ vai arī¹⁵⁾: „starp 1318. un 1358. g. nodibinājās Limbažu pilsētiņa.“ Visi šie apgalvojumi tiek pamatoti ar H. Bruininga Livländische Güterurkunden dokumentu nr. 117, kas datēts ar 1385. g. 31. martu un satur Limbažu pilsētas brīvības grāmatas transsumtu. Minētais dokuments tagad atrodas Varšavas galvenā archivā,¹⁶⁾ bet diemžēl ir tikai neapliecināta kopija, kas spriežot pēc vecākās dorsualijas¹⁷⁾ pieder 14. g. s. beigām. Transsumtu ir izdevusi Limbažu pilsētas rāte kopā ar birģermeistaru un iesāk to ar apliecinājumu, ka tā esot saņēmusi archibīskapa Jāņa un domkapitula apzīmogotu grāmatu (bref), kur aprakstītas viņa piešķirtās pilsētas brīvības un tiesības (des stades vryheit unde rechticheit), kā arī konstatēts: pilsēta pieder pie archibīskapa galda zemēm,

¹²⁾ LUB., III, n. 1055.

¹³⁾ AR., I, n. 88.

¹⁴⁾ L. Arbuzovs, Jānis IV, 13889. lp. (LKV., VII sēj., Rīgā, 1931.)

¹⁵⁾ J. Jenšs, Limbaži, 23526. lp. (Turpat, XII sēj., Rīgā, 1935.)

¹⁶⁾ Collectio Autogr., nr. 207., sygn. 2.

¹⁷⁾ „Copia de literis de et super fundacione opidi Lemzelle et in quibus omnes libertates continentur.“

kurš ar pilsētas ziņu un uz sava rēķina licis ap Limbažiem uzcelt pilsētas mūri. Tālāk seko transsumētā dokumenta teksts ar latīņu ievada un beigu protokolu, kamēr dokumenta saturs nepārprotami ir tikai agrāka latīņu oriģināla vēlāks tulkojums lejasvācu valodā. Latīņu beigu formula skan: "Dots Rīgā tā Kunga 1385. g. marta mēneša pēdējā dienā, kas bij piektdiena pirms Lieldienām, mūsu pontifikata desmitā gadā." Tā liecina, ka dokuments datēts pareizi, lai gan stingri ņemot jau 1384. g. 23. oktobrī archibīskapam Jānim IV bij pagājuši 10 amata gadi, ievērojot to, ka pāvests viņu apstiprināja 1374. g. 23. oktobrī.

Šai transsumētā dokumenta latīņu formulai atkal seko lejasvācu teksts, kurā teikts, ka pilsēta likusi šo dokumentu norakstīt 2 eksemplāros un apzīmogot tos ar pilsētas zīmogu, pie kam viens eksemplars tiek nodots archibīskapam, bet otrs domkapitulam, lai pēcnācēji nevarētu teikt, ka viņiem šādas privilēģijas nav. Ja ugunsgrēkā vai kā citādi ietu bojā pati brīvības grāmata vai tās abi minētie transsumti, tad nozaudētājs var to likt norakstīt no atlikušiem eksemplāriem un likt šo kopiju apzīmogot. Diemžēl, šī transsumta izdošanas vieta un laiks nav minēti, ne arī tas ir ticis apzīmogots. Bez šaubām, Limbažiem jau toreiz bij savs pilsētas zīmogs: sv. Labrencis ar grāmatu kreisā rokā, ar labo atspiedies uz restēm sakramentu namiņā. Ar šādu zīmogu Limbažu birģermeistars un rāte apstiprināja savu 1418. g. 15. jūnija rakstu¹⁹⁾ Tallinas pilsētas rātei. Tas pierāda, ka šis Rīgas domkapitula archivā atrastais transsumts būs nokopēts vēlāk no Limbažu pilsētas iesniegtā transsumta oriģināla.

Dokumenta izdevējs H. Bruinings domāja, ka transsumts sastādīts vai nu vienā laikā, vai drusku vēlāk pēc Limbažu brīvības grāmatā minētā datuma 1385. g. 31. marta. Lai pārbaudītu šo uzskatu, salīdzināsim Jānim IV piedēvētā dokumenta ievada un beigu protokolu ar šī archibīskapa izdotiem drošiem aktiem. Ievads skan šādi: „In nomine sancte et individue Trinitatis, amen. Permissione divina sancte Rigensis

¹⁹⁾ LUB., V, n. 2250. un R. von Toll, Est-und Livländische Brieflade, IV, Tafel 99, n. 9. — H. v. Bruiningk, Messe und kanonisches Stundengebet, 459 Anm. 1. Riga, 1904.

ecclesie archiepiscopus Johannes quartus ad perpetuam rei memoriam.¹⁹⁾ Turpretim Jāņa IV 1382. g. 14. maija aktā par dažu zemju apmaiņu tas pats protokols skan šādi: „Johannes Dei et apostolice sedis gratia sancte Rigensis ecclesie archiepiscopus universis Christi fidelibus.“²⁰⁾ Redzam, ka pēdējā aktā trūkst Limbažu brīvības grāmatas invokācijas formulas „svētās un nedalamās Trīsvienības vārdā.” Kur Jānis IV lieto šo formulu, tur invokācija skan 14. g. s. parastā veidā: „In nomine Domini, amen.“²¹⁾ Otrkārt, Latvijā izdotos aktos minētais archibīskaps nekad nelieto Limbažu brīvības grāmatas devocijas formulu „permissione divina“, bet gan vienkāršāko formulu „Dei gratia“ ar piemetinājumu: „et apostolice sedis gratia.“²²⁾ Formu „permissione divina“ Rīgas archibīskapi vispār lieto ļoti reti: Izarns divreiz 1302. un vienreiz 1304. g., Promolds 1354. un 1355. g., Jānis V 1399. g. Treškārt, intitulācijā jau 12. un 13. g. s. bij parasts pieminēt arī valdnieka kārtības skaitli, ko 14. un 15. g. s. visbiežāk atlaida nost. Kā redzējām, Limbažu brīvības grāmatā Jānis (Sintens) titulēts par Jāni Ceturto (Quartus), kādu apzīmējumu neatrodam nevienā minētā archibīskapa Latvijā izdotā dokumentā. Turpretim šo kārtības skaitli sastopam Jāņa IV 1391. g. 5. jūnija transsumtā, kas izdots Lībekā,²³⁾ kur archibīskaps bij aizbēdzis līdz ar vairākiem domkungiem, glābdamies no Vācu ordeņa, kas apvainoja viņus nodevīgos sakaros ar krieviem un leišiem. Acīm redzot domkungi bēgot paņēma līdz nevien Rīgas baznīcas dārglietas, bet arī daļu domkapitula archiva, jo cifādi 1391. g. 5. jūnijā Jānis IV nevarētu Lībekā transsumēt un apstiprināt bīskapa Alberta 1211. g. dāvinājuma grāmatu Rīgas domkapitulam, par kuru viņš saka: „quas sanas et integras, vero suo sigillo sigillatas perspeximus, et per notarium publicum... de verbo ar verbum transsumi fecimus.“ Šo Lībekas transsumtu sastādīja ķeizarkais notars Zanders Saksis un ievada protokolā min taisni tās pašas formulas, izņemot invokāciju, ko redzam vārdiski atkārtotu arī Limbažu

¹⁹⁾ LGU., I, n. 117., 121. lp.

²⁰⁾ Turpat, n. 110.

²¹⁾ LGU., I, n. 105.

²²⁾ LGU., I, n. 106., 110. un LUB., III, n. 1178.

²³⁾ LUB., III n. 1297.

brīvības grāmatas transsumtā, proti: „Permissione divina s. Rigensis ecclesie archiepiscopus Johannes quartus ad perpetuam rei memoriam.“ Tāpat abos transsumtos saskan beigu protokola datuma formula: „actum et datum Rige“ un „data et acta in civitate Lubicensi.“ Turpretim Latvijā izdotos aktos pats Jānis IV lieto tikai vienkāršo formu „datum“ vai „acta sunt“. Ievērojot visu teikto, ir skaidrs, ka Limbažu brīvības grāmatas transsumts nav sastādīts Rīgā 1385. g., bet gan Lībekā 1391. g. vai dažus gadus vēlāk. Tikai ar to var izskaidrot, kāpēc Limbažu pilsētas transsumētā brīvības grāmata palika neapzīmogota un nedatēta, jo Lībekā nebija Limbažu birģermeistara, kas varētu to izdarīt. Tas nozīmē, ka H. Bruininga izdotais dokuments ir tikai minētās pilsētas transsumta privats noraksts domkapitula aizbēgušo locekļu vajadzībām, pie kam mēs nezīnam, kad un kas ir izdarījis Limbažu brīvības grāmatas tulkojumu, un pēc kāda parauga tas ir nokopēts Lībekā.

Ja tas ir tā, tad rodas jautājums, vai norakstītājs kopējot nav izdarījis kādas teksta pārmaiņas. Šai ziņā ir svarīgi pārbaudīt 1385. g. 31. marta dokumenta invokācijas formulu: „In nomine sancte et individue Trinitatis“. Zināms, ka šo formulu ieveda lietošanā karaļa Ludviga kanclers Grimalds 833. g., un vācu kancelejas lietoja gandrīz vienīgi to līdz pat 13. g. s.²⁴⁾ Tāpēc saprotams, ka šādu invokācijas formu nemaz nesastopam pāvestu dokumentos, bet Livonijas aktos līdz 1400. g. tā visbiežāk atrodama ķeizaru²⁵⁾ un laicīgo firstu²⁶⁾ izdotās grāmatās. No garīgiem firstiem to visilgāk lieto Tērbatas²⁷⁾ un Sāmsalas²⁸⁾ bīskapi, kā arī Vācu ordeņa kanceleja.²⁹⁾ Ja garīgie firsti to lieto vēl 14. g. s., tad tikai laicīgām personām vai iestādēm izdotos dokumentos: Tērbatas bīskaps 1396. g. un Vācu ordeņa virsmestrs 1398. g. līgumā ar leišu lielkungiem, mestrs tirdzniecības privilēģijā Lībekai 1299. g. Vispār Livo-

²⁴⁾ R. Thommen, *Urkundenlehre*, 25. lp., Leipzig, 1913.

²⁵⁾ Proti: 1212., 1214., 1219., 1226., 1228., 1245., 1354., 1355., 1356., 1359. g.

²⁶⁾ Proti: 1257., 1270., 1271., 1282., 1286. g.

²⁷⁾ Proti: 1224., 1234., 1274., 1396. g.

²⁸⁾ Proti: 1228., 1251., 1254., 1256., 1262., 1279., 1284., 1364. g.

²⁹⁾ Proti: 1299., 1366., 1398. g.

nijā šī formula ir iemīļota pilsētu un namnieku dokumentos: Sāmsalas bīskapu 1256., 1262., 1364. g. tirdzniecības privileģijās un 1279. g. pilsētas dibināšanas aktā, Tērbatas bīskapa 1274. g. tirdzniecības privileģijā, Rīgenes firsta 1282. g. privileģijā Rīgai, Vismares rātes 1330. g. privileģijā ordenim, Kurzemes bīskapa 1254. g. privileģijā tirgotājiem. Rīgas bīskapijā šādu invokācijas formu sastopam: bīskapa Alberta 1209. g. lēņa grāmatā Jersikas Visvaldim, tā paša bīskapa 1211. g. privileģijā gūdu tirgotājiem un Rīgas nespējnieku namam 1220. g.; legata Alnas Balduina 1234. g. izlīgumā ar Rīgas pilsētu, kā arī Rīgas rātes 1232. un 1252. g. aktos; beidzot Rīgas archibīskapa Alberta 1256. g., Jāņa I 1275. g. un Jāņa III 1295. g. tirdzniecības privileģijās. Turpretīm archibīskapijas 14. g. s. aktos man izdevies šo formulu atrast tikai vienu reizi, proti vasaļa Tīzenhauzena 1397. g. testamentā, pie kam šī muižnieku dzimta to pašu invokācijas formu lieto arī vēl 1471. un 1495. g.

Ja nu neviens 14. g. s. Rīgas archibīskaps neiesāk savus dokumentus „svētās un nedalamās Trīsvienības vārdā“, tad šādas formulas lietošana Jānim IV piedēvēta Limbažu brīvības grāmatā 1385. g. ir visai aizdomīga. Bez tam mēs jau redzējām, ka vismaz 25 gadus pirms šī datuma Limbaži bij nevien pilsēta, bet pat Hanzas pilsētu savienības loceklis, kas maksāja mārciņu muitu Hanzas kara izdevumu segšanai. Arī pats Jānis IV jau 1378. g. kādā Limbažos izdotā transsumtā³⁰⁾ sauc šo vietu par „opidum“ (pilsētu), un tāpat šī pilsēta apzīmēta 1392. g., kad tur notika archibīskapijas mantāgs,³¹⁾ lai gan bez šaubām abos gadījumos Limbaži pēc savas satversmes bij „civitas“. Ja tiešām tikai 1385. g. Limbažiem būtu piešķirta pilsētas satversme un Rīgas tiesības, tad taču 1392. g. tai būtu dots cits juridisks apzīmējums, bet nevis tas, ko tā lietoja pirms šī svarīgā satversmes akta. Pieņemot hipotēzi par Jāni IV kā Limbažu brīvības grāmatas autoru, nav saprotams, kā gan šis archibīskaps, kas cīņā pret Vācu ordeni meklēja palīdzību pie krieviem un leišiem, varēja savā privileģijā uzņemt pantu par kara gājieniem pret Lietuvu (reysen to Lettouwen). Pēc

³⁰⁾ LGU., I n. 105.

³¹⁾ LUB., III n. 1309.

visa teiktā man jāpievienojas K. Levis of Menara domām, ka nav pareizi pieņemt 1385. g. kā Limbažu dibināšanas gadu un piedēvēt Jānim IV minētās brīvības grāmatas piešķiršanu.³²⁾

Pēc manām domām šo privilēģiju Limbažiem piešķīris kāds cits archibīskaps, vārdā Jānis, kas pats sevi saucis par Ceturto. Acīm redzot tas būs bijis Švērinas grāfs Jānis, ko pāvests Bonifacijs VIII apstiprināja par Rīgas archibīskapu 1295. g. 18. aprīlī.³³⁾ Sekodams sava priekšgājēja Jāņa II paraugam, kas pats sevi titulēja par trešo Rīgas archibīskapu (archiepiscopus tercius³⁴⁾), arī minētais Švērinas grāfs, ko tagad mēs dēvējam par Jāni III, sauca sevi par ceturto Rīgas archibīskapu (Johannes, miseratione divina s. ecclesie Rigensis archiepiscopus quartus³⁵⁾). Laikam gan šo intitulāciju ar nolūku sagrozot, Limbažu brīvības grāmatas tulkotāji ievada protokolu pārveidoja šādi: „sancte Rigensis ecclesie archiepiscopus Johannes quartus“, t. i. Jāni III kā ceturto archibīskapu iztaisija par Jāni IV. Kā to redzam no 11. archibīskapa Valtenrodes Jāņa V intitulācijas (Johannes quintus permissione divina sancte Rigensis ecclesie archiepiscopus) 1399. g. 6. decembra lēņa grāmatā,³⁶⁾ šī pāreja no archibīskapu kārtības skaitļiem uz Jāņu kārtības skaitļiem notika 14. g. s. beigās, tā tad taisni tai laikā, kad tika nokopēts Limbažu brīvības grāmatas transsumts.

Šo varbūtību dara ticamu šādi apsvērumi. Lai gan uzglabājies pavisam maz Švērinas grāfa Jāņa, Rīgas ceturta archibīskapa Jāņa III (1295.—1300. g.) izdotu dokumentu, tomēr no tiem redzams, ka viņš bij pēdējais archibīskaps, kas ievada protokolā lietoja to pašu invocācijas formulu, ko sastopam Limbažu brīvības grāmatas transsumtā, proti savā Lībekā 1295. g. 28. augustā izdotā, archibīskapa Jāņa I 1275. g. 24. marta tirdzniecības privilēģijas transsumtā,³⁷⁾ ko ievada invo-

³²⁾ C. v. Lōwis of Menar, Bemerkungen betreffend das Rigasche und Lemsalsche Schloss, 77. lp. (Sitzungsberichte a. d. J. 1888. Riga, 1889.)

³³⁾ H. Hildebrand, Livonica vornämlich aus dem 13. Jahrhundert im Vaticanischen Archiv, n. 42., Riga, 1887.

³⁴⁾ LGU., I n. 41.

³⁵⁾ LUB., I n. 563.

³⁶⁾ LGU., I n. 151.

³⁷⁾ LUB., I n. 440. un 561.

kacija: „In nomine sancte et individue Trinitatis.“ Bet arī beigu protokola datējums pēc inkarnācijas gadiem (anno incarnationis Dominice) saskan Jāņa III 1296. g. un Jānim IV piedēvētā 1385. g. privileģijā, pie kam vispār Rīgas archibīskapijā līdz ar Jāni III beidzas paraša minēt inkarnācijas gadus un Jānis IV lieto tikai nativitates formulu (anno nativitatis³⁹⁾). Otrkārt, ieradies Latvijā, Jānis III jau 1296. g. pavasarī (pirms 18. aprīļa) steidzās apstiprināt Rīgai nevien visas agrāk piešķirtās privilēģijas, bet deva tai jaunu tiesību iecelt pilsētas fогtam substitūtu, t. s. apakšfогtu, neprasot archibīskapa piekrišanu.³⁹⁾ Tas liecina, ka jaunais archibīskaps meklēja pilsētu draudzību koalīcijai pret Vācu ordeni. Tā kā jau Jānis I bij 1277. g. piešķīris brīvības grāmatu archibīskapijas mazākai pilsētai Koknesei,⁴⁰⁾ tad vienīgi Limbaži kā archibīskapu otrā rezidence bij palikusi bez pilsētas tiesībām, ja pieņemam hipotezi, ka Limbažiem šī brīvība nebij dota reizē ar Koknesi vai vismaz Jāņa II laikā (1286.—94.). Tomēr nekādi norādījumi avotos neapstiprina šādu pieņēmumu. Ja nu tā, tad paliek vienīgi 1385. g. 31. marta Limbažu brīvības grāmatas transsumta diplomatiskās indicijas, bet tās nepārprotami norāda uz Jāni III kā minētās privilēģijas devēju.

Atliek jautāt, kādā gadā tas noticis? — Lai atbildētu uz to, jāzina, ka archibīskaps Jānis III 1296. g. rudenī un 1297. g. pavasarī atradās Flandrijā veselošanās nolūkos,⁴¹⁾ pie kam viņa prombūtnē sākās pilsoņu karš starp Vācu ordeni un Rīgas pilsētu. Ieradies Rīgā, Jānis III 1297. g. augustā panāca īsu ieroču pamieru, bet neticēdams mieram, noslēdza Livonijas bīskapu, Rīgas pilsētas un Dānijas savienību pret Vācu ordeni, par ko pēdējais 1298. g. martā saņēma Jāni III gūstā un ieslodzīja Vilandes cietoksnī. No tā izriet, ka Jānis III varēja piešķirt Limbažiem pilsētas tiesības vai nu 1296. g. pirmā pusē, kad viņš apstiprināja Rīgas privilēģijas, vai 1297. g. otrā pusē, kad viņš bij aizņemts ar lielās politikas problemām. Lai nu kā, nav šaubu, ka Limbažu pilsētas dibināšana notika Jāņa III

³⁹⁾ LGU., I n. 105., 116. un LUB., III n. 1178., 1224.

³⁹⁾ LUB., I n. 563.

⁴⁰⁾ LGU., I n. 38.

⁴¹⁾ LUB., I n. 585., 746. lp.

laikā 1296. vai 1297. g., tā tad kādus 90 gadus agrāk nekā pieņemts.

Kas attiecas uz Jāņa IV lomu Limbažu pilsētas vēsturē, tad par to varam izteikt tikai minējumus. Iespējams, ka viņš, gatavodamies cīņai ar Vācu ordeni, lika ap savu rezidenci Limbažiem uzcelt pilsētas mūrus, par ko referē kā 1385. g. 31. marta dokumenta transsumts, tā Limbažu brīvības grāmatas narracija.⁴²⁾ Tādā gadījumā jāpieņem, ka Jāņa III 1296./97. g. brīvības grāmata tika 1385. g. nevien apstiprināta, bet arī papildināta ar jauniem faktiem un normām. Uz to norāda arī dokumentā lietotā konsensa formula, ka pilsētas nocietināšana ar mūriem Rīgas archibīskapijas un baznīcas labākai aizsardzībai notikusi ar „prāvesta, dekana un visa domkapitula padomu un piekrišanu.“ Dekana amats agrākā priora vietā Rīgas domkapitulā tika nodibināts 1373. g., kad atcēla premonstriešu statutus un atkal ievada Augustina reglamentu⁴³⁾. Tas pierāda, ka Limbažu brīvības grāmatas konsensa formula tika pārstrādāta pēc 1374. g.⁴⁴⁾ Tomēr pārstrādājot un Limbažu pilsētas dibināšanu saistot ar Jāņa IV vārdu, ievada un beigu protokola formulas tika pārveidotas tikai daļai, atstājot arī dažus latīņu izteicienus no Jāņa III privilēģijas protokola. Pieņemot šādu teoriju, var izskaidrot kā Limbažu 1385. g. brīvības grāmatas diplomatiskos anachronismus (piem., invokācijas formulu), tā arī neapstrīdamos faktus, ka Limbaži jau 14. g. s. sākumā bij pilsēta un Hanzas locekle.

2.

Bez šīs diplomatiskās intereses Limbažu brīvības grāmatai ir arī liela juridiska nozīme, jo tā ir viens no vispilnīgākiem Latvijas mazpilsētu satversmes likumiem, kas ļauj spriest par mūsu provinces pilsētu iekārtu vācu laikos. Pēc archibīskapa Jāņa I 1275. g. un Alberta 1256. g. privilēģiju parauga⁴⁵⁾

⁴²⁾ hebben gelaten eyn rum to ener stad, de wy bemuret unde bevestet hebben undir unses selves koste.“

⁴³⁾ LUB., III n. 1094, 1373. g. 10. okt. A. Švābe, Latvju kulturas vēsture, II 124.—125. lp. Rīgā, 1922.

⁴⁴⁾ Tālāk šai dokumentā minēts tikai prāvests bez dekana.

⁴⁵⁾ LUB., I n. 291. un 440.: „propter Deum et iuris naturalis equitatem.“

arī Limbažu kungs, Rīgas archibīskaps deklarē, ka piešķir savai pilsētai Rīgas tiesības uz „dievišķo un taisno tiesību“ pamata (en godelik unde redelik recht). Tas nozīmē, ka turpmāk Limbažiem pēc Rīgas parauga būs savā ierobežota autonomija jurisdikcijas un pārvaldes lietās. Tomēr pilsētas kungs joprojām paliek Rīgas archibīskaps, kam zvērē uzticību nevien Limbažu amata vīri, bet arī visi namnieki. Par savas atkarības zīmi (to ener bekantnisse) pilsētai jādod archibīskapam puse no visas bezmantinieku mantas (van verstorven ghude), kā arī jāmaksā puse no tiesas un svaru nodevām, soda (broken) un leidas naudām (leydeghelde⁴⁶) un desmitā tiesa no pilsētas lauku novadā iekoptās labības. Bez šiem pienākumiem pret archibīskapu kā pret savu zemes kungu, limbažniekiem bij jāmaksā viņam arī gruntnoma (wort tyns) kā pilsētas grunts kungam, proti ik gadus $\frac{1}{4}$ mārkas no katra namnieka nama vai apbūves gabala. Gruntnoma bij jādod arī Rīgas namniekiem⁴⁷), bet ar to starpību, ka Rīgā tā nāca par labu pilsētai, kamēr Limbažos iekasētā gruntnoma rātei bij jānodod tālāk archibīskapam vai viņa pils fогtam; nomaksas termiņi bij tie paši kā Rīgā: puse Lieldienās, puse Miķeļos. Tas liecina, ka līdzīgi uz vasalu zemes dibinātām pilsētām, Limbažu teritorija nebija pilsētas īpašums, bet arī pēc pilsētas tiesību piešķiršanas palika archibīskapa galda zeme (tafelghud, mensa episcopalis), t. i. viņa personīgam uzturam nolemta domene. Tas izskaidro, kāpēc 1582. g. poļi pārvērtā Limbažus par valsts stārstiju, bet 1621. g. 19. novembrī Gustavs Ādolfs dāvināja tos Rīgai.

Tāpat zemes kungs paturēja sev visas baznīcas, kā arī naudas kalšanas, mēru, ūdeņu un dzirnavu regalijas un tiesību brīvi lietot pilsētas svarus, no kuru ienākumiem puse piekrita archibīskapam. Pilsētai nebija tiesības celt savas sudmalas, bet namniekiem bija jāmaļ zemes kunga dzirnavās, par ko viņš no maļējiem ņēma matu, t. i. zinamu mēru labības vai miltu.

⁴⁶) Par leidu (lat. salvus conductus, vāc. Geleite) viduslaikos sauca droša ceļa grāmatu, ko deva apsūdzētam, lai viņš varētu netraucēti ierasties tiesā un to atkal atstāt, par ko leidas vīram bija jāmaksā leidas kungam (piem., rātei, bīskapam) zinama nodeva, t. s. leidas nauda.

⁴⁷) Fr. G. von Bunge, Die Stadt Riga im 13. und 14. Jahrhundert, 135., 179. un 213. lp. Leipzig, 1878.

Bet nevien fiskalā ziņā archibīskaps bij Limbažu kungs: viņa ieceltam pils fogtam (hausvogt) piederēja arī uzraudzība par pilsētas tiesu, pašvaldību un saimniecību. Fogts bij piln-tiesīgs rātes loceklis, kas piedalījās visās padomes sēdēs un lēma par pilsētas lietām kopā ar citiem runas vīriem (lik den radmennen). Vienīgi ar fogta ziņu un piekrišanu rāte varēja uzlikt jaunus nodokļus (upsate) un izdot rīkojumus (ansettinghe). Tiesas spriešanā pils fogts piedalījās kopā ar pilsētas fogtu un abi kopā piešķīra vai noraidīja leidas grāmatas; pirmais arī iekasēja archibīskapa daļu no soda naudām un saņēma rātes ievāktu gruntsnomu. Tas liecina, ka Limbažu pil-sēta atradās pilnīgā atkarībā no archibīskapa, un tās autonomija bij tikpat ierobežota, kāda bij Rīgai līdz rātes nodibināšanai 1226. g. Līdzīgi rīdziniekiem un vasaliem, Ilmbažniekiem bij katrs jaunievēlētais un pāvesta apstiprinātais Rīgas archi-bīskaps svinīgi (herlyken) jā sagaida pilsētas robežās, jānot vi-ņam pretim, pie kam rātei par savas atkarības zīmi jānodod jaunam kungam visu pilsētas vārtu atslēgas.

Blakus archibīskapam un viņa pils fogtam darbojās pil-sētas padome jeb rāte un pilsētas fogts. Diemžēl vēlāki do-kumenti nekur vairs pēdējo nepiemin, kāpēc jādomā, ka šāds amats tika likvidēts. Tāpat kā citās pilsētās, kas dzīvoja pēc Rīgas tiesībām, Limbažu rāti vēlēja⁴⁶⁾ namnieki, bet viņiem nebij tiesība atcelt ne rāti, ne archibīskapa fogtu (to rugghe dryven) un tos sodīt. Nezinām, cik liela bij Limbažu rāte. Protams, tā nebij tik liela kā Rīgā, kur runas vīru skaits no 12 pamazām pieauga līdz 20. Tā kā 18. g. s. Limbažu ma-ģistratā bij tikai viens birģermeistars un 2 rātes locekļi, tad jāpieņem, ka arī vācu laikos šis skaits nebij neko daudz lie-lāks. Rāte bij nevien likumdošanas un pārvaldes, bet arī tie-sas iestāde. Tās darbību noteica pilsētas kunga dotā privileģija un t. s. pilsētas grāmata (stades book), t. i. izvilums no Rīgas statutiem, kam beigās pierakstīja klāt pašu limbažnieku pieņemtās „tiesības, ieradumus un rīkojumus“; pēdējos varēja pieņemt vienīgi ar archibīskapa un viņa amata vīru (amptlude) ziņu, pie kam rātei bij pienākums tos pasludināt pilsētas ko-munai (menheit) īpaši sasauktās namnieku sapulcēs (to allen

⁴⁶⁾ „Ok wo dycke eyn nye radman gekoren wert.“ LGU., I 122. lp.

burspraken). Protams, ka Rīgas statuti bij Limbažos spēkā tikai tik daudz, cik tie saskanēja ar archibīskapa doto privilēģiju. Tāpēc pēdējais ar īpašu klauzulu paturēja sev tiesību kopā ar rāti nākotnē vēl paplašināt Limbažu autonomiju „ar vairākiem jauniem pantiem (mer stucke) no Rīgas vai kādām citām tiesībām“, ja tas būs vajadzīgs, pie kam abas puses saistās un apzīmogos jaunu brīvības grāmatu.

Tā kā viduslaikos pati svarīgākā valsts varas funkcija bij jurisdikcija, tad privilēģija iesākas ar tiesas varas piešķiršanu Limbažiem visās laicīgās lietās „pār kaklu vai roku“ (over hals, over hant) nevien kriminalā (over dat meste) jeb augstākā, bet arī administratīvā un civilā tiesā (over dat mynste). Citiem vārdiem, Limbažiem piederēja tā pati augstākā un zemākā jurisdikcija pilsētā un tās lauku novadā, kas vasaļiem uz laukiem par zemniekiem. Tomēr pretēji vasaļiem Limbažu namniekiem bij kā tiesas ienākumos, tā tiesas spriešanā jādalās ar savu zemes kungu, ko tiesā pārstāvēja viņa soģis — pils fogts. Diemžēl, neviena Limbažu tiesas spriedumu grāmata nav uzglabājusies, kāpēc tikai no dažām gadījuma lietām varam tēlot sev šīs mazpilsētas tiesu iekārtu un procesu.

1540. g. 24. februārī Limbažu birģermeistars un rātes kungi apliecina, ka viņi noturējuši likumīgu Rīgas tiesu, kurā īpaši aicināti un nozvērināti liecinieki apliecinājuši, ka lietas ierosinātāji Jēkabs Sloka un viņa sieva Barbara ir piedzimuši no lībju tautības vecākiem. Arī otra prāva bij civillieta starp Limbažu namnieku Ansi Švābi kā prasītāju un Raunas namnieku Zeltkali (Thews Goltschmid) kā atbildētāju Limbažos pirkta nama dēļ, ko ap 1540. g. izsprieda tiesas fogts (richtvoigt) „birģermeistara un visas Limbažu rātes vietā“. Šai prāvā minētais fogts nebij pilsētas soģis, bet archibīskapa pils fogts, kā to redzam no kāda 1535. g. dokumenta.

Kas nebij mierā ar Limbažu tiesas spriedumu, tas varēja to pārsūdzēt uz Rīgu kā apelācijas tiesu, par ko bij jāmaksā 3 mārkas. Bet Limbažu kungs patur sev tiesību grozīt šo apelācijas kārtību un noteikt Limbažiem citu pārsūdzības instanci, ja archibīskapijā tiktu nodibinātas vēl kādas pilsētas. Jādomā, ka kārtējās tiesas notika Limbažu rātes namā (radhus). kur atradās arī pilsētas zvans (radklocken), ar ko sapulcināja

namniekus noklausīties rātes ziņojumus un tiesas spriedumus. Tāpat Limbažiem bij sava zemes grāmata, kurā ierakstīja un nostiprināja visus darijumus ar pilsētas gruntsgabaliem, pie kam bij vajadzīga pils soģa un visas rātes piekrišana. Varbūtējos strīdus starp archibīskapu un pilsētu nodeva izspriest domkungu un vasaļu (kerken manne) šķīrējtiesai.

Par Limbažu namnieku varēja kļūt katrs, kas ar rātes piekrišanu bij ieguvis pilsētā kādu nekustamu īpašumu. Kas bij iepircies namniekos (de de burschop wynnet) un apmeties Limbažos uz dzīvi, tam bij jāsolās ievērot visas namnieku tiesības un pienākumi, kā arī jāzvērē soģim un rātei, ka būs uzticīgs archibīskapam, bīskapijai, pilsētai un pilij. Ķildas un parādus, ko jaunais namnieks bij uzsācis, vēl nebūdams par limbažnieku, viņam nācās kārtot pašam bez pilsētas palīdzības. Kas gribēja izstāties no namniekiem (de dy burschop wolde upsegghen), tam pēc pilsētas tiesībām bij jāpārdod savs gruntsgabals kādam tirgotājam vai Limbažu namniekam. Vai kāds varēja būt par namnieku, nebūdams nekustamas mantas īpašnieks, nezinam. Bet ievērojot to, ka Rīgā nama iegūšana nebij vajadzīga, jāpieņem, ka arī Limbažos bij namnieki, kas nebij namsaimnieki. Laikam gan pēc citu pilsētu parauga limbažnieki bij organizēti divās ģildēs — vienā tirgotāji jeb precinieki, otrā amatnieki jeb remeši. No pēdējiem Limbažu brīvības grāmata piemin maizniekus, miesniekus un ādmiņus, kam bij atļauts turēt maizes galdus (brotbencke), skārņus (vlesscharren) un mītuves (gerhus). Tā kā par 1392. g. noturēto Limbažu landtāgu teikts, ka tas sapulcējies šīs pilsētas „brālību un vispārīgās kopdzīves telpās“⁴⁹⁾, tad jādomā, ka jau toreiz Limbažu ģildēm bij savs nams. Tāpat kā vēlāk, katrai brālībai bij savs vecākais jeb eltermanis.

Pilsētas mūris dalīja Limbažus divās teritorijās: iekšpilsētā un ārpuspilsētā jeb lauku novadā (mark). Spriežot pēc 1663. g. plāna⁵⁰⁾, 4 vārti veda no pilsētas uz laukiem — vienus no tiem sauca par Burtnieku, otru par Cēsu vārtiem. Iekšpilsētā

⁴⁹⁾ LGU., I n. 139: „in estuario generalis contubernii et fraternitatum ejusdem opidi.“

⁵⁰⁾ K. von Löwis of Menar, Burgenlexikon für Alt-Livland, nr. 39. Rīgā, 1922.

katra apbūves gabala lielums bij $80 \times 40 = 3200$ kv. pēdas, t. i. drusku mazāk par 1 morgenu jeb $\frac{1}{2}$ daļu vācu hūfas, par ko bij jāmaksā jau augšā minētā gruntsnoma. Turpretim namniekiem piederošie kāpostu dārzi bij brīvi no namu nomas. Vismaz daļa limbažnieku nodarbojās arī ar zemkopību, jo brīvības grāmata piemin viņu ārpilsētas laukus, rijas un augļu dārzus. No šiem lauku īpašumiem namnieki senāk devuši daļu nomu, proti — tāpat kā rīdzinieki jau 13. g. s.⁵¹⁾ — katras labības ceturto graudu. Tagad limbažniekiem, līdzīgi zemniekiem, bij jādod lauku ražas desmitā tiesa. Ja turpretim archibiskaps piešķīra Limbažos zemi lēpos kādam vasalim, tad pēdējam desmitās tiesas vietā bij jādod vienīgi tā sauktā „piparu tiesa“, t. i. dažas saujas piparu kā simboliska noma. Piedraudot ar sodu, grunts kungs aizliedza namniekiem noblēdīt, pārdot vai ieķīlāt pilsētas gruntsnomu un lauku desmito tiesu; arī archibiskaps drikstēja to darīt vienīgi ar domkapitula ziņu un pāvesta atļauju, jo pēc kanoniskām tiesībām nebij brīv atsavināt baznīcas desmito.

Limbažu brīvības grāmata nosaka arī namnieku tiesības un pienākumus landfogta jeb zemes soģa iecirknī. Rīgas lauku novada jeb patrimonālā apgabala pārvaldi, sākot ar 1380. g., uzdeva diviem rātes kungiem, no kuriem vienu sauca par landfogtu, bet otru par viņa palīgu⁵²⁾; kopā ar lauku skrīveri viņi sastādīja zemes tiesu, kas tiesāja visus Rīgas novada iedzīvotājus. Landfogta ierēdņi bij muižkungs jeb amtmanis un viņa tiešais apakšnieks pagasta vecākais jeb vagars kā arī lauku vaktmeistars un viņa tiešais apakšnieks vēstnieks jeb šķilteris⁵³⁾. Jādomā, ka Limbažu lauku novada pārvalde nebij organizēta pēc šī Rīgas parauga. Lai gan chronists B. Grēfentāls raksta, ka ap 1540. g. Rīgas archibiskapija bijusi iedalīta Raunas, Limbažu un Kokneses fogtijās, tomēr archibiskapa amata personu sarakstos sastopam tikai divus bīskapijas fogtus — vienu Turaidā, otru Koknesē. Arī landfogtus avoti 1444. g. piemin vienīgi šais divās vietās⁵⁴⁾. Tāpat nezīnam, vai

⁵¹⁾ A. v. Bulmerincq, Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga, 36. lp. Rīgā, 1921.

⁵²⁾ Turpat, 19.—25. lp.

⁵³⁾ A. Švābe, Pagasta vēsture, I, 196.—99. lp. Rīgā, 1926.

⁵⁴⁾ LGU., I n. 315.

pēdējie bij bīskapijas fogtu (Stiftsvögte) cits nosaukums, vai varbūt pavisam cita amata persona. Lai nu kā, viena lieta ir skaidra: archibīskapam nebij īpaša landfogta Limbažos un še viņa pienākumus izpildīja Turaidas fogtijas pārzinis vai dažos dokumentos minētais tiesas un pils fogts (richtsvogt unde hausvogt⁵⁵).

Tāpat kā zemniekiem, arī Limbažu namniekiem gruntskungs bij piešķīris meža servitutus savās galda zemēs, pie kam viņi pēc patikas varēja cirst tur malku savām vajadzībām, nekaitējot arkla vīru (hekere) un arāju (acker lude) tiesībām. Turpretim būvkoku (tymmerholt) ciršanai bij vajadzīga landfogta atļauja. Vairākos pantos Limbažu privileģija kārto namnieku un zemnieku attiecības. Pēdējie vēl nebij dzimtļaudis, un varēja iestāties namniekos, bet šai nolūkā bij jādabū zemes soģa atļauja. Ja zemnieki neatmaksāja namnieku aizdevumus, tad pēdējie varēja piedzīt parādu ar muižnieka palīdzību, vai arī arestēt parādnieku, viņam ierodoties pilsētā. Ja kāds zemnieks soda vai nozieguma dēļ bēga uz pilsētu, tad šī bēgļa lieta bij draudzīgi jāizšķir starp rāti un zemes soģi. Namniekiem nebij atļauts aizvilināt zemniekus uz Limbažiem, ne arī bez fogta atļaujas art viņu zemi, nomāt vai ņemt kīlā plavas, vai aizdot viņiem naudu uz augļiem, tirgoties (koopslagen noch veylinghe hebben) lauku novadā kungiem un preciniekiem par ļaunu, ne kā citādi iejaukties pils un muižu ierēdņu tiesībās. Limbažos bij trīs gada tirgi — Vastlāvjos, Labrenčos un Miķeļos, pie kam 16. g. s. pēdējie bij arī oficiāla maksājumu diena, kad pilsētā sabrauca muižnieki kārtot savas saistības. Vēl lielāki bij limbažnieku apgrozijumi no Sveču dienas līdz Vasarsvētkiem, kad 15. un 16. g. s. Limbažos ieradās uz dzīvi archibīskaps līdz ar savu galmu, noturēdams te mantāgus un citas sanāksmes, pie kam līdz 1530. g. Vasarsvētkos uz Limbažiem devās arī vasaļi, lai izvadītu savu zemes un lēņa kungu un tai pašā laikā nokārtotu savas privatās darišanas. Daudziem muižniekiem Limbažos bij savi nami, un bagātākie te rikoja arī kāzas un citas godības. Pa archibīskapa rezidēšanas laiku Limbažos saplūda Z. Vidzemes zemnieki, kam katru nedēļu

⁵⁵) LGU., II n. 657, 1535. g.

bij jāpiegādā galmam 41 lastš (1720 pūru) rudzu un 54 lasti (2260 pūru) miežu kā arī auzas zirgiem pēc vajadzības.

Tāpat kā Rīgas statuti, Limbažu brīvības grāmata satur veselu rindu civiltiesisku noteikumu. Iekšpus pilsētas mūriem varēja namus un citus gruntsgabalus atsavināt vienīgi namniekiem vai arī personām, kas gribēja par tādiem kļūt. Līdzīgi rīdziniekiem, kas par spīti pāvestu un legatu aizliegumiem, panāca archibīskapu sankciju principam, ka iekšpilsētas nekustamos īpašumus nedrīkst novēlēt vai pārdot garīdzniekiem,⁵⁶⁾ arī limbažniekiem bij jāzvērē, ka pirktu vai mantoto nekustamo īpašumu pilsētā vai tās lauku novadā neatsavinās garīgiem ļaudīm (gestliken lude) vai citām personām, kas nedzīvo pēc namnieku tiesībām (borger recht). Bet ar kustamu mantu namnieki varēja rīkoties pēc sava ieskata. Šī noteikuma pārkāpējam draudēja atsavinātās mantas zaudēšana. Kā jau aizrādīts, visi šie darījumi ar nekustamo mantu bij jāpstišina rātei un gruntskunga fогtam. Tāpat ar soda piedraudējumu bij aizliegts iekļāt savus īpašumus dārgāk, nekā tie bij vērts, vai nodot tos nenamnieka ķīlas valdījumā. Ja arī 15. un 16. g. s. redzam vasalus kā Limbažu namsaimniekus, tad tomēr visi šie darījumi notika ar archibīskapa atļauju un rātes ziņu.⁵⁷⁾

Ja kāds namnieks nolaidības vai parādu dēļ nokļuva saistībās ar kreditoriem, kas nebij Limbažu namnieki, viņam nebij tiesības ierādīt kreditoram savu namu iekšpilsētā vai gruntsgabalu lauku novadā. Tādā gadījumā parādniekam bij pienākums pārdot savus īpašumus kādam namniekam; varbūtējo iztrūkumu kreditors nevarēja pieprasīt ne no pilsētas, ne no archibīskapa. Parāda devējam bij vienīgi atļauts rīkoties pēc Rīgas tiesībām (also eyn Riges recht to secht), t. i. prasīt, lai tiesa izdod maksāt nespējīgo parādnieku kreditoram kā drelli, vai liek viņu apcietināt un turēt „pie ūdens un maizes“.⁵⁸⁾ Ja pēc kāda namnieka nāves viņa nekustamā manta nonāk tādu mantinieku rokās, kas nav limbažnieki, mantinieki var to paturēt ar nosacījumu, ka pārnāks dzīvot uz Limbažiem un kļūs par šīs pilsētas namniekiem. Bet ja viņi negribēja to

⁵⁶⁾ Fr. G. v. Bunge, Die Stadt Riga, 215. lp.

⁵⁷⁾ LGU., II n. 212. un 209.

⁵⁸⁾ Bunge, turpat, 358. lp.

darīt, tad tiem sešu mēnešu laikā bij jāpārdod savs mantojums pēc pilsētas tiesībām kādam Limbažu namniekam vai tirgotājam. Ja viņi atteicās to darīt, vai prasīja nesamērīgu cenu, tad šo mantojumu uzskatīja par bezmantinieku mantu, ko rāte varēja pārdot pēc divu rātes kungu novērtējuma, pie kam mantinieki saņēma pārdošanas cenu; atteikšanās gadījumā, to sadalīja uz pusēm starp rāti un archibīskapu. — Tā kā Limbažu brīvības grāmatā nav nekādu soda normu, tad acīm redzot kriminalās lietas izsprieda pēc Rīgas statutiem.

Līdzīgi pārējām kārtām, limbažniekiem bij uzliktas arī kara gaitas, bet vienīgi aizstāvēšanās un pilsoņu karos (met malven edir met anderen invalle), pie kam viņiem bij jādara viss iespējamais sava kunga archibīskapa un Rīgas archibīskapijas aizsargāšanai. Turpretim limbažniekiem nebij jāiet uzbrukuma karos pret leišiem. Ar brīvības grāmatas rediģēšanu Livonijas pilsoņu kara laikā jāizskaidro, kāpēc archibīskaps šai privileģijā uzņēmis noteikumu, ka limbažnieki nedrīkst atdoties kāda cita zemes kunga (proti Vācu ordeņa) varā, ne arī aicināt to palīgā, slēgt līgumus vai laist grāmatas (breve beseghelen). Viņiem nebij tiesība celt pilsētā vai priekšpilsētā (vorwerk) jebkādus apcietinājumus, ne arī aizmūrēt vārtus, kas gāja no archibīskapa pils uz pilsētu vai lauku novadu. Sevīšķu aizsardzību baudīja archibīskapa pils, un kas to neievēroja, ar varu lauždamies pils vārtos, to zemes kungs varēja sodīt pēc sava ieskata. No kādas 1547. g. 30. septembrī Limbažu rātes izspriestas prāvas dabūjam zināt, ka toreiz pilsētas mūri bij jau nopostīti, un ka tādā stāvoklī pilsēta atradusies jau 1516. g. Brīvības grāmatas beigās uzņemts Limbažu lauku novada robežu apraksts.

Spriežot pēc Limbažu zīmoga ģerboņa, pilsētas patrons bij sv. Labrencis. Bet pēc reformācijas Labrenča tēls tiek izmests, un pilsētas tiesas zīmogā turpmāk redzam vairs tikai restes. Ķatoļu baznīca pielūdza Labrenci pret ugunsgrēku, jo viņš bij cietis no uguns. Limbažos atradās 2 klosteri: viens franciskaņu mūku, dibināts 15. g. s. vidū, otrs augustiniešu mūķeņu sv. Annas klosteris, dibināts ap 1477. g. Abi celti vēlāk nekā archibīskapa izdotā pilsētas brīvības grāmata.

Limbažu pilsēta vienmēr paturēs savu cienjamo vietu mūsu vēsturē ne vien kā Rīgas archibīskapu rezidence, bet arī kā vasaļu saeimu jeb mantāgu pilsēta, kur 1422. g. tika pieņemts ievērojamākais viduslaiku kodeks, tā sauktās Vidējās bruņnieku tiesības,⁵⁹⁾ kas pa daļai Latvijā bij spēkā līdz 1864. g.

⁵⁹⁾ A. Švābe, Livonijas senākās bruņnieku tiesības, 40.—46. lp. Rīgā, 1932.

Prof. Dr. iur. K. Dišlers.

Dažas piezīmes par Servija Tullija centūriju satversmi.

Reforma, kas tradīcijā saistīta ar Romas priekšpēdējā karaļa Servija Tullija vārdu, ir viena no svarīgākām Romas valsts iekārtas vēsturē, bet arī viena no tām, par kurām mums ir vismazāk skaidru un noteiktu ziņu. Priekš Romas šai reformai ir ne mazāka nozīme kā Solona reformai Atēnās; arī saturā abām šīm reformām liela līdzība. Bet Solonu min starp pasaules lielākajiem reformatoriem un likumdevējiem, kamēr Servija Tullija vārdu min daudz mazāk. Kāpēc tas tā? — Varbūt tāpēc, ka par Solona reformām mums ir vairāk skaidru un noteiktu ziņu, nekā par Servija Tullija reformu. Tomēr arī par Solona reformām nebūt viss nav pietiekoši skaidrs; nav, piem., noteikti zināms, kas pieder šīs reformās Solonam vienam pašam, un kas viņam kopā ar viņa priekšgājēju Drako. Bez šaubām, neskaidrība par Servija Tullija reformu ir vēl daudz lielāka; nav pietiekoši droši zināms ne šīs reformas autors, ne laiks,¹⁾ kad tā proklamēta, nedz arī kad un kā tā re-

¹⁾ Sal. J. Kromayer, *Staat und Gesellschaft der Römer* (Kultur der Gegenwart, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2-te Aufl., 1923.), lpp. 241: „Über Zeit und Art der Entstehung dieser Versammlung (t. i., centūriju sapulču) lässt sich nichts mehr ermitteln. Die beschriebene Form derselben, die älteste nach unserer Überlieferung, scheint erst aus dem Ende des 5. Jahrhunderts zu stammen, obgleich sie den Namen des alten sagenhaften Königs Servius Tullius trägt. Aber die Einrichtung selber muss älter sein...“

K. Neumann, [Römische Staatsaltertümer (Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 2-te Aufl., 1914.), lpp. 441.] attiecina šo reformu uz 5. g. s. (pirms Kr.) vidu: „Zwischen 471 und 451 ist dieser neue Staat begründet worden, die republik der Zenturienordnung, in der die Kraft der freien Bauern zu ihrer vollen Entfaltung gelangte.“

K. Beloch, *Römische Geschichte bis zum Ende der Republik* (tai pašā izdevumā, lpp. 165.—166.), iet vēl tālāk un pārnēs centūriju Satversmes radīšanu uz 4. g. s., laikā, kad plēbeji ieguva tiesību uz konsula amatu un tika nodibināts prētora amats.

alizēta — pilnīgi vai pakāpeniski. Liela neskaidrība un pretēji ieskati pastāv arī par šīs reformas īsto saturu un nolūku: Vai tā bija tikai militara un fiskala, vai reizē arī politiska reforma?*) Lielāka skaidrība jau ir par centuriju iekārtas pārveidošanu 3. g. s. pr. Kr., lai gan nav gluži skaidrs vai šī reforma izvesta noteikti 241. g., kā daži pieņem, vai laikā no 241. g. līdz 218. g.,³⁾ tomēr, liekas, nav domu starpību par to, ka šī 3. g. s. reforma bija jau agrāk pastāvējušās, t. s. Servija Tullija centuriju satversmes pārveidošana. Un es domāju, ka šī 3. g. s. centuriju satversmes pārveidošana ir pirmais noteiktais pieturas punkts, no kura varam mēģināt iet atpakaļ un lūkot atrast dažus ticamus slēdzienus par pirmo centuriju satversmi un tās valststiesisko nozīmi.

²⁾ Servija Tullija reformu politisko nozīmi uzsver, prof. W. Remzejs: William Ramsay, A. Manual of Roman Antiquities, 18-th Edition, revised by R. Lanciani, lpp. 95: The Plebs, although steadily increasing in number and in strength appear to have remained a confused mass until they received organisation and political existence from the institutions of Servius Tullius. Un lpp. 98: the great object kept in view by Servius Tullius having evidently been the establishment of political equality among the different orders of the state.“

T. Mommsena ieskati šai ziņā nav viscaur vienādi: vēsturē viņš uzsver, ka šī reforma uzlikusi plēbejiem vienīgi pienākumus, tā tad reformai bijis fiskāls un militārs nolūks. Sal. Römische Geschichte, gekürzte Ausgabe (Phaidon Verlag), lpp. 70: ihr Wesen zeugt dafür, dass nicht die Plebejer sie gefordert haben können, denen die neue Verfassung nur Pflichten, nicht Rechte gab. — Turpretim Römische Forschungen, (Bd. I, 1864, lp. 134.) viņš atzīst Servija Tullija reformai arī politisku raksturu: Dass die servianische Centurienordnung von Haus aus zwischen Patrizien und Plebejen keinen Unterschied gemacht, ja ihr militärisch-politischer Zweck eben darin bestanden hat, diesen Unterschied aufzuheben und beide Klassen zunächst im Heer, demnächst auch in der Bürgerversammlung zu verschmelzen, ist eine ebenso sicher bezeugte, wie allgemein angenommene Tatsache.

³⁾ Piem., Fr. Abbott, A History and Description of Roman Political Institutions, 3. Ed., lpp. 74., pieņem reformas gadu ap 241. g. pr. Kr.: The reform of the centuriate assenmbley about 241. — Th. Mommsen, Abriss des römischen Staatsrechts, 2-te Aufl., lpp. 36., pieņem kā ticamu šīs reformas gadu 220. p. Kr.: Sie ist wahrscheinlich im Jahre 534 (220 v. Chr.) umgestaltet worden. — Fr. Lübke's, Reallexikon des klassischen Altertums, 8. Uufl. (umgearbeitet von J. Geffcken und E. Ziebarth), lpp. 209: Reform der C. — Verfassung zur Ausgleichung mit der Tribusordnung nach 241 und vor 218 v. Chr.

Protams, runa var būt tikai par vairāk vai mazāk ticamiem slēdzieniem, bet ne par pilnīgi drošiem; jo, šķiet, pamatoti tiek pieņemts, ka vecākie vēstures avoti Romā gājuši bojā lielajā gallu iebrukumā 390. g. pr. Kr., kad Roma tika izlaupīta un izdedzināta, un ka Romas agrākā vēsture tikai vēlāk rekonstruēta pēc atmiņām un nostāstiem, pie kam bez šaubām šinī vecākajā Romas vēsturē tika atstāts (vai pat no jauna ievests) diezgan daudz leģendāra elementa. Modernajam vēsturniekam tāpēc nenākas viegli pārbaudīt un sijāt šo materialu, mēģinot atdalīt vēsturisko īstenību no leģendām, un savukārt arī jaunās leģendas no vecajām. Jo vecajās leģendās drīzāk atrodams kāds vēsturiskās patiesības kodols nekā jaunajās: vecās, tautas pašas (ne rekonstruktoru) radītās leģendas gandrīz vienmēr ir saistītas ar vēsturiskām personām un vēsturiskiem notikumiem, tauta tikai izpušķojusi šos notikumus un piedevusi iecienītajiem varoņiem leģendaru raksturu, kas tomēr neiznīcina un vēstures pētniekam arī galīgi neaizsedz vēsturisko patiesību. Tomēr šis vēsturnieka sijāšanas un tīrīšanas darbs ir ļoti grūts un ilgstošs, un ir saprotams, ka šādos apstākļos plaukst un attīstas hipotezes un dažādi atšķirīgi un pat pretēji ieskatī.

Jurista stāvoklis, rakstot vai izsakot savas domas par senās Romas tiesiskajiem institūtiem, dažreiz ir vieglāks, dažreiz vēl grūtāks nekā vēsturnieka stāvoklis. Jurista-civilista stāvoklis ir vieglāks, jo vēlāk, imperijas laikā, labi izveidotas, priekšzīmīgi kodificētas un līdz mūsu laikiem uzglabātas civiltiesības dod iespēju taisīt pietiekoši drošus slēdzienus arī attiecībā uz agrāko laiku; katrā ziņā, romiešu civiltiesības ir plašs un pateicīgs tīri juridisks materials arī modernajam juristam. Turpretī valststiesībniekam tāda materiala nav, jo Romas satversme, un pie tam visā savā pastāvēšanas laikā, ir pēc būtības nerakstīta satversme, tādā pašā nozīmē, ka Anglijas satversme tiek atzīta par nerakstītu satversmi tūkstoš gadu ilgā laikā. Tā tad valststiesībnieks ir spiests izlietot to pašu vēsturisko materialu, kas attiecībā uz vecāko Romas vēstures posmu ir stipri apšaubams, un kuru jurists, nebūdams vēsturnieks, nevar pats ņemties pārbaudīt.

Vai tad nu jurists — valststiesībnieks ir nostādīts tādā stāvoklī, ka viņš nemaz nevar uzdrošināties itzeikt arī savas

kaut cik patstāvīgas domas par senās Romas publiski tiesiskajiem institūtiem? Šķiet, ka tā nav. Jo ir tomēr arī Romas senajā vēsturē droši fakti un notikumi, kas netiek noliegti vai nopietni apstrīdēti, un kuriem ir nenoliedzama valststiesiska nozīme. Pieņemot šos, kaut arī nedaudzos, faktus un notikumus par ticamies, ir iespējams dot ticamas atbildes uz dažiem valststiesiska rakstura jautājumiem, starp citu uz dažiem jautājumiem par vecākās centuriju satversmes autoru un izdošanas laiku, kā arī par tās mērķi un turpmāko likteni.

Vispirms tā tad: kādi ir tie senās Romas vēstures ticamie fakti un notikumi ar publiski-tiesisku nozīmi, uz kuru pamata gribam mēģināt atbildēt uz dažiem jautājumiem par Servija Tullija centuriju satversmi?

Tie ir sekošie:

- A. Plebeju cīņa tiesību dēļ republikas pirmos divos gadu simteņos, no kuras dabūjam diezgan ticamu ieskatu par plebeju tiesisko (jeb beztiesisko) stāvokli republikas sākumā.
- B. Plebeju lielākās daļas sastādīšanās no iekaroto apgabalu iedzīvotājiem.
- C. Vecākās centuriju satversmes militari-timokratisks raksturs un tās attiecināšana uz visu tautu — patriciešiem un plebejiem kopā.
- D. Pēdējo triju Romas ķēniņu īpatnējais stāvoklis un aristokratiskā revolūcija ķēniņu perioda beigās.
- E. Beidzot, romiešu tautas un Romas valsts iekārtas raksturs.

Lūkosim īsumā novērtēt šo faktu un notikumu publiski tiesisko nozīmi.

A. Plebeju cīņa tiesību dēļ republikas divos pirmajos gadu simteņos ir viens no visdrošākajiem faktiem vecajā Romas vēsturē. Protams, tas ir ļoti liels un komplikēts faktu komplekss, sastāvošs no garas dažādu notikumu virknes, ko J. Kromaiers raksturīgi (bet gan ne pēc būtības pareizi) apzīmē kā „permanentu revolūciju“;⁴⁾ šinī garajā no-

⁴⁾ Skat. Staat und Gesellschaft der Grischen und Römer, 2. Aufl., lpp. 235.

tikumu virknē ne visi notikumi ir vienādi ticami un vienādi nozīmīgi; tā, piem., daži vēsturnieki vispār apšaubā plebeju secesiju, citi pieņem kā ticamas divas un pat trīs tādas secesijas. Bet mūs nemaz neinteresē atsevišķi notikumi šai virknē, bet visa cīņa kā tāda, tās raksturs, galvenais saturs un mērķis, un tas viss mums ir pietiekoši skaidri zinams un pat juridiski vērtējams, jo atspoguļojās tā laikmeta likumdošanas aktos, kuru saturs ir zinams un ticams. No šīs cīņas rakstura un satura ir redzams, ka tā ir bijusi cīņa tiesību dēļ publisko tiesību novadā, ko var raksturot kā cīņu pilntiesīga pilsoņa stāvokļa dēļ; sākumā kā cīņu pēc pilsoņa stāvokļa vispār.

Plebeju cīņas publiski-tiesiskais saturs un raksturs vis-skaidrāki redzams tieksmē pēc ius honorum, t. i., tiesībām ieņemt valsts amatus, tiesībām uz maģistratūrām. Šis cīņas virziens, kas izpaudies labi zinamos notikumos un likumdošanas aktos, jau pats par sevi piedod visai plebeju cīņai tās publiski-tiesisko raksturu. Un tas ir arī labi saprotams, jo plebejiem republikas pirmajos pussimts gados nebija tiesību ne uz kādu maģistratūru: plebeju tribuni nebija valsts maģistrāti, tikai plebeju maģistrāti, un pirmās valsts maģistratūras, pie kurām plebejus pielaida 5. g. s. pr. Kr. otrā pusē (otrā decemvīru koleģija un militārie tribuni ar konsula varu), bija tikai ārkārtējas un pārejas laikmeta maģistratūras. Bet pēc tiesībām ieņemt valsts amatus bija vērts cīnīties, jo maģistrātiem piederēja iniciatīve, administrācija un jurisdikcija, tā tad patiesībā viņu rokās atradās visa valsts pārvaldīšana plašā nozīmē un visu tekošo lietu pārzināšana, kārtošana un vadība. Tā tad cīņa ius honorum dēļ nozīmēja cīņu aktīva pilsoņa tiesību dēļ, un šai cīņai bija politisks un publiski-tiesisks raksturs.

Bet arī cīņa pēc tā sauktajām laulības tiesībām (ius connubii) un valsts zemju fonda (ager publicus) lietošanas tiesībām piedod zinamu nokrāsu plebeju un patriciešu savstarpējai cīņai un palīdz labāki izprast šīs cīņas raksturu un plebeju statusu republikas sākumā. Cīņa ius connubii dēļ, protams, nebija cīņa par to, lai tiktu atļautas vai atzītas patriciešu un plebeju starpā noslēgtās jauktās laulības, bet gan par to, lai plebeju laulībām tiktu atzīta tāda pat tiesiska un pie tam — publiski-tiesiska nozīme, kā patriciešu laulībām, un proti, lai

šais laulībās dzimušie būtu pilntiesīgi valsts pilsoņi. No tā saprotams arī, ka šī cīņa nebija cīņa tikai par nākošās paaudzes pilsoņu tiesībām, bet loģiski tā ietvēra cīņu jau par vecākās paaudzes pilsoņu tiesībām, jo pirmais nepieciešamais pamats pilsoņa tiesībām bija piedzimšana pilsoņa un pilsones likumīgi noslēgtā laulībā: tēvam un mātei jau vajadzēja būt pilsoņiem, lai viņu laulībā dzimušie bērni būtu pilsoņi; tā tas bija Spartā un Atēnās, arī Romā bija tāpat. Tā tad cīņa ius connubii dēļ patiesībā bija cīņa par plebeju pilsoniskā stāvokļa atzīšanu.

Kas attiecas uz cīņu ager publicus lietošanas tiesību dēļ, tad nav nemaz vajadzīgs mēģināt (un nav arī nemaz iespējams) noliegt, ka šīs cīņas tuvākais un tiešais mērķis bija ekonomisks: plebeju saimnieciskā stāvokļa uzlabošana. Tāpat nav arī vajadzīgs noliegt, ka tiesiskā puse šinī gadījumā ir saistīta ar civiltiesībām un varētu tikt ieskatīta par privattiesību sfēras (it kā ius commercii) paplašināšanu. Un tomēr arī šai cīņai ir sava viegli un skaidri saskatāma publiski-tiesiskā puse: ager publicus bija Romas valsts un romiešu tautas īpašums, un priekšnoteikums katrai pretenzijai uz šo zemju lietošanu bija skaidrs un neapstrīdams: vajadzēja būt Romas pilsonim.

Vai plebeji bija Romas pilsoņi republikas pirmajos 50 jeb 60 gados, kamēr viņiem nevien nebija ius honorum, nedz ius connubii valststiesiskā nozīmē, un nebija arī nekādu tiesību uz valsts zemju fonda lietošanu? Tas ir svarīgs un grūts jautājums, par kuru laikam vēl ilgi būs iespējams izteikt dažādas domas. Visvieglāki, šķiet, taisīt slēdzienu, ka plebeji bija pilsoņi jau šīs cīņas sākumā, tikai bez politiskajām tiesībām; un pilsonība bez politiskajām tiesībām — civitas sine suffragio, kā zināms, romiešu tiesībās vēlāk tika izveidota par sevišķu publiski-tiesisku institutu.

Bet ko nozīmē pilsonis bez politiskajām tiesībām? Mūsu modernajos laikos arī pilsonis bez politiskajām tiesībām ir īsts un citādi pilntiesīgs pilsonis, — var teikt, ka viņam ir arī politiskās tiesības, tikai potencialā stāvoklī, un tādu pilsoņu modernajās valstīs ir daudz. Bet klasiskās senatnes valstīs arī Romā, tas bija citādi. Šais valstis bija atrodams diezgan liels skaits pastāvīgu iedzīvotāju, kam nebija politisko tiesību ne aktīvā, ne potencialā stāvoklī, un kas tādas varēja iegūt tikai

ar sevišķu valsts varas aktu, kas pēc būtības līdzinājās svešnieka, ārzemnieka uzņemšanai pilsonībā. Šādu grupu ekonomiskais un dažā ziņā pat tiesiskais stāvoklis varēja būt dažāds; tā, piem., Spartā perioiki, šķiet, savā vairumā bija īsti vietējie iedzīvotāji, turpretim metoiki Atēnās — rezidējoši ārzemnieki; tomēr visu šādu grupu tiesiskajā stāvoklī kopīgs bija tas, ka to piederīgie bija brīvi un pilntiesīgi privattiesību sferā, bet viņiem nebija politisko tiesību ne aktivā, ne potencialā stāvoklī. Šķiet, tādā stāvoklī bija arī plebeji Romas republikas sākumā. Kā raksturot šādas grupas statusu? — Ir mēģināts ievest terminu „puspilsoņa tiesības“ (Halbbürgerrecht, sk. piem., J. Kromayer, o. c., lpp. 227.) Man liekas, ka šis termins ir tikpat neizdevīgs, kā „pussoverēns valsts“ apzīmējums: valsts ir vai nu suverēna vai nesuverēna — pussoverēns stāvoklis, kad valsts nav ne suverēna, ne arī nesuverēna, ir nesaprotams. Suverēnitāte, šķiet, nepieļauj gradācijas: nepilnīga vai daļas suverēnitāte nav vairs suverēnitāte. Tāpat arī pilsonība nepieļauj gradācijas: vai nu ir pilsonis, vai nav, — bet puspilsonis izklausas pēc juridiska monstra. Protams, pilsoņa statusā var būt sastopami dažādi tiesiski apjomi, bet pats šis statuss kā tāds savā juridiskajā būtībā ir nedalams: individam šis statuss vai nu ir vai arī tā nav, bet nav iespējama tikai puse no šī statusa viņa juridiskajā būtībā. Tāpēc arī jau minēju, ka modernajās valstīs visi, kas juridiski pie valsts pieder, ir šīs valsts īsti pilsoņi, ja viņiem arī nav politisko tiesību, un nevienam nenāk prātā, kā šādā gadījumā tos varētu uzskatīt par kādiem „puspilsoņiem“, vai arī teikt, ka tie nemaz nav pilsoņi.

Par daudzām klasiskās senatnes valstīm tomēr, šķiet, ar zinamu pamatojumu var teikt, ka pilsonības statuss ietvēra arī politiskās tiesības, un īsts pilsonis bija tikai tas, kam tādas bija; pie kam gan varēja būt tā, ka aktīvās politiskās tiesības piederēja tikai ģimenes galvai, bet citiem ģimenes locekļiem tas bija tikai potencialā stāvoklī; protams, ka aktīvās politiskās tiesības varēja būt nevienādas, plašākas un šaurākas, piem., sadalītas pēc piederības pie cenza grupām, kā tas bija Atēnās pēc Solona satversmes. Tā tad, ja klasiskās senatnes valstī atrodam brīvu pastāvīgu iedzīvotāju grupu gluži bez kādām politiskām tiesībām, tad vienmēr varam stādīt jau-

tājumu, vai šīs grupas piederīgie ir vai nav pilsoņi? Un dažā labā tādā gadījumā ar zinamu pamatojumu varēsīm atbildēt, ka tie nav pilsoņi, vismaz mums zinamajos toreizējos apstākļos un juridisko jēdzienu tagadējā izpratnē.

Kā nu no šī viedokļa vērtējams plebeju statuss republikas sākumā? — Sākot ar 5. g. s. pr. Kr. otru pusi, kad viņi ieguva ius connubij valststiesiskā nozīmē, kā arī ius honorum (gan vēl ļoti šaurā veidā), un kad nopietni sāka apspriest projektus par plebeju piedalīšanos valsts zemes fonda lietošanā — no šī laika viņi neapšaubami bija jau īsti Romas valsts pilsoņi, lai gan vēl ar šauri norobežotām politiskajām tiesībām, par kuru paplašināšanu tie turpināja cīnīties vēl vairāk kā simts gadu. Bet republikas sākumā, 5. g. s. pirmajā pusē, kamēr plebejiem nebija vēl nekā no tām tiesībām, ko tie vēlāk pakāpeniski ieguva, — plebeji, pēc mana ieskata, vēl nemaz nebija Romas pilsoņi šī vārda īstā nozīmē; šī grupa bija svešs elements valstī, „valsts valstī“, kā šo stāvokli raksturīgi ir apzīmējis J. Kromaiers.⁹⁾ Ar šādu stāvokli labi saskan arī plebeju tribunu īpatnējais tiesiskais stāvoklis: šis ievērojamais amats tika nodibināts tad, kad plebeji vēl nebija pilsoņi, un tāpēc arī plebeju tribuni nebija un nevarēja būt valsts magistrāti, viņi bija tikai plebeju organizācijas magistrāti, un šo savādo stāvokli, pateicoties romiešu konservatīvajam raksturam, viņi paturēja vēl ilgi pēc tam, kad plebeji jau bija kļuvuši par pilsoņiem.

Rodas jautājums: vai plebeju stāvoklis vienmēr agrāk arī bijis tāds pats kā republikas sākumā? Liekas, ka šās grupas eksistences sākumā gan, bet vai arī pēdējo Romas ķēniņu laikā, t. i., pēdējos gadu desmitos pirms republikas nodibināšanas, par to ir iespējams šaubīties.

B. Plebeju izcelšanās jautājums vēl arvien ir stipri strīdīgs, bet mūsu nolūkos nemaz nav vajadzīga dažādu

⁹⁾ Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2. Aufl., lpp. 235: ein Staat im Staate, der über ein Jahrhundert lang neben den rechtlichen Gewalten wirkt, ohne beseitigt werden zu können (Jāpiezīmē, ka šādu stāvokli varēja gan novērst un pie tam diezgan viegli, — proti: integrējot plebejus valstī un piešķirot tiem pilnas pilsoņu tiesības. K. D.) das ist gewiss eine der merkwürdigsten Erscheinungen, die es in inneren politischen Entwicklungen jemals gegeben hat.

attiecīgo hipotežu analīze un kritika; domāju, ka pietiek īsi pamatot to ieskatu, ko es atrodu par ticamāko. Vienkāršais un neapšaubamais fakts, ko es šīnī gadījumā uzskatu par izšķirošo, ir tas, ka Roma, kas bija nodibināta, un pēc savas satversmes ilgi tika uzturēta, kā pilsētas valsts (līdzīgi grieķu polis, kas tai laikā arī Itālijā bija valdošais valsts tips), — šī pilsēta — Roma auga, pastāvīgi un neatlaidīgi auga karos un iekarojumos. Bet kāds bija iekaroto apgabalu un to iedzīvotāju liktenis? — Mums, modernajiem ļaudīm, dažs kas šīnī ziņā nav uzreizi viegli izprotams. Iekarotie apgabali tika pievienoti un pakļauti Romai, bet netika iekļauti Romas valsts teritorijā, tie bija proedīa Populi Romani, un Romas valsts tos izmantoja un apsargāja kā savus īpašumus. Kas attiecas uz šo apgabalu iedzīvotājiem, tad pēc toreizējām „starpautiskām tiesībām“ tos varēja pārvērst par vergiem, bet vergi pie toreizējās saimnieciskās sistēmas un romiešu pašu vienkāršā dzīves veida nebija vajadzīgi, vai arī vajadzība pēc tiem nebija liela, — tāpēc iekaroto apgabalu iedzīvotāju lielākā daļa palika personīgi brīvi, bet ar dažādu tiesisko stāvokli. Nedaudzas labākās (aristokrātiskās) dzimtas šād tad tika uzņemtas formāli par pilntiesīgiem pilsoņiem, t. i. pieskaitītas patriciātam; citi, sevišķi trūcīgie, pieskaitījās vai tika pieskaitīti no patriciešu dzimtām atkarīgajiem klientiem, bet diezgan daudzi, — dažos iekarojumos, jādūmā, lielākā daļa iedzīvotāju palika brīvi sīkzemnieki, tādējādi, ka valdība vai nu atstāja tiem daļu no viņu agrākās zemes dzimtenē, vai arī dažreiz ierādīja zemes gabaliņus citur. Tie nu bija plebeji, brīvi sīkzemnieki savā masā, bet bez politiskām tiesībām. Protams, ka starp plebejiem un klientiem nebija novilkta stingra robeža, un ja Mommsens pieņem, ka plebeji cēlušies galvenā kārtā no klientiem tādējādi, ka izbeidzoties atkarībai no patricieša dzimtas, klients kļuvis par plebeju (kā tas daudzos gadījumos patiešām varēja būt), tad tikpat labi bija iespējams (un daudzos gadījumos, jādūmā, arī tā notika), ka plebeji pārgāja klientos, t. i. daļa no brīvajiem sīkzemniekiem (parādu vai citu apstākļu spiesti) kļuva par no patriciešu dzimtām atkarīgiem klientiem.

Bet plebeju lielākā daļa paturēja savu brīva sīkzemnieka stāvokli. Tikai, šķiet, līdz Servija Tullija reformām viņiem vēl ne tikai nebija nekādu politisku tiesību, bet nebija pat vēl ne

īsta pilsonības statusa: kā iekarotie apgabali juridiski nebija iekļauti jeb inkorporēti Romas valsts teritorijā, tā arī plebeji nebija juridiski iekļauti jeb integrēti Romas tautā: tas bija tiesiski svešs elements valstī (lai gan plebeju lielākā daļa bija romiešiem radniecīgie latīņi), tā bija tiesiski neorganizēta masa, ko, liekas, izteic arī pats tās vārds: plebs.

C. Centuriju satversmes militari politiskais raksturs. Līdz ar Romas valsts augšanu iekarojumu ceļā, auga arī plebeju skaits, un līdz ar to objektīvam politikim vajadzēja būt diezgan viegli saskatams, ka viņu stāvoklis nesaskan ar valsts interesēm. Vai viņi maksāja arī kādus nodokļus un pildīja militaro klausību pirms centuriju satversmes, par to laikam drošu ziņu dabūt grūti. Jādomā, ka tika mēģināts piesaistīt arī viņus šādai valsts kalpībai, bet, ņemot vērā plebeju neorganizēto stāvokli, grūti domāt, ka tādiem mēģinājumiem būtu bijuši lieli panākumi. Katrā ziņā, ar manis aizstāvēto viedokli (ka plebejiem sākumā nemaz nebija pilsonības statusa: viņi nemaz nebija integrēti valstī), saskan secinājums, ka plebejiem šīnī sākuma stadijā ne tikai nebija politisku, vai vispār publisku, tiesību, bet tiem nebija arī publisku pienākumu pret patriciešu valsti, un mēģinājumiem faktiski viņus pievilkt šo pienākumu pildīšanā nevarēja būt nopietni rezultāti.

Šis valstij nevēlamais stāvoklis noteikti grozījās ar centuriju satversmes likuma izdošanu. Dažas ziņas par šo satversmi arī, šķiet, varam ieskatīt par pietiekoši drošām un grūti apšaubāmām, un proti, par šīs satversmes militaro un timokrātisko raksturu, un par tās attiecināšanu uz visu tautu — kā patriciešiem, tā arī plebejiem. Ja pie romiešiem pašiem valdīja ieskats un atrodamas nopietnas liecības (starp citu Cicerona liecība), ka centuriju sapulces visā savā pastāvēšanas laikā ietvērušas visu romiešu tautu — universus Populus Romanus, ar kādu nosaukumu apzīmēja patriciešus un plebejus kopā, tad, šķiet, pamatotī varam pieņemt, ka centuriju satversmei jau tās pirmajā veidā piemita šis universalais raksturs, un tās nolūks bija apvienot patriciešus un plebejus vienā organizētā tautā, citiem vārdiem: iekļaut jeb integrēt plebejus Romas valstī un juridiski pievienot viņus romiešu tautai. Arī nolūks, kāpēc tas tika darīts, ir pietiekoši skaidrs: tas notika

valsts interesēs: lai Roma būtu lielāka un varenāka, lai tai būtu lielāks skaits kārtīgu kareivju un nodokļu maksātāju. Tiktālu varam pilnīgi piekrist Mommsenam, ka centuriju satversme vispirms uzlika plebejiem pienākumus. Bet tālāk piezīmēsim: pirmkārt, tāda kārtīgu publisko pienākumu uzlikšana jau nozīmē attiecīgas grupas integrēšanu valstī; otrkārt, grūti pieņemt, ka centuriju satversme aprobežojās tikai ar pienākumu uzlikšanu vien. Ja reformas nolūks būtu bijis tikai pienākumu uzlikšana vien, tad, šķiet, būtu pieticis ar tribu pārveidošanu uz teritoriāliem pamatiem un plebeju sadalīšanu pa tribām, ko, pēc tradīcijas, bija iesācis jau Servija Tullija priekšgājējs. Bet patriciešu un plebeju sadalīšana pa cenza grupām, kur kārtu privilēģijām nav vairs nekāda nozīme; tālāk, balsstiesīgo centuriju skaita noteikšana cenza grupās un pilsoņu iedalīšana centurijās pēc vecumā (centuriae seniores et iuniores), pie kam visā šinī sistēmā redzama cenšanās piešķirt noteiktas priekšrocības bagātākiem un gados vecākiem pilsoņiem, tas viss, šķiet, norāda uz to, ka centuriju satversmē bija domāts ne tikai par pilsoņu pienākumiem, bet arī par viņu tiesībām, pie kam pienākumi un tiesības sadalīti pēc piederības pie cenza grupām, pa daļai arī pēc vecuma. Bez tam, šķiet, arī centuriju satversmes uzuniversālais raksturs atbalsta slēdzienu, ka šī satversme ne tikai uzlika pilsoņiem pienākumus, bet piešķīra arī tiesības: ja pirms tam, kad tautu sastādīja tikai patricieši, viņiem bija ne tikai pienākumi, bet arī tiesības, tad arī paplašinot šo tautu, integrējot tajā arī plebejus, jāpieņem, ka šai jaunajai (jeb juridiski jaunradītai) tautai arī tika piešķirtas politiskas tiesības. Taisnība gan, ka patriciešu politiskā organizācija netika iznīcināta un viņu kuriju sapulces tika atstātas arī turpmāk, kas labi saskan ar romiešu tautas konservatīvo raksturu, ar ko vajadzēja rēķināties arī sapratīgam likumdevējam. Tāpēc arī liekas ticami, ka politiskās tiesības, ko tautai (patriciešiem un plebejiem kopā) piešķīra centuriju satversme, sākumā bija vēl šauras, varbūt tikai piedalīšanās dažu svarīgu militāru un militāri-politisku jautājumu izlemšanā, un militāro vadoņu vēlēšanas. Tomēr arī tās jau bija politiskas tiesības, un ar to bija radīta iespēja šo tiesību turpmākai paplašināšanai, kas arī notika, bet tikai labu laiku vēlāk.

Bet nu mēģināsim stādīt grūto jautājumu: kad varēja būt pieņemta centuriju satversme, kas integrēja plebejus romiešu tautā? Vēl vienkāršākā un šaurākā formulējumā šis jautājums varētu skanēt: vai ticams, ka satversme varēja būt izdota Servija Tullija laikā?

D. Pēdējo Romas karaļu īpatnējais stāvoklis un pāreja uz republiku. Vairāki modernie vēsturnieki, no kuriem dažus esmu minējis šīs esejas sākumā, attiecina centuriju satversmes sākumu uz 5. g. s. vidu, beigām, vai pat uz 4. g. s. pr. Kr. Zinami motīvi gan šādiem ieskatiem tiek pievesti. Tā, piem., K. Neumans atrod, ka centuriju satversme varējusi balstīties tikai uz brīva zemes īpašuma (vai brīvas zemniecības); republikas sākumā turpretim vēl pastāvējusi kļaušu sistēma, tāpēc šī reforma esot jaunāka par republikas nodibināšanu.⁹⁾ Šis motīvs pieder agrārvēsturei un es nevaru uzņemties to novērtēt. Varu tikai izteikt savas domas, ka laikam gan republikas sākumā bija vēl diezgan daudz kļaušu zemnieku — no bagāto patriciešu ģimenēm atkarīgie klienti; bet tāpat, šķiet, bija arī diezgan daudz brīvo sīkzemnieku — plebeji, kas savā masā vienmēr ir bijuši brīvi zemnieki, neizslēdzot, protams, gadījumus, ka dažas plebeju ģimenes pakāpeniski nonāca atkarībā no patriciešiem un tā tad kļuva par to klientiem, tāpat kā dažas klientu dzimtas, atbrīvodamās no atkarīgā klientu stāvokļa, pievienojās plebejiem. Katrā ziņā, šķiet, ir republikas sākumā, ir varbūt jau pus gadu simteni pirms republikas nodibināšanas, brīvo zemnieku — plebeju bija pietiekoši daudz (vairāk kā lielgruntnieku — patriciešu), lai būtu vērts tos tiesiski organizēt un pievienojot tos pilntiesīgajai tautai — padarīt valsti spēcīgāku.

Svarīgākais motīvs par labu secinājumam, ka centuriju satversme ir jaunāka par republikas nodibināšanu, pēc manām domām ir tas, ka pēc šīs satversmes plebeji kļūst par īstiem valsts pilsoņiem un par politiskās tautas pilntiesīgu sastāvdaļu,

⁹⁾ K. Neumann, Römische Staatsaltertümer, Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 1914. g., lpp. 439. ist zu sagen, dass die Zenturienverordnung auf Grundeigentum ruht und mit der Hörigkeit unvereinbar ist, wie sie jedenfalls im Anfange der republikanischen Zeiten noch bestand. Sie ist also jünger als die Republik und auch mit ihrer Begründung nicht identisch.

tā tad ir tiesiski integrēti politiskajā tautā, turpretim spriežot pēc ticamām ziņām par plebeju tiesisko stāvokli republikas pirmajos 60. gados jāsecina, ka viņi vēl nebija īsti valsts pilsoņi un nebija vēl politiskās tautas sastāvdaļa. Tā tad jātaisa alternatīvs slēdziens, ka centuriju satversme šinī laikā vai nu nemaz vēl nebija pazīstama, vai arī tā šinī laikā nebija spēkā. Man šķiet, pareizāka šīs alternatīvas otrā daļa, t. i. es ieskatu par ticamu, ka centuriju satversme bija gan jau pazīstama, bet republikas sākumā tā nebija spēkā. Pareizāki sakot: centuriju satversme republikas sākumā pa daļai bija atcelta, bet pa daļai bija spēkā. Jo ja mēs vispār pieņemam par ticamām ziņas par plebeju stāvokli republikas sākumā, tad liekas diezgan skaidrs, ka tiesiski organizēti viņi jau bija, pienākumi (sevišķi karaklausības) no viņiem tika prasīti, centuriju satversmes militārā daļa bija spēkā un plebeji bija ietilpināti šai militarajā organizācijā. Liekas ticamas arī ziņas, ka plebeju tiesiskais stāvoklis republikas sākumā bija pasliktinājies, salīdzinot ar iepriekšējo laiku, un ka tie arī drīz izrādīja savu neapmierinātību un uzstādīja aristokratiskajai republikas valdībai prasības, kas sākumā varbūt izpaudās kā prasības pēc agrākā tiesiskā stāvokļa atjaunošanas. Un ja kā ticamu pieņemam ziņu par plebeju draudiem atstāt Romu un dibināt savu valsti, tad arī šī ziņa sniedz divējādu liecību: 1) ka plebeji nebija vairs neorganizēta masa, bet bija jau organizēti; 2) ka stāvokli republikas sākumā viņi uzskatīja par sava stāvokļa ievērojamu pasliktinājumu un republikaniskās patriciešu valdības izturēšanos par netaisnu. Un šādas liecības, šķiet, pastiprina ieskatu, ka centuriju satversme pieņemta jau pirms republikas nodibināšanas, bet republikas sākumā pa daļai atcelta. Liekas ticami, ka aristokratiskā republikas valdība atstāja spēkā to centuriju satversmes daļu, kas ietilpināja plebejus tautas militarajā organizācijā un uzlika tiem pienākumus, bet atcēla to daļu, kas piešķīra plebejiem arī tiesības.

Bet ja tā, tad kļūt ticama arī ziņa, ka Servijs Tullijs patiešām ir centuriju satversmes autors. Modernie vēstures pētnieki atrod arvien vairāk vēsturiskas ticamības tradicionālajos nostāstos par pēdējiem Romas ķēniņiem, pieņemot, ka trīs pēdējie ķēniņi bijuši svešinieki, vai vismaz nepiederējuši pie patriciešu aristokratijas, un bijuši pēc savas izcelšanās etruski.

Tāpat ticamas ir ziņas, ka ne tikai pēdējais ķēniņš Tarkvīnijs Bārgais bijis satversmes pārkāpējs, bet visi trīs pēdējie ķēniņi neturējušies vairs pie vecās tradicionālās satversmes, un arī varu ieguvuši ne saskaņā ar šīs satversmes noteikumiem, pēc kuriem ķēniņš tika izraudzīts un ievēlēts šarežģītā kārtībā ar lielu Senata ietekmi visā šīnī procedurā; tā tad zinamu satversmes apvērsumu bija izdarījis jau Tarkvīnijs Prisks, un visi trīs pēdējie ķēniņi no vecās satversmes viedokļa bija uzurpatori. Varbūt nav pietiekoša pamata radikālākajam uzskatam šīnī virzienā, pēc kura triju pēdējo ķēniņu laikmets nozīmējot etruskiešu virsvaru pār Romu; vairāk ticams ir mērenākais uzskats, ka šīs posms Romas vēsturē nozīmē Romas pašas iekšienē atrodamā etruskiešu elementa, kas vēl nebija pietiekoši saudzis ar pārējo tautu, politisko pārsvaru un pat augstākās varas sagrābšanu uz kādu laiku. Ņemot vērā tuvās kaimiņu attiecības starp Romu (un arī dažām citām latīņu valstīm) un Etrūriju, kā arī etrusku kulturalo pārsvaru, ir pilnīgi saprotami noteikti konstatētie etrusku kulturas elementi dažādos Romas kulturas novados. Tāpat ir ticams un saprotams etrusku elements arī Romas tautas sastāvā, kā plebejos.⁷⁾ tā arī pat patriciešos.⁸⁾ Šos ticamos apstākļus kopā ņemot, kļūst saprotams arī, ka šie pēdējie ķēniņi bija ieguvuši politisko varu pretēji vecai aristokratiskai satversmei pateicoties savai aktivitātei un ievērojamām valstsvīru spējām; un kā pie vecā Romas patriciāta nepiederoši viņi varēja uzstāties pret patriciešu kā privilģētās kārtas šauro viedokli un stādīt pirmajā vietā Romas valsts un paplašinātas un apvienotas romiešu tautas intereses. Kā pēdējo ķēniņu laiks bijis reformu un progresu laikmets to pieņem kā ticamu un apstiprina vairāki nopietni modernie autori, piem., O. Karlova⁹⁾ un J. Kro-

⁷⁾ Sal. R. M a y r, Römische Rechtsgeschichte, I. B. 1912., lpp. 39.

⁸⁾ K. N e u m a n n, Römische Staatsaltertümer, (Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3.), lpp. 439: etruskische und lateinische Patriziernamen neben einander

⁹⁾ O. K a r l o w a, Römische Rechtsgeschichte, I. Bd., 1885., lpp. 64: Dass die spätere Königszeit eine Epoche der Reformversuche gewesen, steht ausser Zweifel.

maiers.¹⁰⁾ Uz reformu ceļa bij stājies jau pirmais Tarkvīnijs, mēģinot pārveidot tribu iekārtu, — domājams ar nolūku lauzt patriciešu tradicionālo iekārtu un sagatavot ceļu plebeju integrēšanai tautā. Un šo reformu uz jauniem un plašākiem pamatiem izveda Servijs Tullijs, lielākais no Tarkvīniju dzimtas un viens no lielākajiem vēsturē minētiem valstsvīriem, kas ar savu centuriju satversmi apvienoja patriciešus un plebejus vienā kopīgā politiski pilntiesīgā tautā.

Bet Servija Tullija reforma bija izvesta pret patriciešu gribu, kas nevarēja samierināties ar savu privilēģiju ierobežošanu centuriju satversmē. Tā kļūst saprotama patriciešu sacelšanās un pēdējā Romas ķēniņa padzišana no valsts aristokratisks revolūcijas ceļā. Vai pēdējais Tarkvīnijs patiešām bijis bargs un ļauns, kā to attēlo tradīcija, jeb varbūt viņa lielākais noziegums bija jaunās satversmes stingra izvešana dzīvē, to mēs nezinām; ticamas tikai šķiet ziņas, ka plebejiem Tarkvīnijs nebija tik bargs kā patriciešiem, un kad parādījies aristokratisks republikas īstais raksturs — plebeji nožēlojuši Tarkvīnija valdības krišanu. Skaidrs katrā ziņā liekas tas, ka ķēniņu vara likvidēta aristokratisks revolūcijas ceļā, ko atzīst daudzi modernie autori, kā Karlova,¹¹⁾ Mairs,¹²⁾ Neumanns¹³⁾ u. c. Vientuļš stāv K. Belochs ar savu ieskatu, ka pārēja no monarchijas uz republiku notikusi ne revolūcijas, bet evolūcijas ceļā.¹⁴⁾

¹⁰⁾ J. Kromayer, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, 2. Aufl. 1923., lpp. 221: Rom eine Anzahl von Zeitgeschlechtern hindurch von Königen etruskischer abstammung, den Tarquiniern, geleitet worden ist. Aber diese Fremdherrschaft die für Rom gleichfalls eine Periode des Fortschrittes war, brach doch schliesslich zusammen...

¹¹⁾ O. Karlova, o. c., lpp. 85.

¹²⁾ R. Mair, o. c., lpp. 73.

¹³⁾ K. Neumann, o. c., lpp. 439. In Wahrheit hatte nur der Adel die Könige beseitigt und vertrieben und sich an ihre Stelle gesetzt; mit der Vertreibung der Könige beginnt im Rom ein halbes Jahrhundert grundherrlicher Adels Herrschaft.

¹⁴⁾ K. Beloch, Römische Geschichte bis zum Ende der Republik, Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd. 3., 1914., lpp. 164: da das Königtum formell nie abgeschafft worden ist, handelt es sich offenbar um Evolution, nicht um gewaltsame Umwälzung.

Ja pēdējais Tarkvīniju dzimtas karalis tika padzīts, un līdz ar to monarchiskā iekārta likvidēta, tad kļūst arī saprotams, ka patricieši ieskatīja šo sekmīgo revolūciju par savu triumfu, saņēma visu valsts varu savās rokās, piedeva republikaniskai iekārtai stingri aristokratisku raksturu un izmeta no Servija Tullija satversmes visu nepatīkamo, atstājot to, kas likās savienojams ar aristokratisko iekārtu. Tā iznāca, ka plebejiem bija atņemtas visas tiesības, kas izrietēja no Servija Tullija satversmes, un atstāti tikai pienākumi, kas bija saistīti ar viņu ietilpināšanu militarajā organizācijā. Ja arī centuriju sapulces nebija vēl pilnīgi likvidētas republikas sākumā, tad tomēr to nozīme bija sašaurināta līdz minimumam, jo to kompetence bija ļoti ierobežota un tās bija padotas divkārtīgai kontrolei: centuriju sapulču lēmumi ieguva spēku tikai tad, ja tika apstiprināti no Senata un no patriciešu kuriju sapulcēm.¹⁶⁾ Tikai pakāpeniski tika iekarota centuriju sapulcēm plašāka kompetence un lielāka patstāvība plebeju cīņās par savām tiesībām, līdz kamēr beidzot centuriju sapulces kļuva par ievērojamākām tautas sapulcēm Romā, pēc Cicerona apzīmējuma: *comitatus maximus*.

E. Romas satversmes konservatīvais raksturs. Man šķiet, beidzot, ka šeit aizstāvētais ieskats par centuriju satversmes izcelšanos radikālas reformas ceļā, tās drīzu atmešanu no patriciešiem un pakāpenisku atjaunošanu ilgstošās cīņās — saskan ar Romas valsts konservatīvo raksturu, un arī šinī apstākļi atrod zināmu apstiprinājumu. Valsts iekārtas raksturs, protams, atkarājas no tautas rakstura; romiešu tautas galvenās sastāvdaļas — patriciešu — stingrais konservatisms, sīkstā turēšanās pie tradīcijām, tēvu tēvu tikumiem un vecajām parašu tiesībām — ir vispār zināmi fakti, kas neprasa sevišķu pierādīšanu. Romas valsts iekārta mazāk grozīta reformu vai revolūcijas ceļā, bet vairāk veidota lēnām, ilgstošās cīņās, vai arī „dabīgi augusi“, līdzīgi Anglijas satversmei, t. i. pamazām pārveidojusies, piemērojoties dzīves reālo apstākļu prasībām, kuras bija atzinis — dažreiz gan tikai pēc zināmām šaubām un cīņām — tautas veselais saprāts.

¹⁶⁾ Sal. W. Ramsay, A. Manual of Roman Antiquities, 18. Edition lpp. 151.

Reformatoru liktenis Romā bija ļoti grūts. Brāļi Grakhi nebija revolucionāri: viņu reformu projekti bija valsts interešu diktēti, — bet viņi samaksāja par šīm reformām ar savu dzīvību un viņu reformas tika nobremzētas, — bet vēlāk tomēr pakāpeniski izvestas. Tāpat lielais reformators Jūlijs Cēzars samaksāja par savām reformām un savu valsts idealu ar savu dzīvību — bet viņa ideāls tika sasniegts pakāpeniski, pāreja no dezorganizētas republikas uz labi organizētu monarchiju notika pakāpeniski, bez sevišķa lūzuma valsts iekārtā. Šinī pašā raksturīgu Romas politisku un valststiesisku faktu grupā ietilpst arī Servija Tullija reforma un sekojošā aristokrātiskā revolūcija. Ir skaidrs, ka Servija Tullija centuriju satversme bija ar valsts interesēm saskanīga progresīva reforma, bet patriciešu revolūcija, ar kuru tika nodibināta republika, bija konservatīva pēc sava rakstura, jo nozīmēja atgriešanos pie vecākā ķēniņu laikmeta aristokrātiskās satversmes, tikai ar satversmes aristokrātiskā elementa vēl jo ievērojamāku pastiprināšanu. Un tomēr arī pēc konservatīvās revolūcijas pamazām un pakāpeniski tika atjaunoti un pat tālāk izveidoti tie ar valsts interesēm saskanīgie progresīvie principi, ko savas centuriju satversmes pamatos bija licis viens no ievērojamākajiem Romas reformatoriem — Servijs Tullijs.

Prof. Dr. jur. P. Lejiņš.

Pūļa psiholoģijas nozīme krimināltiesībās

Pētot visdažādākās sabiedriskās dzīves parādības sociālā psiholoģija konstatējusi to faktu, ka ikkatram cilvēkam piemīt īpašības dažādi domāt un dažādi darboties atkarībā no tā, vai viņš zināmā momentā atrodas lielākā, vai mazākā citu cilvēku sabiedrībā, vai arī viņa domas un darbība norit vienatnē. Šī svarīgā psiholoģiskā parādība, kura tikai mūsu dienās tiek zinātniski pētīta, ir tikusi nojausta jau simtus un tūkstošus gadus atpakaļ, it īpaši no valsts vīriem un likumdevējiem, kuri šo parādību ir vērā ņēmuši un, lai gan vēl pilnīgi neapziņīgi, ir jau pielietojuši kolektīvās psiholoģijas likumus praktiskās dzīves vajadzībām. Zimmels savā „Socioloģijā“ plaši apskata nupat minēto faktu. Starp citu viņš aizrāda uz senās Grieķijas pret jūras laupītājiem vērsto likumu, kurš nosaka, ka kuģu komandas nedrīkst sevī apvienot vairāk kā 5 cilvēkus;¹⁾ aiz līdzīgiem iemesliem karalis Filips 1305. gadā izdod likumu, kurš aizliedz sapulces ar vairāk kā pieciem dalībniekiem, bet pierēnas pilsētas, baidīdamās no zeļļu savienībām, 1436. gadā izdeva noteikumus, kas aizliedza kopā iet vairāk kā trīs vienādi apģērbtiem zeļļiem.²⁾ Tie paši ieskatī valda arī vēlākos laikos. Tā, aizrāda Zimmels, Francijā, vecās iekārtas laikā lai varētu noturēt sapulci ar 20 dalībniekiem — muižniekiem, vajadzēja ikkatrā atsevišķā gadījumā dabūt priekš tam speciālu atļauju; bet Napoleona III laikā nodibināt sabiedrības, sastāvošas no vairāk kā 20 dalībniekiem, varēja tikai ar sevišķu valdības atļauju.³⁾

Tā pati doma, no kādas vadījušies likumdevēji, izdodot nupat minētos likuma nosacījumus, pēc Zimmela ieskatiem sa-

¹⁾ Georg Simmel. Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Leipzig, 1908., lapp. 131.

²⁾ Ibid., lapp. 131.

³⁾ Ibid., lapp. 131.

skatama arī tanī likuma noteikumā, kurš nosaka, ka zinamas kategorijas tiesu lietas var tikt izspriestas tikai no palielināta tiesas sastāva.⁴⁾ Un uz tā paša principa, pēc Zimmela domām, pamatojas arī daudzi reliģiskie noteikumi: tā, piemēram, budisms nosaka, ka mūkiem dažu sava reliģiskā rituāla pienākumu pildīšanai ir jābūt ne mazāk par četriem kopā;⁵⁾ turpretim Mozus likums nosaka, ka lūgšanas noturēšanai ir jāsanāk kopā ne mazāk, kā 10 cilvēkiem.⁶⁾

No visiem nupat pievestiem likuma noteikumiem ir noskārstams, ka likumdevēji ir vadījušies no tās domas, ka ir iespējams iespaidot sociāli-psiholoģiskās parādības caur tādu vai citādu sociālo organizāciju skaitliskā sastāva noteikšanu un tāpat noskārstams, ka minētie likuma noteikumi izdoti vadoties no neapzinīgām tieksmēm izmantot praktiskā dzīvē kolektīvās psiholoģijas likumus, jo, saka Zimmels,⁷⁾ ja lūgšanas noturēšana ir atļauta tikai sanākot kopā ne mazāk, kā 10 cilvēkiem, tad tas tāpēc, ka ir ticis novērots, ka zinamu reliģisku noskaņojumu var panākt, nosakot noteiktu, tādu vai citādu, dievlūdzcēju skaitu ikkatrā gadījumā.

Ja šī psiholoģiskā parādība, t. i., ka cilvēks atrazdamies citu cilvēku lielākā vai mazākā sabiedrībā domā un dara citādi, nekā atrazdamies vienatnē, ja šī parādība līdz pat jaunākiem laikiem ir tikusi tikai neskaidri, var teikt instinkti, nojausta, bet nav bijusi zinātniski pierādīta, tad taisni ar šo apstākli ir vedams sakarā tas vispārīgais uzskats par noziegumu, ka pēdējais pēc savas būtības ir tīri personīgas, individualas dabas, resp., ka tas izriet no atsevišķas personas, no individa. Šis uzskats ir novērojams ne tikai pie tiesību zinātniekiem, bet arī teoloģijā, etikā, politikā; tādēļ nav brīnums, ka pie kriminalistiem bij izzudis priekšstats par kopīgi (kolektīvi) pastrādātiem noziegumiem tāpat, kā pie teologiem par kolektīvu grēku.

Ja dzīves tiešāmība dažreiz tomēr spieda juristus atzīt arī kopīgi pastrādātus noziegumus, tad viņi centās šādu kopīgi pastrādātu noziegumu analizēt, kā sastāvošu no vairākiem at-

⁴⁾ Ibid., lapp. 132.

⁵⁾ Ibid., lapp. 132.

⁶⁾ Ibid., lapp. 133.

⁷⁾ Ibid., lapp. 133.

sevišķiem individuali pastrādātiem noziegumiem, bet pašu kopīgi pastrādāto noziegumu uzskatīja par atsevišķu noziegumu sumu. — Šāds stāvoklis turpmājās tik ilgi, kamēr psiholoģija nebij stājusies pie pūļa psiholoģijas pētīšanas un nebij konstatējusi, ka pūlī ietilpstoša individa psiholoģija atšķiras no tā paša individa psiholoģijas tam ārpus pūļa atrodoties. Un tas ir pilnīgi saprotams, jo tiklīdz šī psiholoģiskā parādība ir konsatēta un atzīta par pierādītu, viņa nevar tikt atstāta neievērota un neapspriesta arī no juridiskā viedokļa: un tiešām, ja zinams noziegums ir pastrādāts no pūļa, resp. no pūļa dalībniekiem, un ja pie tam no visiem tiek atzīta par neapšaubamu augšminētā psiholoģiskā parādība, proti, ka cilvēka psiholoģija, tiklīdz tas iekļūst pūlī, krasī mainas, tad pats par sevi saprotams, ka pie šādiem apstākļiem ne likumdevējs, ne tiesnesis nevarēs šo noziegumu uzskatīt vienīgi par personīgas, individualas dabas parādību, bet būs spiesti to aplūkot un apspriest vērā ņemot arī pūļa psiholoģijas likumus un atzinumus. — Tā tad, ja mēs spētu konstatēt un pierādīt, ka pūlī ietilpstoša individa psiholoģija krasī atšķiras no tā paša individa psiholoģijas tam ārpus pūļa atrodoties, tad mēs varētu arī droši apgalvot, ka pūļa psiholoģijai ir ārkārtīgi liela nozīme priekš kriminalitātes, jo zem pūļa iespaida pastrādātu noziegumu ir bijis daudz visos laikos, sevišķi tad, kad pūļa darbība sabiedrībā ieņem dominējošo vietu, proti, dažādu juku un revolūciju laikos. Lai šī raksta turpmākā daļa neizsauktu nevēlamas neskaidrības, tad vispirmākārtā mēģināsim noskaidrot, kas ir pūlis.

Gandrīz visi ar pūļa psiholoģijas pētīšanu nodarbojušies psihologi zem vārda pūlis saprot tādu uzbudinātu cilvēku kopu, kurus apiveno vienādas jūtas, vienota griba, vienādi mērķi un intereses, resp. starp kuriem ir nodibinājusies zināma garīga vienība. Tā tad visraksturīgākais pie pūļa ir tas, ka tā dalībniekiem piemīt vienādas jūtas, vienota griba un vienādas intereses, kas viņus, t. i. pūļa dalībniekus, sakausē un pārvērš par vienu veselu, kurš tad jūt, tiecas un darbojas līdzīgi atsevišķam individam.

Tagad paraudzīsimies, kas notiek ar pūlī iekļuvušu cilvēku, resp. ar pūlī iekļuvuša cilvēka psihi. Kā visiem labi zināms, viena no vissvarīgākām un pie tam viskrasāki izteiktām

cilvēka psihiskām īpašībām ir viņam piemītoša tieksme atdarināt, tieksme sekot piemēram. Šī atdarināšanas tieksme tiek atzīta no ievērojamākiem zinātniekiem par ārkārtīgi svarīgu bioloģisku un sociālu faktoru, kurš cilvēku sociālajā dzīvē spēlē ievērojamu lomu.

Šādu atdarināšanu, sekošanu piemēram, mēs varam novērot ikdienišķā dzīvē ik uz soļa; viņa norisinas cilvēkam pilnīgi neapzinoties, tas ir, cilvēks bieži vien pat neapzinās, ka viņš seko piemēram. Šī atdarināšanas tieksme sasniedz savu maksimumu pūlī, kam par pierādījumu var noderēt, starp citu, publiskas sapulces, teātru un koncertu zāles, kur dažreiz pietiek vismazāko applausu, vismazākā svilpiena, lai visi klātesošie sekotu vai un vieniem, vai otriem, t. i. lai visa zāle sāktu vai nu applaudēt, vai arī svilpt.

Lai gan vispārīgi ir ļoti grūti ar pūli eksperimentēt, tomēr viens, otrs eksperiments ir izdevies, kur redzama šī nupat minētā, neapzinīgā atdarināšana, sekošana piemēram. Tā Dr. Aubry stāsta par šādu savu eksperimentu⁹⁾: Vienā istabā ir kopīgi nodarbojušies vairāki studenti; viens no tiem, saskaņā ar iepriekšēju norunu ar eksperimentātoru ir sācis dziedāt kādu āriju, bet to nepabeidzis dziedāšanu pārtraucis. Šādā gadījumā katru reizi ir tikusi novērota viena un tā pati parādība; proti, dažus acumirkļus pēc dziedāšanas pārtraukšanas viens vai otrs no klātesošiem studentiem ir turpinājis dziedāt pārtraukto āriju, sākot no tās vietas, kur pirmais students apstājies. Šāds eksperiments liek mums domāt, ka starp kopā esošiem cilvēkiem pastāv maz saprotama, bet stipra savstarpēja suģestija. Šī pūlī apvienoņiem indivīdiem piemītošā savstarpējā suģestija stāv visciešākā sakarā ar augstāk minēto atdarināšanas instinktu un ļaudzi zinātnieki-psihologi cenšas atdarināšanas parādības izskaidrot taisni ar šo pūlī atrodošos indivīdu savstarpējo suģestiju, savstarpējo iedvēsmi. Tā Dr. Ebrard saka, ka atdarināšanas parādībās ir kaut kas neslēpumains, ir it kā kāds pievilkšanas spēks, kuru vislabāk var salīdzināt ar neatvairamu un visspēcīgu instinktu, mūs uzmuđinošu gandrīz neapzinīgi atkārtot visu to, ko mēs esam re-

⁹⁾ Dr. Paul Aubry — La Contagion du meurtre. Paris, 1896., lap. 8.
S. Z. Rakstu krājums II.

dzējuši un kas uz mūsu jūtām un fantaziju ir atstājis lielu iespaidu⁹⁾)

Līdzīgi izsakās arī M. Jolly: Atdarināšana, saka viņš, ir ista epidēmija, kura tikpat lielā mērā atkarājas no piemēra, kā saslimšanas iespējamība ar baku sērgu atkarājas no tās indes, caur kuru šī sērga izplatās. Tāpat kā mūsu organismā atrodas slimības dīgļi, kuru attīstībai un aktīvai iedarbībai ir vajadzīgi necīgi cēloņi, tāpat mūsos atrodas arī kaislības, kuras paliek apslēptas, kamēr strādā prāts, un kuras var pamosties caur sekošanu piemēram, caur atdarināšanu, resp. pateicoties savstarpējai sugēstijai, iedvēsmei¹⁰⁾.

Pie tādiem pašiem slēdzieniem nāk arī Despina¹¹⁾), kurš saka, ka līdzīgi tam, kā zinama augstuma skaņa izsauc unisonā noskaņotu stīgu vibrēšanu, tā arī zinamu jūtu un kaislību uz āru izteikšanās izsauc tās pašas jūtas un kaislības ikkatrā klātesošā individā, kurš vairāk vai mazāk spējīgs šīs jūtas pārdzīvot.

Ja psihologiem līdz šim nav izdevies nodibināt neapstrīdamus likumus, kuriem padotas kā savstarpejās sugēstijas, tā atdarināšanas parādības, tad tomēr ir jau iegūti šinī ziņā ļoti svarīgi novērojumi. Starp citu, kā neapstrīdams fakts tiek pieņemta tā parādība, ka jo lielāks ļaužu pūlis, jo savstarpējās sugēstijas un atdarināšanas parādības uz āru krasāk izteicas; pie tam, jo lielāks pūlis, jo savstarpējā iedvēsmošana vieglāk norisinās; vienmēr vieglāk iedvēsmēt veselu pūli, nekā atsevišķu individu. Šām savstarpējās sugēstijas un atdarināšanas parādībām dod izsmelošu un pārliecinošu fizioloģisku apgaismojumu franču naturalists Espinass savā grāmatā „Dzīvnieku socialā dzīve“ un jāsaka, ka viņa slēdzieni pilnīgi sakrīt ar pūļa psiholoģijas pētnieku slēdzieniem. Kā pārvēršas pūlī iekļuvuša cilvēka psihika zem savstarpējās sugēstijas un atdarināšanas instinkta iespaida, par to mums sniedz interesantas ziņas daudzi pūļa novērotāji un pētnieki. Visstingrākais raksturs, visasākās spriešanas spējas un pat iepriekšēja apņemša-

⁹⁾ Sighete, Scipio. *La Foule Criminelle*. No Itāļu val. tulkojis franciski Paul Vigny. Paris, 1892., lapp. 37—38.

¹⁰⁾ *Ibid.*, lapp. 38.

¹¹⁾ *Ibid.*, lapp. 39.

nās nesekot pūļa piemēram, bieži vien neglābj cilvēku no pūļa sugestējošā iespaida. Kā spilgta ilustrācija sacītam noder gadījums ar Benjaminu Franklīnu, kurš vispāri pazīstams kā cilvēks ar stingru raksturu, lielu gribas spēku un asu prātu. Pats Franklīns atstāsta no savas dzīves sekošu gadījumu.¹²⁾ Viņš labi pazinis tā laika pazīstamo sprediķotāju un metodistu sektes nodibinātāju Vaitfildu. Pēdējais gribējis uzcelt bāriņu namu un vācis šim nolūkam vajadzīgo naudu. Franklīns bijis tai pārliecībā, ka izdevīgāk bāriņu namu celt Filadelfijā un tādēļ kategoriski atteicies ziedot. Bet drīzi pēc tam Franklīns apmeklējis kādu lielu sapulci, kurā runājis Vaitfilds par saviem mērķiem, un kad Franklīns nojautis, ka lieta atkal grozas ap ziedojumu vākšanu, tad stingri apņēmies neziedot ne santima „Man kabatā bij,” stāsta Franklīns, „vesela sauja kapara naudas, četri dolāri sudraba un bez tam vēl zelta nauda. Pa sprediķa laiku es savu apņemšanos tomēr biju mainījis un nolēmis atdot visu kapara naudu. Zem tālākās runas iespaida, atrazdamies sajūsminātā laužu pūlī, es atdevu visu savu naudu. Līdzās man, turpina Franklīns, sēdēja mans paziņa un kluba biedrs, kurš bija pilnīgi līdzīgos uzskatos ar mani par Vaitfilda plāniem un paredzēdams, ka Vaitfilds vāks ziedojumus, ar nolūku nebij uz sapulci naudu līdzīgi ņēmis. Bet kad Vaitfilda runa gāja uz beigām, arī mana paziņas cietā apņemšanās neziedot bij izgaisusi un viņš griezās pie sava līdzās sēdošā drauga ar lūgumu, palienēt viņam drusku naudas. Pēdējais, stāsta Franklīns, varbūt bij vienīgais visā sapulcē, kas nebij aizrauts no Vaitfilda runas un sajūsminātā pūļa un atbildēja manam paziņai: citā reizē, mīlais Hopkinsons, es tev būtu devis, cik tu gribi, bet tagad gan nē, jo man šķiet, ka tu neesi pie pilna prāta. — No šī Franklīna stāsta skaidri redzams, ka arī cilvēks ar stingru raksturu un veselu prātu, nokļuvis pūlī nav spējīgs palikt pie savas iepriekšējās pārliecības un apņemšanās, bet zem pūļa sugestējošā iespaida maina savu pārliecību un seko pūlim. — Ar vārdu sakot, mēs redzam, ka Franklīna psihika, tam pūlī iekļūstot, ir pārveidojusies uz visas līnijas: vispirms ir paralizētas viņa spriešanas spējas, jo Vaitfilda runas argumentus viņš vairs nav spējis aukstasinīgi apspriest un ap-

¹²⁾ Н. К. Михайловский. Еще о толпѣ. Собрание сочинений Н. К. Михайловскаго. Томъ II. С.-Петербургъ. 1896. стрр. 454—455.

svērt, kā to bij darijis ar Vaitfildu sarunājoties divātā, bet tier ir lētticīgi piekritis, sekojot citu piemēram. Tālāk, pārmaiņas ir notikušas arī Franklina jūtu sferā: viņu ir pārņēmusi priecīga sajūsma par priekšstāvošo cildeno darbu — bāriņu nama celšanu, kādas sajūsmas viņam līdz šim nebija, un beidzot arī gribas sfera ir stipri skārta zem pūļa sugestējoša iespaida, proti, iepriekšējā, stingrā apņemšanās neizdot ne santima, ir nomākta un viņš savā darbībā ir ticis līdzī aizrauts no pūļa vienotās gribas. —

Ne mazāk spilgtu piemēru, kā pūlis pārveido viņā ietilpstošo individu psichi, atstāsta krievu rakstnieks Panajevs savās atmiņās par kareivju sacelšanos kara nometnēs¹³⁾). Tanī brīdī, kad cīnijās par komandieri Sokolovu, stāsta Panajevs, es ieraudziju uz priekšnama kāpnēm raudās sabrukušu seržantu, dekorētu ar vairākām goda zīmēm, un jautāju tam, kāpēc viņš raud Uz to seržants man atbildēja, rādīdams ar roku uz netālu esošo pulka komandieri: „vai redzat, kas notiekas? Grib nogalināt ne komandieri, bet tēvu.“ Es sāku to pārliecināt, ka labāk, kā nomalē raudāt, ir steigties palīgā Sokolovam un censties pierunāt biedrus, lai tie laiž to vaļā un nodod man. Seržants tūlīt arī aizskrēja, bet kad es pēc pāra minutēm ar dažiem citiem biju izsities caur pūli un nonācis pie Sokolova, lai tam palīdzētu, es ieraudziju to pašu seržantu ar nūju rokā un sitam komandieri. Kad es tam uzkliežu: „Ko tu dari, vai tu pats neteici, ka Sokolovs bij jums tēvs, ne komandiers,“ tad seržants man atbildēja: „laikam tagad tādi laiki, Jūsu augstība, redziet, kā visi viņu sit, ko tad es viens tā stāvēšu.“ — Te nu mēs redzam, ka cilvēks, kurš tikai dažas minutes atpakaļ, atrazdamies vēl ārpus pūļa, bij pārliecināts par pūļa darbības noziedzīgumu un netaisnīgumu iekļuvis pūlī, akli seko tā piemēram, atdarina to, ko redz sev apkārt notiekamies, pilnīgi pretēji tam savam nodomam, ar kādu viņš bij skrējis, lai iekļūtu pūlī. Piemēru, līdzīgu šim pēdējam, varētu pievest ārkārtīgi daudz un tie tiek novēroti visur, kur vien pūlis ņem dalību dažādos ekscesos, kā piemēram Amerikā pie linču tiesas, agrākās Krievijas ebreju grautiņos, tad dažādu juku un revolūciju laikos u. t. t. No abiem nupat pievestiem piemēriem mēs redzam, ka pirmā

¹³⁾ Ibid., lapp. 427—428.

gadījumā, pūlis ir aizrāvis sev līdzī Franklinu, pretēji tā gribai un pārlicībai, uz labu un cildenu darbu — ziedot bāriņu namam, bet otrā gadījumā mēs redzam, ka seržantu pūlis ir aizrāvis sev līdzī, arī pretēji tā gribai un pārlicībai, uz ļaunu, noziedzīgu darbu. Tā tad no piemēra ar Franklinu mēs redzam, ka aplamas ir no daudziem izteiktās domas, it kā pūlis vienmēr būtu tikai naidīgi un ļauni noskaņots un būtu spējīgs pastrādāt tikai ļaunus un noziedzīgus darbus. No šiem pašiem, tikko pievestiem piemēriem, ir skaidrs, ka indivīds, kamēr tas šķirts no pūļa, vadās, vismaz zināmā mērā, no sava prāta slēdzieniem, bet iekļuvis pūlī, tas neizbēgami nonāk zem pūļa suģestējošā iespaīda, padodas pūlī valdošai neapzinīgai, savstarpējai suģestījai, padodas tiem jūtu, afektu un kaislību vilņiem, kuri pārņēmuši pūlī savā neaprobežotā varā un svaīda to iepriekš nezīnamā un nenoteiktā virzīenā. Pūlī iekļuvis cilvēks ir spējīgs izdarīt tādas lietas, kas pavīsam nesaskan ar viņa īeradumiem un ir noteiktā pretrunā ar viņa paša pārlicību un īnteresēm. „Pūlī notīek tik dziļas īndīvida īdeju un jūtu pārvērtības, saka Le Bons¹⁴⁾, ka skopulis var kļūt par īzšķērdīgu cilvēku, skeptīķis par ticīgāko no ticīgiem, godīgs cilvēks par nozīedznieku un baīlīgs zaķa pastala par varonī.

Starp citām svarīgām pārvērtībām, kurām padota pūlī īekļuvuša īndīvida psīche, ir jāatzīmē arī tā nepārspējamās varēnības un lielā spēka saījūta, kura pārņem īkkatru pūlī īekļuvušu cilvēku un kura ir par cēlonī arī pūļa nozīedzīgai darbībai. Un tas ir saprotami: ja atsevēšķam cilvēkam ir grūti un bieži vīen pat neīespējami realizēt savas īegribas un vēlēšanās, tad veselam pūlīm, kurš savā afektīvajā un aktīvajā darbībā nepazīst nekādu šķēršļu, īzņemot fīzīski nepārvaramos, tas vīegli īzdarams. Līelais pūļa dalībnieku skaīts ir taisnī tas, kas īkkatram no tiem īedvēš nepārvarama spēka un varēnības saījūtu, kura tad savukārt īznīcina pūļa dalībnieku apzīņā pēdējās atbīldības jūtas, ja tādas vēl tur mītušas. Ka tiešam pūļa skaītlīskais līelums rada pūļa dalībniekos šo lielā spēka saījūtu, kāda nepīemīt nevīenam ārpus pūļa stāvošam īndīvidam, īz-

¹⁴⁾ Gustavs Le Bons. Pūļa psīcholoģīja. Tulkojis A. Kroders. 1929. lapp. 19.

ņemot slimojošus ar lieluma maniju, par to starp zinātniekiem šaubu nav, jo šī pati parādība tiek novērota arī pie dzīvniekiem, un visiem ir zināms fakts, ka kāda nebūt dzīvnieka dūšība palielinas jeb pieaug taisni proporcionāli to viņa biedru skaitam, kurus viņš redz savā priekšā un tāpat atkal šī dūšība pamazinas taisni proporcionāli šim biedru skaitam samazinoties. Klasisku piemēru — pastiprinājumu sacītam sniedz mums Forels¹⁵⁾.

Izdarot eksperimentus ar skudrām, viņš vienreiz no divām naidīgām skudru armijām, kuras patlaban vedušas sīvu cīņu, paņēmis 7 skudras, 4 no vienas armijas un trīs no otras un tūdaļ viņas ievietojis kopīgi vienā traukā. Visas septiņas skudras, kuras bijušas ļoti uzbudinātas, jo tikko kā karojušas vienas pret otrām, palikušas par draugiem.

Tā tad redzams, ka tiklīdz skudras ir atdalītas no savām lielajām armijām, tūdaļ viņās ir izzudušas ir lielā dūšība, ir kaujas kāre.

Šai svarīgai psiholoģiskai parādībai, proti, liela, nepārvarama spēka sajūtai, kāda piemīt visiem pūļa dalībniekiem, tiek dots arī dziļāks izskaidrojums, vedot šo parādību sakarā ar pūļa gribas parādībām, kuras arī lielā mērā atšķiras no atsevišķa individa gribas parādībām, it īpaši spēka jeb intensitātes ziņā. — Ja tiešam ikkatram pūļa dalībniekam piemīt sevišķi liela, nepārvarama spēka sajūta, tad ceļas jautājums, vai šai spēka sajūtai īstenībā atbilst reals spēks pašā individā, vai arī tāda spēka pašā individā nav, bet ir tikai lielā, kopīgā spēka nojauta? Uz to mums fizioloģiskie pētījumi sniedz noteiktu atbildi, proti, ka citu cilvēku ciešākā sabiedrībā, vai arī pūlī iekļuvuša individa spēki stipri pieaug, palielinas kā fiziskā, tā arī psihiskā enerģijā un lielā mērā uzlabojas pašsajūta. Dr. Feré šā jautājuma noskaidrošanai ir izdarījis ļoti interesantus eksperimentus¹⁶⁾: viņš nepārprotami pierādījis attiecībā uz visiem sajūtu veidiem, ka katrs individa uzbudinājums, vai tas novadīts līdz viņa apziņai, vai ne, palielina šī individa muskuļu spēku. Tiklīdz vismazākais kairinājums skar pētamā individa

¹⁵⁾ Alfred Espinas. Des sociétés animales. Troisième édition. Paris, F. Alcan. 1924. 304. lapp.

¹⁶⁾ Л. Войтоловский. Очерки коллективной психологии. Часть I. Москва. лapp. 43—44.

nervus, tūdaļ viņā pamostas it kā jauni, apslēpti spēki un dinamometrs (aparāts priekš muskuļu enerģijas mērīšanas) tai pašā momentā uzrāda stipru spēka pieaugšanu eksperimentējamā cilvēka plecos, kājās, visā ķermenī.

Var iedomāties, kādam ir jābūt pūlī esoša individa spēku pieaugumam, kur uz viņa redzes un dzirdes organu nerviem katrā acumirkli iedarbojas simtiem un tūkstošiem kairekļu, kuri tiek raidīti uz viņu no pārējiem pūļa dalībniekiem; un tiešam, eksperimentējot gan ar atsevišķiem, izolētiem individiem, gan ar tiem, pūlī atrodoties, Feré konstatē, ka jau vienkārša pūlī atrašanās vien lielā mērā sakāpina dinamometriskos skaitļus, t. i. palielina individa spēkus. Bet ja pūlī pieaug individa spēki, tad gluži dabiski, ka rodas arī šo spēku sajūta un ja rodas spēks un spēka sajūta, tad jārodas arī gribai šo spēku izlietot, kā tas arī tiek konstatēts.

Ka vāja griba tiek stiprināta citu cilvēku sabiedrībā, tas daudzkārt pierādīts. Tā medicīnas literatūrā tiek aizrādīts uz daudz tādiem faktiem, kur slimojoši ar gribas vājumu tiek ārstēti ar viņu novietošanu citu cilvēku sabiedrībā, jo skaitās par pierādītu, ka citu klātbūtnē mūsu griba pastiprinās. Man šķiet, ka no visa nupat teiktā ir nepārprotami skaidrs, ka zem pūļa iespaida krasī mainas arī ikakatra pūļa dalībnieka gribas spēks, proti, pūlī tas pieaug un saplūst ar pūļa vienoto gribu.

No citām pūļa raksturīgām īpašībām, kādas nepiemīt tikpat lielos apmēros atsevišķam, ārpus pūļa stāvošam individam, ir jāatzīmē pūļa lētīcība un nepastāvība. — Mēs jau redzējām, ka pūlī iekļuvīšs cilvēks zaudē savu pārliecību, savu iepriekšējo apņemšanos, jo pārdzīvodams galvenā kārtā jūtas un atrazdamies afekta stāvoklī, viņš zaudē normalu spriešanas spēju, viņš nespēj vairs radušos situāciju apspriest un novērtēt, jo visa viņa intelektuālā darbība ir tagad stipri traucēta un apspiesta no dažādiem impulsiem un afektiem; viņš nonāk pilnīgi neapzinātu dziņu varā; bet ja zudusi ir spriešanas spēja, tad rodas lētīcība, kāda arī tiek novērota ikkatrā pūlī. Ar šo lētīcību ir izskaidrojama arī tā lielā, var teikt, sugestīvā baumu vara, kas valda pār pūli, tur to savās rokās un liek tam mehāniski darboties. Šādos momentos, kad pūlis atrodas dažādu baumu varā, pūlī nereti lielu lomu spēlē arī tā saucamie pūļa vadoni, kas izmantodami pūļa lētīcību, groza to pēc

savas vēlēšanās, gan likdami tam dažreiz pastrādāt arī varonīgus un cildenus darbus, bet nereti arī visbriesmīgākos noziegumus. Bet lētīcības loģiskās sekas ir nepastāvība jeb *svārstība*. Šī īpašība arī piemīt ikkatram pūlim, pie tam daudz lielākā mērā, nekā jebkuram pūļa dalībniekam ārpus pūļa atrodoties. Un tas ir saprotams: ja pūlis visam tic, neko neapspriež un nepārbauda un atrodas baumu varā, tad nevar būt runas par kaut kādu pūļa pastāvīgu jūtu noskaņojumu, vai arī par kādu noteiktu un pastāvīgu pūļa apņemšanos. Visniecīgākie cēloņi, uz kuriem atsevišķs indivīds nebūtu nemaz reaģējis, spēj izsaukt momentālu pārmaiņu pūļa jūtās un vēlēšanās.

Ka pūlis var vienā acumirkli mainīt savas jūtas, piemēram, no naida un dusmu jūtām pāriet uz labsirdības un draudzības jūtām, no lielākās drošsirdības krist paniskās bailēs, u. t. t., to liecina visi pūļa psiholoģijas pētnieki. Kā pastiprinājumu saucītam Tards¹⁷⁾ atstāsta šādu raksturīgu gadījumu no Parīzes komunas laikiem. Garām pūlim ir vesta uz Versaļu kopā ar citiem gūstekņiem jauna, skaista sieviete, tērpta virsnieka mētelī ar sarkanu oderi. Šis tērps ir izsaucis pūļa jautrību un daži no pūļa dalībniekiem ir sievieti pavadījuši ar saucieniem: „pulkvede, pulkvede! Uz šiem saucieniem sieviete, lepni galvu paceldama, ir reaģējusi ar nevērīgu smīnu. Šā smīna tomēr ir pieticis, lai pūlis no sava jautrā gara stāvokļa pēkšņi pārietu dusmu afektā, jo tūdaļ ir no visām pusēm atskanējuši saucieni: „nāvi tai!“ Tai pašā brīdī incidentā ir iejaucies kāds vecs vīrs ar vārdiem: „kāpēc tāda nežēlība un cietsirdība, galu galā viņa tak sieviete vien ir.“ Tai pašā momentā pūļa dusmas ir vērsušās pret veco vīru, kurš ticis ielenkts ar saucieniem: tas ir komunars, dedzinātājs! Un tanī mirklī, kad vecā vīra dzīvība ir bijusi jau galīgi apdraudēta, nejauši ir atskanējuši ielas puikas vārdi: Neaizskariet viņu, tā tak ir viņa jaunkundze! Kā atbilde šiem zēna vārdiem ir atskanējuši pūļa skalje un gardie smiekli, un kā jaunā sieviete, tā vecais vīrs ir bijuši glābti, jo pūlis no dusmu afekta ir nonācis visjautrākā gara stāvoklī.

¹⁷⁾ Tarde, *Revue des deux mondes*, 1893.

Apskatot šo piemēru, mēs varam droši teikt, ka neviens no pūļa dalībniekiem, atrazdamies ārpus pūļa, nebūtu tā rikojies, kā pūlis, jo tie necīgie starpgadījumi, kuri pūli svaidīja no viena afekta otrā, uz atsevišķu novērotāju nebūtu atstājuši nekādu iespaidu, jo nav tak domājams, ka sievietes smīns būtu kādā no pūļa dalībniekiem, tam pūlī neesot, radijīs vēlēšanos nogalināt šo sievieti. Šāda vēlēšanās varēja rasties tikai uzbudinātā pūlī, kurš atradās neapzinātu jūtu, impulsu un afektu varā, un pārdzīvoja nepārvarama spēka sajūtu, iztrūkstot pie tam atbildības jūtām.

Rezumējot visu līdz šim teikto, mums jādod pozitīva atbilde uz sākumā uzstādīto jautājumu, proti, vai atsevišķa indivīda psiholoģija mainās tam pūlī iekļūstot? Pie kam tās pārvērtības, kurām padota pūlī iekļuvuša indivīda psihika, ir sekošas: 1) intelektuālā sferā ir stipri traucēts un vājināts normalas domāšanas process, resp., spriešanas spēja un tā vietā iestājas pūļa ārkārtīga lētticība; 2) psihiskās dzīves vienīgā noteicēja lomā ieņem ne no kā neapvaldītas jūtas, pie kam pārsvarā ir vienīgi primitīvās jūtas, kā, naidis, dusmas, bailes, prieks u. c., kuras viegli pāriet attiecīgā afektā; bez tam katru pūļa dalībnieku pārņem nepārvarama spēka sajūta, kura galīgi dzēš indivīda apziņā atbildības jūtas un kura tālāk iespaido pūļa gribu; 3) gribas sferā novērojama atsevišķa indivīda patstāvīgas gribas izžušana, bet viņa tieksmes un darbību iespaido un vada pūļa vienotā griba.

Tādi ir pūļa psiholoģijas atzinumi mūs interesējošā jautājumā un mēs redzam, ka tie nav mazsvarīgi priekš kriminaltiesībām, jo ne likumdevējs, ne tiesnesis tiem nevar garām paiet pie soda mēra noteikšanas un tā piemērošanas par pūļa pastrādātiem noziegumiem.

Šis apstāklis liek uzstādīt jautājumu, kā taisnīgi sodīt pūļa nozieguma dalībniekus, jo visiem ir skaidrs, ka pēdējie nav sodāmi ar to pašu sodu, kāds uzliekams atsevišķam indivīdam par līdzīga nozieguma pastrādāšanu.

Ja mēs attiecībā uz katru pūļa nozieguma dalībnieku spētu noskaidrot, vai viņš ir sapratis savas darbības nozīmi un vai ir spējis savu darbību brīvi izvēlēties, tad mēs spētu viņu arī taisnīgi sodīt, kā kuru katru individualu noziedznieku un tad atkristu arī uzstādītais jautājums; bet šimbrīžam mēs to ne-

spējam, — grūtības rada tas apstāklis, ka ne visi cilvēki ir vienādā mērā padoti pūļa suģestējošam iespaidam. Cik dažāds šis iespaids uz dažādiem cilvēkiem, tas bij redzams jau no augstāk pievestiem piemēriem. Lai atceramies tikai gadījumu ar Franklīnu, kur sapulcē ir bijis vismaz viens cilvēks, kas nav ticis aizrauts ne no pūļa, ne no tā vadoņa; tāpat arī Tarda atstāstītā gadījumā tas vecais vīrs, kas uzstājies par jaunās sievietes aizstāvi, arī nav bijis zem pūļa iespaids. Bet mēs varam droši teikt, ka līdzīgi tam, kā mākslīgas hipnozes iespaidam dažādi cilvēki dažādā mērā padoti, tāpat arī pūļa suģestija dažādi iedarbojas uz dažādiem indivīdiem.

Sakarā ar teikto jānāk pie slēdziena, ka jautājums, kā taisnīgi sodīt pūļa pastrādāto noziegumu dalībniekus, vai kādai jābūt viņu kriminālai atbildībai, ir atrisināms tikai visciešākā sakarā ar pūļa psiholoģijas atzinumiem un likumiem.

Prof. A. Krugļevskis.

Līdzdalība noziedzīgos nodarījumos

§ 1. Ievads.

Kriminalo likumu sevišķa daļa veltīta noziedzīgu nodarījumu un par tiem draudošo sodu uzskaitījumam. Tanī ietilpstošo noziedzīgo nodarījumu kopība sastāda to nodarījumu lielāko tiesu, ko tiesības atzīst par tik kaitīgiem, ka apkaro tos ar kriminalo sodu piedraudējumu. Tomēr, iedziļinoties sodu likumos noliegto antisocīalo parādību būtībā, mēs redzam, ka likumu sevišķā daļa tos neizsmel un nevar izsmelt.

Noziedzīgs nodarījums tādā veidā, kādā to formulē kriminālo likumu sevišķa daļa, piemēram zādzība, laupīšana u. t. l. nav izolēts sociālās dzīves notikums, un to nevar krasī izdalīt no cilvēka vispārējās darbības. Atziņa, ka noziegums ir saistīts ar citām sociālās dzīves parādībām, pēdējā laikā radīja sociālā zinātnē mācību par noziegumu kā sociālo parādību, kas pazīstama ar nosaukumu kriminoloģija jeb kriminālā socioloģija. Krimināltiesību zinātne dažādu iemeslu dēļ to nedara. Tomēr arī krimināltiesībniekiem jāievēro dažādi akti, ko izdara indivīds līdz ar tiesību normas pārkāpšanu.

Darbību, kas stāv atkarībā no realizējama nozieguma, var sadalīt trīs pārkāpumu kategorijās: iepriekšējā, noziegumam paralelā un sekojošā darbībā. Pirmajai pieskaitāms nodoms izdarīt noziegumu un sagatavošanās tam. Otrai — nozieguma galvenā akta palīgdarbības, piemēram, nozieguma upura pretestības paralizēšana, uzmanīšana u. t. t. Trešajai — noziedznieka centieni izvairīties no tiesas, saimnieciski izmantot ar noziegumu iegūtos augļus u. t. l. Protams, katra augšminētā darbība jau pati par sevi sabiedrībai nav vēlāma, jo pirmās divas kategorijas veicina nozieguma izdarīšanu, bet pēdējā — rada citās personās kārdinājumu izdarīt noziegumu. Gadījumos, kad pats noziegums ir izdarīts, tiesības atturas sodīt pa-

līga darbības. Par iepriekšējo darbību un par nepilnīga nozieguma sastāva realizāciju tiesības soda tikai tanīs gadījumos, kad individam nav izdevies nobeigt nodomāto noziegumu (sagatavošanās un mēģinājuma sodamība). Tiesības atstāj nesodītas augšminētās darbības tādēļ, ka tās ir galvenās darbības palīga līdzekļi. Šās darbības pastrādā tikai tādēļ, lai realizētu galveno noziegumu un tādēļ soda piedraudējums, kas vērstas pret nozieguma sastāva realizāciju, līdz ar to pret darbojas arī šo palīgdarbību izvešanai¹⁾.

Tomēr, piedraudējums ar sodu par nozieguma sastāva realizāciju ne vienmēr spēj atturēt no palīga darbību izdarīšanas. Augšminētās palīga darbības var veikt nevien persona, kas izdara galveno darbību, bet arī citas personas, kuras šīs galvenās darbības izdarīšanā dalību neņem. Nodoms izdarīt noziegumu var rasties ne tikai pašam nozieguma izdarītājam, bet to var iedvēst arī cita persona. Tāpat neizpaust gaidamo noziegumu var nevien pats vainīgais, bet arī cits, kam par šo noziegumu ir zinams. Trešās personas var veikt nozieguma nepieciešamus priekšdarbus, kā arī nozieguma izdarīšanas laikā vajadzīgus blakus darbus. Beidzot, nozieguma pēdu slēpšanu un iegūto augļu izmantošanu var izdarīt nevien pats vainīgais, bet arī citas ar tiešo nozieguma izdarīšanu nesaistītas personas. Kriminālo likumu sevišķā daļā izteiktie draudi skar tiešo nozieguma izdarītāju, bet ir nespēcīgi attiecībā uz pārējām personām, kas noziegumā tiešu dalību neņem. Tomēr, arī šīs, augšminētās, darbības satur sevī sabiedrisko kaitējumu. Tādēļ ir saprotams, ka kriminaltiesībām ir jārūpējas arī par šo nozieguma palīgdarbību apkarošanu. Kā visi pārējie kriminaltiesību noziegumu apkarošanas līdzekļi, tie izpaužas sodu noteikšanā par nozieguma izdarītājam sniegtu palīdzību pirms, pēc vai nozieguma izdarīšanas laikā. Šis kriminaltiesību pamēmiens radīja zinātnē sevišķu tematu ar nosaukumu noziedznieku daudzējība (socii sensu generali).

§ 2. Līdzdalībnieku sodīšanas tiesiskais pamats.

Kriminaltiesību zinātnē tika uzstādīts jautājums, kā tiesiski pamatot noziedznieka līdzdalībnieku kriminālo atbildību,

¹⁾ Sal. Krugļevskis. Učeniye o pokušeniiji, I. 1917., lp. 36

ja viņu darbība neietilpst nevienā sodu likumu specialā daļā paredzēto noziegumu sastāvā. Kā izriet no teiktā, katra līdzdalībnieka darbība in concreto vai in abstracto ir galvenā nozieguma realizācijas palīga darbība. Tādēļ nav jābrīnās, ka pirmie kriminaltiesībnieku mēģinājumi pamatot līdzdalībnieku sodīšanu balstas uz cēlonisko sakarību, kāda pastāv starp atsevišķu līdzdalībnieku darbību un noziedzīgo rezultātu. Šis mācības sākums meklējams vēl tanīs laikos, kad kriminaltiesību teoretiskā pētīšana atradās, tā teikt, „bērna autiņos“ — šīs mācības pirmie sludinātāji bija itaļu juristi vēlinos viduslaikos²⁾. Šī mācība atrada piekritējus arī daudz vēlāk, pat jaunākos laikos, kādēļ tai nevar pāiet garām. Šinī darbā skārtās robežās pietiekoši atsaukties uz Feuerbacha mācību, kā vecās, un Hippela mācību, kā modernās doktrīnas piemēriem.

Atzīstot, ka visas personas, kuras sekmēja noziedzīga nodarījuma izdošanos, ir vainīgas noziedzīga rezultāta rašanā, Feuerbachs tās iedala kategorijās atkarībā no viņu darbības cēlonības „nokrāsas“. Pirmajai grupai viņš pieskaita personas, kuru darbība ir attiecībā uz nozieguma rezultātu causa efficiens (wirkende Ursache). Šo personu grupu jāatzīst par vaininiekiem (auctor delicti) un savukārt var sadalīt fiziskos, kuru darbība bija noziedzīgā rezultāta tiešais cēlonis, intelektuales, kas pamodināja otra cilvēka psihē vēlēšanos izdarīt noziegumu un, beidzot, netiešos vainīniekos, kas novērsa šķēršļus nozieguma izdarīšanai (socius principalis). Otrai grupai pieskaitamas personas, kuru darbība bija noziedzīga rezultāta blakus cēlonis (Nebenursache). Šās personas nerada noziegumu, bet veicinot (durch Beförderung) vainīgā darbību, sekmē nozieguma izdarīšanu. Tie ir pabalstītāji (socius delicti), kuru darbība var izpausties pozitīvā formā (palīdzības sniegšana vainīgam), vai negatīvā (nezinošana par gaidamu noziegumu). Beidzot, nozieguma veicināšana var izpausties arī pēc tā izdarīšanas (slēpšana, Begünstigung) — palīdzība noziedzniekam izmantot nozieguma augļus vai izvairīties no kriminalvajāšanas³⁾.

²⁾ Sal. Heimbeger, Die Teilnahme am Verbrechen in Gesetzgebung und Litteratur von Schwarzenberg bis Feuerbach, 1896., s. 1—43.

³⁾ Feuerbach, Lehrbuch des gemeinen^{*} in Deutschland gültigen Peinlichen Rechts, 14. Aufl., 1847., s. 80—97.

Pēc Hipeļa domām, nebūtu nekā neskaidra, ja likums neko neminētu par vairāku personu sadarbību vienā noziegumā. Ja vienu nozieguma izdarītāju soda par noziedzīga rezultata objektīvi prettiesisku un subjektīvi vainīgo izdarīšanu, tad tāpat varot sodīt vairākus līdzdarbojušos noziedzniekus. Principiāli atbildību nesot katrs, kas objektīvi prettiesiski esot radījis noziedzīga rezultata iestāšanās nosacījumu un pie tam esot darbojies subjektīvas vainas robežās. Tādā gadījumā katra līdzdalībnieka atbildības apjomu noteiktu viņa nozieguma veicināšanas svarīguma pakāpe (nach Massgabe der Bedeutung ihrer Mitwirkung un Vainiguma raksturs⁴).

Kā jau minēts, ideja līdzdalībnieku sodīšanas pamatojumu meklēt to darbības cēlonības nozīmē, ir ļoti dabīga, jo šai darbībai šī cēlonība faktiski arī piemīt. Var pat teikt, ka šo tiesību pārkāpuma līdzdarbības īpašību varētu izmantot vēl plašāki nekā to dara minētie tiesībnieki. Ja Hipeļim, kas savus darbus rakstīja tanīs laikos, kad nezīpošanu par izdarīto noziegumu nevien nepieskaitīja līdzdalībai tanī, bet pat vispāri nesodīja, nebija vajadzības meklēt pierādījumus šīs darbības cēloniskam sakaram ar noziegumu, tad no Feuerbacha — Bāvārijas 1813. gada kodeka autora — varēja gaidīt šī uzdevuma atrisinājumu. Un tiešām, nezīpošanas, kā arī slēpšanas, par ko pat nebija iepriekšējās vienošanas ar nozieguma izdarītāju, cēloniskais sakars pilnīgi skaidrs. Daudzos gadījumos noziedznieks pirms nozieguma izdarīšanas cer, ka vēlāk viņam izdosies atrast personu, kas palīdzēs izmantot nozieguma augļus vai kas palīdzēs viņam izbēgt sodam — uzzinot par izdarīto noziegumu nezīpos par to un, pat, varbūt, slēps viņu no kriminālvajātajiem. Šo, pēdējo, darbību sodīšanas sankciju uzdevums ir pēc iespējas laupīt noziedzniekam šīs cerības. Un tomēr, jāatzīst, ka mēģinājums noziegumā līdzdarbojušos personu sodamību pamatot ar viņu darbību cēlonisko sakaru ir pilnīgi nepareizs.

Modernā literatūrā tika norādīts, ka atsauce uz noziegumā līdzdarbojušos personu darbību cēlonību ne vienmēr spēj attaisnot šo personu sodamību. Ne visus noziedzīgus nodarīju-

⁴Hippel, Deutsches Strafrecht, II., 1930., s. 439. 440. To pašu uzskatu pauž Hälschner, Das gemeine deutsche Strafrecht, I., 1888., s. 365; Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechtes, 1911, S. 221 un citi.

mus varot raksturot kā darbības, kas rada kādu noziedzīgu rezultātu. Blakus noziegumiem ar materialu raksturu, kā piemēram slepkavība, mantas dedzināšana u. t. t., pastāvot arī noziegumi ar formālu raksturu, kuru izdarīšanai nepieciešami nevis rast kādu rezultātu, bet gan veikt darbību, kuru raksturo ne sekas, bet gan forma. Tādiem, piemēram, esot pieskaitāma neregistrēšanās iesaukamo sarakstos. Kā tādā gadījumā varot runāt par trešās personas līdzdalību noziedzīgā nodarījumā. Ja pats nozieguma izdarītājs nekādu noziedzīgu rezultātu nerada! No teiktā esot skaidrs, ka šo personu sodīšanu pamatot ar minēto mācību esot neiespējams⁵⁾.

Bet, tālāk, minētā mācība pilnīgi pamatoti apšaubīta arī pirmā gadījumā, mēģinot pamatot līdzdalībnieku atbildību materiālos noziegumos. Kā pareizi piezīmējis Belings, šinī gadījumā nozieguma sastāvu neizsmelot tā rezultāts, bet to sastādot darbība plus rezultāts.⁶⁾ Tādēļ atbildību par nozieguma sastāva realizāciju esot jānes tikai tai personai, kas nevien sekmējusi noziedzīga rezultāta iestāšanos, bet kas arī veikusi darbību, kuras sekas bija šis rezultāts.⁷⁾ Citiem vārdiem sakot, arī šinī gadījumā atbildība par nozieguma sastāva realizāciju tiek pamatota nevien tikai ar nozieguma subjektu kā cēloni, bet arī ar cēlonības noteiktu formu — ar to, ka subjekts esot veicis darbību, kuras tiešais efekts bijis noziedzīga rezultāta iestāšanās.

Tālāk, ja pret šo mācību arī nevarētu iebilst minēto, tā tomēr nespētu izskaidrot to personu atbildību, kas sekmēja nozieguma realizāciju. Šo jautājumu sīkāk apskatīsim zemāk, tagad tikai jāpiezīmē, ka tiesiska apziņa dažādos laikmetos dažādi vērtēja līdzdalības aktu tiesisku nozīmi, bet atsaucē uz cēlonisko sakaru nespēj šo dažādu vērtējumu izskaidrot. Labos vecos laikos, kad Feuerbachs rakstīja savus darbus, varēja runāt par atšķirību starp nozieguma izpildītāja darbību, kā nozieguma iemeslu un pabalstītāja darbību, kā vienu no nozieguma noteikumiem. Šādas atziņas nav vietā kopš tā laika, kad parādas Miļa Logika, kas norādīja, ka iemesls ir rezultāta

⁵⁾ N. Timašev. Juridīskā priroda uģolovnoj otvetstvennosti součastnikov., 1915., lpp. 100.

⁶⁾ Beling, Die Lehre vom Verbrechen, 1906., s. 30.

⁷⁾ Coenders, Strafrechtliche Grundbegriffe, 1909., s. 38.

noteikumu kopsuma un ka, iztrūkstot tikai vienam no šiem noteikumiem, rezultāts nevar iestāties tāpat, kā tas nevar iestāties iztrūkstot visiem šiem noteikumiem. Tādēļ arī neattaisnojās Hippeļa cerības, ka paliekot cēlonības mācības robežās var iedalīt pakāpēs līdzdalībnieku sodus atkarībā no viņu darbības nozīmīguma.

Otrs mēģinājums pamatot līdzdalībnieku sodīšanu par izpildītāja izdarīto noziegumu principiāli ignorē šo personu darbību cēlonību. Atšķirībā no iepriekšējās, šī mācība atzīst, ka uzkūditāja un pabalstītāja darbības pašas par sevi nav noziedzīgas. Šās darbības kļūstot sodamas tikai pateicoties saitēm, kas vieno tās ar nozieguma izdarītāja darbību. Šās piesavinoties savu noziedzību no izdarītāja darbības un pēdējās juridiskā kvalifikācija esot izejas punkts līdzdalībnieku darbības kvalifikācijai⁹⁾.

Šī mācība satur sevī divas tezes: pozitīvo un negatīvo.

Negatīvā, ka nav iespējams noteikt līdzdalībnieku tiešu atbildību par nozieguma rezultātu. Līdzdalībnieku darbības cēlonisko sakaru pārtraucot nozieguma izdarītāja patstāvīga nodomāta darbība.⁹⁾ Mācības pozitīvā teze izpaužas nozieguma izdarītāja un līdzdalībnieku darbību saistoša elementa atzīšanā. Šo saistošu elementu viņi saskata līdzdalībnieku darbības subjektivitātē. Vecākie šīs mācības paudēji runāja par to, ka līdzdalībnieki it kā piesavinoties nozieguma izdarītāja nodomu¹⁰⁾. Jaunie krimināltiesībnieki šinī gadījumā jau runā par vienošanās esamību, vai, vismaz, ka līdzdalībniekiem ir apziņa, ka viņi pievienojas nozieguma izdarītāja darbībai un vēloties tās izvešanu¹¹⁾. Šie līdzdalībnieku vainīguma subjektīvie momenti atsverot viņu darbības nepietiekošu kauzalitāti. Visu viņu kopējais vainīgums dodot pamatu līdzdalībnieku saukšanai pie solidaras atbildības.

Modernā literatūrā var sastapt daudz iebildumus pret minētās doktrīnas tezēm.¹²⁾ Pret negatīvo tezi pievestie apsvē-

⁹⁾ Birkmeyer, Die Lehre von der Teilnahme, 1890., s. 3. ff.;

Tagancev, Russkoje ugovnoje pravo, I., 1902., I. p. 736 un sek.

⁹⁾ Tagancev, I., str.672—674.

¹⁰⁾ Luden., Abhandlungen aus dem gemeinen deutschen Strafrecht, II., 1836., s. 349.

¹¹⁾ Birkmeyer, I. c. s. 129.; Tagancev, I., I. p. 739.

¹²⁾ Timašev, 108. I. p. un sek.

rumi mūs nevar interesēt: nav nozīmes censties pierādīt līdzdalībnieku darbības cēlonību, ja šī cēlonība nespēj pamatot viņu sodīšanu. Turpretī jāatzīst apsvērumu svarīgumu, ko zinātnieki min pret mācības pozitīvo tezi. Kopējā vainīguma esamība nespēj izskaidrot līdzdalībnieku atbildību. Kriminālikumi nosaka sodu ne par personas vainīgumu, ne par to, ka tās apziņā zināmā laika brīdī bija nodoms izdarīt noziegumu, bet gan tādēļ, ka šis vainīgums tika realizēts, noveda pie nozieguma. Kas attiecas uz līdzdalībniekiem, tad to darbība taisni raksturīga ar to, ka tanī ir ietverti visi nozieguma subjektīvi rekvizīti, bet pilnīgi iztrūkst nozieguma objektīvas pazīmes. Un ja līdzdalībniekus sāktu sodīt tikai par to, ka viņu apziņā bija nodoms izdarīt kādu noziegumu, tas nozīmētu, ka soda par svešu noziegumu.

Kā redzam, abi minētie mēģinājumi pamatot līdzdalībnieku atbildību tagad jau neatrod piekrišanas zinātniskā literatūrā. Līdzdalības veco doktrīnu liktenis deva pamatu jaunu mācību rašanai šinī laikā. Jaunās mācības balstas uz gluži citām atziņām nekā vecās. Iepriekš minēto teoriju autori līdzdalībnieku sodīšanu izskaidroja ņemot par pamatu normas, kas nosaka nozieguma izdarītāja atbildību. Jaunās mācības, turpretī, to kategoriski izslēdz. Pēc jaunu mācību autoru domām līdzdalībnieku atbildība balstas uz sevišķām, speciali līdzdalības aktu kriminalizācijai veltītām normām un, proti, uz normām, kas regulē līdzdalības tiesisku likteni kriminālikumu vispārējā daļā. Jēdziens par šādu līdzdalībnieku atbildības pamatojumu radies jau sen, bet sākumā uz to atsaucās tikai dažu līdzdalības veidu sodīšanas gadījumos. Pagājušā gadu simteņa pirmā pusē krimināltiesībnieki pamatoja uzskūditāja sodamību ar sevišķa nozieguma sastāva esamību¹³⁾. Pagājušā gadu simteņa beigās, turpretī, sāka atzīt, ka runāt par pabalstītāja atbildību var tikai gadījumā, ja pastāv sastāvs, kas ietver šo darbību¹⁴⁾. Un tikai XX. g. s. sākumā zinātnē sāka nostiprināties

¹³⁾ Š t f b e l, Über die Teilnahme mehrerer Personen an einem Verbrechen, 1828., s. 106; H e p p, Über den gegenwärtigen Stand der Lehre vom versuchten Verbrechen, Neues Archiv des Criminalrechts, 1836, s. 48.; B a u e r, Abhandlungen aus dem Strafrecht und Strafprozess, I, 1840, s. 430.

¹⁴⁾ F o i n i c k i j, Ugolovnopravovaja doktrina o součastiji, Juridičeskij Vestnik, 1891, Nr. 1, lp. 24 un sek.

uzskats, ka ikkatru līdzdalības akta sodamību, kuru nevar uzskatīt kā nozieguma sastāva izpildīšanu, var pamatot ar speciālu likumu, kas paredz šo sodamību.

Šai atziņai, kuras īstenība ir neapšaubama, sākumā bija neparedzētas sekas. Krimināltiesībniekus, kas iztirzāja pēdējā pusotra gadusimteņa tiesības, tik stipri ietekmēja šo gadusimteņu tradīcijas, ka viņiem likās, ka šāda atziņa pašos pamatos grauj līdzdalības instituta vecos pamatus. Viņi nāca pie atziņuma, ka ja līdzdalībnieku atbildību nevar pamatot ar viņu darbības cēlonību vai ar viņu vainīguma īpato raksturu, bet vienīgi ar speciālu likumu, tad tādu likumu vajadzēja izdot. Sākumā viņiem nebija skaidrs, kāda rakstura likums var noteikt šo līdzdalībnieku atbildību. Norveģu advokāts Nikoladini, kas pirmais pasludināja līdzdalībnieku sodamības neatkarību no nozieguma izdarītāja sodamības, prasīja, lai uzkūditāja un pabalstītāja sodīšanai radītu īpašu nozieguma sastāvu¹⁵). Norveģu 1902. g. kodekā, kuru sastādījis prof. Getz, šī jautājuma atrisināšanai visi speciālas daļas panti papildināti ar norādījumu, ka tie piemērojami nevien personai, kas izdara nozieguma rezultātu, bet arī tiem, kas sekmē tā izdarīšanu¹⁶).

Pēc mūsu domām visa šī kustība doktrinā un likumdošanā, kas iziet no atziņas, ka līdzdalībnieku sodamību noteic tikai speciāls likums, ir pārpratuma sekas. Bija laiki, kad likums tiešam nesaturēja nekādus norādījumus par līdzdalībnieku atbildību. Šis apstāklis bija par pamatu tam, ka vecie krimināltiesībnieki sāka meklēt līdzdalībnieku atbildību viņu darbības cēlonībā, viņu vainīguma īpatā raksturā, u. t. t. Šiem laikiem pienāca gals jau XIX g. simtenī, kad Eiropā tika izdoti pirmie sistematiskie kriminālkodeki. Visi šie kodeki vispārējā daļā saturēja norādījumus par līdzdalībnieku sodamību un uz tiem patiesībā arī sāk balstīties līdzdalībnieku kriminālā atbildība.

¹⁵) Nikoladoni, Der Einfluss der neuen strafrechtlichen Anschauungen auf die gesetzgeberische Behandlung des Versuchs und der Teilnahme, Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung, V, 1896, s. 336 f.

¹⁶) Tā, piem., nodomātas slepkavības gadījumā: § 233. Den, som forvolder en annens dod, eller som medvirker dertil... tulkojumā vācu valodā: Wer den Tod eines anderen verursacht, oder wer dazu mitwirkt... Sal. H. Bittl, Entwurf eines Allgemeinen Bürgerlichen Strafgesetzbuches für das Königreich Norwegen. Motive, 1907., s. 161. f. f.

Un, protams, augstāk norādītās mācības par līdzdalībnieku atbildības pamatojumu, par cik tām ir dogmatisku mācību raksturs, ir pārpratuma sekas, — viņu autori, tā teikt, laužas valējās durvīs. Ja arī daudzas no šām vecām mācībām atrod piekritējus vēl līdz šim laikam, tad to var izskaidrot tikai ar kriminaltiesībnieku pieķeršanos Vācijas vispārējo tiesību doktrīnas tradīcijām.

Tā tad, jaunā mācība par līdzdalību pēc savas būtības ir ļoti veca tiesiska uzskata dogmatisks formulējums. Un tomēr, šī mācība viņas autoriem likās tik oriģināla, ka viņi to uzskatīja par revolucionāru nevien tās pamatidejā, bet pat atsevišķos pamatojumos. Pēc šīs mācības pamatlicēju domām, atziņai, ka līdzdalībnieku atbildība ir pamatota ar speciālu likumu, vajadzēja sagraut dažas līdzdalības instituta īpatnības, piemēram tā aksesoro raksturu, kas līdzdalībnieku atbildību stādīja atkāribā no galvena vainīga stāšanās pie nozieguma sastāva realizācijas. Tikai vēlāk, pasaules kara laikā, zinātne nāca pie atzinuma, ka jaunā mācība pēc būtības pilnīgi der pastāvošo tiesību iztulkošanai. Tā, piemēram, Timaševs grieza vērību uz to, ka likums var līdzdalībnieku atbildību pamatot arī ar galvenā vainīga stāšanos pie nozieguma izdarīšanas, lai gan likums var to arī nedarīt¹⁷⁾. Nav šaubu, ka arī patiesībā minētā mācība ir vienīgi pareizs atrisinājums jautājumam par dažādu noziedzīgas darbības realizācijas veicināšanas formu sodamības tiesisko pamatu.

§ 3. Līdzdalībnieku sodīšanas tiesiski politiskais pamats.

No teiktā kļūst skaidrs, ka jautājums par līdzdalībnieku atbildības tiesisko dabu patreiz jāuzskata par atrisinātu. Uz pirmā acu uzmetiena var likties, ka ar to ir izšķirta visa problēma par līdzdalību kā kriminālo tiesību sevišķu institutu vispār. Faktiski tā arī domā līdzdalības instituta pētītāji. Viņi parasti savus darbus par līdzdalību noslēdz ar šī instituta tiesiskās būtības vienu vai otru formulējumu. Mēs, tomēr, domājam, ka tāda pieeja iztirzājamam jautājumam nav pietiekoša. Līdzdalības institutam ir tik īpatnēja daba, ka jāapsver tā tiesiski politiskā nozīme.

¹⁷⁾ Timašev, 1. c. lp. 125.

Kā šis īpatnējās dabas laba ilustrācija noder jau minētie mēģinājumi tiesiski pamatot līdzdalībnieku atbildību. Atsauce uz līdzdalības aktu cēlonības nozīmi un līdzdalībnieku vainīguma īpato raksturu, kā arī līdzdalībnieku atbildības pamatošana ar sevišķu likumu, viss tas ir labākais pierādījums tam, ka līdz šim laikam daudziem tiesībniekiem šķiet nepietiekoši, ka ir noskaidrota vienīgi jautājuma formāla puse. Viņu prātojumi liecina, ka nepieciešami ir izskaidrot līdzdalībnieku atbildību arī pēc būtības — pamatot to arī no tiesiski politiskā redzes viedokļa. Jāatzīst tomēr, ka minētie pamatojumi, nepareizi raksturojot līdzdalības aktus pēc to būtības, nespēj dot atbildi arī uz jautājumu par līdzdalības sodīšanas iemesliem no tiesību politikas redzes viedokļa.

Pēc mūsu domām, jautājuma izšķiršana par līdzdalībnieku sodamības politiskiem pamatojumiem, ir iespējama ar gluži citām pētīšanas metodēm. Mēs domājam, ka līdzdalības institutu varēs izskaidrot ne notušējot tā īpatnības, ne mēģinot pielīdzināt līdzdalībnieku darbību nozieguma izdarītāja darbībai, bet otrādi: šī instituta tiesiski politiskā nozīme kļūs skaidra, ja izcelsim tā specifiskās īpatnības, kas atšķir to no citiem institūtiem. Tādēļ arī mūsu darba tiesiski politisko daļu sāksim ar līdzdalībnieku sodamības īpato rakstura noskaidrošanu.

Līdzdalības instituta īpato dabu nosaka divi apstākļi. Vispirms tas, ka līdzdalības aktus soda tikai iestājoties zinamiem blakus noteikumiem. Patstāvīgi izdarītos noziedzīgus nodarījumus soda, tiklīdz to izdarītāju atzīst par vainīgu to realizācijā. Turpretī līdzdalībnieku aktu sodamībai vēl nepieciešams, lai tiem sekotu trešās personas noziegums, resp. nozieguma izdarītāja darbība. Līdzdalībnieku darbība pati par sevi nav sodama, tā kļūst sodama tikai tanī gadījumā, ja galvenais vainīgais realizē savu noziegumu (t. s. līdzdalības akcesorā daba). Otrkārt, līdzdalībnieku sodamība nav patstāvīga: to nosaka nozieguma izdarītāja sodamība. Principiāli līdzdalībniekiem piespriež tos pašus sodus kā nozieguma izdarītājam. Šī līdzdalībnieku atbildības apmēra atkarība no izdarītāja soda pastāv nevien in abstracto, bet arī in concreto: ja nozieguma izdarītājs paguva izpildīt visu nozieguma sastāvu — līdzdalībniekiem jāatbild par pabeigtu noziegumu, bet ja izdarītājam izdevās tikai sākt realizēt šo sastāvu — līdzdalībniekiem jāatbild

tikai par nozieguma mēģinājumu. Kriminalpolitikas uzdevums tādēļ ir izskaidrot, kādēļ kriminaltiesības, nosakot līdzdalībnieku atbildību, atkāpjas no sava parastā darbības kriminalizācijas principa.

Mēs domājam, ka šās līdzdalībnieku atbildības īpatnības nosaka tie specialie uzdevumi, ko šinī gadījumā (neapzinīgi) uzstāda tiesības.

Mēs vērojam, ka visus nodarījumus, kuru izdarīšanu likums apkaro ar sodu piedraudējumu, var sadalīt divās darbību kategorijās. Dzīvē dažos gadījumos likums savus draudus vērš pret personām, kurām ir nodoms izdarīt acīmredzami prettiesiskās darbības, kā, piemēram, zādzību, slepkavību, smagus miesas bojājumus. Citos gadījumos, turpretī, tiesības vēršas pret darbībām, kuru prettiesiskums kriminalos likumos gan noteikts, bet plašām tautas masām nav acīmredzams, piemēram, nepatiesām liecībām, svešu noslēpumu izpaušanu u. t. t. Šinīs gadījumos kriminalo likumu uzdevumi katrā ir dažādi. Cīņā ar pirmās grupas nodarījumiem, kriminalās tiesības var aprobežoties ar soda noteikšanu vien par attiecīgiem noziegumiem. Šinīs gadījumos tautas psihe pati spēj nodrošināt normām vajadzīgu motivācijas un paidagoģisku iedarbību. Turpretī otrās grupas gadījumos, kriminalo tiesību normalie noziegumu apkarošanas paņēmieni nav pietiekoši. Lai sasniegtu vajadzīgo motivācijas un paidagoģisku iespaidu, nepieciešami pielietot ārkārtējus cīņas paņēmienus. Tādā ceļā rodas kriminalo tiesību speciali paņēmieni, iepazīstoties ar kuriem rodas iespēja dot atbildi arī uz mūs interesējošo jautājumu par līdzdalībnieku sodamību.

Norādītos gadījumos tiesības rēķinas ar to, ka tautas masas nepietiekoši negatīvi noskaņotas pret zinamiem noziegumiem. Tādēļ tiesības cenšas iepotēt cilvēkiem sevišķu riebumu pret šiem nodarījumiem. Pēdējais apstāklis arī nosaka šo paņēmieni būtību. Tiesības ņem vērā, ka iedzīvotāji labi neizprot šo nodarījumu prettiesiskumu, kādēļ viņas cenšas to noziedzīgo raksturu „popularizēt“. Šo noziegumu popularizāciju tiesības veic ar līdzekļiem, kas atrodas tiesību rīcībā — attiecīgi pārstrādājot kriminalo likumu dispozīcijas no vienas un sankcijas no otras puses. Tiesības dod tādu nozieguma jē-

dziena formulējumu un nosaka tādus sodus, ka popularizējamiem noziegumiem ar to tiek piešķirts sevišķi nopietns raksturs.

Vispirms pakavēsimies pie normu dispozīciju pārveidošanas paņēmieniem noziegumu popularizācijas gadījumos. Te mēs sastopam šī veida noziegumu sastāva absolutizācijas faktu. Tā modernās tiesības nosaka sodus par mieskārīgu darbību ar pieaugušo personu tikai tanī gadījumā, ja tā notika pret sievietes gribu. Tad, kad tiesības uzsāka cīņu pret šī veida noziegumu — pagājušā gadu simteņa pirmā pusē — kodeki noteica sodus par mieskārīgu darbību arī ar vīrieti (Saksijas 1838., Art. 158 un citi tā laika kodeki). Nozieguma popularizāciju var sasniegt arī ar to, ka normas, kas ietver šī nozieguma sodīšanu, ievieto kodekā blakus normām, kas ietver vēl smagākus noziegumus. To var sasniegt divējādā ceļā. Dažreiz kodeki popularizējamo noziegumu iecel augstākā pakāpē, apvienojot to vienā grupā ar smagāku noziegumu. Tā, piemēram, Badenas 1845. g. kodeks (XXXVII Titel) un Bavārijas 1861. g. kodeks (XXI Hauptstück) noslēpuma izpaušanu apvieno vienā grupā ar uzticības nelietīgu izlietošanu. Popularizējama nozieguma svarīguma pakāpi var paaugstināt, ja kodekā tam ierāda sevišķi redzamu vietu noziegumu uzskaitījumā. Tā, Constitutio Criminalis Carolina 1532. g. visus ar viltu izdarītus noziegumus ierindoja otrā vietā, tūlīt pēc noziegumiem pret reliģiju.¹⁸⁾ Spēkā esošie Vācijas 1871. g. sodu likumi noziegumiem pret tikumību un goda aizkaršanai (XIII un XIV Abschnitt) ierāda vietu pirms nonāvēšanas (XVI Abschnitt) un visiem citiem personiskiem un mantiskiem noziegumiem.

Kas attiecas uz noziegumu popularizāciju sankciju pārveidošanas ceļā, tad te parastais paņēmieni ir sevišķa soda paaugstināšana par nodarījumiem, kuru prettiesiskumu likums grib īpaši pasvītrot. Agrāk tiesības šādos gadījumos noteica simboliskus sodus. Piemēram, senās romiešu tiesībās parrīcīdium sodīja ar poena culei, kas simbolizēja atņemšanu noziedzniekiem nevien ūdens un uguns, bet arī citu stichiju — gaisa un zemes¹⁹⁾. Krievijas 1649. g. kodeks naudas viltotājus sodīja

¹⁸⁾ Sal. Krugļevskis, Noziegumu legalā klasifikācija kā tiesību politikas problema, 1929., 19. l. p.

¹⁹⁾ M o m m s e n, Römisches Strafrecht, 1899, s. 922.

ar kausēta metala liešanu rīklē. Jaunākos laikos tiesības sa-
sniedz šo pašu mērķi vai nu nosakot par popularizējamiem no-
ziegumiem sodus, kas draud par smagākiem noziegumiem, vai
arī paaugstinot sodu, kas draud par līdzīga veida noziegumu.
Pirmais paņēmieni ir enerģiskāks. To bieži pielietoja Vācijā
pagājušā gadu simteņa pirmajā pusē. Bavārijas 1813. g. ko-
deks, piemēram, piesavināšanos, krāpšanu, bankrotu un vēl
veselu rindu citu noziegumu soda ar to pašu sodu, kā zādzību
un visos līdzīgos gadījumos atsaucas uz cita panta sankciju.
Otru paņēmieni pielieto vēl plašāk nekā pirmo un ar to iz-
skaidrojama dažu noziegumu it kā nepamatotas sankcijas.

Iepazīšanās ar minētiem tiesību pārdarītājiem paņēmie-
niem dod iespēju izskaidrot līdzdalībnieku sodīšanas instituta
daudzas savādības. Pēc manām domām, pareizi saprast līdz-
dalībnieku sodamības principus var tikai tad, ja mēs tos uzskatī-
sim kā normas, kas cenšas popularizēt noziegumu realizāci-
jas veicināšanas prettiesiskumu, jo par šo aktu nevēlamību
tautas plašās masas ir nepietiekoši pārliecinātas.

Iesāksim ar uzdevumu pierādīt pēdējo tezi. Te jāizskaidro
iemesli, kādēļ nozieguma līdzdalības akti tautas apziņā neat-
rod socialai nozīmei adekvātu etisku vērtējumu un kādēļ ir va-
jadzīga šo aktu noziedzības popularizācija sabiedrībā.

Ja mēs salīdzināsim agrākos kriminālos kodekus ar vēlā-
kiem, redzēsīm, ka pirmie ir nabadzīgāki par otriem. Vis-
pirms vecos kodekos noziegumu skaits daudz mazāks nekā vē-
lākos. Bez tam, noziegumus, ko pazīst kā vieni, tā otri ko-
deki, jaunākos kodekos iztulko plašāki nekā vecākos. Nozie-
gumu sastāvu un satura pārmaiņa izskaidrojama ar to, ka līdz
ar kulturas augšanu cilvēks spēj vairāk un vairāk atturēties no
sociali kaitīgas darbības. Kriminālās tiesības ar to iegūst
iespēju uzstādīt cilvēkiem arvien lielākas prasības attiecībā uz
viņu uzvešanos. Vecās tiesības, piem., drikstēja prasīt, lai pil-
soņi atteiktos tikai no sevišķi rupjas izturēšanās pret līdzpil-
soņu mantu, pastāvēja princips: *vigilantibus jura sunt scripta*.
Jaunākas tiesības ar soda piedraudējumu noliedz katru viltību,
ko var kvalificēt kā krāpšanu. Agrāk cilvēki par noziegumu
uzskatīja tikai sevišķi rupju atkāpšanos no sociali vēlamas uz-
vešanas, jaunākos par nepielaižamu uzskata arī mazāk sva-
rīgu atkāpšanos no tās. Jāpiezīmē, ka aizliegto darbību no-

ziedzības svarīguma vērtējumu tautas apziņa ne vienmēr stāda atkarībā no to cēloniskās nozīmes. Tautas psihei daudz svarīgāka darbības ārējā tuvība tiesiska labuma traucējumam. Piem., ļoti ilgu laiku sitienu, kura sekas sevišķu apstākļu (piem., vidus auss iekaisuma) dēļ bija nāve, kvalificēja kā slepkavību, bet nāves sagādāšanu ar psihiskiem līdzekļiem (piemēram bailēm) nemaz neuzskatīja par noziegumu. Primitīvai tautas apziņai sevišķi sveša bija ideja, ka noziedzīga var būt attāla netieša noziedzīga efekta iestāšanās sekmēšana. Noziedzīga rezultata realizācija noziedznieka paša rokām ilgi palika tautas apziņā par nozieguma prototipu. Kad senās tiesības gribēja tautā iepotēt pārliecību par kādām citām tiesību pārkāpuma formām, tās deklarēja, ka par šādu nodarījumu ir jāatbild tāpat, kā tas būtu, ja šo nodarījumu pastrādātu pats savām rokām. Tā Švabu spogulis, nosakot malkas cirtēju atbildību par postu, kādu krītot var nodarīt nocirstie koki, nosaka: Und rüffet man in an, daz er weder werfe noch schiezze, und siht er das mensche, und mag man in dez uber zivgen selbe dritte: er ist an dem menschen schuldig, und wen soß uber in rihten also ober den menschen mit seiner hant ertoetet hette.²⁰⁾ Līdzīgu papēmienu pielieto arī vēlāko laiku juristi. Piemēram, pazīstamais krimināltiesībnieks Matthaëus, kas rakstīja XVII. g. s. vidū, piezīmē: Utrum sponte, quis deliquerit an eius iussu, cui parere necesse est. Hoc enim casu qui iussit- ordinaria poena perinde tenetur, ac si sua ipse manu scelus perpetrasset.²¹⁾

Ja tautas primitīva psihe tā vērtēja noziedzīgu darbību, tad viegli saprast, kādēļ līdzdalības akti senās tiesībās netika sodīti: tie taču tieši neradīja noziedzīgu rezultātu. Sabiedrība, kas neatzīst par sodamu apvainojumu ar vārdiem un pieturas pie viedokļa, ka no „draudiem nomirt nevar“²²⁾, protams, ne-

²⁰⁾ Sal. G e n g l e r, Das Schwabenspiegel Landrechtsbuch, 1875, Art. CLV.

²¹⁾ Matthaëus, De criminibus ad Lib. VI, VII et XVIII Dig. commentarius, Ed. II, 1661, L. 48, Tit. 18, c. 4, n. 14.

²²⁾ Sal. B i n d i n g, Lehrbuch des Gemeinen Deutschen Strafrechts, I, 1902. S. 102 A. Nach deutscher Volksauffassung sollte die Drohung nicht einschüchtern. Man denke an die Sprichwörter: „Vom Drohen stirbt man nicht“, „Wer droht macht dich nicht tot“ an das Spottwort: „Wer vom Drohen stirbt, den soll man mit Eselnüssen zu Grabe läuten“, an das Trostwort: „Bedrohter Mann lebt 30 Jahre“.

varēja bez ārējiem iespaidiem nicinoši izturēties pret nozieguma līdzdalību. Primitīvai apziņai likās, ka noziedznieka uzkūditāju un pabalstītāju nevar saukt pie atbildības, jo viņi taču, piemēram, tieši nesagādāja upurim nāvi, viņu rokas nav apraiptas ar asinīm. Dabīgi, ka tiesībām, kuras no tiesību politikas viedokļa atzina, ka līdzdalība noziegumos ir nepielaižama parādība, vajadzēja attiecīgo darbību popularizēt. Pēc savas būtības līdzdalībnieku sodamības tradicionāli pamati ir līdzekļu kopsumma, ko izlieto šo aktu prettiesiskuma pārliecības iepotēšanai. Minētās līdzdalībnieku sodamības īpašības sevišķi enerģisks līdzeklis šo nodarījumu noziedzības popularizēšanai.

Kā minēts, noziedzīgu nodarījumu popularizācijas politikā krimināltiesības var izlietot vai nu kriminālā likuma dispozitīvas daļas attiecību pārstrādāšanu vai nu sankciju pārkārtošanu, vai arī vienu un otru paņēmieni. Pie tam, bez šaubām, šis pēdējais paņēmieni ir visenerģiskāka tautas psiķes iespaidošanas forma. Līdzdalības instituta tradicionāla uzbūve ir viens no spilgtākiem šīs metodes pielietošanas piemēriem. Ar līdzdalības aktu raksturojumu un to sodīšanas īpato sistemu tiesības cenšas veikt savu uzdevumu — iepotēt tautai domu, ka katra nozieguma sekmēšana ir noziegums.

Kā jau minēts, noziedzīgo nodarījumu popularizācija ar normu dispozitīvās daļas speciālu pārveidošanu bieži vien izpaužas tanī apstākļī, ka tiesības mākslīgi tuvina popularizējamo darbību nodarījumam, kura prettiesiskums neizsauc tautā nekādas šaubas. Ar šādu divu nodarījumu apvienošanu, popularizējamā darbība iegūst tās pašas īpašības, kas piemīt tautā pazīstamiem noziegumiem. Pēdējo negatīvo raksturojumu tautas psiķe pārnes uz popularizējamiem nodarījumiem. Šo procesu var pielīdzināt tumšas krāsas izplatīšanai no plāksnes viena punkta uz plāksnes visu virsmu. Šo paņēmieni lieto tiesības, kad dod līdzdalības aktu tiesisku kvalifikāciju: tiesības lielākā vai mazākā mērā tuvina līdzdalības aktus nozieguma izpildītāja darbībai, rēķinoties, ka odium, ko izsauc nozieguma pamatsastāva realizācija, tiks pārņemts arī uz kātru darbību, kas sekmē noziegumu. Tādā ceļā tiesības grib pasvītrot, ka līdzdalībnieki ir apraipti ar tiem pašiem dubļiem, kā nozieguma izdarītājs.

Kā redzam, jau līdzdalībnieku darbības sastāva formulē-

jumā slēpjas viņu noziedzības enerģiska popularizēšana. Tam pašam nolūkam kalpo arī šo darbību sodamības noteikumi. Nosakot sodus par līdzdalību, tiesības līdz ar to tuvina līdzdalību nozieguma izdarīšanai. Arī šinī gadījumā, tāpat kā dodot līdzdalības tiesiskās dabas formulējumu, līdzdalībnieku darbību principā pielīdzina izdarītāja darbībai: par abām šām darbībām noteic vienu un to pašu sodu.

Normējot līdzdalībnieku sodamību, tiesības izlieto īpato pedagoģisko paņēmieni, ar kura palīdzību tautai indiferento darbību pielīdzina viņas nicināmai darbībai. Šis paņēmienis savas attīstības sākumos neapšaubami noved pie līdzdalībnieku paaugstinātas sodamības. Līdzdalību soda ar tādiem sodiem, ko citos apstākļos nekad par tiem nenoteiktu. No otras puses, šāda sistema slēpj sevī arī līdzdalībnieku sodīšanas ierobežojumu. Tiesības cenšas cieši saistīt līdzdalības aktus ar nozieguma izdarītāja darbību. Kā sekas ir tas, ka tiesības līdzdalībniekus var sodīt tikai tad, ja noziedznieks savu darbību ir veicis. Daudzu gadu simteņu laikā valdija uzskats, ka līdzdalībniekus var sodīt tikai tad, ja noziedzīgais rezultāts ir iestājies. Tikai pēdējā iestāšanās pārvērtā līdzdalībnieka tiesiski irrelevantu darbību prettiesiskā. Tādēļ arī līdzdalības akcesorā daba šķīta šī instituta struktūras loģiskās sekas. Vajadzība sniegt līdzdalības aktiem intensīvu represiju, noveda pie šīs represijas ierobežošanas ekstensīvā ziņā.

§ 4. Līdzdalības sodīšanas vēsture.

Līdzdalības instituta pētījums no kriminalpolitikas redzes viedokļa atklāja šī instituta īpatnību nozīmi. Līdz ar to atkrit vajadzība radīt hipotezes, kas tikai izkļēmo instituta īsto dabu. Līdzdalības normu realu funkciju izpētīšana apgaismo arī šī instituta vēsturiskos likteņus. Vienīgi izskaidrojot līdzdalības normu funkcijas, var saprast, kādēļ vēstures dažādos laikmetos līdzdalības sodamību saprata dažādi un kādēļ jaunākos laikos šis instituts pārdzīvo krīzi un izsauc zinātnē asus uzbrukumus.

No teiktā redzam, ka līdzdalībnieku sodamības raksturs ir sevišķā tiesību audzināšanas paņēmiena sekas: līdzdalības instituta uzdevums ir popularizēt nozieguma līdzdalības aktu

prettiesiskumu. Tādēļ skaidrs, ka šī instituta vēsturiskam liktenim jāsakrīt ar tiesiskās audzināšanas metodu piemērošanas sistemu. Šo sistemu, kuru autors tuvāk apskatījis citā darbā,²³⁾ vispirms raksturo pakāpenība, ar kādu dažādus pedagoģiskus pasākumus izved dzīvē. Lai iepotētu iedzīvotājiem kādus jaunus vai vēl vāji attīstītus rakstura vilcienus, tiesības parasti formulē savas normas ar tādu aprēķinu, lai vēlamas psihiskās īpašības lēni, bet noteikti un paliekoši attīstas pilsoņu raksturā un paliek par tā neatņemamu sastāvdaļu. Šādai audzināšanas sistēmai ir tik lielas priekšrocības, ka tiesības atkāpjas no tās tikai nepieciešamības gadījumos, kad sevišķu apstākļu dēļ tiesības rūpējas par motivācijas panākumiem vairāk nekā par audzinošiem. No teiktā var secināt, ka dažus audzināšanas paņēmienus tiesības pielieto jau ļoti agros vēstures laikmetos, citus, turpretī, daudz vēlāk, kad tautas kultura jau sasniegusi zinamu līmeni, kas spēj nodrošināt šiem paņēmieniem labus panākumus. Kā mēs redzēsim, līdzdalības instituts pieder tiesisku pasākumu otrai grupai.

Tālāk, tiesību audzinošu paņēmieni liktenis, pēc šo paņēmieni receptijas tiesiskās sistēmās, var būt divējāds. Daži institūti, ieguvuši vietu citu tiesisku pasākumu vidū, patur to visas tiesību vēstures laikā, jo vajadzība pēc tiem pastāv visā cilvēces vēsturē. Citi, turpretī, ieguvuši vietu tiesību sistēmā, sāk tanī attīstīties, ar laiku sasniedz kulminācijas punktu un tad, kad tautas psiķes rakstura īpašības, kuru dēļ šie institūti rasti, ir pārveidotas, tie sāk sašaurināties savos apmēros. Atmirušo un zudušo institutu vietā nāk citas normas, kam šādu specifiski-audzinošu mērķu nav.

Iepazīstoties ar līdzdalības normu vēsturi, redzam, ka arī tā liecina par šo normu piederību tiesisku institutu otrai grupai.

Pētot līdzdalības sodamības instituta vēsturisku attīstību, jāpatur prātā tās divas problēmas, par kurām bija runa sakarā ar līdzdalības sodamības pamatiem. Tās bija: līdzdalības aktu tiesiskās kvalifikācijas problēma un šo aktu sodamības noteikšanas problēma. Kā augstāk teikts, abas šās problēmas savā būtībā ir tiesībspedagoģiskās problēmas. Tomēr viņu no-

²³⁾ Sal. Krugļevskis, Princips „nulla poena sine lege“ un tā nozīme kriminaltiesībās, Pirmais Latvijas Kriminaltiesību kongress 1937.. 213. un sek. lp.

zīme tiesību vēsturē nav vienāda. Lai iepotētu iedzīvotājiem riebumu pret nozieguma līdzdalības aktiem, tiesības vispirms nosaka šo darbību sodamību un tikai pēc tam, ja vajadzīgs, dod šiem aktiem sevišķu tiesisku kvalifikāciju, kuras nolūks tautu pāraudzināt. Tādēļ, pētot audzināšanas paņēmieni dozēšanu vēsturē, vispirms jāapskata nozieguma līdzdalības sodīšanas attīstība un tikai tad var sākt pētīt uzskatu maiņu par līdzdalības tiesisku dabu.

Iedziļinoties līdzdalības aktu sodīšanas attīstībā, redzam, ka pakāpenība ievēdot šo aktu noziedzības popularizāciju izpaužas kriminalatbildības progresīvā pieaugšanā, kas turpinās ilgos vēstures laikmetos. Atzīstot, ka ir jālieto līdzekļi tautas pāraudzināšanai zināmā virzienā, tiesības to izved dzīvē ļoti lēni. Sekojot līdzdalības sodīšanas liktenim vācu tiesību vēsturē, jo taisni tanī savākti plaši materiāli, redzam, ka šīs vēstures sākumā — agrīnos vidus laikos — līdzdalības akti nav sodāmi. Šinī laikmetā nesoda nevien uzkūditājus un pabalstītājus, bet arī līdzvaininiekus. Ja noziegumu izdara vairākas personas, no vainīgiem iekasēja par visiem tikai vienu naudas sodu. Iznēmums bija tikai attiecībā uz slēpšanu. Slēpējus jau sirmā senatnē uzskatīja par pienākuma boikotēt noziedznieku pārkāpējiem. Šis pienākums bija uzlikts visiem pilsoņiem, kad noziedznieku pasludināja par friedlos — kam atņēma likumu aizsardzību²⁴). Par to, ka šinī nozarē tiesības pielika mazas pūles, liecina arī citi agrīnu viduslaiku dati. Likumu kopojumi, kas šinī laikmetā jau paredzēja kriminalatbildību par nozieguma veicināšanu, noteica to ļoti vieglā formā. Tā, piemēram, šie likumi līdzvaininiekus sodīja vieglāk nekā nozieguma izdarītāju un uzlika uzkūditājam un pabalstītājam tikai subsidiāru atbildību: pēdējos sodīja tikai gadījumos, kad kaut kādu iemeslu dēļ nevarēja sodīt pašu nozieguma izdarītāju. Un tikai agrīnu vidus laiku beigās līdzdalībnieku atbildība ieguva patstāvīgu raksturu. Tiesības noteica specialus sodus par uzkūdišanu un pabalstīšanu. Šie sodi tomēr bija mīkstāki nekā sodi par nozieguma izdarīšanu. Šinī laikmetā tikai līdzvaininieki nesa to

²⁴) Sal. Wilda, Das Strafrecht der Germanen, 1842, s. 609 ff; Geib, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, II, 1862, s. 316 ff.; Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte, II, 2. Aufl. (bearbeitet von Schwerin), 1928, s. 739 ff.

pašu atbildību, kā nozieguma izdarītājs un arī tikai sevišķi smagu noziegumu gadījumos, kā, piemēram, apbruņotas bandas iebrukšanas mājas miera traucēšanai. Agrīno viduslaiku beigās radās arī jauns uzskats par slēpējiem: dažus noziegumu veicinošus aktus, ko izdaria pēc nozieguma sastāva realizācijas; vairs neuzskatīja par pienākuma boikotēt noziedznieku pārkāpumu un par tiem uzlika patstāvīgus sodus samērā niecīgu naudas sodu veidā.

Vēlīnos viduslaikos represija, kas bija vērsta pret noziedznieka atbalstīšanu, kļuva bargāka. Līdzvaininiekus, ko agrāk tikai izņēmuma veidā sodīja līdzīgi nozieguma izdarītājam, tagad jau parasti soda kā pēdējos. Sākot ar XIV. g. s. atzīst uzskūditāja un nozieguma izdarītāja vienādu atbildību. Tālāk, šīn laikā daži likumu kopojumi atsakas no pabalstītāju reducētās atbildības principa. Tā dažu valstiņu tiesības (Landrechte) laupīšanas, zādzības un mājas miera traucēšanas gadījumos pabalstītājus soda tāpat kā nozieguma izdarītājus. Pilsētu tiesības (Stadtrechte) bieži arī slepkavības un miesas bojājumu gadījumos šās personas sodu ziņā pielīdzina vienu otrai. Noziedznieku slēpšanu tikai sevišķi konservatīvās tiesību sistemās (piemēram frīzu, sakšu tiesībās, dažās Flandrijas tiesībās) soda ar likumu aizsardzības atņemšanu. Citos likumu kopojumos par šo nodarījumu uzliek patstāvīgu sodu, kas iegūtas mantas slēpšanas gadījumā līdzinās nozieguma izdarītāja sodam²⁵).

Tautas tiesiskās audzināšanas tālāko pastiprināšanu redzam itaļu juristu doktrinās vēlīnos viduslaikos. Itāļu juristi nostiprina jau pastāvošo principu līdzvaininieku un uzskūditāju un nozieguma izdarītāju vienlīdzīgas sodīšanas un bez tam ieved pabalstītāju atbildības tālāku pieaugšanu, pastiprināšanu. Itāļu juristi pabalstītājus iedala grupās. Vieni juristi šķiro *auxilium ante, in et post delictum* un soda pirmās divas formas ar *poena ordinaria*, bet trešo ar *poena arbitraria*. Citi (vairākums) izšķir pabalstīšanu, bez kuras noziegumu nevar realizēt — *auxilium, quod causam dedit delicto* un pabalstīšanu, kas nozieguma izdarīšanai nebija nepieciešama — *auxilium, quod causam non dedit delicto*. No pirmā sastāva viņi izdala *auxilium proximum*, kas pēc viņu domām jāsoda līdzīgi nozie-

²⁵) R. His, *Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter*, 1901, s. 81 ff.; R. His, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalter*, I, 1920., s. 111 ff.

guma izdarītājam. *Auxilium quod causam non dedit delicto un auxilium remotum* pelna tikai mikstāku sodu — poenam arbitriam. Tādā ceļā pabalstītāju atbildības pastiprināšanu sasniedz nevien paplašinot to pabalstītāju skaitu, kas sodami līdzīgi nozieguma izdarītājiem, bet arī nosakot atbildību par sagatavošanos pabalstītāja darbībai — *auxilium, quod causam non dedit delicto*. Izceļot šāda veida darbības sodīšanu, rada papildus līdzekļus, kas var iespaidot tautu atteikties no nozieguma sekmešanas. Ar nepabeigtas noziedzīgas darbības sodīšanu rada noziedznieku reflektantu apziņā bailes, ka viņiem būs jācieš sods nevien par pabeigtu noziegumu, bet arī par tā neizdevušos mēģinājumu, t. i., bailes pārciest pilnīgi neatsvērtas ciešanas²⁶). Nākošais solis līdzdalības sodīšanas pastiprināšanā ir sazvērestības jēdziena radišana. Sazvērestība ir līdzdalība ar iepriekšējo vienošanos. Noteica, ka personas, kas vienojās izdarīt kopēju noziegumu, tiek sodītas tāpat, kā nozieguma izdarītāji arī tad, ja viņi ir vainīgi tikai tādu līdzdalības aktu izdarīšanā, kuri nozieguma realizācijai nav nepieciešami. Beidzot, itāļu juristi pirmie atzina, ka ir sodama neziņošana par gaidamo smago noziegumu (*conscii delicti*). Par to draudēja tāds pats sods, kā nozieguma izdarītājam.

Šīs kriminaltiesībnieku mācības sekas bija līdzdalības sodīšanas mikstināšana tikai vienā ziņā: slēpšanu (*auxilium post delictum*) soda mikstāk nekā izpildīšanu — ar poena arbitria²⁷). Enerģiska cīņa, ko tiesības jau no sen-seniem laikiem veda ar šāda veida nodarījumiem, bija vainagota ar to, ka jau jaunu laiku sākumā tautā nostiprinājās uzskats par šo darbību noziedzību. Un tanī laikā, kad attiecībā uz citiem līdzdalības veidiem tiesībām vajadzēja pastiprināt tiesisko audzināšanu tautā, sankcijas par piesaistību krit. Šī sankciju krišana vērojama jau no viduslaiku beigām.

Itāļu juristu mācību drīz recipēja vācu vispārējo tiesību doktrīna. Šo receptiju vācu praksē izlietoja pie Karolīnas iztulkošanas. Vācu juristu galvenā atkāpšanās no itāļu parauga bija līdzdalības nogriesta sastāva pastiprināšana sazvērestības

²⁶) Sal., Kruglevskis, Učeniye o pokušeniji, I, 1917, lp. 40 u. c.

²⁷) Heimberger, Die Teilnahme am Verbrechen in Gesetzgebung und Litteratur von Schwarzenberg bis Feuerbach, 1896, s. 1—42.

gadījumā. Visus līdzvaininiekus sodīja līdzīgi nozieguma izdarītājam²⁸), bet gadījumos, kad starp vaininiekiem pastāvēja iepriekšējā vienošanās, vācu juristi atzina par pareizu pēdējiem piemērot ordināru sodu arī tad, ja viņi neviens neņēma dalības nozieguma sastāva realizācijā, bet pat ja viņi nekā nedarija, tikai bija klāt pie nozieguma izdarīšanas²⁹). Uzskūditāju vienmēr soda līdzīgi nozieguma izdarītājam; pabalstītājus tanī gadījumā, ja tie izdrija auxilium proximum delicto³⁰). Pārējos gadījumos pabalstītājus soda ar poena extraordinaria. Tāpat tagad soda arī neziņošanu par gaidamo noziegumu³¹). Slēpšanu soda līdzīgi nozieguma izdarīšanai tikai perioda sākumā³²). Vēlāk arī to sāka sodīt ar poena extraordinaria³³).

Beidzot, XIX gadu simtēna pirmajā pusē paņēmiēni, ar kuru palīdzību tiesības cīnās pret nozieguma sekmēšanu pirms tā izpildīšanas, iegūst imponzāntāku raksturu. Vācu partikularie kodeki atstāj spēkā līdzdalībnieku atbildības vecos pamatus, bet vēl vairāk pastiprina soda bardzību par līdzdalību ar iepriekšēju vienošanos. Kā redzējam, šī līdzdalības veida nozieguma sastāvs jau XVIII gadu simtenī bija ar „nogrieztu“ raksturu. Tomēr agrāku laiku tiesībnieki kategoriski atteicās sodīt personas, kas ir vainīgas tikai vienošanās izdarīt kopēju noziegumu un kuri neviens nav ņēmuši dalību tā realizācijā, bet pat nav bijuši klāt pie nozieguma izdarīšanas³⁴). XIX gadu simtenī soda iestāšanās sazvērestībā kā tādu, ja pat nav notikusi nekāda turpmāka darbība. Daži kodeki par šādu piedalīšanos sazvērestībā sodīja kā par mēģinājumu (Bayern, 1813., Art. 52., Oldenburg, 1814., Art. 74), citi (Württemberg, 1839,

²⁸) Sal., Rauchdorn, Practica und Process Peinlicher Halsgerichtsordnung, 1599, s. 353.

²⁹) Carpzov, Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium, 1638 Qu. 25, n. 11—18, Böhm̄er, Meditationes in C. C. C., 1774, p. 532., 533.

³⁰) Remus, Nemesis Carolina, Art. 177; Clasenius, Commentarius in Constitutiones Criminales Caroli V, 1685, p. 746. Kress Commentatio succincta in C. C. C., 1760, p. 646; Böhm̄er, l. c. p. 635.

³¹) Kress, p. 656.

³²) Rauchdorn, s. 42.

³³) Böhm̄er, p. 633.

³⁴) Böhm̄er, l. c. p. 533: secus ac iuris in eo, qui de consultatione ad absentiam tempore executionis provocat, cui frustra eventus imputatur...

A. 81, Hessen, 1841, A. 77) — kā par pabeigtu mēģinājumu, trešie (Hannover, 1840, Braunschweig, 1840, A. 45, Baden, 1845, § 129) — kā par nepabeigtu mēģinājumu. Blakus tam XIX gadu simtenī atzīst par sodamu piedalīšanos bandā, t. i. par vairāku personu vienošanos izdarīt kopīgi vairākus noziegumus. Noteikumi par bandu ir kulminācijas punkts tiesību cīņā ar nozieguma sekmēšanu. Daži XIX gadu simteņa vidū kodeki šinī cīņā gājuši tik tālu, ka nevien soda bandas sastādīšanu, bet pat uzskata to par delictum sui generis un soda ar ļoti bargiem sodiem (Württemberg, A. 185—188 — Zuchthaus līdz 10 gadiem), nosakot, ka gadījumos, kad banda izdarījusi kādu noziegumu, vainīgi jābuda ne par vienu, bet par diviem noziegumiem, pēc noteikumiem par noziegumu daudzējību³⁵⁾).

Nozieguma sekmēšanas represijas bardzība šinī laikā izpaužas arī tanī apstākļi, ka šie kodeki vienlīdzīgi soda kā nozieguma izdarītāju, tā uzskūditājus un pat galveno pabalstītāju, t. i., personu, kuras palīdzība bija nepieciešama nozieguma izdarīšanai³⁶⁾. Viegļāk, kā agrāk, soda slēpšanu un, sevišķi, neziņošanu par gaidamo noziegumu. Jāpiezīmē, ka nozieguma sekmēšanu papildina vēl ar vienu veidu — neziņošanu par notikušo noziegumu. Šī delikta, kā līdzdalības veida, sodīšana nesasniedz lielu attīstību. Neziņošanu vispāri soda tikai Bavārijas (1813) un Oldenburgas (1814) kodekos. Saksijas, Virtembergas, Braunšveigas un Tiringas kodeki soda neziņošanu tikai tādā gadījumā, ja par izdarīto noziegumu saukts pie atbildības vai notiesāts nevainīgais. Drīzi pēc tam šī neziņošana vispāri tiek strīpota no noziedzīgu nodarījumu skaita.

XIX. g. s. otrā pusē līdzdalības sodīšanas attīstībā notiek radikālas pārmaiņas. Tautas kultūras pieaugšana Vācijā padara par liekiem tos spēcīgos audzināšanas paņēmienus, ko agrāko laiku tiesības lietoja cīņā ar noziedznieka līdzdalībniekiem. Pag. gadu simteņa pirmajā pusē pilsoņu pāraudzināšanas sistēma sāk sabrukt. Prūsijas 1851. g. kodeks likvidē noteikumus par sazvērestību un bandu. Vācijas 1871. g. kodeks

³⁵⁾ Sal. H a e b e r l i n, Grundsätze des Criminalrechts nach den neuen deutschen Strafgesetzbüchern I, 1845, s. 65; K ö s t l i n, System des deutschen Strafrechts, 1855. S. 358 ff.

³⁶⁾ Preussische Landrecht, 1794, II Teil, II Titel, § 71, Bayern, 1813, a. 45; Oldenburg, 1814, a. 67; Württemberg, 1839, a. 75; Hessen, 1841, § 73.

pasludina ikkatras pabalstišanas reducēto sodamību un pārnes visus noziegumu veicināšanas veidus kodeka sevišķā daļā, izņemot līdzvainīgumu, uzkūdišanu un pabalstišanu. Iestājas jauna ēra, kad tautas kulturas sasniegumi atļauj tiesībām vairāk un vairāk atkāpties no speciāliem papēmieniem cīņā ar noziedznieka atbalstišanu un ļauj pielietot taņi vispārējus represijas līdzekļus.

Līdzdalības instituta vēsture pārskatami rāda, ka jaunākos laikos cīņā ar līdzdalību tiesības drošāk un drošāk atsakas no līdzdalības sodamības pielīdzināšanas nozieguma sastāva realizācijas sodamībai. Atsevišķi līdzdalības veidi ar laiku iegūst pastāvīgas sankcijas, kas atšķiras no sankcijām par nozieguma izdarīšanu. Tādu pat noziegumu sekmēšanas sodamības emancipāciju var vērot arī līdzdalības doktrīnas speciālos jautājumos. Vecās tiesības, kurām bija darišana ar tautu, kas palīdzībā noziedzniekiem neredzēja nekā noziedzīga, varēja pārliecināt pilsoņus par šādas nozieguma sekmēšanas prettiesiskumu, tikai pielīdzinot līdzdalībnieka likteni nozieguma izdarītāja liktenim. Jaunās, pastāvošās tiesības, kam darišana ar kulturalāku tautu, var pieļaut atsevišķu līdzdalībnieku represiju individualizāciju. Ar to var izskaidrot slēdzienu dažādību atsevišķos jautājumos agrāk un tagad. Minēsim divus piemērus. Agrāko laiku tiesības, kam vajadzēja pasvītrot līdzdalībnieku pilnu atbildību par nozieguma izdarītāja darbību, sodīja uzkūditāju arī par to izpildītāja darbību uz ko viņš nemaz nemudināja, ja vien šī darbība štāvēja sakarā ar uzkūditāja uzdevumu³⁷⁾). Jaunākos laikos, kad atzīst *excessus mandati*, uzkūditājam nav jāatbild par darbību, ko izdara izpildītājs uz savu iniciatīvu³⁸⁾). To pašu iemeslu dēļ, agrāku laiku tiesības apstākļus, kas palielināja izpildītāja sodu, attiecināja arī uz līdzdalībniekiem — persona, kas uzkūdija dēlu noslepkavot tēvu, nesa atbildību ne par vienkāršu, bet gan par kvalificētu slepkavību³⁹⁾). Pastāvošās tiesībās tāds jautājuma at-

³⁷⁾ Sal., Itāļu juristu mācību ar Vācijas vispārējo tiesību doktrīnu. Heimberger, 1. c. s. 29., Hälschner, System des Preussischen Strafrechts, I, 1858, s., 354; Geib, 2. s. 353.

³⁸⁾ Hippel, Deutsches Strafrecht, II, 1930, S. 463; Mezger, Strafrecht, 1933, s. 436;

³⁹⁾ Sal., Heimberger, s. 38.

risinājums palika sevišķi konservatīvās tiesību sistemās, piemēram, franču tiesībās⁴⁰). Citas likumdošanas atzīst, ka izpildītāja personīgas īpašības, kas var ietekmēt viņa sodamību, neattiecas uz līdzdalībniekiem, kādēļ minētā gadījumā uzkūditāju sodītu par līdzdalību vienkāršā, bet ne kvalificētā slepkavībā⁴¹).

Notēlotais līdzdalības instituta liktenis vēsturē parādas nevien līdzdalības sodamības progresīvā maiņā, bet arī attiecīgu darbību tiesiskās kvalifikācijas vienmērīgu pārmaiņu formā. Pie kam, sekojot šo kvalifikāciju attīstības vēsturei, sākumā redzam to bardzības pieaugšanu, bet vēlāk pakāpenisku mīkstināšanu.

Patreiz dzīvojošo tautu vēstures sākumā, līdzdalības aktiem vispārīgi nebija nekādas specialas tiesiskās kvalifikācijas. Vācu tiesības viduslaikos, piemēram, sodīja atsevišķas noziegumu sekmējošas darbības, neapvienojot tās kādā kopējā tiesiskā kategorijā. Tas bija tautas zemākas kulturas laiks, kad tiesības vēl nedrīkstēja audzināt tautu šinī ziņā kaut cik enerģiski.

Pārmaiņa notika tikai viduslaiku otrā pusē, kad dažās Eiropas daļās kulturas līmenis kļuva tik augsts, ka tiesības drīkstēja stāties pie iedzīvotāju pāraudzināšanas mūs interesejošā laukā. Pirmie šo ceļu gāja itaļu juristi ar savu mācību par līdzdalību. No tā laika cīņa ar līdzdalību noziegumā sāka izpausties nevien šo darbību sodīšanā, bet arī tās aktu sevišķā kvalifikācijā, pielīdzinot tos sevišķi noziedzīgām darbībām. Pirmais tiesību zinātnē atrisināmais jautājums bija par to, kādā kategorijā apvienot visus šos aktus. Šai kategorijai vajadzēja būt sevišķi impozantai tautas acīs un arī populārai tautā. Viduslaiku beigās juristu rīcībā bija tikai viena šīm prasībām atbilstošā kategorija — vaininieku kategorija. Lai popularizētu nozieguma sekmēšanas noziedzīgumu itaļu juristi šo kategoriju arī izlietoja. Viņi deklarēja, ka nozieguma izdarīšanas veicināšana ir tas pats, kā nozieguma izdarīšana. Tomēr viņi neuzdrošinājās šo kvalifikāciju attiecināt uz visiem nozieguma sekmēšanas veidiem. Viņi pielīdzināja uzkūditājus uz noziegumu

⁴⁰) Sal., Garraud, *Precis de droit criminel*, 1907, p. 403; Paul Cuche, *Precis de droit criminel*, 1934, p. 134.

⁴¹) Hippel, II, s. 484, Mezger, s. 453.

pašiem vaininiekiem: quod quis per alium fecit, per se ipsum facere videtur. Citus nozieguma sekmēšanas veidus, sevišķi pabalstīšanu un slēpšanu, viņi kvalificēja kā palīdzību noziedzniekam — *auxilium ante, in et post delictum*⁴²⁾. Šo uzkūdišanas kvalifikaciju vēlāk pārnesa vācu doktrīnā⁴³⁾ un likumdošana⁴⁴⁾ un tā palika tur līdz pat XVIII g. s. beigām.

XIX. g. s. līdzdalības tiesiskās popularizācijas veidi kļūst mazāk enerģiski. Sākot ar pag. g. s. sākumu, tiesības piemēro specialas klasifikācijas nevien smagākiem līdzdalības veidiem, bet jau visiem tās veidiem. Līdzdalības smagākos veidus arī turpmāk apvieno vaininieku nosaukumā. Bet tagad vaininiekiem pieskaitāmi nevien izpildītāji un uzkūditāji, bet arī galvenie pabalstītāji, bez kuru darbības nozieguma realizācija nebūtu iespējama, kā arī sazvērētības un bandas dalībnieki. Mazsvarīgākus līdzdalības veidus iedala kategorijās: līdzdalība (*Teilnahme*), kurai pieskaitāmi pabalstītāji, neziņotāji par gaidāmu noziegumu un piesaistītāji, kuriem pieskaita nevien slēpšanu, bet arī neziņošanu par notikušu noziegumu. Šī nozieguma sekmēšanas kvalifikācijas sistema ir tās noziedzības popularizācijas kulminācijas punkts. Šī sistema ietverta Bavārijas 1813. g. un Oldenburgas 1814. g. kodekos. Tālākā gaitā šinī laukā mēs redzam, ka tiesību audzināšanas papēmienu mīkstina.

Jau sākot ar pagājušā gadu simteņa otro pusi, nozieguma sekmēšanas prettiesiskuma popularizācija kļūst vājāka un šī tiesību audzināšanas ietekmēšanas krišana notiek divos virzienos. No vienas puses, kodeki pamazām mazina galvenō līdzdalības veidu noziedzības popularizāciju. No otras puses, arī

⁴²⁾ Sal. minētā Heimbergera darba pamatojumus.

⁴³⁾ Sal. Carpozov, *Practica nova rerum criminalium imperialis Saxonica*, 1638, Qu. 4, n. 10—12. *Nihil interest utrum occidat quis ipse an vero causam mortis dolo malo praebeat. Quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur*; Böhmer, *Meditationes in C. C. C.*, 1774, p. 635 un sek.

⁴⁴⁾ *Preussisches Landrecht von 1620*, Lib. VI, Tit. 5, Art. 1, § 2: *Is qui mandat, per alium homicidium fecit ideoque non immerito ac si ipse per se fecisset punitur*; *Codex iuris Bavarici criminalis*, 1751, XII Cap. § 5; *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*, 1794, II, Teil XX Titel, § 67.

mazsvarīgākiem līdzdalības veidiem piešķir mīkstāku kvalifikaciju.

Šī procesa sākums manams jau Bavārijas kodekam tuvu stāvošos likumos — Virtembergas 1839. g. un Badenas 1845. g. kodekos. Pirmais, paturot Bavārijas kodeka nomenklaturu, no vaininieku grupas izslēdz sazvērestību un iedala to līdzdalībnieku grupā (a 78). Otrais jau groza Bavārijas kodeka terminoloģiju un līdzdalības, kā termiņa nozieguma sekmēšanas zemākam veidam, vietā lieto vārdu pabalstīšanu (IV Titel: von Urhebern und Gehilfen). Šis kodeks sazvērestību atstāj vaininieku grupā, bet toties visus pabalstīšanas veidus pārceļ otrā kategorijā. Bez tam, neziņošanu par notikušo noziegumu izslēdz no sodamo nodarījumu skaita.

Citi kodeki vēl uzņēmīgāk atsakas no veciem audzināšanas paņēmieniem. Tie vispāri atsakas no vaininieku kā sevišķi smagu nozieguma veicināšanas veida kategorijas un atvieto to ar jēdzienu, kas agrāk apzīmēja vieglākus nozieguma sekmēšanas veidus. Kas attiecas uz pēdējiem, tad šie kodeki atsvabina tos no katra audzināšanas uzdevuma. Ņemot vērā to, ka pilsoņi jau paguva iepazīties ar ideju par to noziedzību, šie kodeki atteicās no tālākas popularizācijas. Nozieguma sekmēšanas galvenie veidi ir apvienoti ar nosaukumu Teilnahme — līdzdalība. Vecākie kodeki (Sachsen, 1838; Thüringen, 1850) līdzdalībā pieskaita tikai sazvērestību (Complot) un uzkūdišanu, jaunākie (Sachsen 1850) — arī pabalstīšanu. Pēc sazvērestības, kā sevišķās nozieguma formas, likvidēšanas, līdzdalībā paliek tikai uzkūditāji un pabalstītāji (Preussen, 1851; Bayern, 1861). Vācijas apvienošana vienā valstī ar lielu teritoriju izsauca jaunu stingrības pieaugšanu tiesībās⁴⁵) un ietekmēja arī nozieguma sekmēšanas aktu kvalifikāciju. 1871. g. kodeks līdzdalībai pieskaita nevien uzkūdišanu un pabalstīšanu, bet arī vaininiekus un līdzvainīgus (§ 47), tādā ceļā pirmos pielīdzinot pēdējiem⁴⁶). Vācijas 1909. g. un 1925. g. projekti mēģināja atgriezties pie Prūsijas kodeka sistēmas, bet likumdevēja

⁴⁵) Sal. Kruglevskis, Das Strafrecht als Kulturfaktor, 1927, s. 122.

⁴⁶) Höinghaus, Das neue Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund mit den vollständigen amtlichen Motiven, 1870, s. 73.

prāts vēl vienmēr kavējās pie Vācijas pastāvošo tiesību sistēmas (1913., 1919., 1927., 1930. g. projekti).

Kā jau minēts, nozieguma sekcināšanas zemākie veidi Vācijā jau sākot ar pagājušā gadu simteņa trīsdesmitiem gadiem pamazām atsvabinājas no tiesību popularizācijas paņēmieniem. Jau Saksijas 1838. g. kodeks atteicas tos apvienot kādā nozieguma sekmēšanas kategorijā. Tiesību audzināšanai iespaids tomēr paliek vēl ļoti ilgi, jo likumos šās formas minēja blakus līdzdalībai. Tā, Sakšu 1838. g., Tiringas 1850. g. kodeki blakus Teilnahme min Beihilfe un Begünstigung (= Begünstigung i. e. S., Unterlassene Verhinderung eines Verbrechens, Unterlassene Anzeige). Bavarijas 1861. g. šinī gadījumā minēja Begünstigung (B. e. S., Unterlassene Verhinderung strafbarer Handlungen, Unterlassene Anzeige begangener Verbrechen). Prūsijas 1851. g. kodeks virsrakstā minēja Teilnahme, bet attiecīga titula tekstā runāja par Begünstigung un unterlassene Verhinderung der Verbrechen, bet neziņošana bija jau strīpota no noziegumu saraksta. Slēpšanas un nezināšanas par gaidamo noziegumu popularizācijas izbeigšanās notiek Vācijas 1871. g. kodekā, kas šos nodarījumus ievietoja sevišķā daļā, tādā ceļā pārtraucot to pedagogiskās saites ar citiem sodamiem nozieguma veicināšanas veidiem.

No vācu tiesību līdzdalības normu vēstures redzam, ka tautas kulturai pieaugot tiesības atteicas no tiem audzināšanas paņēmieniem, kuri tam bija jāpielieto agrākos laikos. Līdzdalības atsevišķi veidi pēdējā gadu simteņa gaitā krāsāk un krāsāk atdalījās no vaininiekiem un ieguva patstāvīgu tiesisku kvalifikaciju. XX gadu simtenī tautas kulturas augstais līmenis ļāva tiesībām šinī ziņā spert vēl vienu soli uz priekšu un pilnīgi atteikties no šī instituta specifiskās pamata īpatnības — no līdzdalības aktu akcesorās dabas. Kā jau minēts, nepieciešamība tiesiski iespaidot pilsoņus spieda tiesības saistīt savā starpā līdzdalībnieku un nozieguma izdarītāja likteņus un sodīt pirmos tikai tad, kad bija iespēja saukt pie kriminalatbildības arī otru. Tam, protams, bija savas neērtības, jo daudzos gadījumos līdzdalībniekus nepamatoti atsvabināja no soda: piemēram, zādzības uzkūdišanu nevarēja sodīt, ja zaglis bija nepieskaitams. Jaunāko laiku kulturas augstums atbrīvoja tiesības no pienākuma piemērot šo audzinošo paņēmieni: pat-

reiz uzkūdīšanas un pabalstīšanas noziedzīgums tikpat skaidrs, kā vainīguma noziedzīgums. Vācijas sodu likumu projekti, sākot ar 1913. g., likuma tekstā ievada norādi, ka uzkūdītāju un pabalstītāju sodamība nestāv atkarībā no nozieguma izdarītāja (1930. g. proj. § 31).

Augstāk teiktais dod iespēju pareizi novērtēt Latvijas 1938. g. sodu lik. noteikumus par līdzdalību. Mūsu sodu likumi, kā zinams, reglamentējot līdzdalības sodamību, atkāpjas no sava prototipa — 1903. g. s. l. trejādā ziņā: 1) pielaiž līdzdalības sodīšanu specialos noziegumos (Sonderverbrechen), (piem., dienesta), 2) novelk asu demarkācijas līniju starp dalībniekiem (līdzvainīgiem) un līdzdalībniekiem (pabalstītājiem un uzkūdītājiem) un 3) noteic visu pabalstītāju atbildības reducētas atbildības principu (nevien tikai pabalstītāju, kuru palīdzība ir nesvarīga). Visi šie jauninājumi jāatzīst par atbilstošiem Latvijas iedzīvotāju kultūras līmenim. Ievērojot Latvijas tautas kulturālo pārsvaru par Krievijas plašu masu kultūru, tiesības var prasīt, lai atsakas no līdzdalības nevien parastos, bet arī specialos noziegumos. Tā paša iemesla dēļ mums nav vajadzības apvienot vienā kvalifikacijā līdzdalībniekus ar līdzvaininiekiem (dalībniekiem). Un, beidzot, tādēļ pat mums nav vajadzības paturēt galvenā pabalstītāja vienlīdzīgas sodīšanas principu, to principu, no kura Vācija atteicās jau pirms 80 gadiem.⁴⁷⁾

⁴⁷⁾ Sal. Krugļevskis, Latvijas sodu likumu projekts un Latvijas kultūras attīstība, Tiesl. Miņ. Vēstn. 1929.—1930. g.

Vec. docents K. Č a k s t e.

Motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildības problēma Latvijas un ārzemju civiltiesībās

I. XX gadu simts ienesa lielas pārmaiņas satiksmē. Lai iznīcinātu vai lai samazinātu attālumus un ietaupītu laiku, cilvēki pielieto dažādas mašīnas, ar kuru palīdzību viņi spēj tikt ātri uz priekšu. Tagadnes automobiļi, autobusi un motocikleti sasnieguši jau lielu ātrumu, bet tehnikas attīstība un cilvēkam piemītoša vēlēšanās ar mašīnas palīdzību tikt pēc iespējas ātrāki uz priekšu, liek domāt, ka šo satiksmes līdzekļu ātrums vēl turpināsies attīstīties.

Līdz ar ātruma attīstību un šo satiksmes līdzekļu skaitu pieaugumu tiek radīta zināma nedrošība visiem civiltiesiskās sabiedrības locekļiem, jo arī viņiem nākas lietot tos pašus šauros satiksmes ceļus, par kuriem lielā ātrumā un lielā skaitā brauc motorizētie satiksmes līdzekļi. Tādēļ satiksmes nelai mes, kas agrāki notika reti, un ar mazām sekām, tagad notiek bieži un ar smagām sekām. Pat pie vislielākās uzmanības jebkurai civiltiesiskās sabiedrības loceklim var tikt nodarīti sāpes un lieli zaudējumi. Viņi var tikt sabraukti, var tikt iznīcinātas viņu darba spējas, radīti smagi sakropļojumi vai pat sagādāta nāve. Saprotams, ka tas smagi atsaucas uz cietušā, vai nāves gadījumā uz viņu tuvinieku personīgo un materialo stāvokli. Nodrošinātā dzīves eksistence pārvēršas trūkumā un nabadzībā. Ja cilvēku atstāj materialā drošībā, tad viņš meklē glābiņu, kā saka franču zinātnieks L. J o s s e r a n d's,¹⁾ juridiskā drošībā. Mūsu tiesībās apskatāmai problēmai jau ir sava vēsture. 1923. g. Ministru kabinets izdeva noteikumus par automobiļu satiksmi. Šo noteikumu 6. pants paredzēja automobiļu vadītāju un īpašnieku s o l i d a r u atbildību par zau-

¹⁾ L. J o s s e r a n d, *Evolutions et actualités*, Paris, 1936., 32. lp.

dējumiem, kas nodarīti valsts un komunalām iestādēm, kā arī privatām personām. 1925. g. Saeima pieņēma likumu par satiksmes uzturēšanu uz ielām, šosejām un zemes ceļiem ar automobiļiem un citiem mehāniskiem satiksmes līdzekļiem, kas atvietoja Ministru kabineta 1923. g. izdotos noteikumus. Šī likuma 8. pants noteica, ka materiālo atbildību par zaudējumiem, kuri nodarīti braucot ar automobiļiem vai citiem mehāniskiem satiksmes līdzekļiem nes solidāri satiksmes līdzekļa īpašnieks un vadītājs. 1931. g. Saeima pieņēma likumu par ceļa satiksmi. Šis likums savukārt atcēla 1925. g. likumu par satiksmes uzturēšanu uz ielām, šosejām un zemes ceļiem ar automobiļiem un citiem mehāniskiem satiksmes līdzekļiem. Minētais 1931. g. likums vairs nepieskaras automobiļu un vispār mehānisku satiksmes līdzekļu īpašnieku vai vadītāju atbildībai. Saeimas tirdzniecības un rūpniecības komisijā pie likuma apspriešanas, pants, kas noteica automobiļu īpašnieku un vadītāju atbildību tika izmests, jo komisija atzina, ka par tādu civiltiesisku atbildību nav jārunā šinī publiski-tiesiskā likumā par ceļu satiksmi. Stripojot normu par satiksmes līdzekļu īpašnieku un vadītāju solidāro atbildību, šī komisija pieņēma pārejas formulu, ar kuru uzdeva valdībai nekavējoties izstrādāt attiecīgu likumprojektu par satiksmes līdzekļu īpašnieku un tā vadītāju solidāru atbildību.² Pēc tam Šosejas un zemes ceļu departaments izstrādāja likumprojektu par motorsatiksmes apdrošināšanu. Likuma nosaukums nav precīzs. Likuma pirmā nodaļa (11. pants) normēja satiksmes līdzekļa īpašnieka un vadītāja atbildību un tikai otrā nodaļa (10. pants) ir veltīta zaudējumu apdrošināšanai. Šis likumprojekts arī paredzēja satiksmes līdzekļu īpašnieka un vadītāja solidāru atbildību un bez tam radīja šādu atbildību jau neatkarīgi no braucēja vainas. Šis likumprojekts par likumu nav kļuvis, pret viņu var celt daudz teoretiskus un redakcionālus iebildumus.

Pašlaik speciala likuma par motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku un vadītāju atbildību nav. Visi strīdi par zaudējumiem, kas nodarīti trešām personām ar motorizētiem satiksmes

²) III Saeimas stenogramas, VIII s. 1931. g. 495. lp.

³) Šis likumprojekts iespiests žurnālā „Jurists“ Nr. 6./49, 183—186. lp.

līdzekļiem izšķirami pēc Civillikuma. Specialas normas, kas regulētu motorizēto satiksmes līdzekļu īpašnieku vai vadītāju atbildību nav. Tikai sakarā ar atlīdzību par miesas bojājumiem Civillikuma 2347. p. piezīme nosaka, ka a u t o b u s u vai ielu dzelzceļu satiksmē cietušās personas var prasīt atlīdzību uz dzelzceļu likuma 97. pantā norādītiem pamatiem, kurā tiek prezumēts satiksmes uzturētāja un viņu darbinieku vaina, kuru var ar pretpierādījumiem apgāzt. Trūkstot specialai normai, citi gadījumi atrisināmi izejot no Civillikuma normām par neatļautu darbību (deliktu). Lai nodibinātu atbildību uz delikta pamata ir starp citu nepieciešama vaina. Latvijas Civillikumu kopoījums, tāpat kā jaunais Civillikums un ārzemes civillkodeki atzīst vainas principu: ja kāds nodara ar netiesisku darbību otram zaudējumus, tad principā nodarītājs atbild par viņa nodarītiem zaudējumiem tikai tad, kad viņš ir vainīgs, kad šo darbību viņam var pieskaitīt par vainu. Civillikuma 1779. p., kurš nosaka, ka katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību ir nodarījis, nepiemin vainu, kādēļ var rasties zināmas šaubas vai Civillikumā 1779. pantā nav deklarēts nodarījuma princips, kurš nodibinātu atbildību bez subjektīvā momenta, neatkarīgi no nodarītāja vainas vienkārši uz zaudējumu nodarīšanas f a k t a p a m a t a (objektīvais moments). Šis 1779. pants tomēr izprotams tikai kopīgi ar speciaļo 1635. p., kas atļauj prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. Tādēļ, ja motorizēta satiksmes līdzekļu vadītāju vai īpašnieku atbildību jāiztīrā pēc šām vispārējām deliktu normām, tad šādas atbildības nodibināšanai ir nepieciešami nodibināt šāda satiksmes līdzekļa vadītāja vainu.

Pēc vispārējiem principiem — onus probationis incumbit actori, un tādēļ arī pēc mūsu Civillikuma cietušam kā prasītājam jāpierāda prasības pamats un līdz ar to arī satiksmes līdzekļu vadītāju vainu. Sabraukšana ar automobili vai citu motorizētu satiksmes līdzekli parasti norisinās tādos apstākļos, kuros cietušam ir ļoti grūti pierādīt šī satiksmes līdzekļa vadītāja vainu. Literatūrā ir tieši norādīts, ka automobiļu katastrofās tas ir grūts pienākums un šis apstākļis starp citu ir bijis viens no motīviem specialu likumu izdošanai, kuri regulē

motorizētu satiksmes līdzekļu vadītāju un īpašnieku atbildību.⁴⁾ Gadījuma aculiecinieki parasti nelaiemes notikumam piegriež vērību pēc notikuma. Citreiz tādu vispār nav.

Preteji ārzemju civiltiesību vispārējiem principiem, agrākais Latvijas civillikumu kopojumus atzina citu viedokli. Latvijas civillikumu kopojumam bija īpatnējs 3304. pants, kas noteica, ka ja ir pierādīts tiesību aizskārums, kas nav izdarīts ļaunprātīgi, tad pierādīt, ka tas noticis bez atbildētāja vainas vai neuzmanības piekriņķ pēdējam.⁵⁾ Ar šo pantu onus probandi attiecībā uz vainu uzlikts atbildētājam. Latvijas civillikumu kopojumus deliktu problemā līdz ar to atzina vainas prezumpcijas principu. Šo vainas prezumpciju varēja apstrīdēt satiksmes līdzekļa vadītājs ar saviem pretpierādījumiem, kuri pēc civillikumu kopojuma nebija ierobežoti. Tādēļ pilnīgi pietika, ja satiksmes līdzekļa vadītājs varēja pierādīt, ka nelaime notikusī bez viņa vainas (3304. p.), viņam nemaz nav jāpierāda, ka viņš būtu izlietojis visus iedomājamos un iespējamus līdzekļus nelaimes gadījuma novēršanai. Nelaiemes gadījuma nenoskaidrošanas risks sakarā ar šo prezumpciju nebija uzlikts satiksmes līdzekļu vadītājam, viņš varēja atbrīvoties no atbildības arī nenoskaidrojot nelaimes gadījuma cēloņus, ja tikai viņš spēj pie šādiem apstākļiem pierādīt vainas trūkumu. Vainas prezumpcijas dēļ cietušā stāvoklis pēc civillikumu kopojuma bija labāks, kā pēc daudziem ārzemes civilkodekiem pirms speciala likuma izdošanas.

Cietušais ir ieinteresēts ne tikai plašākā zaudējumu tiesību atzišanā, bet arī zaudējumu prasījuma realizēšanas iespējā. Automobilus un autobusus pa lielākai daļai vada algoti darbinieki — šoferi, kuru materialais stāvoklis nav tik labs, ka no viņiem vienādi varētu realizēt zaudējumu prasījumu. Tādēļ, ja atzītu, ka par nodarītiem zaudējumiem atbild tikai automobiļu vadītājs, tad daudzos gadījumos cietušais nevarēs saņemt zaudējumu atlīdzību.

⁴⁾ Fr. Müller, Strassenverkehrsrecht, Berlin, 1935, 168. lp..

M. Rheinstejn, Haftung für Kraftfahrzeuge, Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht. IV B., Berlin, 1933., 81. lp., W. Hohl, Die Haftpflicht des Automobilisten nach schweizerischem und französischem Recht, Bern, 1930., 19. lp.

⁵⁾ Jaunā civillikumā šādas normas nav.

Pēc civiltiesību vispārējā principa katrs atbild tikai par savu nodarījumu. No šī vispārēja principa tomēr civillikumā taisa izņēmumu. Pēc Civillikuma normām ārpus līguma attiecībām darba devējs atbild par viņa darbinieku nodarītiem zaudējumiem tikai tad, ja viņš pielaidis kādu darbību vai bezdarbību, ko viņam var pierakstīt par vainu. Tā, piemēram, Civillikuma 1639. p. pants uzliek atbildību par tiesību aizskārumu tam, kas paļauj tos tādos apstākļos, kuri pēc viņa personiskām attiecībām pret aizskārēja, dod viņam kā tēvam vai kā saimniekam iespēju un tā tad arī uzliek pienākumu aizkavēt tādu aizskārumu (*culpa in custodiendo*). 1782. pants uzliek pienākumu atbildēt par zaudējumiem, kādus darbinieks nodarījis trešai personai, ja kāds nepiegrīž vajadzīgo uzmanību kalpotāju un darbinieku izvēlē un nepārlicinās papriekš par viņu spējām un noderību nest izpildamos pienākumus (*culpa in eligendo*). No šīs normas izriet, ka darba devējam jāatbild par nodarītiem zaudējumiem tikai tad, ja tie ir nodarīti sakarā ar viņam uzlikto pienākumu pildīšanu.

Pēc pandektu tiesībām cietušam bija jāpierāda darba devēja vaina — *culpa in eligendo* vai *culpa in custodiendo*. Turpretim pēc modernām tiesībām (CGB, BGB, CC) šī saimnieka vaina tiek prezumēta, pie kam pēc Francijas civilkodeka⁶⁾ šo prezumpciju pat nevar apstrīdēt ar pretpierādījumiem (*absoluta atbildība*). Pēc Latvijas līdzšinējās tiesu prakses⁷⁾ cietušam, ja viņš grib vērst savu pretenziju pret darba devēju, bija jāpierāda, ka viņš pielaidis kādu vainojamu rīcību — *culpa in eligendo* vai *culpa in custodiendo*. Latvijā par autovadītāju var būt tikai tāda persona, kas pie attiecīgām iestādēm ir izturējusi noteiktu pārbaudījumu un saņēmusi braukšanas atļauju. Tādēļ katrs automobiļa īpašnieks, šofera darba devējs, var atsaukties, ka automobiļa vadītāja derīgumu pārbaudījusi zināma valsts iestāde un, ka viņš uzticējies šīs iestā-

⁶⁾ A. Colin et H. Capitant, Cours élémentaire de droit civil français, T. II, 8. ed., Paris, 1935, 198. un sek. lp., H. W. Weigert, Haftung für Angestellte, Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Civil- und Handelsrecht, IV B, Berlin, 1933, 44.—45. lp.

⁷⁾ 1923. g. Senata spr. Nr. 141, F. Konradi un A. Valtera izvilks. 2. s., 56. lp. 1936. g. Sen. spr. Nr. 295, turpat, XII 431. lp.; Cvingmans, 2. sēj. Nr. 276, citādi Cvingmans, 7. s., Nr. 233.

des pārbaudei. Tomēr šeit jāņem vērā, ka šoferu pārbaudes komisijas pārbauda šoferu tehniskās zināšanas un prasmi vadīt automobili, bet šī komisija nepārbauda autovadītāja garīgās un moraliskās īpašības, kurām bieži var būt izšķiroša nozīme. Tādēļ atsaukšanās uz pārbaudes komisiju nevar atņemt cietušam iespēju pierādīt darba devēja vainu darbinieka izvēlē.⁹ Cietušās personas pierādījumus darba devējs var apgāzt tikai ar pretpierādījumiem. Un viņam tad jāpierāda, ka viņš pārbaudījis arī automobiļa vadītāja garīgās un moraliskās īpašības. Tā kā motorizētie satiksmes līdzekļi prasa sevišķi uzmanīgu apiešanos, tad darba devējam jābūt arī ļoti uzmanīgam šo satiksmes līdzekļu vadītāju izvēlē. Te nepietiek, piemēram, ar rakstisko apliecību izlasīšanu, jo rakstiskās apliecības dzīvē izsniedz pārāk viegli un nepareizas un bieži tās neatbilst arī faktiskiem apstākļiem.

Culpa in eligendo pierādīšana ir sevišķi grūts pienākums, kas uzlikts cietušai personai, jo darbinieka pieņemšana notiek tādos apstākļos, kas cietušam nav pazīstami un pietiekami. Līdz ar to daudzos gadījumos, kur darba devējs ir pielaidis vainu, bet to cietušais nespēj pierādīt, darba devējs, resp. automobiļa īpašnieks par nodarītiem zaudējumiem neatbildēs.

Līdzīgi 1923. g. notikumiem par automobiļu satiksmi, 1925. g. likums par satiksmes uzturēšanu uz ielām, šosejām un zemes ceļiem ar automobiļiem un citiem mechaniskiem satiksmes līdzekļiem, kas tika atcelts 1931. g., nodibināja satiksmes līdzekļu īpašnieka un vadītāja solidaritātes atbildību, citiem vārdiem, radija solidaritātes saistību uz likuma pamata. Līdz tam laikam, kā arī pēc šī likuma atcelšanas motorizēta satiksmes līdzekļa īpašnieka, darba devēja un vadītāja atbildību vajadzēja raksturot kā kumulatīvu saistību.

Latvijas tiesu prakse pieturējās pie ieskata, ka ar 1925. g. likumu nodibināta automobiļu īpašnieku atbildība, ne atka-

⁸⁾ Isaac Sieburg, Automobilgesetz, 2. Aufl., Berlin, 1931., 258. lp., Fr. Müller, op. cit., 208. lp. Citādi Senāts 1936. g. spr. Nr. 295.

⁹⁾ 1924. g. Senāta spr. Nr. 87, F. Konradi un A. Valtera izv. 2. s. 33. lp.

rīgi no vainas.¹⁰⁾ Tādam ieskatam nevar piekrist. Minētais 1925. g. likums nodibināja tikai mechanisko satiksmes līdzekļu un vadītāju solidaru atbildību. Bet šis likums nav paplašinājis vai vispār grozījis viņu atbildības pamatus. Solidara saistība ir tikai saistības veids,¹¹⁾ bet arī šīs saistības izcelšanai ir nepieciešams noteikts tiesisks pamats. Šinī ziņā jāatzīst divi momenti: 1. saistības izcelšanās pamats un 2. solidaritātes izcelšanās pamats. Ja ir vairāki parādnieki, tad principā viņi atbild dalīti, ja tikai likums, līgums vai testaments viņus nepārvērš par solidariem parādniekiem.

1925. g. likums par satiksmes uzturēšanu radīja tikai solidaru saistību uz likuma pamata un nepieskardamies saistības pamatam nav arī radījis kādu jaunu saistības pamatu. Likumdevēja nolūks varbūt bija radīt mechanisku satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildību neatkarīgi no vainas, bet 1925. g. likumā tas nav pateikts un to nevar nodibināt likuma iztulkošanas ceļā. Likuma iztulkošanas uzdevums ir noskaidrot likuma nozīmi, vai, kā parasti saka, likuma gribu, bet nevis likumdevēja gribu. Tādēļ modernā civiltiesību zinātne noraida iespēju iztulkot likumu pēc šī likuma izstrādāšanas materialiem, kā motīviem, sēžu protokoliem, sēžu stenogramām u. t. t.¹²⁾ „C'est en elle (likumā) et en elle seule qu'il faut chercher l'esprit et la raison d'être de ses prescriptions, non dans les déclarations divergentes des hommes qui ont collaboré à sa confection. La loi est ce qu'elle est, elle n'est pas ce que l'on aurait voulu qu'elle fut.“¹³⁾

Paliekot likuma teksta robežās, jāatzīst, ka 1925. g. likums par ceļu satiksmi neaizskāra mechanisko īpašnieku atbildības izcelšanās pamatu, kuras, kā mēs redzējam, darba devējam uzlika atbildību, nerunājot par līgumiskām saistībām, par culpa

¹⁰⁾ 1936. g. Senāta spr. Nr. 144, F. Konradi un A. Valtera izv. 12. s., 515 lp.

¹¹⁾ Prof. V. Šinaiskis, Osnovi graždanskago prava, II izd., Rīgā, 1926. g. 156. lp.

¹²⁾ Prof. V. Šinaiskis, Osnovi graždanskago prava. Vip. I, Rīgā, 1931, 145. lp.

¹³⁾ H. Capitant, L'interpretation des lois d'après les travaux préparatoires, Dalloz, Recueil hebdomadaire de jurisprudence, 1935, Chronique, 79. lp.

in eligendo un culpa in custodiendo. Ar šo likumu šī mechanisko satiksmes līdzekļu īpašnieku un vadītāju atbildība pārvērsta tikai par solidarū. Arī ārzemes civiltiesības pieļauj solidaritāti starp nodarītāju un personām, kas par viņām civiltiesiski atbildīgas. Piemēram, Somijas 1925. g. 28. aprīļa likums, kas normē automobilistu atbildību, paredz solidarū atbildību, bet tas bez tam vēl nosaka, ka īpašnieks atbild neatkarīgi no vainas, bet automobiļa vadītājs uz vainas pamata, jo pēdējais var no atbildības atbrīvoties pierādot vainas trūkumu. Civillikums principā prasa, lai deliktu atbildības cietušais pierāda nodarītāja vainu, kas, kā mēs konstatējam, pie automobiļu katastrofas ātrās norises ir grūts uzdevums. Civillikodeki parasti pazīst arī izņēmumus, kad vaina tiek prezumēta. Tādus arī norāda jaunais Civillikums un starp citu ir taisīts izņēmums autobusu vai ielu dzelzceļu satiksmē cietušām personām attiecībā uz miesas bojājumiem. Civillikuma 2347. p. piezīme starp citu nosaka, ka autobusu un ielu dzelzceļu satiksmē cietušās personas var prasīt atlīdzību uz dzelzceļa likuma 97. pantā norādītiem pamatiem.

Strīdīgs var būt jautājums, kam būtu pēc 2347. panta jāatbild par nodarītiem miesas bojājumiem — autobusu īpašniekam vai autobusu turētājam (autobusu līnijas uzņēmējam), jo šīs personas var arī nesakrist. 2347. pants tiešu atbildi nedod. Ievērojot Dzelzceļu likuma 97. p. saturu, man liekas, ka jāatzīst, ka pēc jaunā Civillikuma atbildību jānes autobusu turētājam vai autobusu līnijas uzņēmējam, tas ir tai personai, kas nelaimes brīdī uz sava rēķina laida autobusu apgrozībā un kurai par šo autobusu bija šai apgrozībai vajadzīgā rīcības tiesība. Autobusu turētājs atbild par viņa darbinieka nodarītiem miesas bojājumiem saskaņā ar 2347. p., neatkarīgi no paša autobusu turētāja vainas savu darbinieku izvēlē, uzraudzībā u. t. t. Ar to tiek atzīts, ka šeit, kur saduras darba devēja un cietušā intereses, priekšroka dodama pēdējam. Tam, kas saņem darba labumus, jācieš arī zaudējumi, kas radušies sakarā ar šo darbu.¹⁴⁾ Bet šī autobusu turētāja absolūtā atbildība par darbinieku nodarītiem miesas bojājumiem pie autobusu ekspluatācijas nedibinās uz nodarījuma principa, bet tomēr uz

¹⁴⁾ A. Colin et H. Capitant, op. cit., 198. lp.

vainu (tāpat arī ielu dzelzceļu satiksmē), jo autobusu turētājs atbild tikai par tādiem nodarījumiem, kuri pieskaitāmi viņam vai viņa darbiniekiem par vainu. Šī vaina vai viņa darbinieka vaina tiek prezumēta. Tiek prezumēts, ka nodarot miesas bojājumus pie autobusu ekspluatācijas, autobusu turētājs un viņa darbinieki pielaiduši vainojamu darbību vai bezdarbību.

Šo vainas prezumpciju autobusu turētājs var apgāzt, pierādot, ka nelaime notikusi ne viņa, nedz arī viņa darbinieku vainas dēļ. Dzelzceļu likuma 97. pants piemin vēl nepārvaramu varu, kas ir lieki, jo tur, kur var runāt par vainu, nevar runāt par nepārvaramu varu un otrādi. Satiksmes risks, atbildība neatkarīgi no savas un darbinieku vainas autobusu turētājam nav uzlikta. Nejauša motora, stūres vai kādas citas daļas lūzums, par ko autobusu turētājs vai viņa darbinieki nebūtu vainojami, atbrīvo autobusu turētāju no atbildības. Viņš nenes arī nelaimes nenoskaidrošanas risku, jo kaut nelaimes apstākļi palikuši nenoskaidroti, ja vien iespējams pierādīt savu un savu darbinieku vainas trūkumu, autobusu turētājs atbrīvojas no atbildības. Bet tā kā motorizētie satiksmes līdzekļi prasa sevišķi uzmanīgu apiešanos, tad arī no paša autobusu turētāja un viņa darbiniekiem prasama sevišķa rūpība un uzmanība. Piemēram, Beļģijā, kur nav speciala likuma, kas regulētu motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildību un kurā arī tiek atzīts vainas princips, pieskaita automobiļa īpašniekam par vainu jaunu tehnisku sasniegumu nepielietošanu mašīnas uzlabošanai.¹⁵⁾

Par pārējo motorizēto satiksmes līdzekļu nodarītiem zaudējumiem un par tiem autobusu vai ielas dzelzceļu nodarītiem zaudējumiem, kas neiziet no miesas bojājuma, pēc Civillikuma principā atbildību nes tikai satiksmes līdzekļa vadītājs, kura vaina netiek prezumēta. Viņa darba devējs atbild tikai tad, ja viņš pielaidis no savas puses kādu vainojamu rīcību, kā piemēram, par culpa in eligendo vai custodiendo.

Mājlopi nesagādā civiltiesiskās sabiedrības locekļiem tik lielas briesmas, kā modernie satiksmes līdzekļi. Tādēļ no mājlopu turētājiem varētu prasīt mazāku uzmanību un mazāku

¹⁵⁾ L. J o s s e r a n d, op. cit. 40 lp.

atbildību. Tā tas ir pēc Šveices, Vācijas un Francijas civiltiesībām. Tomēr pēc Latvijas civillikuma tas ir otrādi. Civillikuma 2363. p. nosaka, ka par mājlopu vai meža kustoņu nodarītiem kaitējumiem atbild lópa vai kustoņa turētājs, ja viņš nepierāda, ka viņš spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus vai ka kaitējums būtu noticis neraugoties uz visiem drošības soļiem. Ar šo norunu atzīta mājlopu vai meža kustoņu turētāja vainas prezumcija. Bet šo prezumciju nevar apgāzt vienkārši pierādot vainas trūkumu, bet gan tikai pierādot, ka ir sperti visi pēc apstākļiem nepieciešamie drošības soļi, kas nebūtu vajadzīgs pierādīt, ja kaitējums būtu noticis arī neraugoties uz visiem drošības soļiem. Mājlopu īpašniekam ir ierobežota vainas prezumcijas apstrīdēšana, jo likums no viņa prasa sevišķu uzmanību. Šo vainas prezumciju viņš var apstrīdēt tikai ar noteiktu pierādījumu, kas padara arī atbildību smagāku. Viņam, starp citu, jānes atbildība visos tanīs gadījumos, kuros viņš nevar pierādīt, ka viņš ir spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus. Tādēļ viņam jāatbild arī par visiem nenoskaidrotiem nelaiemes gadījumiem, jo ar šo normu viņam uzlikts arī nelaiemes nenoskaidrošanas risks.

II. Gandrīz visur, kur civillikumi nav devuši iespēju apmierinoši priekš cietušā nokārtot viņa motorsatiksmes nodarītos zaudējumus, ir izdoti speciali likumi, kas regulē motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku vai turētāju un vadītāju atbildību. Bieži šāda civiltiesiskā norma ir ietilpināta publiski-tiesiska rakstura likumos par ceļu satiksmi. Speciali likumi ir daudzās valstīs, piemēram: Austrijā (1908), Vācijā (1909), Grieķijā (1911), Itālijā¹⁶⁾ (1912, 1923, 1928), Zviedrijā (1916), Holandē (1925), Somijā (1925), Islandē (1926), Norveģijā (1926), Dānijā (1927), Šveicē (1932), Čecho-Slovākijā (1935) un citur. Polija savā jaunā saistību tiesību kodeksā, kas stājies spēkā no 1934. g. 1. jūlija, principāli normēja visu īpašnieku atbildību, kuri savus uzņēmumus, ietaises vai mechaniskus satiksmes līdzekļus

¹⁶⁾ Itālijas likums attiecas ne tikai uz motorizētiem, bet vispār uz visiem satiksmes līdzekļiem, sk. Dr. M. Rheinstejn, op. cit., 81. lp., 1. piezīme.

iedarbina ar dabass spēkiem — tvaiku, gāzi, elektrību, ūdeni u. t. t. (152.—156. p.).

Francijā šo problēmu nokārtoja tiesas prakse likuma iztulkošanas ceļā¹⁷). Agrāk, ja automobilis nodarija zaudējumus, tad zinātnieki un tiesu prakse bija vienprātīga, ka zaudējums likvidējams saskaņā ar deliktu vispārējiem principiem uz Code civil 1382. un 1383. p. pamata, kas uzliek par pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kuri nodarīti otrai personai ar personas darbību vai bezdarbību. XIX. g. s. beigās franču civiltiesību zinātnē iesākās cīņa par atbildības pastiprināšanu (Salles, Josserand un citi), kuri vairs negribēja atzīt vainu kā atbildības pamatu, bet tādu gribēja pamatot ar zaudējumu nodarīšanas faktu (nodarījuma princips). Pēc šīs teorijas piekritēju ieskatiem, personai, kura interesēs satiksmes līdzekli lieto, kura saņem lietojuma labumus, jānes arī lietojuma risks. Viņai jāuzliek arī ar lietojumu saistītie zaudējumi, jo būtu netaisni pēc viņu ieskatiem, ka risks jānes trešām personām. Šī virziena piekritēji atrada atbalstu arī Code civil 1384. p. d. d., kas nosaka: *on est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, on des choses que l'on a sous sa garde.* Agrākie Code civil komentatori atzina, ka šie 1384. p. 1. d. beigu vārdi ir principa deklarācija, ko reguleja Code civil 1385. un 1386. panti, kas paredzēja kustoņa īpašnieka vai tā lietotāja un ēkas īpašnieka atbildību. Bet tagad atzīts, ka 1384. p. 1. d. beigu vārdos atrodas patstāvīgs princips, kas uzliek personai (gardien), zem kuras uzraudzībā atrodas lieta, pienākumu atlīdzināt ar šo lietu nodarītos zaudējumus (*responsabilité du fait des choses inanimées*¹⁸). Franču tiesu prakse laikā no 1896.—1930. piedzīvoja vairākas svārstības, līdz beidzot 1930. g. Francijas kasācijas tiesas apvienotā sapulcē galīgi nodibināja „gardien“ gandrīz vai absolūtu atbildību, no kuras var atbrī-

¹⁷) H. et L. Mazeaud, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile*, T. II, 2 ed., Paris, 1934, 94. un sek. lp., Colin et Capitant, *op. cit.*, T. II, 207. un sek. lp.

¹⁸) Tādu ieskatu jau aizstāvēja Laurent, *Principes de droit civil français*, T. XX, 3. ed, Paris, 1878. 691. un sek. lp.

voties, ja zaudējums ir nodarīts vienīgi ar cietušā vai trešās personas vainu vai nepārvaramu varu.

Pie motorizēto satiksmes līdzekļu nodarīto zaudējumu atlīdzības viens no svarīgākiem uzdevumiem ir saistīt pie nodarīto zaudējumu atlīdzības to personu, kuras interesēs motorizēto satiksmes līdzekli lieto, jo šīs personas piesaistījums dod cietušam zināmas izredzes saņemt zaudējumu atlīdzību „Wer eine erhöchte Gefahr setzt und wirtschaftlichen Vorteil davon hat, s a k a K. J a n n o t¹⁹⁾), muss auch die für seine Mitmenschen entstehenden ungünstigen Auswirkungen auf sich nehmen...“ Pie šādas atbildīgas personas noteikšanas var vadīties no materialā vai no formalā viedokļa.

Daži ārzemes specialie likumi (Vācijas lik. 7. p., Šveices lik. 37. p.) iziet no materialā viedokļa un uzliek atbildību bez motorizēta satiksmes līdzekļa vadītāja nevis īpašniekam, bet satiksmes līdzekļa turētāja m. Satiksmes līdzekļa turētājs (Halter) ir tā persona „wer das Fahrzeug zur Zeit des Unfalls für eigene Rechnung im Gebrauch hat und diejenige Verfügungsgewalt darüber besitzt, die solchen Gebrauch voraussetz“²⁰⁾). No tā izriet, ka turētājam ir divi raksturīgas pazīmes: 1) satiksmes līdzekļa lietāšana uz savas rēķina, 2) rīcības tiesība par satiksmes līdzekli. Ar atbildības uzlikšanu turētājam ir gribēts uzlikt zaudējumu atlīdzības pienākumu tieši tai personai, kuras interesēs motorizētos satiksmes līdzekli lietā un kura saņem lietājuma labumus. Līdzīgs princips atrodams Civillikuma 1363. pantā sakarā ar kustoņu nodarītiem zaudējumiem.

Dzīvē bieži motorizētos satiksmes līdzekļus pērk uz maksu, īpašuma tiesības patur pārdevējs (pactum reservati domini), bet šo satiksmes līdzekli nodod pircēja valdījumā un lietājumā. Saskaņā ar teikto pēc Šveices un Vācijas likumiem atbildīgā persona nebūs formālais īpašnieks, bet pircējs, satiksmes līdzekļa turētājs. Lai šāda atbildība nodibinātos, ir

¹⁹⁾ K. Jannot, Zum Kraftfahrzeugrecht und zur Kraftfahrzeugversicherung, Zeitschrift für die gesamte Versicherungs Wissenschaft, B. 36, 1936, 357. lp.

²⁰⁾ Fr. Müller, op. cit., 183. lp. Tāpat J. Stubel, Kommentar zum Bundesgesetz über den Motorfahrzeug- und Fahrradverkehr, Zürich, 1938, 58. lp.

nepieciešams, lai rīcība par šādu satiksmes līdzekli pārietu uz pircēju, un lai tas to lietātu uz sava rēķina. Tādēļ, ja kāds pircējs paņem automobili mēģinājuma braucienā un drauciens notiek uz pārdevēja rēķina, par automobiļa turētāju vēl atzīstams īpašnieks²¹).

Tuvu šim Halter'a jēdzienam stāv franču civiltiesību „gardien“. Gardien's ir tā persona „qui exerce ou doit exercer sur la chose un controle ou une surveillance“²²). Franču tiesībās ar gardien neapzīmē personu, kura faktiski uzrauga lietu, bet kurai ir zināma juridiska vara un zināma rīcība par lietu un uz kuras tādēļ uzliek arī uzraudzības pienākumu (juridiskā uzraudzība), kāda pienākuma izpildīšanai gardien's var saistīt kādu trešo personu. Tādēļ gardien'a jēdziens ir tuvs Vācijas vai Šveices specīalo likumu turētājam (Halter)²³).

Bet dzīvē bieži rodas grūtības noteikt Halter vai gardien. Pie šī jautājuma arī var pietikt no formālā vai materialā viedokļa²⁴). Tādēļ arī Francijas tiesu prakse pēdējā laikā atzīst, ka satiksmes līdzekļa īpašnieks tiek prezumēts par gardien. Šo prezumciju viņš var apgāzt tikai ar pierādījumu, ka nodevis lietas juridisko uzraudzību (garde) trešai personai²⁵).

Citi specialie likumi (piemēram, Austrijas, Itālijas, Norvēģijas, Somijas) un Polijas saistību tiesību kodeku 153. p. uzliek atbildību īpašniekam. Īpašnieka stāvoklis ir vienādi noteikts un tādēļ tāda formāla pieeja cietušam ir parocīga, tas zin noteikti no kā var prasīt atbildību.

Uzliekot atbildību par nodarītiem zaudējumiem īpašniekam, civiltiesības līdz ar to piespiež viņu būt sevišķi uzmanīga ar motorizēta satiksmes līdzekļa nodošanu citai personai. Austrijas likums līdzās īpašniekam atbildību uzliek arī satiksmes līdzekļa turētājam (Betriebsunternehmer). Arī Polijas saistību tiesību kodeka 153. p. dod iespēju pārlīkt zaudējumus uz faktisko satiksmes līdzekļa lietotāju.

²¹) Fr. Müller, op. cit., 192.—193. lp.

²²) H. et L. Mazeaud, op. cit., T. II, 116. lp.

²³) M. Rheinstejn, op. cit., 84. lp.

²⁴) H. Lalo, Bulletin de la société d'études législatives, 1933, 34. lp., J. Stubel, op. cit., 511. un sek. lp.

²⁵) Francijas kasācijas tiesas 1937. g. 20. janvāra spriedums, Dalloz, Recueil hebdomadaire de jurisprudence, 1937, 134. lp.

Lai pārliktu uz motorizētā satiksmes līdzekļa īpašnieku vai turētāju satiksmes risku, tad, uzliekot viņiem atbildību — par šo satiksmes līdzekļu nodarītiem zaudējumiem jāpaplašina arī viņu atbildības pamati.²⁶⁾ Ja īpašnieka vai turētāja atbildība dibinās uz vainas principa, tad viņi nekādu satiksmes risku nenes. Tādēļ gandrīz visi speciālie likumi (Austrijas, Vācijas, Itālijas, Zviedrijas, Somijas, Šveices u. c.) uzliek motorizētā satiksmes līdzekļa īpašniekam vai turētājam atbildību neatkarīgi no vainas. Ar to šī problēma pārnests no delikta novada uz to saistību novadu, kas satur saistības, kas izceļas tieši uz likuma pamata. Arī Francijas civiltiesībās pastāv satiksmes līdzekļa gardien atbildība neatkarīgi no vainas. Literatūrā gan par to ir strīds²⁷⁾. Bet jāatzīst, ka tais gadījumos, kad automobiļa īpašnieks vai turētājs nevar atbrīvoties no atbildības katru reizi, pierādot savas un savu darbinieku vainas trūkumu, robeža vainas principa un nodarījuma principa starpā ir pārkāpta un atbildība no subjektīvās (vainas) pamata pāriet uz objektīvo (nodarījuma) pamatu. Bet Code civil 1384. p. 1. d. deklarētā vainas prezumcija pēc tagadējās franču tiesu prakses nav apgājama ar pierādījumu, ka gardien's nav vainojams notikumā, pat arī ne ar pierādījumu, ka sperti visi nepieciešamie līdzekļi notikuma novēršanai. Gardien's no atbildības var atbrīvoties tikai tad, ja viņš pierāda, ka zaudējumi radušies nepārvaramas varas vai vienīgi cietušā, vai trešās personas vainas dēļ „sans qu'il ait à rechercher si l'accident est du ou non à vice de lamachine“.²⁸⁾

Uzliekot atbildību par nodarītiem zaudējumiem motorizētu satiksmes līdzekļu īpašniekam vai turētājam, neatkarīgi no vainas, speciālie likumi dod iespēju dažos gadījumos atbrī-

²⁶⁾ Vācijas literatūrā pēdējā laikā notiek strīds par stingrāku vai vieglāku atbildību. Literatura norādīta pie H. G ü l d e, Zur Erneuerung des Haftpflichtrechtes im Kraftfahrzeugverkehr, Archiv für die civilistische Praxis. N. F. B. 12. 71. lp.

²⁷⁾ Par vainu: A. C o l i n et H. C a p i t a n t, op. cit., T. II, 209. lp.; G. R i p e r t, kasācijas tiesas sprieduma komentārā, Dalloz, Recueil periodique et critique, 1930, I, 57.—60. lp. Pret: L. J o s s e r a n d, La responsabilité du dait des automobiles devant les Chambres reunies de la Cour de cassation, Dalloz, Recueil hebdomadaire. 1930, Chronique, 25. un sek. lp.

²⁸⁾ H. et L. M a z e a u d, Op. cit., T. II, 200. lp.

voties no atbildības. Parasti šie atbrīvošanas pamati ir nepārvarama vara un cietušās vai trešās personas vaina.

Vācijas likums nelieto terminu nepārvarama vara, bet „unabwendbares Ereignis“, kas tiek saprasts plašāki kā nepārvaramā vara, bet ar ierobežojumu „das aber weder auf einen Fahrer in der Beschaffenheit des Fahrzeugs noch auf einem Versagen seiner Einrichtungen beruhen darf“ (lik. 7. p.).

Cietušās vai trešās personas vainas pakāpe var būt dažāda. Šveices 1932. g. likuma 37. pants atbrīvo no atbildības motorizēta satiksmes līdzekļa turētāju, ja cietušās vai trešās personas vaina, kuras dēļ radies zaudējums, ir kvalificējama kā rupja vaina. Pēc Šveices tiesībām, ja automobiļa turētājs un vadītājs nav vainojami notikumā, kas sagādājis cietušajam zaudējumus, bet vainīgs ir pats cietušais vai kāda trešā persona, tomēr par zaudējumiem jāatbild automobiļa turētājam, ja vien cietušā vai trešās personas vaina nav kvalificējama kā rupja vaina. Francijas Société d'études législatives izstrādātā projekta 2. pants²⁹⁾ paredz, ka atbildīgās personas atbrīvojas no atbildības „en cas de force majeure, de fait d'un tiers ou de faute inexcusable de la victime“. Ar to ir domāts uzlikt atbildību īpašniekam arī par cietušā vainu, izņemot cietušā „faute inexcusable“. Zīmīgi, ka projektā nelietā terminu „faute lourde“, jo pēc franču tiesu prakses ieskata, ka persona, kas pārkāpusi likuma vai saistošā noteikuma normu, ir pielaidusi rupju vainu un šis likumprojekts nav gribējis atraut civiltiesisko aizsardzību visām tām personām, kas pārkāpušas ielu lietāšanas noteikumus, piemēram, aizliegumu kājniekiem pāriet ielu nepareizā vietā.³⁰⁾ Faute inexcusable uzskata kā sevišķi smagu vainu, ko pielaiž apzinīgi un kas līdzinājas ļaunam nolūkam³¹⁾. Tādēļ šis likumprojekts deva motorizēta satiksmes līdzekļu īpašniekam mazu iespēju atbrīvoties no atbildības.

Daži likumi (Vācijas, Polijas) atbrīvo motorizēta satiksmes līdzekļa īpašnieku vai turētāju no atbildības tikai tad, ja satiksmes līdzekļa vadītājs ievērojis pēc apstākļiem nepiecie-

²⁹⁾ Projekts iespiests iekš Bulletin de la société d'études législatives, 1932, 83. lp.

³⁰⁾ Bulletin de la société d'études législatives, 1933, 109. lp.

³¹⁾ Fr. Gorphe, Op. cit., 186. lp. 1. piezīme.

šamo uzmanību, bet zaudējums radies vienīgi cietušā vainas dēļ. Līdzīga ir arī Austrijas tiesu prakse³²). Šis aprobežojums ir pareizs, jo tas saskan ar vispārējiem civiltiesiskiem principiem saskaņā ar kuriem cietušā vaina nedod iespēju vainīgam atbrīvoties no atbildības, bet tikai rada dalītu atbildību.

Turpretim Itālijas likums atļauj satiksmes līdzekļa īpašniekam līdzīgi kā tā vadītājam (122. p.) atbrīvoties no atbildības, ja viņš pierāda, ka nedz viņš, nedz arī satiksmes līdzekļa vadītājs vainojami notikumā, kas sagādājis zaudējumus. Tādēļ daži zinātnieki (G o r p h e) atzīst, ka Itālijas specialais likums balstās uz vainas principa. Tādam ieskatam nevar piekrist, jo Itālijā satiksmes līdzekļa īpašniekam, tāpat kā vadītājam, jāatbild par zaudējumiem, kas radušies satiksmes līdzekļa konstrukcijas vai darbības defekta dēļ, kaut arī viņi nebūtu vainojami par šiem trūkumiem.

Līdzās motorizēta satiksmes turētājam vai īpašniekam atbildību par nodarītiem zaudējumiem nes arī šāda satiksmes līdzekļa vadītājs. Motorizēta satiksmes līdzekļa vadītāja atbildība gandrīz visur dibinas uz vainu. Tiesības nav uzlikušas viņam atbildību par zaudējumiem, kas radušies bez viņa vainas, t. s. satiksmes risku. Bet ievērojot cietušā intereses, satiksmes līdzekļa vadītāja vainu specialos likumos parasti prezumē (Vācijas lik. 18. p., Zviedrijas lik. 2. p. un citi), ar ko onus probandi uzlikts satiksmes līdzekļa vadītājam. Kā jau augstāki norādīts, nelaimes notikuma apstākļi un ātrums ar kādu notiek nelaimes, notikums atņem bieži cietušajam iespēju apsvērt notikumu un sagādāt pierādījumus. Turpretim satiksmes līdzekļa vadītājs, kurš sava amata dēļ visu laiku novēroja ceļu, var labāki izskaidrot nelaimes notikuma apstākļus.

Austrijas likuma 2. pants un Itālijas likuma 122. pants uzliek motorizētā satiksmes līdzekļa vadītājam atbildību arī neatkarīgi no vainas. Tas izskaidrojams ar to, ka Itālijas un Austrijas likumos, tāpat kā savā laikā mūsu Satiksmes ministrijas izstrādātā projektā, satiksmes līdzekļa īpašnieka un vadītāja atbildības pamati ir vienādi. Austrijā ir taisīts izņēmums profesionāliem šoferiem (Berufslenker), kuru atbildība dibinas uz vainu.

³²) A. Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, B. II, 2. T., Wien, 1920, 592. lp.

Civiltiesību zinātnē³³⁾ ļoti strīdīgs jautājums vai motorizēta satiksmes līdzekļa īpašnieka respektīvi turētāja atbildība būtu aprobežojama apmēra ziņā. Vācijas likuma 12. pants šo atbildību aprobežo. Vācijas likuma piemēram seko Holandes, Somijas un citi likumi. Turpretim Austrijas, Šveices, Polijas un citi likumi šādu atbildību neierobežo. Jau šī dažādība likumdošanā norāda, ka šīs problēmas atrisināšanai var būt dažādi viedokļi. Daži juristi, aizstāvēdami aprobežotu atbildību, uzsver motorizēta satiksmes līdzekļa īpašnieka intereses, aizrādīdami, ka būtu taisnīgi likumu radīto stingro atbildību par nodarītiem zaudējumiem kompensēt ar ierobežojumu atbildības apmēra ziņā. Citi uzsver cietušā intereses, kuras prasa pilnīgu atlīdzību un norāda, ka nepiešķirot tiesību saņemt pilnīgu zaudējumu atlīdzību, šie cietušie tiek nostādīti nelabvēlīgākā stāvoklī, kā citas personas, kas cietušas no kāda delikta. Savu domu pastiprināšanai atsaucas uz sekošu piemēru: ja kādu sabrauc pajūgs, sabrauktam ir tiesības uz pilnīgu zaudējumu atlīdzību, bet ja šo pašu cietušo sabrauktu automobilis, viņam būtu tiesības saņemt tikai aprobežotu atlīdzību.

Pie šīs problēmas atrisināšanas jāņem vērā civiltiesību daba. Katrā civiltiesiskā institūtā ir ieinteresēta atsevišķa persona, kā arī visa civiltiesiskā sabiedrība vai jebkurā civiltiesiskā institūtā, kā saka prof. V. Sinaiskis,³⁴⁾ ir atrodams individualais un socialais vai sabiedriskais elements. Tādēļ pie šīs problēmas atrisināšanas nevar pieiet tikai no individuālā viedokļa, jāapskata arī civiltiesiskās sabiedrības intereses.

Zaudējumu atlīdzības pienākumam vispār ir divas funkcijas³⁵⁾ 1) civiltiesiskās sabiedrības reakcija pret tiesiskās norpunkte der Nationalökonomie, Leipzig, 1888, 19. lp. mas pārkāpēju, 2) — nodarīto zaudējumu atlīdzināšana. Pirmā vairāk ir ieinteresēti civiltiesiskā sabiedrība, otrā — cietušais. Sakarā ar pirmo funkciju zaudējumu atlīdzības pienākums uzlikts tagadnes civiltiesībās principā tikai tām personām, kuras pielaīdušas tādu darbību vai bezdarbību, kuru viņam var pieskaitīt par vainu, jo šīm personām normatīvi civil-

³³⁾ Sk. Bulletin de la société d'études législatives, 1933, 36. lp., Gulde, Op. cit., 83.—84. lp.

³⁴⁾ Prof. V. Sinaiskis, Основы гражданск. права I, Rīgā, 1931, 36. lp.

³⁵⁾ Dr. V. Mataja, Das Recht des Schadenersatzes vom Stand-

tiesiskā sabiedrība var pārnest viņu uzvešanos. Ja zaudējumu atlīdzības pienākumu rada neatkarīgi no nodarītāja vainas, tad mēs nevaram runāt par deliktisku atbildību, tad arī zaudējuma atlīdzībai nav soda raksturs un preventīvs mērķis. Šais gadījumos ir radīta atbildība uz likuma pamata, kam pēc prof. G. Ripert domām³⁶⁾ drīzāk ir apdrošinājuma raksturs. Pēdējā gadījumā jāatzīst, ka civiltiesiskās sabiedrības intereses atļauj rēķināties arī ar atbildīgo personu interesēm un tās pilnīgi neupurēt par labu cietušo personu interesēm. Bez tam jāņem vērā, ka civiltiesiskā sabiedrība ir ieinteresēta, kā personām, kas cietušas, zaudējumi pēc iespējas tiktu atlīdzināti, bet no otras puses civiltiesiskās sabiedrības intereses arī prasa ievērot satiksmes derīgumu un ar pārāk smagām nastām neiznīcināt vai neapturēt satiksmes attīstību. Motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieka atbildības aprobežošana ir atzīstama jo sevišķi tādēļ, ka daži civillikumi (ŠOR un ABGB), kā arī daži autori (Mataja, Saleilles, Laurent, Ihering un citi) atzīst, ka pat pie deliktu atbildības zaudējumu atlīdzības apmērs ir stādams atkarībā no vainas pakāpes. Tādēļ, ja pastāv atbildība bez vainas, šai atbildībai jābūt mazākai kā atbildībai vainas gadījumā. Nodibinot atbildību neatkarīgi no vainas, likumdevējs faktiski, daudzās zemēs arī juridiski, piespiež motorizēto satiksmes līdzekļu īpašniekus apdrošināt viņu atbildību pret trešām personām. Šī apdrošinājuma vieglākai un lētākai izdarīšanai arī būtu nepieciešami šo atbildību aprobežot. Atbildības aprobežojums ir iespējams divējādā veidā. Vācijas, Somijas, Holandes likumi atbildību aprobežoja, ņemot skaitliski maksimālo atbildības sumu. Pret šādu aprobežumu veidu Francijā cēla iebildumus tieši apdrošināšanas sabiedrības, norādīdamas, ka tādos gadījumos tiesas vienādi piespriež maksimālo sumu³⁷⁾. Tas notiek tādā gadījumā, ja likumi paredz pārāk mazu zaudējumu atlīdzības maksimumu. Francijas Société d'études législatives izstrādātais projekts arī aprobežoja zaudējumu daļu, kas būtu atlīdzināma, bet šo ierobežojumu panāca citādi. Tas noteica zināmu atlīdzības

³⁶⁾ G. Ripert, La regle morale dans les obligations civiles, 3-e ed., 1935, 233. lp.

³⁷⁾ Bulletin de la société d'études législatives, 1933, 115. lp.

minimumu un tālāko atbildību aprobežoja ar daļas atbildību, kuras lielums atkarīgs no zaudējumu apmēriem, jo lielāki zaudējumi, jo mazāka daļa (pat līdz $\frac{1}{8}$) tiek atlīdzināta. Pie šādas pieejas arī lielākas sociālas vērtības tiek vismaz zināmā daļā pastiprināti aizsargātas.

No pozitīviem likumiem neviens nenodrošina personai, kas zaudējusi darba spēju tiesības saņemt zinamu atlīdzības minimumu. Šo domu pazīst minētais franču projekts, kas uzstādīja prezumciju, ko atbildīgā persona var apstrīdēt, ka katra persona ir spējīga nopelnīt zinamu minimumu. Ja cietušais pieprasa lielāku atlīdzību, tad viņam jāpierāda lielāki zaudējumi. Šī doma ir apsveicama, jo skaidrs, ka sakropļošanā vai nāves gadījumā pakalpalicēji cieš zaudējumus, bet tos pierādīt kādreiz ir ļoti grūti, sevišķi gadījuma darba strādniekiem. Tādā veidā tiek taisnīgāki sadalīts pierādījuma pienākums.

Šī speciālo likumu aprobežotā atbildība attaisnojama tādēļ, ka viņu uzliek neatkarīgi no vainas. Bet būtu netaisni, ja tāda atbildība pastāvētu arī tādā gadījumā, ja automobiļa īpašnieks ir vainojams nelaimes notikumā. Šādai atbildībai jānorit saskaņā ar deliktu atbildības principiem un šeit nekāds atbildības aprobežojums nebūtu attansojams. Tādēļ Vācijas 1908. g. likuma 16. p. nosaka — unberührt bleiben die reichgesetzlichen Vorschriften, nach welchen der Fahrzeughalter für den durch des Fahrzeug verursachten Schaden in weiteren Umfang als nach den Vorschriften dieses Gesetzes haftet oder nach welchen ein anderer für den Schaden verantwortlich ist. Nepareizs, ka tādas tiesības nedod Somijas likumis.

Daudzu zemju likumi dod cietušajam zinamu garantiju šīs atlīdzības sumas saņemšanai. Pirmā garantija, bez šaubām, ir motorizēta satiksmes līdzekļa īpašnieka vai turētāja piesaistīšanā atbildībai par nodarītiem zaudējumiem, bet arī pēdējais var būt mazturīgs.

Lai nodrošinātu cietušam drošas izredzes saņemt no atbildīgām personām zaudējumu atlīdzību, ir iespējami divi ceļi: 1) prasīt reālus nodrošinājumus, 2) atzīt obligātu apdrošinājumu. Pirmais atrisinājums nav atzīstams, jo reālu nodrošinājumu varētu dot tikai turīgi cilvēki un līdz ar to motorizētu satiksmes līdzekļu lietāšana kļūtu par turīgāko aprindu privilēģiju. Tādēļ arī tie likumi (Anglijas 1930. g. li-

kums, Norveģijas 1926. g. likums), kas atļauj atbildības nodrošināšanai iesniegt zinamus nodrošinājumus, tomēr paredz atbildības apdrošinājumu, kas atvieto šādu nodrošinājuma iesniegšanu. Obligats apdrošinājums pastāv Somijā (1925), Dānijā (1927), Austrijā (1929), Zviedrijā (1929), Šveicē (1932), Luksenburgā (1932) un citās zemēs. Vācijā obligāts apdrošinājums pastāv daļai un izvests netiešā ceļā. Tā, piemēram, saskaņā ar Prūsijas satiksmes ministra rīkojumu, jo kāds automobiļa vadītājs nodara zaudējumus, kurus viņš nespēj atlīdzināt un atbildība nav bijusi apdrošināta, tad braukšanas atļauja atņemama³³⁾. Francijā faktiski ir apdrošināti pret atbildību 95% no automobiļiem³⁴⁾.

Ar apdrošinājumu materialo atbildību par zaudējumiem pārliet no nodarītāja uz apdrošināšanas sabiedrību. Zaudējumu nodarītājs kļūst tikai formāli atbildīga persona, jo norēķini par zaudējumiem notiek starp apdrošināšanas sabiedrību un cietušo. Cietušajam pat piešķir Šveices un Skandināvijas zemju likumi tiešu prasību pret apdrošināšanas sabiedrību. Bet nodarītāja atbildības atvietošana ar apdrošināšanas sabiedrības atbildību rada zinamas briesmas civiltiesiskai sabiedrībai. Atsevišķam civiltiesiskās sabiedrības loceklim uzliktā atbildība regulē šī locekļa uzvešanos civiltiesiskā sabiedrībā. Ja šo atbildību iznīcina, tad saprotam, mazinās arī atbildības sajūta, kam var būt tikai ļaunas sekas, ko jau norāda franču prof. R. Savatier⁴⁰⁾, kurš principā atzīst plašu atbildības apdrošinājumu. Ar visas atbildības pārlikšanu uz apdrošināšanas sabiedrībām civiltiesiskās sabiedrības locekļi kļūst pavirši, neuzmanīgi, kādēļ palielinās nelaimju skaits, kas redzams no Amerikas savienoto valstu statistikas. Piem., Masačuzetā piecu gadu laikā pēc obligatās apdrošinājuma ieviešanas nelaimju skaits dubultojies.

Lai ar obligāto apdrošinājumu nemazinātos personas atbildības sajūta, būtu nepieciešami: 1) vai nu, ka vienu riska

³³⁾ K. Jannot, Op. cit., 363. lp.

³⁴⁾ J. Scherer, L'assurance obligatoire des dommages causés par les accidents d'automobiles, Thèse, Paris, 1931, 11. lp.

⁴⁰⁾ R. Savatier, Vers la socialisation de la responsabilité et des risques individuels? Dalloz, Recueil hebdomadaire, 1931. 12. lp.

daļu nestu vienādi motorizētā satiksmes līdzekļa īpašnieks (vai turētājs) un ka apdrošināšanas sabiedrībai piešķirtu regresa tiesības pret vainīgo trešo personu un vadītāju; 2) vai atkal jāseko Šveices 1932. g. 15. marta likuma idejai, kas 42. pantā piešķir tiesnesim tiesību īpašnieka vai vadītāja vainas gadījumā piešķirt cietušajam bez zaudējumu atlīdzības vēl papildu maksu, kas ir neatkarīgi no zaudējuma un kas patiesībā ir civīlsods.

Arnolds P. Aizsilnieks.

Amerikas institucionalistu skolas izejas punkti.

Amerikas institucionalistu skola ir viena no jaunākām skolām tautsaimniecības mācībā, kas Amerikas Savienotās valstīs ir paspējusi sev iegūt jau krietnu skaitu piekritēju.

Bet, pirms apstājamies pie šīs skolas un apskatām tās izejas punktus, būs vietā uzstādīt jautājumu: kā gan tas nākas, ka tautsaimniecības teorijā ir tik daudz dažādu skolu, kas tik bieži nostājas viena pret otru?? Kā gan var rasties šīs skolas, ja tautsaimniecības teoriju pieskaita pie teoretiskām zinātnēm? Bet katra teoretiska zinātne pēc savas būtības taču nav nekas cits kā tikai pamatotu teoretisku patiesību sistēma. Šīs teoretiskās patiesības, kas saslēgdamās sistēmā rada teoretisku zinātni, meklējamas spriedumos, jo katra teoretiska patiesība ir tikai sprieduma saskaņa ar sprieduma priekšmetu. Un spriedums ir tikai apgalvojums vai noliegums par kaut ko. Tādā kārtā tautsaimniecības teorijai kā teoretiskai zinātnei nāktos vienīgi tikai par esošo teikt, ka tas ir, un par neesošo teikt, ka tā nav. Kur tad te ir vieta vēl kaut kādām skolām?

Tomēr jautājums ir daudz sarežģītāks, nekā tas sākumā izliekas.

Ir taisnība, ka teoretiska patiesība meklējama spriedumos, kamdēļ teoretisku zinātnei varam uzskatīt arī kā pamatotu spriedumu sistēmu. Izņemot tos spriedumus, kuru saskaņa ar spriedumu priekšmetu ir tieši ieskatama, visi pārējie spriedumi — un tādi ir viss lielais spriedumu vairums katrā teoretiskā zinātnē — ir atvasināti no citiem spriedumiem. Tie tā tad ir iegūti loģisku slēdzienu ceļā, izejot no citiem spriedumiem kā premisēm jeb priekšnosacījumiem. Meklējot arvienu tālāk atpakaļ šinī virzienā, mēs beidzot nonāksim pie zināmiem pamata spriedumiem jeb zināmiem izejas punktiem, kurus attiecīgā zinātne ir pieņēmusi kā

dotības, pati tos tālāk nepētīdama. Lai pētītu un tālāk pārbaudītu šos izejas punktus, ir jau jāņem palīgā kāda cita zinātne, pie kam galīgā analizē būs jānonāk pie zinātņu mācības kā īpatnējas filozofijas sastāvdaļas.

Tādā kārtā katra atsevišķā zinātne kā pamatotu spriedumu sistema ir loģiski cieši atkarīga no tā, uz kādiem priekšnosacījumiem resp. izejas punktiem tā ir būvēta. Ja no šīs spriedumu sistēmas izslēdz šos izejas punktus, tad sabrūk visa sistema, tā zaudē savu loģisko nepieciešamību, paliek loģiski neiespējama.

Laiku pa laikam atsevišķas zinātniskas disciplīnas un pat veselas zinātņu nozares pārdzīvo krīzes. Šīs pēdējās pa lielākam daļai rodas tad, kad parādās kādi jauni fakti esamības laukā, kas ar pastāvošām atziņām vairs lāgā nav izskaidrojami. Kad iestājas šāda krīze, tad zinātnieki iet atpakaļ pie savas disciplīnas pamatiem, pie saviem izejas punktiem un pārbauda tos, lai sviestu no tiem laukā nederīgo vai arī ievestu tur kādus jaunus elementus un tad uz šiem revidētiem pamatiem celtu jaunu loģisku būvi, jaunu spriedumu sistēmu, kas dotu labāku esamības izpratni. Šādas krīzes jau ne vienu reizi vien ir pārdzīvojuši arī tautsaimniecības teorija, un katras šādas krīzes rezultātā ir mēģināts radīt jaunu teoriju, kas būvēta vismaz pa daļai uz citādākiem izejas punktiem. Šīs atsevišķās teorijas pazīstamas tautsaimniecībā kā atsevišķas tautsaimniecības teorijas skolas.

Ir vesela rinda pazīmju, kas rāda, ka pasaule patlaban pārdzīvo šādu zinātņu krīzes laikmetu. To, starp citu, konstatē savos darbos arī vācu profesors Eduards Šprangers. Savā referatā „Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteswissenschaften,“ kas 1929. gadā nolasīts Prūsijas zinātņu akadēmijā, viņš starp citu saka:

„Patlaban visur, liekas, ir iestājusies „pamatu krīze“ (Grundlagenkrisis), arī atsevišķās zinātnēs, sākot ar loģisku, cauri matematikai, fizikai un bioloģijai līdz pat tām strīdīgām disciplīnām, kuru straume līdz šim vēl barojas no pārāk neskaidrā baseina, ko sauc par socioloģiju.“

Bet socioloģija ir viena no tām disciplīnām, no kurām arī tautsaimniecības teorija ir spiesta ņemt dažus no saviem izejas punktiem. Tā tad šī krīze skar arī tautsaimniecības teoriju.

Un patiešām pēdējā laikā saimnieciskā dzīvē ir nākuši klāt daudzi tādi fakti, kas grūti pakļaujami tām tautsaimniecības teorijas atziņām, kas iegūtas no šīs teorijas līdzšinējām skolām. Lai minam kaut milzīgās privātās monopolistiskās apvienības, kas gan nacionalu, gan starptautisku karteļu, sindikatu un trestu veidā ir pakļāvušas sev dažas saimniecības nozares un reducējušas brīvo konkurenci līdz minimumam. Blakus šīm grandiozām privatām monopolitiskām apvienībām nostājas atsevišķu valstu monopoli, starptautiskās tirdzniecības ierobežojumi, „dumping”i¹ cenu normējumi u. c. parādības. Visas tās grūti izprotamas agrāko teoriju gaismā, kas taču iziet no brīvās konkurences kā no dotības. Tāpēc tautsaimnieki tagad drudžaini meklē pēc jaunām teoretiskām atziņām, kas šīs un vēl daudzas citas jaunāko laiku parādības izskaidrotu labāk nekā agrākās teorijas. No vienas puses, paliek aktivāki jau pastāvošo skolu pārstāvji, mēģinot minētās parādības ietvert savas skolas līdzšinējos rāmjos. Piemēram, rosīga pēdējā laikā ir kļuvusi matemātiskā skola, kas drudžaini strādā pie monopolistisko cenu problēmām. No otras puses, vesela rinda zinātnieku iet atkal atpakaļ pie tautsaimniecības teorijas izejas punktiem un meklē, kas būtu grozams tur, lai tad uz revidētiem pamatiem celtu jaunu teoretisku disciplīnu. Tāpēc kļūst saprotams, ka pēdējā laikā tautsaimniecības literatūra, un it sevišķi tautsaimniecības zinātnes periodiskie izdevumi, pildas ar rakstiem, kas veltīti drīzāk filozofijas, nekā tīrās tautsaimniecības teorijas problemām. Tur norit zinātniskas diskusijas par izejas punktiem, kas liekami tautsaimniecības teorijas pamatos. No šādām diskusijām dzimst jaunas tautsaimniecības teorijas skolas. Un viena no šādām jaunākām tautsaimniecības teorijas skolām ir Amerikas institucionālistu skola. Tagad pāriesim pie tās.

Par Amerikas institucionālistu skolas pionieru uzskata *Thorstenu Veblenu*,*) kas gan, patiesībā, ir daudz vairāk asi un satiriski kritizējis agrākās tautsaimniecības skolas nekā veidojis jauno skolu. Savā kritiķā Veblens pavisam maz kavējas pie agrāko skolu loģisko spriedumu būves. Šāda kri-

*) Par Veblenu un viņa uzskatiem un mācībām skat. *Contemporary Economic Thought* by Paul T. Homan. New York 1928., 107.—192. lap. p.

tika noritētu elementarās loģikas rāmjos, un tā galvenā kārtā grozītos ap to, vai slēdzieni saskan ar premisēm, no kurām tie atvasināti. Tā kā agrāko skolu pārstāvji ir bijuši loģiski stipri, tad šai ziņā būtu bijis visai maz ko iebilst pret agrāko skolu pārstāvju atziņām. Tāpēc Veblens vērš savas kritikas smagumu un asumu pret šo skolu pamatiem, pret *izejas punktiem* jeb priekšnosacījumiem, no kā šo skolu teorijas ir loģisku slēdzienu ceļā tālāk veidotas. To darīdams, Veblens labi apzinas, ka staltā teoretisko spriedumu pils sagāzīsies pati no sevis, līdzīgi kāršu būdīņai, ja vien tikai izdosies izsist robu tās pamatos, resp. izejas punktus.

Viens no punktiem, pret ko vēršas Veblena asā kritika, ir *hedonistiskā psiholoģija*, no kuras agrākās skolas, bet it sevišķi Austriešu skola, ir ņēmušas priekšnosacījumus savām spriedumu sistemām. Un proti, no šīs psiholoģijas Klasiskā un Austriešu skola ir pārņēmusi doktrīnu, ka cilvēks savā darbībā vadas no dziņas pēc baudas un vairās no sāpēm un ciešanām, t. i. doktrīnu, ko vēlākie psiholoģiskie pētījumi noraidījuši. Veblens sarkastiski smeļās par šo tautsaimnieku radīto hedonistisko cilvēku, kas protot zibenātri izkalculēt katra sava soļa varbūtējo baudu, pēc kādas tas tiecoties, un varbūtējās ciešanas, no kā tas veikli protot izvairīties, — par cilvēku, kas vairs sastāvot tikai no vēlēšanās iegūt laimi un kas pasīvi līdzīgi pendelim svārstoties zem stimulu ietekmes, pie kam pats tomēr paliekot šo stimulu neskārts. Šis cilvēks esot brīnišķīgi izolēts, tam neesot ne priekšteču, ne pēcteču. Viņš esot it kā pilnīgi atsevišķs, izolēts fragments laika plūdamā. Sevī noslēgts, šis cilvēks griežoties pats ap savu asi, līdz viņam uzkrītot spēku paralelograms, kurā viņš tūdaļ sākot virzīties pa rezultanti, resp. diagonāli. — Vienkāršojot šo Veblena domu, būtu jāsaka, ka agrākās skolas ir tik tālu abstrahējušas šo hedonistisko elementu un tik tālu nooperējušas nost visus pārējos cilvēka darbības motivus, ka rezultātā ir palikušas tikai nožēlojamas atliekas, pārāk tālas no tā dzīvā cilvēka, ko grib izprast ar šādas abstrakcijas ceļā iegūtām likumībām.

Otrs punkts, pret kuru vēršas Veblens, bija tas, ka agrākās skolas esot bez kritikas pieņēmušas par izejas punktu priekšnosacījumu, ka saimniecisko notikumu gaitā saskatams

zinams uzlabošanās trends resp. virziens, un ka pasaule savā attīstības gaitā neizbēgami virzoties pretim kādiem mērķiem, ko noteikusi Radītāja dievišķā griba. Adama Smith'a darbos šis esot bijis pat viens no svarīgākiem priekšnosacījumiem, kamēr cilvēka hedonistiskās tieksmes bijušas tikai līdzeklis, ar ko daba realizējot savus mērķus. Šādu uzskatu Veblens atzīst par *ateoretisku*, jo tā pamatos slēpjoties dievišķīgās mērķtiesības elementi.

Treškārt, Veblens piegrieza vērību institūtiem, caur kuriem rit visa saimnieciskā dzīve. Par ekonomiskiem institūtiem Veblens un citi institucionalisti sauc ierašas un nodibinājumus preču ražošanas, sadalīšanas un patērēšanas laukā. Tādas ierašas esot, piemēram, privātais īpašums, konkurence, valdības veids, kredīts u. t. t. Un, lūk, Veblens aizrāda, ka laikmetā, kad veidojusies Klasiskās skolas teorija, saimnieciskā dzīve bijusi galvenā kārtā raksturota ar savu brīvo konkurenci. Atrodoties zem tā laika filozofijas, it sevišķi zem dabisko tiesību filozofijas ietekmes, Klasiskās skolas tēvi esot brīvo konkurenci uzskatījuši par „normalu“ jeb „dabīgu“ ekonomiskās organizācijas formu. Līdzīgā kārtā tas esot bijis arī ar privātā īpašuma institutu. Abus šos institutus Klasiskās skolas tēvi esot uzskatījuši par nemainīgām dotībām, kas tālāk vairs nav pārbaudamas. Veblens cenšās pierādīt, ka ekonomiskie instituti nav nemainīgi. Ja tas ir tā, tad sabrūk secinājumi, kas iegūti, pieņemot šos institutus par nemainīgem.

Kā no tikko teiktā redzams, Veblens dažus no saviem kritikas ieročiem ir patapinājis no Vēsturiskās skolas arsenala, taču viņu neapmierina arī šī skola. Pirmie vēsturiskās skolas pārstāvji ar Rošeru priekšgalā esot klusēdami akceptējuši Hegeļa metafiziku, uzskatīdami vēsturi kā sevi realizējošu, sevi piepildošu dzīves procesu, kas top, iekšējas nepieciešamības virzīts. Šīs skolas meklējumi pēc saimnieciskās attīstības likumiem esot beigušies vienīgi ar atziņu, ka kultura veidojas cikliski, ar dažiem visai neskaidriem ģeneralizējumiem par kulturas secību. Vēlākais šīs skolas atzarojums, kuru reprezentējis Vagners, neesot pats nodarbojies ar teoriju, bet gan pārņēmis visas tam nepieciešamās doktrīnas no Klasiskās skolas. Otrs atzarojums, ko reprezentējis Šmollers, izpelnas zinamu cieņu no Veblena puses, it sevišķi sakarā ar Šmollera

mēģinājumiem noskaidrot ekonomisko institutu būtību. Tomēr Veblenam šķiet, ka Šmollers neesot apskatījis jaunākos ekonomiskos faktus modernās zinātnes gaismā.

Veblens nav apmierināts arī ar jaunākiem tautsaimniekiem, to starpā arī ar Maršallu, kas gan jau ienes veselu rindu pārlabojumu Klasiskās skolas mācībās.

Visā visumā jāsaka, ka Veblens kritizē agrākās skolas ļoti asi un ar sarkasmu, pie kam viņš no šīs kritikas tā aizraujas, ka nonāk līdz ekstremitiem un pārspilējumiem, kas nereti sagāž arī viņa paša kritiku. Kā jau minēts, Veblens ir vairāk kritizējis agrākās skolas, nekā būvējis to vietā kādu jaunu skolu. Viņam ir tikai daži jaunās teorijas fragmenti, izejot no kā tad citi ir mēģinājuši turpināt tālāk šo Veblena uzsākto darbu.

Starp institucionalistu teoretīkiem sevišķi izceļas Viskonsinas universitātes profesors Džons Kommons (John Commons), kas 1934. gada beigās publicēja vienu no plašākiem darbiem jaunās skolas teorijā. Šis darbs saucas „Institutional Economics“. Profesora Kommonsa vārds Amerikā labi pazīstams un uz Viskonsinas universitāti pie viņa brauc studenti no dažādām Amerikas malām. Tomēr prof. Kommonsa teoretiskiem darbiem nav viegli iegūt plašāku popularitāti pie Amerikas tautsaimniekiem, kam par iemeslu ir viņa īpatnējais stils un viņa filozofiskā pieeja jautājumu iztirzāšanai, kamēr viss lielais Amerikas tautsaimnieku vairums strādā galvenā kārtā pie praktiskiem tautsaimniecības jautājumiem un ir šauri specialisti savā nozarē, kamdēļ viņiem nav viegli izsekot plašākam, teoretiskam domu gājienam.

Kādi tad ir izejas punkti, uz kuriem Kommons un citi institucionalisti mēģina būvēt savu teoriju?

Apskatīsim svarīgākos no tiem.

Pēc institucionalistu domām Klasiskās un Austriešu skolas tautsaimnieki esot pārāk pārvērtējuši cilvēku racionālos motīvus. Ne individa racionālās kalkulas, bet gan individa ierāšas noteicot viņa darbību un izturēšanos. Bet ierāšas ir sociāls produkts, ko sabiedrība veido kolektīvi un saglabā no paaudzes uz paaudzi kā sociālu mantojumu. Ierādot individa dzīvē un darbībā centrālo vietu ierāšām, institucionalisti savu teoriju bazē uz tās skolas atziņām, kas psiholoģijā pazīstama kā Behaviorisma skola un par ku-

ras pamatlicēju uzskata amerikāņi W a t s o n' u. Šī skola starp citu raksturīga ar to, ka tā izceļ un pašvairo cilvēka dabas plastiskās īpašības. Piemēram, Watson's apgalvo, ka katru normālu bērnu, neraugoties uz viņa priekšteču talantiem, spējām, nodarbošanos un rasi, esot iespējams izaudzināt par ko vien grib: par mākslinieku, tirgotāju, zinātnieku, ārstu, organizatoru, jā, pat par noziedznieku. Cilvēks jau no mazām dienām aplīpot, apkārtnes ietekmēts, ar visāda veida ierašām, saskaņā ar kurām viņš vēlāk darbojoties, spriežot un izturoties, it kā visas šīs ierašas būtu daļa no dabas.

Kas tad ir ierašas? Kommonsas interpretējumā ierašas ir tikai vienkārši kādas prakses vai transakcijas atkārtojumi laikā un telpā. Bet neviens darbības atkārtojums laikā nelīdzinoties iepriekšējai darbībai, un neviens atkārtojums telpā nelīdzinoties visā pilnībā kādai citai vienlaicīgai darbībai. Tāpēc arvienu pastāvot ierašu variācijas kā laika secībā, tā arī vienā un tai pat laika momentā, bet dažādās telpas vietās. Šīs ierašu variācijas ar laiku radot jaunas ierašas, kas kļūstot par agrāko ierašu alternatīvām vai arī pilnīgi nomainot iepriekšējās. Tāpēc pastāvīgi notiekot ierašu maiņa un izlase, pie kam šai procesā paliekot pāri tās ierašas, kas labāk piemērotas mainīgiem saimnieciskiem apstākļiem un politiski un saimnieciski dominējošām grupām. Taču šīs pārmaiņas esot visai lēns un gauss process.*)

Ierašas esot institutu forma, pie kam par institutu J. Kommons sauc kolektīvu darbību, kas normē un vada individa darbību. Agrākie tautsaimnieki, it sevišķi Austriešu skola, par saimnieciskās darbības stimulu uzskatīja cilvēka vajadzības, kuras viņš cenšas apmierināt. Šo vajadzību kā primāru stimulu vietā institucionalisti nostāda ierašas resp. institutus, kas noteic un ietekmē arī cilvēka vajadzības. No tā tad arī ir cēlies nosaukums — institucionalā tautsaimniecība.

Institucionalā tautsaimniecība ir mācība, kas atzīst, ka ekonomiskos procesus noteic ekonomiskie instituti un ne ekonomiskie likumi, kurus tautsaimnieki sākumā identificēja ar dabas likumiem. Ja tomēr grib paturēt terminu „ekonomis-

*) Institutional Economics by John R. Commons, New York 1934., 41.—46. lap. p.

kais likums“, tad tas institucionalistu izpratnē ir tikai ekonomisko institutu un to mehānisma deskripcija jeb apraksts. Piemēram, banku uzbūves un darbības apraksts būtu tāds ekonomisks likums institucionalistu izpratnē.*)

Viena no svarīgākām pamatproblēmām mūsu dienu socializātnēs un to starpā arī tautsaimniecības mācībā ir problēma par sabiedrību un individu. Atkarībā no tā, kā šo problēmu atrisina, ir iespējami pavisam dažādi tālākie secinājumi socializātnu laukā. Tautsaimniecības teorijas kā mācības par saimniekotāju sabiedrību šāda vai citāda uzbūve ir atkarīga no tā, kāds jēdziens par sabiedrību ir ņemts šīs teorijas pamatā kā izejas punkts.

Sabiedrība ir tikusi uzskatīta, vispirms, kā atsevišķu individu tīri mehāniska summa. Tā ir tā saucamā mehāniskā jeb atomistiskā teorija, kas būvēta pēc fizikas likuma analogijas. Šīs teorijas izpratnē atsevišķie indivīdi darbojas izolēti viens no otra; tos iedarbina aklie dabas spēki kā viļņus okeanā. Lai izprastu saimniekotāju sabiedrību kā atsevišķo saimniekotāju individu summu, šī uzskata piekritēji iziet no atsevišķā saimniekotāja indivīda kā vienības un pēta vispirms viņu, lai pēc tam šai indivīdā konstatētās īpašības pierakstītu visai sabiedrībai. Ekonomiskā politikā, kas atvasināta no šādas teorijas, valda uzskats, ka par visām lietām ir jāļauj, lai notikumi rit gaitā, kādu nosprauduši varenie dabas likumi. Šis uzskats ir radniecisks Klasiskai un Austriešu skolai, bet institucionalisti šo uzskatu radikāli noraida.

Institutionalisti paši mēģina iet savos pētījumos pretējā virzienā un rauga izprast saimniekotāja indivīda darbību, izejot no saimniekotājas sabiedrības kā vienības. Tāpēc tad arī institucionalisti indivīda vajadzību vietā par saimnieciskās darbības stimulu un reizā arī par savas teorijas izejas punktu pieņem ierašas kā sabiedrības kolektīvu veidojumu.

Ejot šo ceļu, ir nepieciešami sabiedrību pieņemt par veselo, kurā indivīds ir tikai atsevišķa funkcionāla daļa. Taču atkarībā no tā, kā šo veselo domā, ir iespējami arī šeit vairāki uzskati par sabiedrību, kas viens no otra vairāk vai ma-

*) Economic Thought and its Institutional Background by Harvey W. Peck, London 1935., 304. un 305. lap. p.

zāk atšķirās. Kommons vispirms īsumā raksturo divus no šī virziena uzskatiem, kuriem viņš nepiekrīt. Šie divi uzskati ir tie, kas sabiedrību pielīdzina mašīnai un organismam. *)

Pirmais no šiem uzskatiem esot radies sakarā ar to, ka pašreizējā mašīnu laikmetā saimnieciskā un politiskā dzīvē sākot dominēt inženieri. Mašīna ir „mākslīga“, cilvēka izgudrota konstrukcija. Kapēc gan tādā ceļā nevarētu konstruēt arī „socialo mašīnu“? Šīs domas rezultātā esot izveidojies uzskats par tādu ideālu sabiedrības uzbūvi, kur sabiedrību kā lielu „socialu mašīnu“ vadītu moderns zinātnieks — inženieris, — kas pēc iepriekš uzstādīta un labi aprēķināta plāna iekārto šīs mašīnas spēka ģeneratorus, spēka transmisijas, izejmaterialus u. t. t., tā, ka ir panākama pilnīga atsevišķo procesu savstarpēja saskaņa, samazinas līdz minimumam šīs mašīnas iekšējā berze un mašīna attīsta maksimālo jaudu. Šī uzskata piekritēju atziņa ekonomiskās politikas laukā esot tāda, ka visa saimnieciskā dzīve jāregulē saskaņā ar moderniem tehnisko zinātņu atradumiem un zinātniskās uzņēmumu vadības principiem. Šo uzskatu reprezentē starp citu **t e c h n o k r a t i** jauna kustība, kas īsā laikā Amerikā kļuvusi populāra, jo ir apsoliļusi katrai ģimenei 20.000 dolaru lielu ienākumu gadā pie tikai 16 stundas garas darba nedēļas. Bez tam šis uzskats ir zināmā mērā noderējis par pamatu arī tā saucamās plānsaimnieciskās tautsaimniecības radikalākam spārnam.

Līdzīgs tikko aprakstītam ir arī uzskats, kas domā sabiedrību kā **o r g a n i s m u**. Šeit sabiedrību vada centralā vara, piem., „socialā griba“, kas vada „socialo darba spēku“ u. t. t. Individs kā cik necik patstāvīga vienība šai sabiedrībā pazūd pilnīgi. Kamēr pie iepriekšējā uzskata indivīds ir mazs ritenītis, kuru vadošais inženieris var pārbīdīt no vienas mašīnas daļas otrā, tamēr pie šī uzskata indivīds ir šūniņa, kurai jāpaliek un jānomirst tur, kur tā ir. Uz šīs teorijas kā bāzes pēc Kommonsa domām esot izveidojušies daži diktatoriskie socialismi.

Arī Veblens, uzstādamies pret agrāko skolu mehānisko sabiedrības izpratni, pieņēma, ka sabiedrībai ir drīzāk orga-

*) Institutional Economics by John R. Commons. New York 1934., 119. lap. p.

nisma forma un ka tā līdzinas bioloģiskai vienībai, kur katra daļa atrodas funkcionālā sakarībā ar veselo, bez kura tā viena pati pa sevi nedz spēj eksistēt, nedz arī ir izprotama.

Taču abi šie uzskati par sabiedrību, kas pēdējo domā vai nu kā mašīnu, vai arī kā organismu, ir loģiski vāji fundēti, jo tie iegūti ar slēdzieniem pēc analogijas, bet analogijas kā pamatojumi neder, uz ko aizrāda katra slēdzienu mācība.

Šo, acīm redzot, apzinās arī Kommons un tāpēc viņš šiem uzskatiem par sabiedrību nepiekrīt, bet veido pats savu uzskatu.

Kommons cenšās izprast saimnieciskos procesus, izejot no individu saimnieciskotājas grupas. Šādu grupu viņš angļiski sauc par „going concern“, bet vāciski ieteic to apzīmēt par „gutgehendes Geschäft“. Tāpēc, šķiet, latviski to varētu saukt par ejošu uzņēmumu. Bet te tūdaļ jāaizrāda, ka šis jēdziens stāv tālu no tautsaimniecībā līdz šim parastā jēdziena par uzņēmumu, jo tas ir apjoma ziņā plašāks par pēdējo. Ejošo uzņēmumu Kommons saprot drīzāk kā procesu. Viņa izpratnē tas vispirmā kārtā sastāv no transakcijām, kuru dalībnieki ir atsevišķie indivīdi.*)

Te vispāri jāaizrāda, ka pēc Kommonsa domām tautsaimniecības mācībai jāpēti nevis cilvēka attiecības pret ārējo dabu, bet gan atsevišķo cilvēku savstarpējās attiecības, kas rodas saimnieciskā laukā uz tā pamata, ka cilvēkiem noderīgo labumu daudzums ir aprobežots. Tāpēc šaurība (angliski — scarcity, vāciski — Knappheit) ir viens no viņa teorijas pamatjēdzieniem. Šis jēdziens starp citu palīdz viņam izskaidrot to saimniecisko procesu kompleksu, ko agrākās tautsaimniecības skolas izskaidroja ar pieprasījumu un piedāvājumu.

Transakciju Kommons pieņem par saimnieciskās darbības mazāko vienību. Agrākās tautsaimniecības skolas esot studējušas cilvēku attiecības pret ārējo dabu un tāpēc, piemēram, Klasiskās skolas mazākā vienība bijusi prece, ko saražojis darbs, kamēr Austriešu skolas mazākā vienība bijusi tāda pati vai līdzīga prece, kas nonākusi patērētāja rokās. Abas šīs teorijas esot uzbūvētas uz preču un pakalpojumu tīri fizis-

*) Turpat, 58. lap. p.

kas maiņas, un tāpēc tās identificējušas īpašuma tiesības ar īpašumā atrodošos mantu. Vēsturiskā skola ar Rošeru, Šmol-leru un citiem tās priekšgalā gan esot sacēlusies pret šo īpašuma tiesību eliminēšanu, bet pati neesot spējusi attiecīgi koriģēt tautsaimniecības mācību. Īpašuma tiesību kategoriju esot iespējams ienest tautsaimniecības mācībā tikai tad, ja atrodot tādu cilvēka aktivitātes vienību, kas esot kopīga tautsaimniecībai, tiesībām un ētikai. Tā kā tautsaimniecības mācībai esot jāapskata nevien cilvēku individualā, bet arī kolektīvā darbība, kas līdz šim nemaz neesot apskatīta, un kas izpaužoties vienu cilvēku attiecībās pret citiem, jo cilvēki taču iegūstot sev ek-sistences iespējas viens no otra, pārvedot viens otram savas īpašuma tiesības, — tad tiesībām un ētikai esot jābūt tām, kur meklējami kritēriji šai cilvēku darbībai. Un par tādu cilvēku aktivitātes vienību, kas esot kopīga tautsaimniecībai, tiesībām un ētikai, Kommons uzskata transakciju. Transakcija neesot preču maiņa pašu šo preču nodošanas tīri fiziskā nozīmē, bet gan tikai īpašuma tiesību atsavināšana jeb iegūšana starp atse-viškiem individiem. Par šo tiesību pārvešanu no viena trans-akcijas dalībnieka uz otru esot jāvienojas attiecīgām pusēm sa-skaņā ar sabiedrībā pastāvošām normām, pirms darbs var sākt ražot, pirms patērētājs var patērēt vai arī pirms var notikt pašas preces tīri fiziskā nodošana citai personai.*)

Kommons izšķir trīs transakciju veidus: kaulēšanās jeb pirkuma-pārdevuma transakcija (bargaining transaction), riko-tāja transakcija (managerial tr.) un normētāja transakcija (ra-tioning tr.). Šīs transakcijas viņš raksturo sekojoši.**)

Pirkuma-pārdevuma transakcijai vajadzīgi vismaz četri dalībnieki, no kuriem divi ir pircēji, kas savā starpā sacenšās kā pircēji, un divi pārdevēji, kas savā starpā sacenšās kā pārdevēji. Šīs transakcijas rezultātā īpašuma tiesības pāriet no viena pārdevēja uz vienu pircēju. Cena, par kādu šīs īpašuma tiesības pāriet uz pircēju, ir atkarīga 1) no pircēju konkuren-ces savā starpā un pārdevēju konkurences savā starpā; 2) no pircēja un pārdevēja izvēles iespējamībām, un 3) no faktiskā

*) Turpat, 56. un 57. lap. p. — Skat. arī tā paša autora rakstu „Insti-tutional Economics“, American Economic Review, XXI (1931. g.), 648.—657. lap. p.

**) Institutional Economics by John R. Commons, 1934., 59.—68. lap. v.

pircēja un faktiskā pārdevēja saimnieciskā stipruma. Piemēram, pārdevējs būs saimnieciski stiprāks, ja viņam būs monopola stāvoklis. Tāpēc, psiholoģiski ņemot, transakcijas pamatos varot būt vai nu pretējās puses pārliecināšana, ja abas puses ir saimnieciskā ziņā vienlīdz stipras, vai arī piespiešana, ja viena puse saimnieciski stiprāka par otru. Turpreti tiesiskā ziņā visi pirkuma-pārdevuma transakcijas dalībnieki esot vienlīdzīgi.

Rīkotājas un normētājas transakcijas notiek starp divām pusēm, kas tiesiski p a k ā r t o t a s viena otrai un tāpēc viena ir augstāka, otra zemāka. Pie rīkotājas transakcijas augstākā puse ir individuāla persona vai personu hierarhija, kas dod rīkojumus zemākam, kam tie jāizpilda tik ilgi, kamēr šāda attiecība pastāv. Kā tādas transakcijas piemēru varam minēt meistara resp. darbu vadītāja attiecību pret strādnieku, priekšnieka attiecību pret viņam padotu ierēdni u. t. t. Kamēr pirkšanas-pārdošanas transakcijas pamatos guļ šaurības princips, rīkotājas transakcijas pamatos atrodas — e f e k t i v i t a t e s p r i n c i p s, kas īstenībā ir tas pats līdz šim tautsaimniecības mācībā pazīstamais saimnieciskais princips.

Normētāja transakcija atšķiras no abām pārējām ar to, ka šeit augstākie sadala starp zemākiem zinamus labumus vai nastas, nodokļus, kartelis, kas normē cenas vai noteic dalībniekiem kvotas u. t. t.

Pirkuma-pārdevuma, rīkotājas un normētājas transakcijas, šīs trīs aktivitātes vienības pēc Kommonsa domām izsmel bez atlikuma visu to darbību, ko apskata tautsaimniecības mācība. Pirkuma-pārdevuma transakcija p ā r v e d o t bagātību īpašuma tiesības uz brīvprātīgas vienošanās pamatiem starp tiesiskā ziņā vienlīdzīgiem. Rīkotājas transakcijas r a d o t bagātības ar tiesiski augstāk stāvošo rīkojumiem. Normētājas transakcijas s a d a l o t bagātību radīšanas nastas un ieguvumus ar pavēlēm, ko izdodot tiesiski augstāk stāvošie. Tā kā tās esot sabiedriskās aktivitātes vienības vai nu starp tiesiski vienlīdzīgiem vai arī tiesiski augstāk un zemāk stāvošiem, tad tās pēc sava rakstura krītot kā ētikas, tā arī tiesību un tautsaimniecības sferā.

Šie trīs transakciju veidi kopā sastāda vienību, ko Kommons sauc par ejošu uzņēmumu. Bez tam ejošam uzņēmumam

pēc Kommonsas domām esot vēl raksturīgas arī zināmas normas jeb darbības noteikumi (working rules), kas it kā sastāda šīs vienības konstitūciju. Šie darbības noteikumi nosaka, ko atsevišķais indivīds var vai nevar darīt, kas viņam jādara vai nav jādara un ko viņš drīkst vai nedrīkst darīt. Indivīds var vai nevar ko darīt, tāpēc ka kolektīvā darbība nāks vai nenāks viņam palīgā. Viņam kas jādara vai nav jādara tāpēc, ka kolektīvā darbība viņu piespiedīs to darīt vai nedarīt. Un, beidzot, viņš drīkst ko darīt tāpēc, ka kolektīvā darbība atļauj viņam to, vai nedrīkst, tāpēc ka kolektīvā darbība neļauj to viņam.*)

Tālāk, katram ejošam uzņēmumam esot raksturīgs arī zināms mērķis, ko tas cenšas piepildīt ar savu transakciju palīdzību. Kad mērķis zūd, ejošais uzņēmums apstājas. Sakarā ar šo mērķi Kommons saka, ka ejošais uzņēmums dzīvojošot nākotnē, bet darbojoties tagadnē. Un tā rodas vēl viens pamatjēdziens viņa teorijā — nākamība (futurity). Nākamību viņš saprot kā gaidamos faktus, bet nākamības principu kā transakciju atkārtošānās vienādveidību, pie kam šīs transakcijas ir izdarītas plūstošā laika tai momentā, ko sauc par tagadni, bet tās attiecās uz kādiem nākamības notikumiem kā gaidamiem kavēkļiem, veicinājumiem vai sekām.**)

Tā tad, pirmkārt, mērķis, otrkārt, zināmas normas jeb darbības noteikumi un treškārt, transakcijas — lūk, ejošā uzņēmuma esencialās sastāvdaļas. Šāds ejošs uzņēmums Kommonsas izpratnē būs ģimene, akciju sabiedrība, kartelis, pašvaldība, valsts u. t. t., varētu teikt, katra kaut cik organizēta indivīdu grupa, ja vien šo pēdējo jēdzienu Kommons nesaprastu kā kaut kā pasīvu apzīmējumu, kamēr viņa mērķis ir taisni raudzīt tvert savā jēdzienā grupas aktivitāti kā zināmu procesu.***)

Tikko apskatītie ejošie uzņēmumi sastāda saimniekotāju sabiedrību Kommonsas uztvērumā. Kāda loma šinī sabiedrībā piekrīt atsevišķam indivīdam, to Kommons paskaidro sekojoši:

*) Turpat, 71. lap. p.

**) Turpat, 738. lap. p.

***) Turpat, 58., 69. un 619.—620. lap. p.

„Ja galu galā indivīds būtu jāuzskata par svarīgāko, tad tas indivīds, ko mēs apskatām, ir institucionalizētais prāts. Indivīdi sāk savu dzīvi kā bērni. Viņi iemācās valodu kā ierašu, piesavina sev ierašu sadarboties ar citiem indivīdem, lai sasniegtu ar viņiem kopīgus mērķus, iemācās ierašu vienoties un izlīgt, lai novērstu interešu konfliktus, un iemācās pakļauties to daudzo ejošo uzņēmumu normām resp. darbības noteikumiem, kuros viņi ir par biedriem. Šie indivīdi sastopās viens ar otru ne kā fizioloģiski ķermeņi, kurus iedarbina viņu dziedzeri, nedz arī kā tieksmju ķermeņi, kurus iedarbina tikai bauda un ciešanas līdzīgi fizikalās dabas spēkiem, bet gan savu personīgo ieradumu ietekmēti un kolektīvo ierašu piespiesti, lai piedalītos tais transakcijās, ko ir radījusi cilvēku kolektīvā griba. Šos indivīdus nav iespējams atrast ne fizikā, ne bioloģijā, ne subjektīvā psiholoģijā, ne arī veidoļu psiholoģijā (Gestaltpsychologie), bet gan viņi atrodami tur, kur kā priekšnosacījumi ir konflikti, savstarpēja atkarība un zināma kārtība, lai rastos iespēja eksistēt. Izolētu indivīdu vietā tur ir ejošu uzņēmumu dalībnieki.“ „Tie nav tieksmju vienādformības mehānismi kā hedonistu tautsaimniecībā, bet gan lielā mērā variablas personības. Tie nav dabas izolēti indivīdi, bet gan zināmu transakciju dalībnieki, dalībnieki ejošos uzņēmumos, kuros tie iestājas un no kuriem tie izstājas, pilsoņi zināmā institūtā, kas bija priekš viņiem un paliks arī pēc viņiem.“*)

Tā tad, kaut gan Kommons noraida uzskatus, ka sabiedrība pielīdzināma mašīnai vai organismam, taču arī viņš ir tādā pārliecībā, ka ne saimniekotāja sabiedrība izprotama nē atsevišķā indivīda, bet gan otrādāk — šis indivīds pats izprotams, izejot no sociāliem institūtiem kā veselumiem (Ganzheiten). To viņš arī pastripo teikdams, ka viņa teorijas uzdevums esot noskaidrot, kāda loma piekrīt cilvēku kolektīvai darbībai kā atsevišķu indivīdu darbību normētājam un vadītājam faktoram.**)

Bet, ejot šo ceļu, Kommons teorija aptver tikai vienu cilvēku attiecības pret citiem resp. cilvēku savstarpējās attiecības. No šīs teorijas krīt laukā cilvēku attiecības pret ārējo dabu, kas ieņem ļoti nozīmīgu vietu saimniekotājas sabiedrības

*) Turpat, 73. un 74. lap. p.

**) Turpat, 1. un 69. lap. p.

darbībā. Lai tautsaimniecības mācība tvertu arī šo saimnieciskās darbības daļu, Kommons ir spiests atzīt arī Klasiskās un Austriešu skolas teoriju. Savā darbā viņš starp citu saka:

„Klasiskās un Hedonistu skolas preces to tīri fiziskā izpratnē nepazūd — tās vienkārši ar īpašuma institutu ir pārceltas uz nākotni. Šī nākotne, patiešām, var būt tik tuva, ka pat nav praktiskas nozīmes tās attālumu mērit, bet, neraugoties uz to, tā tomēr ir un paliek nākotne. Transakcija pamatojas uz gadījumiem tuvākā vai tālākā nākotnē, nodrošinātiem ar kolektīvu darbību, kas izpaužas īpašuma tiesību institūtā... Transakcijas ir līdzekļi, kas, pamatojoties uz likumu un ierāšām, dod iespēju iegūt jeb atsavināt īpašuma tiesības uz saimnieciskiem lielumiem, ieskaitot arī darbu un tā vadību, kas vēlāk ražos preces un piegādās tās patērētājiem.“

„Tādā kārtā institucionalā ekonomika nav šķirta no Klasiskās un Psiholoģiskās skolas tautsaimniekiem; tā tikai atbīda viņu teorijas uz nākotni, kad fiziskās preces tiks ražotas un tīri fiziski nodotas vai patērētas kā tagadnes transakciju rezultats. Tomēr institucionalā ekonomika šķir īpašuma tiesības no lietām, kas pieder īpašumā. Īpašuma tiesību pārvešana no vienas personas uz otru ir tagadnes transakcija, kas notiek plūstošā laika tanī momentā, ko mēs apzīmējam ar „tagad“. Nākotnes konzekvences no šīs transakcijas var būt vai nu Klasiskās un Komunistiskās skolas inženieru ekonomika jeb ražošanas ekonomika, vai arī Psiholoģiskās skolas mājturības jeb patērēšanas ekonomika, kas abas izriet no fiziskās valdīšanas par mantām.“*)

Kaut gan Kommons nosauc Klasiskās skolas ekonomiku par inženieru jeb ražošanas ekonomiku, bet Psiholoģiskās skolas ekonomiku par mājturības jeb patērēšanas ekonomiku, taču viņš ir spiests atzīt tās abas, kamēr viņa priekštecis Veblens noraidīja abas šīs skolas kā pārdzīvojušas savu laikmetu.

Beidzot vēl uz brīdi jāapstājas arī pie fakta, ka Amerikas institucionalistu skola savus izejas punktus lielā mērā fundē Behaviorisma psiholoģijas skolā. Šīs psiholoģijas skolas ekstremie virzieni centās noliegt instinktu nozīmi vai vismaz reducēt to līdz minimumam. Bet jaunākie psiholoģiskie pēti-

*) Turpat, 86. un 87. lap. p.

jumi rāda, ka instinktiem, šiem akliem, iedzimtiem impulsiem piekrīt ļoti ievērojama loma cilvēku dzīvē, jo tie lielā mērā nosaka tos mērķus, kurus cilvēki dzīvē piepilda. Cilvēka prāts jeb inteliģence palīdz sagādāt līdzekļus, ar kuriem šie mērķi piepildami. Uz šī bioloģiskā jeb instinktu slāņa kā pamata tad balstās socialo mantojumu jeb ierašu slānis.

Tāpēc, nenoliedzot faktu, ka cilvēku lielā mērā veido socialā apkārtnē, tanī pat laikā ir jāatzīst, ka arī cilvēks pats var veidot un ietekmēt savu socialo apkārtni, vadīdamies kā no saviem instinktiem, tā arī no sava intelekta.

Ka tas patiešām tā, to nespēj noliegt arī Kommons, atzīdams, ka ierašas ir variablas, jo katrs indivīds atkārtoti tās citādāk, t. i. individualizē tās. Bet vēl pārliecinošāk to rāda tās straujās ierašu un institutu maiņas, kas laiku pa laikam norit saimnieciskā dzīvē un īsā laikā šo dzīvi pat pilnīgi pārkārto. Šeit kā piemērs var noderēt lielā rūpniecības revolūcija Anglijā. Kā lai izskaidro šīs pārmaiņas institucionalisti, jo ierašas pašas taču nespiež uz pārmaiņām ne indivīdu, ne arī sabiedrību? Te redzam, ka instinkti un intelekts nav tik viegli izstrīpojami no saimniekotāja indivīda un arī saimniekotājas sabiedrības stimulu pamatiem, kā to mēģina institucionalisti.

No šī Amerikas institucionalistu skolas apskata redzam, ka tautsaimniecība kā viena no socialzinātnēm, proti, kā mācība par saimniekotāju sabiedrību, ir spiesta savus svarīgākos izejas punktus ņemt arī no psiholoģijas un socioloģijas. Bet taisni šajās disciplinās vēl pašas norit jo asas diskusijas par izejas punktiem. Uz to norāda daudzās skolas un virzieni, kas šinīs disciplinās vēl pastāv un pat rodās klāt. Un kamēr tajās pastāvēs šie kategorialo problēmu strīdi, laiku pa laikam jauni, brāzmaini vēji ies pāri arī tautsaimniecības mācībai, ierosinādami arī šeit jaunas skolas un jaunus virzienus.

B. Ābers

Komendācijas forma Rīgas bīskapa un virsbīskapa valstī

Latvijas lēņa tiesību vēsturē vēl ļoti daudz neizpētītu un maz noskaidrotu jautājumu, kuru atrisināšana tomēr tagad vieglāk iespējama nekā pagājušā gadsimtenī, kad nebij vēl laisti klajā H. Bruininga un N. Buša apstrādātie Vidzemes muižu dokumenti¹⁾.

Liekas, ka līdz šim nav pietiekoši noskaidrots arī jautājums par to, kādā formā notika lēņa attiecību nodibināšana Livonijas teritorijās, atsevišķi minot — arī Rīgas bīskapa un virsbīskapa valstī, kas aizņēma krietnu daļu no tagadējās Latvijas valsts teritorijas. Un tieši par Rīgas bīskapa un virsbīskapa valstī lēņa tiesību vēstures avoti pagaidām ir visbagātākie un vieglāk izlietojamie.

Kā zinams, lēņa attiecībās izšķir personisko un lietisko pusi; personiskā komponente saucas par vasalitāti un aptver vasaļa paklausību senjoram un savstarpējo uzticību, lietisko komponenti (beneficiju) veido lēņa kunga (senjora) un vīra (vasaļa) tiesības uz noteiktu objektu — lēni (feodu). Šis lēņa attiecību dualisms parādas arī tais aktos, ar kuriem kāda persona kļūst par cita vasali un lēņa vīru. Protī, pēc viduslaikos valdošās doktrīnas, nodibinot lēņa attiecības, bij nepieciešami īpaši tiesiski akti lēņa personu (senjora un vasaļa) personiskā un lietiskā statusa radīšanai. Personisko statusu nodibināja ar tā saukto komendāciju (commendatio), lietisko — ar investitūru (investitura).

¹⁾ H. v. Bruiningk und N. Busch, Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500). Riga 1908. — Dr. H. v. Bruiningk, Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1501 bis 1545). Band II. Riga 1923.

Šai specialajā apcerējumā piegriezīsimies tieši komendacijai, uz kuras arvien pamatojās lēņa kunga (dominus, senior) un vīra (vir, vasallus) personiskās tiesības un pienākumi. Lēņa tiesības noteica komendacijai zinamu formu, kas kādā zemē varēja būt patapināta no turienes, no kurienes bij recipētas pašas lēņa tiesības, vai arī izveidojusies ar savām vietējām īpatnībām un atšķirībām noteiktā feodalā grupā.

Franku monarchijā tipiskā komendācijas forma bij tāda, ka vīrs izstiepa pret senjoru saliktas rokas, bet senjors tās apņēma ar savām rokām²⁾. Šī forma simbolizēja padošanos kalpībā, jo tādā gadījumā brīvnieks izstiepj savas saliktās rokas, lai kungs tām apliktu važas³⁾. Patiešām, savā pirmajā nozīmē komendacija nodibināja personas nebrīvību (piem., romiešu Gallijā, kur klients ar komendaciju kāda kunga patronātā zaudēja personas brīvību). Franku laikos, jau ap 7. g. s. vidū, komendacija notika ar brīvības paturējumu. Tas nozīmēja, ka ar komendaciju saistītais, t. i. vasalis (vassus), kā pavalstnieks valstī joprojām palika brīva cilvēka stāvoklī, lai gan privatās attiecībās pret savu kungu viņš bij tikpat kā vergs, uz visu mūžu saistīts ar viņa personu. Vēl 8. un 9. g. s. vārds "vassus" tika lietots nevien attiecībā uz tādiem, kas izdarījuši komendaciju ar brīvības paturējumu, bet arī attiecībā uz nebrīviem kalpiem⁴⁾.

Uz komendācijas pamatojās vasaļa pienākums būt paklausīgam pret savu kungu un pildīt viņa prasītās gaitas. Kaut gan komendācijas forma izteic vasaļa pazemošanos un pilnīgu atdošanos kunga varā neierobežotām gaitām, tomēr pakāpeniski vēstures attīstībā līgumi un ieraduma tiesības ierobežoja vasaļa gaitu apmēru un nodrošināja viņa tiesību aizsardzību attiecībā pret kungu. Neraugoties uz lielajām pārmaiņām vasaļu tiesiskajā stāvoklī, komendācijas formas būtiskās pazīmes uzglabājās arī visus viduslaikus. Tikai viduslaikos, pretstatā franku laikiem, komendācijas jēdzienā ietilpināja nevien iestāšanos vasaļos ar jau aprakstīto salikto roku žestu, bet arī vasaļa uzticības zvērstu (juramentum fidelitatis). Tādā kārtā

²⁾ H. Mitteis, *Lehnrecht und Staatsgewalt*, 30.—31. lp. Weimar 1933.

³⁾ Turpat, 31. lp.

⁴⁾ Turpat, 34. lp.

pēc viduslaiku izpratnes un mācības komendacija sastāvēja no diviem atsevišķiem tiesiskiem aktiem: a) iestāšanās vasaļos (tā sauktais „hominium“ jeb vēlāk „homagium“, kas atbilst franku laiku komendacijai) un b) uzticības zvēresta⁵⁾). Abus šos formālos aktus izpildīja vasaļi, solīdams kungam savas gaitas un uzticību.

Vēstures avoti jau kopš 8. g. s. vidus liecina, ka, iestājoties par kāda kunga vasaļi, jāzvērē arī viņam uzticība. Uzticība vispirms nozīmēja vasaļa atturēšanos no katras darbības, kas kaitē senjora interesēm. Vēlāk uzticība ieguva arī pozitīvu saturu un nozīmēja vasaļa gatavību katrā laikā darboties sava kunga labā⁶⁾). Jo vairāk uzticības zvērstam piešķīra pozitīvu saturu, jo vieglāk bij nodibināties pārliecībai, ka visus vasaļa pienākumus var pamatot ar viņa zvērastu. Tā uzticības zvērsti varēja uzņemt sevī homagija tiesisko saturu. Tas varēja notikt jo vairāk tāpēc, ka šis formālais akts (hominium, homagium) nepatika vasaļiem, jo tas parasti bij saistīts ar ceļos mešanos kunga priekšā, kas norādīja uz vasaļitātes zemo izcelšanos un izpauda vasaļa subordināciju un pazemošanos. Tāda pazemošanās procedūra nesaskanēja arī ar augstāku kultūras līmeni.

Zīmīgi, ka tieši Ziemeļ-Itālijas, t. i. langobardu lēņa tiesības (Consuetudines feudorum) jau 12. un 13. g. s. nepazīna homagiju. Pēc tam, kad senjors bij piešķīris lēni ar tā saukto investitūras aktu, vasaļim vajadzēja dot uzticības zvērastu; līdz ar to lēņa attiecības starp viņiem bij nodibinātas, jo ar zvērastu vasaļi solīja kungam nevien uzticību, bet arī visu citu lēņa pienākumu izpildīšanu. Šos lēņa pienākumus varēja zvērastā atsevišķi uzskaitīt vai arī nē⁷⁾.

Pretēji langobardu lēņa tiesībām vācu 13. g. s. tiesību grāmatas (tiesību spoguļi) prasīja no vasaļa nevien zvērastu, bet arī homagiju (vācu Mannschaft). Tā arī Sakšu spoguļis (ap 1220.—24. g.) runā par komendācijas akta divi daļām: h u l d e

⁵⁾ A. Švābe, Lēņa tiesības, 23079. — 80. lp. Latv. konv. vārdn. XII sēj.

⁶⁾ Par vasaļa uzticības attīstību sk. H. Mitteis, op. cit., 47.—106. lp.

⁷⁾ T. Manteuffel, Teorija ustroju feudālnego według Consuetudines feudorum (XII—XIII w.), 16.—21. lp. Warszawa, 1930.

t h û n u n d e s w e r e n (hulde thûn = homagijs, hulde swe-
ren = uzticības zvērasts).⁸⁾ Iestāšanos vasaļos Sakšu spo-
gulis apraksta vēl tuvāk, nosakot, ka tā jāizdara kunga priekšā
saliktām rokām, pie kam vīram jānometas ceļos, ja kungs
sēž⁹⁾).

Uz Latviju lēņa tiesības tika pārnestas no Vācijas pašā
13. gadsimteņa sākumā, par ko starp citu liecina Latviešu
Indriķa chronika: 1201. gadā, tai pašā laikā, kad sāka Rīgas
celšana, bīskaps Alberts ataicinājis pie sevis bruņnieku Dā-
nielu un Konrādu no Meijendorfas un piešķīris viņiem lēnī
divas pilis — Lielvārdi un Ikšķili¹⁰⁾. Bet 1207. g. Indriķa chro-
nika (XI, 3) piemin toreiz lībiešu apdzīvotā Latvijas daļā „pro-
vinces un citus zemes gabalus, kas jau sen piešķirti lēnī“. Un
no 1209. g. uzglabājusies pirmā Rīgas bīskapa dotā lēņa grā-
mata, kas apliecina Jersikas karaļa Visvalža kļūšanu par Rīgas
bīskapa Alberta vasaļi¹¹⁾. Šai lēņa grāmatā starp citu atzī-
mēts arī, ka Visvaldis izdarījis komendaciju, kas sastāvējusi
no hominija un zvērasta (prestito nobis hominio et fidei sacra-
mento“)¹²⁾. Vēlākos Latvijas vēstures avotos homagijs (jeb
hominijs) minēts samērā reti, tomēr nav radušās šaubas par
ši instituta pastāvēšanu vācu laiku lēņa tiesībās un līdz ar to
par komendācijas dualismu (homagijs + zvērasts).

Valdošais uzskats par lēņa attiecību nodibināšanas formu
vācu laiku Latvijā (jo sevišķi Rīgas bīskapa un vēlākā virs-
bīskapa valstī) balstas uz A. Tranzē-Rozeneka 1903. g. izteik-

⁸⁾ „Die man sol sine herren bi plicht hulde thûn unde sweren,“
Sakšu spoguļa lēņa tiesību daļa, 176. p., pēc K. A. E c k h a r d t, Sachsen-
spiegel, Land und Lehnrecht, II. 167. lp. Hannover, 1933.

⁹⁾ Turpat, 199. p. 180. lp. (22 § 1): „...kome die son zu sine herren,
unde biede yme sine manschaph mit gesammenden henden unde gâ yme
alsô nâ, ob die herre stâ, daz her ine gerichen muge. Sitzet aber die
herre, sô sol her vor ine knien.“

¹⁰⁾ Indr. chron. V, 2: „Eo tempore episcopus Danielelem virum nobilem
et Conradum a Meyendorpe ad se colligens, duobus castris Lenewarden
et Ykescola inbeneficiavit.“

¹¹⁾ Livländische Güterurkunden (LGU), I, nr. 2.

¹²⁾ Par to sk. A. Š v ā b e, Jersikas karaļvalsts, 21. lp. Senatne un
Māksla, I. Rīgā 1936.

tām domām¹³). Saskaņā ar tām komendacija parasti notikusi pirms investituras, pie kam komendacija savukārt sadalījusies homagijā un uzticības zvērastā; bet investitura varējusi būt arī iesprausta starp abām komendācijas darbībām (proti, pēc homagija un pirms zvēresta¹⁴).

Ja Tranzē-Rozeneks saka, ka parasti komendacija notikusi pirms investituras, tad viņš, acīmredzot, pamatojas uz bīskapa Alberta 1209. g. lēņa grāmatu karalim Visvaldim („izdarijs mums hominiju un uzticības zvērastu, viņš saņēma no mūsu rokām lēnī Jersiku“) un dažām Rīgas virsbīskapa doto lēņa grāmatu formulām, kas skan apmēram šādi: „saņēmuši no viņa uzticības zvērastu, mēs viņam piešķirām lēnī...“¹⁵). Bet pieļaujot iespēju, ka dažkārt starp homagiju un uzticības zvērastu notikusi investitura, viņš atsaucas uz lēņa aktu aprakstu 1385. g. mantāga protokolā un uz Rīgas virsbīskapa Silvestra 1449. g. vēstuli¹⁶). Tā tad iznāk, ka šis auģors atzinis Rīgas virsbīskapa valstī divu atšķirīgu komendācijas veidu pastāvēšanu, kas turklāt bijuši spēkā it kā tai pašā laikā, viens vairāk parasts, otrs gandrīz izņēmums.

Maz ticams, ka vienā feodālā kūrijā būtu pastāvējušas līdzās divas dažādas komendācijas formas, un tas nepavisam nav pierādīts par Rīgas bīskapa vai virsbīskapa valsti. Vēstures avoti, kas mums tagad plašāk pieejami, rāda šādu ainu. Līdz pat 1361. gadam Rīgas bīskapu resp. virsbīskapu izdotās lēņa grāmatas, pieminot lēņa aktus, allaž atreferē, ka izlēņošana (investitūra) notikusi pēc uzticības zvēresta došanas (piem., 1302. g.: „recepto ab ipso juramento fidelitatis, ipsum

¹³) A. v. Transehe-Roseneck, Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland, I, 29—32. Mitteilungen aus der livl. Geschichte, XVIII, 1. Riga 1903. — Sal. A. Švābe, Kommendacija, 17213. — 14. lp., Latv. konv. vārdn. 9. sēj., un Lēņa tiesības, 23080. lp., Latv. konv. vārdn. 12. sēj.

¹⁴) Transehe-Roseneck, op. cit., 29.—30. lp.: „Der Vorgang bestand aus zwei Handlungen, der Hulde des Mannes (commendatio) und der Leihe des Herrn (investitura). Der Regel nach ging die Hulde der Leihe voraus... Die Leihe konnte auch zwischen die zwei Handlungen der Hulde fallen.“

¹⁵) Sal. LGU. I, 47, 48, 76, 84, 85, 89.

¹⁶) LGU. I, 119; Livländisches Urkundenbuch (= LUB.), X, 628.

investimus...“¹⁷⁾). Trīs virsbīskapa Fromolda lēņa grāmatas lieto šādu formulu (1359., 1360. un 1361. g.); „saņēmuši parasto uzticības zvērastu, mēs viņu investējām pēc ieraduma, dodot mūsu gredzenu un skūpstu...“¹⁸⁾). Tādēļ nav jāšaubas, ka vismaz līdz 1361. gadam Rīgas virsbīskapa valstī komendacija notika pirms investituras. Diezgan droši var pieņemt arī to, ka komendacijā ietilpa ir homagijs, ir uzticības zvērasts, lai gan avoti nereti runā tikai par vienu no tiem, visbiežāk par zvērastu. Tā domāt mudina šādi apsvērumi.

Daži dokumenti liecina, ka tur, kur minēts tikai lēņa zvērasts, vismaz 13. un 14. gadsimtenī jāpieņem arī hominijs resp. homagijs. Piem., 1231. g. 9. augustā Rīgas bīskaps Nikolajs izlēņojis vairākas teritorijas Rīgas namniekiem; lēni visas pilsētas vārdā no bīskapa saņēmuši divpadsmit rātes kungi (consules), kas zvērējuši Rīgas baznīcai un bīskapam, ka viņi aizsargās visas bīskapijas robežas un ievēros tādu uzticību, kāda jāievēro vasaliem pret savu kungu¹⁹⁾). Lēņa grāmatā nav teikts, ka šie divpadsmit rātes kungi bez zvērasta būtu izdarījuši arī vēl hominiju, tomēr izteikta šāda prasība: ja no viņiem kāds mirst vai citādā veidā aiziet no pilsētas rātes, tad viņa pēcnācējam vajag izdarīt bīskapam hominiju un zvērēt pēc priekšā rakstītās formulas („successor ipsius nobis hominum faceret et secundum prescriptam formam jurare teneatur“). Tāpēc jādomā arī, ka visi divpadsmit rātes kungi jau pirmās izlēņošanas gadījumā būs izdarījuši hominiju, citādi nebūtu saprotama tā uzlikšana viņu pēcnācējiem. — Interesants arī 1378. g. 20. jūnija dokuments, kurā Rīgas virsbīskaps Jānis apliecina, ka viņa vasala Ikšķiles Hermaņa senči allaž parastā kārtā saņēmuši no iepriekšējiem bīskapiem un virsbīskapiem zemes pēc lēņa tiesībām un izdarījuši arī homagiju („jure vassallagio, ut moris est, in p̄cedum recepisse ac sibi homagium

¹⁷⁾ Rīgas virsbīskapa Izarna lēņa grāmata, LGU. I, 47; līdzīgi LGU. I, 48 (1306. g.), 76 (1350. g.), 84 (1359. g.), 85 (1360. g.) 89 (1361. g.).

¹⁸⁾ LGU. I, 84, 85 un 89: „recepto... solito fidelitatis juramento, ipsum, prout moris est, investivimus per annuli et osculi nostri tradicionem...“

¹⁹⁾ A. Švābes izd. Senās Latvijas vēstures avoti, I, 168, 150—151. lp.

prestītisse“)²⁰⁾. Šai dokumentā nav nekas minēts par uzticības zvērastu, lai gan tieši tas ir pierādams ar vairākām virsbīskapu lēņa grāmatām. Acīmredzot, lēņa dokumentu sastādītāji neuzskatīja par vajadzīgu katrā gadījumā minēt blakus homagiju un uzticības zvērastu, bet ja arī viens no šiem aktiem nav lēņa grāmatā minēts, tas nenozīmē, ka tāds nebūtu izdarīts.

Vidrošāk homagija pastāvēšanu Rīgas virsbīskapa valstī pierāda divi lēņa aktu apraksti, viens no 1385. g., otrs no 1449. gada. Bet reizē ar to šie apraksti pierāda, ka lēņa aktu kārtība tagad bij jau citādāka nekā vēl 1361. g., kad investitura sekoja aiz uzticības zvērasta.

Komendācijas pirmā daļa, homagijs, kā to konkrētā gadījumā attēlo Rīgas virsbīskapa vasaļu sapulces (mantāga) 1385. g. protokols, notika šādi: vīrs „novilcis mēteli, noņēmis cepuri, nolīcis jostu un tuteni, nometās ceļos zemē sava kunga virsbīskapa priekšā, atdodamies viņa žēlastībai ar miesu un mantu, un saliktām rokām godbijīgi lūdza uzņemt žēlastībā... un piešķirt viņam no tēva mantotās muižas.“²¹⁾ No šī apraksta mēs redzam, ka homagija forma te līdzīga Rietum-Eiropas formām, jo arī tur, pieņemot raksturīgo roku žestu, parasti vēl prasīja, lai vasalis stātos kunga priekšā bez ieročiem, bez jostas un mēteļa, kailu galvu, kas izteica vīra pazemošanos un atdošanos kunga varā²²⁾.

Atgriežoties pie 1385. g. aprakstītās komendācijas Rīgas virsbīskapam, dokumentā tālāk lasam, ka virsbīskaps uzņēmis savā žēlastībā ceļos nometušos vīrus (divus brāļus) un, dodot skūpstu, piešķīris viņiem lēni („per tradicionem osculi infeodavit“). Pēc tam vasaļi piecēlušies un, kā tas parasts, izstieptiem pirkstiem zvērējuši viņiem priekšā teikto zvērastu. Protokols nobeidzas ar konstatējumu, ka tādā kārtā abi brāļi kopīgi izpildījuši homagiju un uzticības zvērastu savam kungam virsbīskapam („omagium et fidelitatem domino suo archiepiscopo mutuo prestiterunt“).

²⁰⁾ LGU. I, 105.

²¹⁾ LGU. I, 116., 119. lp.

²²⁾ Mitteis, Lehnrecht und Staatsgewalt, 480. lp.

Atšķirībā no agrākos avotos minētās lēņa aktu kārtības, kur uzticību zvērēja pirms investituras, 1385. g. mantāgā vasaļa zvērasts dots pēc tās, kā beidzamais. Starp homagiju un zvērastu notika lēņa piešķiršana (investitura jeb infeudacija): citiem vārdiem, starp abiem personiskiem vasalitātes aktiem bij iestarpināts lietiskais lēņa nodibināšanas akts.

Tādu pašu kārtību apliecina jaunā Rīgas virsbīskapa Silvestra vēstule, ko viņš 1449. g. 5. jūlijā Ikšķilē rakstīja Vācu ordeņa virsmestram, sīki attēlojot visus notikumus pēc savas iebraukšanas Latvijā²³). Starp citu viņš aprakstīja arī formu, kādā virsbīskapa valsts vasali lūguši savu lēņu atjaunošanu: „Pēc tam katrs vasalis atsevišķi zvērēja šādā veidā: katrs nolika savu cepuri, jostu un ieročus un nometās ceļos manā priekšā un lūdza mani Dieva dēļ, lai es viņam izlēpotu tēva mantojumu un vēl klāt tiesības, un daži lūdza koproku vai pirkumu. Tad es izlēpoju katram viņa muižu (das seyne) un skūpstīju viņu uz mutes. Pēc tam viņš piecēlās un zvērēja man uzticību un padevību u. t. t.“

Kopš 1361. gada nav vairs nekādu liecību, ka lēņa vīra uzticība virsbīskapam būtu zvērēta pirms investituras. Taisni otrādi, kopš 1385. g. mantaga protokola sastopamas tikai liecības, ka zvērasts sekojis investiturai un ka lēņa aktu kārtība bijusi šāda: homagijs — investitura — vasaļa zvērasts. Tā tad šī pārgrozība ir notikusi starp 1361. un 1385. g. Lēņa grāmatas homagiju gan nemaz nepiemin un 15. g. s. beigās un 16. g. s. pirmā pusē runā tikai par izlēpošanu un tai sekojošo zvērastu²⁴), tā kā attiecībā uz homagiju pagaidām jāaprobežojas ar konstatejumu: homagija izpildīšana Rīgas virsbīskapa priekšā vēstures avotos apliecināta vēl 15. gadsimteņa vidū (1449. gadā). Šī instituta tālākais liktenis vēl pētījams.

Beidzot, nebūs lieki atzīmēt, ka vasaļa zvērasta nodošana pēc investituras pilnīgi saskan ar Livonijas Senākām un Vidējām bruņnieku tiesībām, kas nosaka: „Kad bīskaps ir aplēņojis vīru, tad vīram jāzvērē, ka būs uzticīgs bīskapam un viņa bī-

²³) LUB. X, 628.

²⁴) LGU, I, 550 (1482. g.), 586 (1489. g.), 652 (1496.—1504. g.); LGU, II (1501.—45. g.): 26, 32, 164, 316, 390, 413, 523, 719, 751, 1049, 1130.

kapijai...²⁵). Tā kā Vidējās bruņnieku tiesības tikai 1422. g. (Limbažu mantagā) tika pieņemtas par Rīgas virsbīskapijas statutu resp. likumu grāmatu²⁶), tad šāds noteikums nerunā pretim tam apstāklim, ka vēl 14. g. s. vidū vismaz līdz 1361. g. vasala zvērastu deva pirms investituras. Vispār, ir jāatmet nepareizais uzskats, it kā Rīgas virsbīskapa valstī bijusi kāda parastā un kāda mazāk parastā lēņa aktu kārtība. Vēstures avoti pazīst gan šē divējādu kārtību, tomēr nevis blakus vienu otrai, bet gan vēsturiskā laika secībā: līdz 1361. g. pierādāmā kārtība ir tā, ka vispirms jāizpilda homagijs un jādod zvērasts, tad seko investitura, kopš 1385. g. pazīstamā kārtībā — vispirms homagijs, tad investitura, pēc tam vasala zvērasts. Investituras prioritāte attiecībā pret zvērastu sankcionēta arī Vidējās bruņnieku tiesībās.

Turklāt jādomā, ka minētajai pārgrozībai nebij nejausības raksturs, bet gan tā pamatojās Rīgas virsbīskapa valsts sociālajā un politiskajā attīstībā, kur jau 14. g. s. vērojams pakāpenisks vasalu kārtas (bruņniecības) politiskā svara pieaugums un konsolidācija. Ar to laikam izskaidrojama arī lēņa aktu jaunā kārtība, jo te nevis vasalis saņem lēni par to, ka viņš zvērējis virsbīskapam uzticību, bet gan otrādi — vasalis sola uzticību par to, ka sizerens viņam piešķīris lēni. Vasala brīvība būtu vēl vairāk uzsvērtā, atmetot pavisam homagiju.

²⁵) Tulkojums pēc A. Švābes, Livonijas senākās bruņnieku tiesības, 4. lp. Art. 2. Rīgā, 1932. — Sal. F. G. Bunge, Altlivlands Rechtsbücher, 72. lp. Art. 2. Leipzig, 1879.

²⁶) A. Švābe; Livonijas senākās bruņnieku tiesības, 40.—57. lp., un Latvju tiesību vēsture, 22215. lp. Latv. konv. vārdn., 11. sēj.

Priv.-doc. L. Šulcs.

Tiesību idejas un dabisko tiesību problēma Kanta tiesību teorijā.

1. Ievads. 2. Tiesību idejas jautājums Kanta tiesību teorijā. 3. Kanta tiesību idejas nozīmīgums. 4. Dabisko tiesību izpratne Kanta tiesību teorijā. 5. Kanta dabisko tiesību konstrukcijas loma mūsdienu tiesību teorijā.

1. Šī apcerējuma mērķis ir mēģināt noskaidrot divas svarīgas problēmas Kanta tiesību teorijā. Šo problēmu atrisinājumiem Karalauču filozofa tiesību mācībā autors piegriezis sevišķu uzmanību tāpēc, ka te šķiet rādīta, vēl gan nepilnīgā veidā, pareiza pieeja mūsdienu visai aktīviem jautājumiem: tiesību idejai un dabiskām tiesībām. Minētiem jautājumiem vairs nevar paiet garām neviens daudz maz dziļāki domājošs jurists.

Par Kanta vispārīgo filozofiju rakstīts ļoti daudz. Iznākušās grāmatas varētu piepildīt veselu biblioteku. Tāpēc arī ar pilnu tiesību prof. M. Frišeizen-Kēlers (Frischeisen-Köhler) varēja sacīt, ka "Kant gehört zu den am besten durchforschten Denkern der Vergangenheit"¹⁾.

Mazāk jau atrodami darbi par Kanta tiesību teoriju, kuru vispār sākuši pētīt diezgan vēlu²⁾.

Kas attiecas uz mūsu specīālo tematu — tiesību ideju un dabiskām tiesībām — kas ietelpināms plašākā problēmā par tiesību un etikas savstarpīgajām attiecībām, tad tas vēl nav ticis kaut cik aptverošā veidā apgaismots. Atrodam vienīgi

¹⁾ M. Frischeisen — Köhler „Probleme und Aufgaben der Kantforschung,“ Reichs Philosophischer Almanach, Darmstadt, 1924, lp. 46.

²⁾ Viena no pirmajām monografijām parādījās tikai XIX g. s. beigās: C. V. Fricker „Zu Kants Rechtsphilosophie“, Leipzig, 1885. Tai sekoja A. Eleiteropulosa (Eleutheropulos) grāmata: „Kritik der reinen rechtlich-gesetzgebenden Vernunft, oder Kants Rechtsphilosophie, Leipzig, 1896, M. Lefkovicica (Lefkovits) monografija: „Die Staatslehre auf kantischer Grundlage, Bern, 1899 un citi darbi.

dažus apcerējumus periodikā un kādas nodaļas monografijās, kuru uzdevums iztirzāt Karalauču filozofa tiesību mācību.

Analizējot Kanta tiesību teorijas problēmas, jāpārvar ievērojamas grūtības. Viņa tiesību mācībā sastopamies ar to pašu parādību kā tā vispārējā filozofijā, kur cīnas dēļ virsvaras vairākas pretējas Karalauču domātāja ideju interpretācijas. Kā raksturīgi izsakās O. Gērke (Gierke), tad Kanta tiesību teorija esot līdzīga Janusa galvai, kas pielaiž vairākus aspektus³⁾.

Šī parādība radusies tāpēc, ka Kanta tiesību mācībā it kā vēl cīnas divi pretēji virzieni, atstādami zinamas neizlīdzinātas pretrunas. No vienas puses mūsu filozofs vēl atrodas XVIII g. s. valdošās dabisko tiesību skolas iespaidā, bet no otras — iziedams no kriticisma, viņš cenšas pārspēt šo veco racionalistisko doktrīnu, pārveidojot to savas praktiskās filozofijas pamatprincipu gaismā.

Sakarā ar to par jautājumu, kā Kants izpratis tiesību un etikas savstarpīgās attiecības, izveidojušies divi pretēji uzskati. Viena zinātnieku daļa atrod, ka Karalauču filozofs uz visciešāko tuvinājis tiesības etikai un neesot atradis abu socialo normu starpā nekādu būtisku atšķirību. Šo uzskatu aizstāv no vecākās paaudzes autoriem — A. Eleiteropuloss⁴⁾, M. Lefkovics⁵⁾, H. Kohens⁶⁾ (Cohen) „no jaunākiem — K. Lisers⁷⁾ (Lisser), G. Dulkeits⁸⁾ (Dulkeit) u. c.

No otras puses sastopam pētniekus, kuri izteic pilnīgi pretēju viedokli. Viņi uzsver, ka Kants stingri un noteikti šķīris tiesības no morales, nekonstatēdams te gandrīz nekādus kopīgus vilcienus. Tādi jēdzieni kā fiziskie spaidi un legatitāte galīgi saraujot tiesību normu saites ar etikas regulām. Šo

³⁾ O. Gierke „Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, 2 Aufl. Breslau, 1902, lp. 304.

⁴⁾ A. Eleutheropulos „Kritik der reinen rechtlichgesetzgebenden Vernunft, oder Kants Rechtsphilosophie“, Leipzig, 1896, lp. 13.

⁵⁾ M. Lefkovits „Die Staatslehre auf kantischer Grundlage“, Bern, 1899, lp. 18.

⁶⁾ H. Cohen „Kants Begründung der Ethik“, 2. Aufl., Berlin, 1910, lp. 402.

⁷⁾ K. Lisser „Der Begriff des Rechts bei Kant“, Berlin, 1922, lp. 9.

⁸⁾ G. Dulkeit „Naturrecht und positives Recht bei Kant“, Leipzig, 1932, lp. 10.

viedokli pārstāv F. Sartio⁹⁾ (Sartiaux), R. Vuazs¹⁰⁾ (Voize), J. Vike¹¹⁾ (Wicke) u. c.

Vēlāk mēs redzēsim, ka no tiesību idejas viedokļa raugoties, Kants atrod ciešu vienību tiesību un ētikas starpā un šai aspektā pareizāks ir pirmais no augšminētiem diviem uzskatiem.

2. Saskaņā ar savu vispārējo praktisko filozofiju, Kants operē ar diviem pamatlicējiem jēdzieniem: ideju un realitāti, normu un fakticitāti. Tā jau pirmajā kritiskajā darbā „Kritik der reinen Vernunft“ (1781. g.) Kants ideju definē sekojoši: „Ich verstehe unter der Idee einen notwendigen Vernunftbegriff, dem kein congruirender Gegenstand in den Sinnen gegeben werden kann“¹²⁾. Idejām pēc Karalauču filozofa domām esot liela nozīme etikas novadā. Darbā „Kritik der praktischen Vernunft“ (1788., Rīgā) Kants raksta, ka „So sind die moralischen Ideen darum nichts Überschwengliches... sondern dienen als Urbilder praktischer Vollkommenheit, zur unentbehrlichen Richtschnur des sittlichen Verhaltens, und zugleich zum Massstabe der Vergleichung“¹³⁾. Pasvītrojumi visur mūsu).

Šo savu dalījumu: ideja — realitāte Kants pārnesis arī uz tiesību zinātņi. Viņš te vairākkārt uzsver idejas nozīmi. Darbā „Zum ewigen Frieden“ (1795) mūsu filozofs pats tieši lieto vārdu „Rechtsidee“¹⁴⁾. Kādā citā grāmatā atrodam apzīmējumu „Idee des Staates“¹⁵⁾, „Idee des Völkerrechts“¹⁶⁾; sastopam arī terminu „Rechtsideal“¹⁷⁾. Arī daudz iztīrāto sabiedrisko

⁹⁾ F. Sartiaux „Morale Kantienne et Morale humaine“, Paris, 1917, lp. 162.

¹⁰⁾ R. Voize „Kant philosoph du Droit“, Revue Internationale de Sociologie, 1914, Nr. 7, lp. 467.

¹¹⁾ J. Wicke „Kants Rechts- und Staatsphilosophie“, Breslau, 1913, lp. 14.

¹²⁾ J. Kant, „Kritik der reinen Vernunft“, Reclam izdev., lp. 283.

¹³⁾ J. Kant, „Kritik der praktischen Vernunft“, Reclam izd., lp. 177.

¹⁴⁾ J. Kant, „Zum ewigen Frieden“, Reclam izd., lp. 36.

¹⁵⁾ J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, 3 Aufl. herausg. v. K. Vorländer, Leipzig, 1919, lp. 135.

¹⁶⁾ J. Kant, *ibid.*, lp. 177.

¹⁷⁾ J. Kant, *ibid.*, lp. 186.

līgumu Kants uzskata kā ideju, kā normu faktiskai valsts iekārtai, sniegdams te īpatnēju pieeju¹⁹⁾.

Tiesību ideju Kants konstruē tīri apriorā ceļā, neatkarīgi no jebkādiem pieredzes datiem. Tā mūsu autors runā par „Der Staat in der Idee, wie er nach reinen Rechtsprinzipien sein soll“¹⁹⁾.

Ideja pamatota „In einem Begriffe der praktischen Vernunft“, kuram „adäquat kein Beispiel in der Erfahrung untergelegt werden kann“²⁰⁾.

Šādas tiesību idejas radīšanā Kants redz arī t. s. metafiziskās tiesību mācības, atšķirībā no empiriskās, uzdevumu²¹⁾, kura cenšas atrast tiesību tīros, aprioros principus. Empīriskā tiesību zinātne („Bloss empirische Rechtslehre“) pēc Kanta domām pēta vienīgi zināmā laikā un vietā pastāvošās pozitīvās tiesības, kuru pārzināšana nepieciešama praktiskam juristam.

Tomēr tikai konstruējot tiesību ideju, uzsver mūsu autors, esot iespējams atrast īsto kriteriju, kā atšķirt tiesības no citām normām. Tiesību ideja var sniegt „Das allgemeine Kriterium, woran man überhaupt Recht sowohl als Unrecht (iustum et iniustum) erkennen könne“²²⁾.

Tāpēc arī Kants iepretim pozitīvajām tiesībām vienmēr nostājas vērtētāja pozīcijā, kā tas redzams viņa privāto tiesību, bet it sevišķi publisko tiesību iztirzājumos, vērodams par cik šīs tiesības atbilst pieņemtai tiesību idejai.

Tomēr bez šīs metafiziskās tiesību zinātnes normatīvās izpratnes, Kants tai piešķir arī citu — konstitutīvu uzdevumu, t. i. uzdevumu nodibināt tiesību aprioros pamatprincipus, kas konstituē jebkuras pozitīvās tiesības, kas „A priori die Bedingungen desselben (t. i. pozitīvo tiesību) enthalten können“²³⁾. Te, tā tad, darišana ar tiesību tīrajām formām, kas var būt pamatā daudzām un dažādām pozitīvām tie-

¹⁸⁾ Sal. M. Salomon, „Kants Originalität in der Auffassung der Lehre vom Staatsvertrage,“ Archiv für öffentliches Recht 1911, Bd. 28, lp. 99

¹⁹⁾ J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, lp. 135.

²⁰⁾ J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre,“ lp. 208.

²¹⁾ J. Kant, ibid., lp. 34.

²²⁾ J. Kant, ibid., lp. 34.

²³⁾ J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre,“ lp. 62; sal. arī lp. 3, 4, 16 etc.

sībām. Raksturīgi Kants par šo jautājumu izsakas kādā vietā sekojoši: „Gleichsam die Konstruktion jenes Begriffs, d. i. Darstellung desselben in einer reinen Anschauung a priori, nach der Analogie der Möglichkeit freier Bewegungen der Körper unter dem Gesetze der Gleichheit der Wirkung und Gegenwirkung“²⁴).

Šī Kanta metafiziskās tiesību zinātnes izpratne vēlāk nodereja par izejas bāzi R. Štamlera, S. Reinacha, H. Kelzena u. c. tā saucamai tīrai tiesību teorijai²⁵).

Kanta vājā puse tomēr tā, ka viņš abus savus augšminētos viedokļus nav pietiekoši atdalījis, uz ko jau savā laikā pareizi aizrādīja jaunkantietis R. Štamlers²⁶). Būdam vēl zināmā mērā veco dabisko tiesību skolas varā, Karalauču filozofs konstitutīvajiem tiesību jēdzieniem substituē normatīvos, kas sevišķi labi redzams viņa publisko tiesību iztirzājumos. No tā cēlušies arī daudz pārpratumu Kanta darbu interpretācijā, jo bieži viņam saplūst kopā de lege ferenda un de lege lata aspekti²⁷).

Savu regulatīvo tiesību ideju Kants tuvāki pamato kā normu, kā kritēriju pozitīvo tiesību sistēmai: „In der Idee... welche jeder wirklichen Vereinigung zu einem gemeinen Wesen zur Richtschnur (n o r m a) dient“²⁸).

²⁴) J. Kant, *ibid.*, lp. 37.

²⁵) Sal. mūsu rakstu „Tiesību problema VIII starptautiskā filozofu kongresā. „Jurists“, 1934., lp. 166.

²⁶) R. Stammler, „Lehrbuch der Rechtsphilosophie“, 3. Aufl., Berlin, 1928., lp. 35.

²⁷) Tā, piemēram, citētā svarīgā Kanta teze par kritērija atrašanu „Woran man überhaupt Recht sowohl als Unrecht (iustum et iniustum) erkennen könne“ ieguvusi visai dažādu iztulkojumu. Prof. J. Binders to interpretējis tādējādi, ka te esot domāta ne tikai normatīvā ideja („Eines idealen Bewertungsmaßstabes“), bet reizē arī tiesību būtiskie, konstitutīvie principi („Ein formelles Moment der empirischen Rechtsbegriffe, was also diese besonders geartete Begriffe erst zu rechtlichen konstituieren“). Sal. viņa darbu „Rechtsbegriff und Rechtsidee“, Leipzig, 1915, lp. 119. Pret šādu izpratni uzstājās J. Anderhubs rakstā „Platons Politeia und die kritische Rechtsphilosophie“, Zeitschrift für Rechtsphilosophie, Bd. III, lp. 199.—200., aizrādīdams, ka Kants te domājais tikai tiesību normatīvo kritēriju. Pareizāks tomēr, šķiet, J. Bindera uzskats.

²⁸) J. Kants, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 134.

Šādu tiesību ideju Kants, saskaņā ar kriticisma viedokli, uzskata kā bezgalīgu uzdevumu, kuram pozitīvajām tiesībām jācēnšas pastāvīgi tuvojies.

Pēc Kanta domām tiesību ideja, kā pozitīvo tiesību norma, jau kādā savā daļā ir tikusi realizēta, resp. viņai ir iedarbības sakars ar reālo tiesību norisi. Tā mūsu autors raksta: „Man kann dieses auch an den wirklich vorhandenen, noch sehr unvollkommen organisierten Staaten sehen, dass sie sich doch im äusseren Verhalten dem, was die Rechtsidee vorschreibt, schon sehr nähern“²⁹).

Tādā kārtā tiesību idejai, kā pastāvošo tiesību kriterijam, nav tikai ideāla nozīmība. Kants pasvītro, ka idejas „Nichtsdestoweniger ihre Realität haben und keineswegs blosses Hirngespinnste sein“³⁰). Karalauču filozofs arī asi vērsās pret višiem tiem, kas ideju uzskata par bezvērtīgu romantiku³¹).

Tālāk paceļas jautājums, kā Kants formulējis tiesību ideju un kādā sakarībā viņa stāv ar etiku?

Literatūrā šai jautājumā nevalda vienprātība. Tā ievērojama Kanta pētnieks B. Bauchs (Bauch) atrod, ka Karalauču filozofs tiesību ideju sapratis kā brīvību. Tiesību mērķi viņš iedomājoties kā aizvien plašāku brīvības realizāciju valstī³²). Šāds uzskats visai izplatīts un viņu aizstāv vesela rinda zinātnieku, kā piemēram V. Vindelbands³³) (Windelband), J. Vike³⁴) u. c. Minēto uzskatu atrodam arī gandrīz visās tiesību teorijas mācības grāmatās³⁵).

No otras puses V. Mecgers (Metzger) aizrāda, ka Kants esot uzlūkojams kā īsts „Ethiker der Gerechtigkeit“. Viņam

²⁹) J. Kant, „Zum ewigen Frieden“, lp. 36.

³⁰) J. Kant, „Kritik der reinen Vernunft“, lp. 275.

³¹) J. Kant, *ibid.*, lp. 276.

³²) B. Bauch, „Das Rechtsproblem in der kantischen Philosophie“, Zeitschrift für Rechtsphilosophie, Bd. III, lp. 14.

³³) W. Windelband, „Die Geschichte der neueren Philosophie“, Bd. II, 3 Aufl. Leipzig, 1904, lp. 139.

³⁴) J. Wicke, *op. cit.*, lp. 25.

³⁵) Sal. О. Тарановский, „Энциклопедия права“, II изд. Берлин, 1923, lp. 81.—82. С. Maciejewski, „La théorie du droit“, Paris, 1931, lp. 106. Н. Коркунов, „Лекции по общей теории права“, VIII изд. С.-Петербург, 1908, lp. 60.

piemītot raksturīgs „Enthusiasmus für die Gerechtigkeit“³⁶). Sakarā ar to Karalauču domātājs tiesību ideju saprotot kā taisnību. Līdzīgās domās ir arī K. Fišers³⁷) un franču filozofs V. Delboss³⁸) (Delbos).

Kurš no šiem uzskatiem atbilst patiesībai un kā īstenībā Kants uztvēris tiesību ideju? Jāsaka, ka Karalauču filozofa darbos var atrast pastiprinājumu kā vienam, tā arī otram viedoklim. Tomēr, mums šķiet, Kants vairāk svēries uz otra uzskata pusi, atzīdams taisnību kā patieso tiesību idejas saturu.

Ir neapšaubama tā svarīgā loma, kuru Kants piešķīris brīvībai viņas trejādā nozīmē — transcendentalā, kas kā noumenu pasaules brīvība atrodas visas etikas pamatos un padara to vispār par iespējamu, psiholoģiskā, kā patoloģisko tieksmju un dzenuļu pārvarētājai resp. neatkarībai no tām un beidzot juridiskā, kā individa neatkarībai no otras personas iejaukšanās viņa darbības sferā.

Mums šeit var interesēt vienīgi brīvība pēdējā nozīmē. Tiesisko brīvību Kants definē kā „Unabhängigkeit von eines anderen nötiger Willkür“³⁹). Pamatojot tiesību jēdzienu, Kants savā definīcijā ievēd arī brīvības momentu izsakoties, ka „Eine jede Handlung ist recht die oder nach deren Maxime die Freiheit der Willkür eines jeden mit jedermanns Freiheit nach einem allgemeinen Gesetze zusammen bestehen kann“⁴⁰).

Tāpat Kants uzskata brīvību kā vienīgo iedzimto dabisko tiesību „Freiheit, sofern sie mit jedes anderen Freiheit nach einem allgemeinen Gesetz zusammen bestehen kann, ist dieses

³⁶) W. Metzger, „Gesellschaft, Recht und Staat in der Ethik des deutschen Idealismus“, Leipzig, 1917, klp. 58. Sal. arī viņa darba „Untersuchungen zur Sitten- und Rechtslehre Kants und Fichtes“, Heidelberg, 1912, lp. 81.

³⁷) K. Fischer, „Geschichte der neuern Philosophie“, Bd. V, IV Aufl., Heidelberg, 1899, lp. 142.

³⁸) V. Delbos, „Essai sur la formation de la philosophie pratique de Kant“, Paris, 1903, lp. 306.

³⁹) J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 43.

⁴⁰) J. Kant, *ibid.*, lp. 35.

einziges „ursprüngliche, jedem Menschen kraft seiner Menschheit zustehendes Recht“⁴¹).

Ļoti spilgti brīvības jēdziena nozīmi Kants izceļ publisko tiesību novadā resp. valsts un starptautiskās tiesībās. Valsts tiesībās Karalauču domātājs uzsvēr tādas satversmes nepieciešamību, kas visvairāk varētu nodrošināt brīvību: „Eine auf Freiheitprinzipien gegründete gesetzliche Verfassung... durch gründliche Reform zustande zu bringen“⁴²). Arī starptautiskās tiesībās Kants piešķir lielu lomu republikaniskai resp. uz brīvības principiem dibinātai valsts iekārtai. Projektetajā tautu savienībā viņš kā locekļus pielaiž vienīgi republikaniskas valstis⁴³).

Šo Kanta lielo cieņu iepretim brīvībai izskaidro galvenā kārtā trīs apstākļi:

a) Karalauču filozofa cilvēka personības respektēšana, kādu principu viņš jau uzsvēra sava kategoriskā imperatīva otrajā formulējumā, izceldams cilvēka kā pašmērķa nozīmi. Ļoti daudzās vietās savos darbos Kants uzsvēr, ka cilvēka tiesības ir svētas: „Das Heiligste, was Gott auf Erden hat, das Recht der Menschen“⁴⁴);

b) Kanta cīņa pret sava laika despotismu, kura dēļ viņam pašam nācās ciest⁴⁵). Pēc savas dziļākās pārliecības Karalauču filozofs ir liberalisma piekritējs;

c) beidzot, Kantu jūtami ietekmēja XVIII g. s. individualistiskā dabisko tiesību doktrīna, kura aizstāvēja cilvēka brīvību kā neatņemamu dabisku tiesību⁴⁶).

Viss tas izskaidro Kanta lielo respektu iepretim brīvībai un šī jēdziena izcelšanu. Tomēr, mums šķiet, nav iespējams sacīt līdz ar augšminētā pirmā uzskata piekritējiem, ka Karalauču filozofs būtu uzskatījis brīvību kā pašu tiesību ideju, kā

⁴¹) J. Kant, *ibid.*, lp. 43.

⁴²) J. Kant, „Zum ewgen Frieden“, lp. 46.

⁴³) Sal. mūsu rakstu „Dažas piezīmes par Kanta iespaidu uz Tautu Savienības paktu“, Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929., lp. 345.

⁴⁴) J. Kant, „Zum ewigen Frieden“, lp. 17.

⁴⁵) Sal. Festschrift zu Kants 200. Geburtstag, Berlin—Grunewald, 1924, L. Spiegel „Kants Massregelung“, lp. 178.

⁴⁶) Sal. H. Rommen, „Die ewige Wiederkehr des Naturrechts“, Leipzig, 1936, lp. 115.

būtisko pozitīvo tiesību kriteriju. To mūsu autors nevarēja viena svarīga iemesla dēļ, t. i. ka viņš brīvību uzlūkoja kā tīri negatīvas dabas lielumu. Vislabāk tas redzams psiholoģiskās brīvības uztvērumā, kur Kants brīvību saprot kā atsvabināšanos no pataloģiskām tieksmēm⁴⁷).

Tādu pat negatīvu nozīmi Karalauču domātājs piešķir brīvībai juridiskajā plāksnē. Brīvība te saprasta kā neatkarība no pārējo indivīdu patvaļas, „Der nach Freiheitsegesetzen im äusseren Verhältnis einzuschränkenden Willkür.“⁴⁸) Tiesību normas tikai aizsargā viena subjekta darbības lauku no otra iebrukumiem pēc vispārīgā brīvības principa.

Kants pats redzēja, ka šādu negatīvā virzienā koncipētu brīvību nevar pacelt tiesību idejas augstumos, jo tiesību saturs nav tikai negatīvs, bet savā lielākā daļā tieši pozitīvs — tiesiskās normas, pirmkārt, pozitīvi noteic valsts varas organu pareizu organizāciju un viņu funkcijas un, otrkārt, katram tiesību subjektam piešķir zināmu labumu daudzumu, lai „Jedem das Seine erhalten werden kann“⁴⁹).

Sakarā ar to Kants kā tiesību ideju uzskata nevis brīvību, bet gan taisnību. Taisnības jēdziens ir daudz plašāks — viņš aptver kā negatīvo, tā arī pozitīvo pusi. Taisnība prasa, lai katram subjektam, saskaņā ar cilvēka cieņas principu, nodrošinātu zināmu brīvības sfairu, bet reizē arī piešķirtu tādu labumu daudzumu, kas atbilstu viņa nopelniem. Libertas un suum cuique principi te sintezēti.

Ar brīvības principu Kants arī nekādā ziņā nevarēja izskaidrot cilvēka cieņas postulātu, kuram liela loma viņa tiesību mācībā⁵⁰). Kāpēc gan tiesību normām cilvēks vienmēr būtu jāuzlūko kā pašmērķis, bet ne kā līdzeklis? Uz to atbildi nevar sniegt brīvība kā negatīvas dabas kategorija, bet gan taisnība, kuras vārdā var prasīt cilvēka personība respektē-

⁴⁷) J. Kant, „Metaphysik der Sitten“, herausg. v. K. Vorländer, Leipzig, 1919, lp. 346: „Dasß du durch deine Vernunft deine Neigung einschränken und überwältigen kannst, das ist die Freiheit deines Willens“

⁴⁸) J. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 211.

⁴⁹) J. Kant, *ibid.*, lp. 42.

⁵⁰) P. Janet darbā „Histoire de la science politique“, 5 édit., T. II, Paris, 1905, lp. 590 pareizi uzsver šī postulāta lielo nozīmi Kanta tiesību uztvērumā: „La personnalité, est, donc le fondement du droit“.

šanu. Vienīgi izejot no taisnības principa, Kants varēja uzskatīt cilvēku tiesības par svētām (skat. augšējā), runāt par „Das Heiligste . . . das Recht der Menschen“⁵¹).

Ir zīmīgi, ka galu galā pati brīvība sakņojas taisnības idejā. Piešķirt katram individam zinamu brīvības tiesu pēc „vispārīgā brīvības likuma“ var tikai vadoties no zinama pārtveroša kriteja, jo sadalīt brīvības sfairas citādi nav iespējams. Šāds kriterijs ir taisnība. Tādā kārtā tīri loģiski, izejot no „vispārīgā brīvības likuma“ Kantam jānonāk pie taisnības idejas, pie pēdējās vadītājas zvaigznes.

Ka taisnības principu Kants uzlūko par īsto tiesību ideju, to pārliecinoši rāda daudzas vietas viņa praktiskās filozofijas darbos.

Vispirms, ka taisnībai Karalauču domātājs piešķīris galvenā kriterija lomu socialās dzīves novadā, to apliecina viņa pazīstamais teikums grāmatā „*Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*“, kurš skan sekojoši: „*Denn wenn die Gerechtigkeit untergeht, so hat es keinen Wert mehr, dass Menschen auf Erden leben*“⁵²).

Iesākot savu tiesību mācību, Kants ievadā aprāda, ka metafiziskās, apriorās jurisprudences uzdevums, pretēji empiriskai, esot atrast kriteriju taisnām un netaisnām tiesībām — iustum et iniustum: „*Das allgemeine Kriterium, woran man überhaupt Recht sowohl als Unrecht (iustum et iniustum) erkennen könne*“⁵³). Tā tad šīs mācības viens mērķis ir, vadoties no taisnības kā kriterija, vērtēt pozitīvās tiesības. Šī tendence Kanta mācībā ir tik stipra, ka viņš bieži, kā to jau redzējām augšējā, vairs neatšķir savas tiesību metafizikas konstitutīvo uzdevumu no regulatīvā.

Salīdzinot tagadējo tiesisko sistemu ar dabisko stāvokli (*status naturalis*), Kants atrod starpību tai ziņā, ka tagadējā tiesiskā iekārta resp. *status civilis* uzskatama kā „*Unter einer distributiven Gerechtigkeit stehende Gesellschaft*“⁵⁴). Dabiskā stāvoklī pilsoņu attiecības noteica katra faktiskās va-

⁵¹) J. Kant, „*Zum ewigen Frieden*“, lp. 17.

⁵²) J. Kant, „*Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*“, lp. 159.

⁵³) J. Kant, „*Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*“, lp. 34.

⁵⁴) J. Kant, *ibid.*, lp. 128.

ras lielums, te bija darišana ar „Ein Zustand der U n g e r e c h t i g k e i t“⁶⁶⁾ Tiesības pilsoniskā stadijā, turpretim, cenšas pētīt, lai „Das Seine einem jeden bestimmt wissen will“⁶⁶⁾.

Tādā kārtā pazīme, kas atšķir dabisko stāvokli no tagadējā ir taisnības, kā pozitīvo tiesisko institutu kriterija, valdonība.

Še atkal, tā tad, spilgti parādās taisnības principa izcelšana.

Analizējot tuvāki Kanta darbus, sevišķi viņa grāmatu „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, atrodam ik uz soļa vietas, kur taisnība tiek uzskatīta kā visu pozitīvo tiesību mēraukla, kurai pastāvīgi jācenšas tuvoties.

Atzīmēsim tikai pašu raksturīgāko.

Karalauču filozofs atzīst, ka kriminaltiesībām jāvadoties no taisnības kā tiesību idejas. Rakstīdams par nāves sodu, viņš zīmīgi izsakās sekojoši: „So will es die G e r e c h t i g k e i t als Idee der rechtlichen Gewalt nach allgemeinen, a priori begründeten Gesetzen“⁶⁷⁾. Kants tieši runā arī par „Der kategorische Imperativ der S t r a f g e r e c h t i g k e i t“⁶⁸⁾.

Iztirzādams publiskās tiesības, mūsu autors atzīst suum cuique principu par galveno ceļa rādītāju: „Der letzte Zweck alles öffentlichen Rechts, der Zustand, in welchem allein jedem das Seine peremptorisch zugeteilt werden kann“⁶⁹⁾. Katras valsts satversmē esot nepieciešami „Die G e r e c h t i g k e i t desto sicherer zu gründen“⁶⁹⁾.

Attiecībā uz starptautiskajām tiesībām Kants arī atrod, ka taisnība ir augstākais kriterijs. Ļoti skaidri tas redzams sekojošā atziņā: „Trachtet allerst nach dem Reiche der reinen praktischen Vernunft und nach seiner G e r e c h t i g k e i t, so wird euch euer Zweck (die Wohltat des ewigen Friedens) von selbst zufallen“⁶¹⁾.

⁶⁶⁾ J. Kant, *ibid.*, lp. 180.

⁶⁶⁾ J. Kant., *ibid.*, lp. 38.

⁶⁷⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 162.

⁶⁸⁾ I. Kant, *ibid.*, lp. 165. Sal. arī lp. 195. un 196.

⁶⁹⁾ I. Kant, *ibid.*, lp. 170.

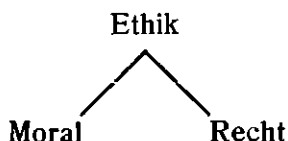
⁶⁹⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 184.

⁶¹⁾ I. Kant, „Zum ewigen Frieden“, lp. 53.

Daudzās vietās savos juridiska satura rakstos Karalauču filozofs kritizē dažādus tiesību institutus, motivēdamys savu viedokli ar to, ka šie instituti neatbilstot taisnības principam, ka tie esot „Im Grunde un recht“⁶²⁾, ka viņi runājot pretim „Dem Postulat der rechtlich-praktischen Vernunft“⁶³⁾. Visur te mūsu autoram stāv acu priekšā „Die rechtlichgesetzgebende Vernunft mit dem Grundsatz der distributiven Gerechtigkeit“⁶⁴⁾.

Tādā kārtā no visa sacītā varam nākt pie slēdziena, ka Kants par tiesību ideju uzlūkojis taisnību. Taisnība kā pārtverošs jēdziens ietver sevī arī brīvību, jo pēdējā savu dziļāko pamatojumu var atrast vienīgi aequitas principā.

Kas nu ir taisnība Kanta jēgumā? Tā ir kategoriskā imperatīva, resp. pienākuma, resp. ētikas prasība. Taisnība atrodas morales plāksnē, viņa uzskatama kā svarīga morales kategorija. Karalauču filozofs tā tad tiesību ideju noenkurojis etikā, metajuridiskajā novadā. Tiesību normu pēdējo vērtējumu sniedz vienmēr tikai ētika. No šī viedokļa kļūst saprotama Kanta schēma, kura radījusi tik daudz pārpratumu un kuru grafiski var attēlot sekojoši:

Tiesības, saskaņā ar schēmu, Kants sapratis kā kārtas jēdzienu, kas pakārtots plašākajam sugas jēdzienam — ētika. Šāds kārtas jēdziens nevar atrasties kontradikcijas attiecībās ar savu sugas jēdzienu, citiem vārdiem, tiesības nevar saturēt sevī ētikai pretējās pazīmes. No tiesību idejas viedokļa, kur Kants uzsvēris ciešu tiesību un ētikas vienību, schēma ir pilnā mērā pareiza. Tomēr, izejot no pozitīvo tiesību aspekta, kur Karalauču filozofs atrod ievērojamas diferences abu socialo normu starpā, schēma vairs nav adekvata un tā izsaukusi daudzus nepareizus viņas autora uzskatu iztulkojumus. Rakstu-

⁶²⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 126.

⁶³⁾ I. Kant, ibid., lp. 110; sal. arī lap. 93, 160 et passim.

⁶⁴⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 123.

rīgi, ka tas augšējā pieminētais virziens, kurš aizstāv uzskatu, ka Kants uz visciešāko saistījis tiesības ar ētiku, kā vienu no galvenākajiem argumentiem, savā labā izmanto šo schēmu.

3. Sakarā ar idealistiskā virziena nostiprināšanos tiesību teorijā un tīrā pozitīvisma noslidēšanu otrajā planā⁶⁵), jautājums par tiesību ideju palicis aktuāls. Visur jūtama tendence atrast kādu absolūtu principu, kura gaismā varētu vērtēt pastāvošo tiesību normas.

Zīmīgi, ka trešajā tiesību filozofijas un tiesību socioloģijas kongresā 1937. g. aprīlī, tieši bija nozīmēta dienas kārtībā tiesību idejas problema.

Tiesību ideja laikmetu un novirzienu maiņā, tikusi saprasta visai dažādi. Ir zinātnieki, kas to uztver kā mīlestību (Petražickis u. c.), brīvu universalismu (Novgorodcevs), mieru (Sels-Scelle), autonomu indivīdu kopību (Štamlers), attīstību (Vilikovskis — Wielikowski) u. c.; ir pat ievērojami juristi, kas tiesību ideju pamato reliģijā (Ripērs — Ripert, Kišs — Cuhe u. c.).

Kants, kā redzējam, tiesību ideju saprot kā taisnību un tas arī, šķiet, pareizākais atrisinājums. Ka ētikas kategorija — taisnība būtu jāuzlūko par augstāko kritēriju tiesību laukā, tam par labu runā sekojošie argumenti:

a) Taisnības priekšrocība tā, ka viņa ir immanenta tiesībām. Taisnības daļējā realizācija jau notiek ikvienā pozitīvo tiesību sistēmā, jo katrā no viņām var vismaz runāt par zināma ētikas minima klātesamību. Pārējās ieteiktās tiesību idejās, kā piemēram, mīlestība ir tiesībām transcendentas, tās iziet ārā no istā tiesību novada;

b) taisnībai ir savas dziļas vēsturiskas saknes. Visos laikmetos, jau sākot ar sengrieķiem līdz pat mūsu dienām, aequitas daudzkārt uzlūkoja kā augstāko tiesību kritēriju. Arī plašākās tautas masās, tautas psiholoģijā, taisnību parasti uzskata kā vadītāju ceļa zvaigzni. Šādu vēsturisku un psiholoģisku noenkurojumu nevar uzrādīt citas tiesību idejas;

⁶⁵) Sal. L. Le Fur, „Les grands problèmes du droit“, Paris, 1937, lap. 120.

c) taisnība atbilst pašu tiesību iekšējai strukturai, viņas īpatnējiem uzdevumiem. Tiesību mērķis ir panākt socialajā dzīvē zinamu relatīvu harmoniju, izlīdzinot dažādu spēku un tendenču konfliktus. Šāds izlīdzinājums var būt tikai relatīvs, tiesības sniedz vienīgi relatīvu harmoniju. Taisnības nolūks, turpretim, ir nodibināt relatīvās harmonijas vietā absolūto, vadoties no suum cuique principa. Tādā kārtā taisnība tikai potencē, papildina to darbu, kuru jau iesākušas tiesības.

No teiktā varam nākt pie slēdziena, ka Kants, uzskatīdams taisnību kā tiesību ideju, ir atradies uz pareiza ceļa un viņa domas tikai nākas papildināt un risināt tālāk.

Šis jautājums tomēr prasa specialu pētījumu un pie viņa mēs šai sakarībā nevaram sīkāk apstāties.

4. Aplūkosim tuvāk jautājumu kā Kants konstruējis dabiskās tiesības, kuras viņa laikmetā bija tik pazīstamas. Arī šai laukā Karalauču filozofs atrod ciešu vienību tiesību un etikas starpā.

Vispirmā kārtā jāaprāda, ka mūsu autors jēdzienu „dabiskās tiesības” lieto četrās dažādākās nozīmēs. Tāpēc katrā gadījumā jāapsver, kāda signatura piešķirta šim jēdzienam.

Kants dabiskās tiesības saprot:

a) kā tiesību ideju, augstāko pozitīvo tiesību kritēriju. Dabiskās tiesības un tiesību ideja ir sinonīmi;

b) kā tiesību idejas konkrētizāciju un pozitīvo tiesību ideālu⁶⁶);

c) kā pozitīvo tiesību pamatlicējus principus, tīrās apriorās formas, kas nodibina vispār šo tiesību iespējamību⁶⁷);

d) ka tiesības, kas pastāvējušas t. s. dabiskajā stāvoklī (status naturalis), pirmvalstiskajā stadijā⁶⁸);

Mums nozīmīgs šai sakarībā ir vienīgi Kanta dabisko tiesību ortais veids, kuru arī parasti uzlūko par naturalām tiesībām. Kanta abstraktā tiesību ideja te konkrētizējas saturīgākās formās un paliek par pastāvošo tiesību ideālu.

⁶⁶) I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 43.

⁶⁷) I. Kant, *ibid.*, lp. 33.

⁶⁸) I. Kant, *ibid.*, lp. 127. Še Kantu ietekmējis Achenvals (Achenwall) ar savu darbu „Ius Naturae“ (1774), jo pēdējais šķirojis dabiskās tiesības divās grupās: a) tās, kas bijušas nozīmīgas tikai dabiskajā stāvoklī un b) kam spēks valststiesiskā iekārtā.

Attiecībā uz dabisko tiesību konstrukciju un viņu sakaru ar pozitīvajām tiesībām, Kanta darbos novērojamas dažas svārstības, kas devušas iespēju nodibināties dažādiem uzskatiem. Tā vairāki autori aprāda, ka Karalauču filozofs esot piešķīris dabiskām tiesībām tādu pat realu nozīmi un spēku kā pozitīvajām, neatrazdams te nekādu starpību. Minēto uzskatu izteicis G. Dulkeits (Dulckeit)⁶⁹) u. c.

Daži pētnieki šai virzienā iet vēl tālāk un balstīdamies uz pazīstamo Kanta izteicienu, ka: „Alle Rechtssätze sind Sätze a priori, denn sie sind Vernunftgesetze“⁷⁰) pasvītro, ka arī pozitīvās tiesības Karalauču filozofs tuvinājis tādā mērā dabiskajām, ka te izgaistot jebkāda robeža. Šo viedokli pārstāv Eleiteropulos⁷¹), O. Gērke⁷²) u. c.

No otras puses Kanta iztulkotāji, kā piemēram R. Dinnhaupts⁷³ (Dünnhaupt), G. Gurvičs⁷⁴) (Gurvitch) u. c. aprāda, ka mūsu filozofs dabiskām tiesībām nekādā ziņā neesot piešķīris reālu validitāti, pierakstīdams to vienīgi pozitīvo tiesību normām. Dabiskās tiesības tikušas uzlūkotas tikai kā pastāvošo tiesību ideāls.

Mums šķiet, ka patiesībai tuvāk stāv tie autori, kas Kanta sistemā ierāda dabiskām tiesībām objektīvu nozīmību, kriterija lomu, bet nepiešķir tām realu spēku, blakus pastāvošo tiesību normām. To pierāda, pirmkārt, Karalauču filozofa izteicieni visai daudzās viņa darbu vietās, kurpretim pretējā virziena aizstāvji var atsaukties tikai uz pāris tekstiem, kas runātu viņu labā. Ļoti svarīgs ir arī Kanta iņemtais principialais viedoklis: iepretim pozitīvajām tiesībām — viņš tās ļoti augstu ciena. Šai ziņā Karalauču filozofs krasi atšķiras no sava laika dabisko tiesību skolas pārstāvjiem, kas taisni dabiskām tiesībām piešķīra dominējošo lomu, pasludinādami visas pozitīvās tiesības,

⁶⁹) G. Dulckeit, op. cit., lp. 51.

⁷⁰) I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 57.

⁷¹) A. Eleutheropulos, op. cit., lp. 13.

⁷²) O. Gierke, op. cit., lp. 305.

⁷³) R. Dünnhaupt, „Sittlichkeit, Staat und Recht bei Kant“, Berlin, 1927, lp. 115.

⁷⁴) G. Gurwitch, „Droit naturel ou droit positif intuitif?“, Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique. 1933, Nr. 3—4, lp. 66.

kas neatbilst pirmajām par normām, kurām trūkst tiesiska rakstura⁷⁶⁾.

Kants ļoti skaidri aprāda, ka izšķirošais galu galā nav dabiskās tiesības, bet gan pozitīvās, kuru nozīmība sākas reālā likumdevēja gribā. Kants uzsver, ka „Die Frage ist also hier nicht bloss: war ist an sich recht, wie nämlich hierüber ein jeder Mensch für sich zu urteilen habe, sondern was ist vor einem Gerichtshofe recht“⁷⁷⁾. Citā vietā atrodam sekojošu zīmīgu domu: „Es ist ein gewöhnlicher Fehler der Erschleihung der Rechtslehrer, dasjenige rechtliche Princip, was ein Gerichtshof zu seinem eigenen Behuf anzunehmen befugt, ja sogar verbunden ist, um über jedes einem zustehende Recht zu sprechen und zu richten auch objektiv für das, was an sich selbst recht ist, zu halten; da das erstere doch von dem letzteren sehr verschieden ist“⁷⁷⁾.

Te spilgti uzsvēta pozitīvo tiesību prioritāte, gadījumā, ja viņas nonāk sadursmē ar dabisko tiesību postulātiem.

Kants pasvītro, ka dabiskām un pozitīvām tiesībām katrām ir cits avots. Dabiskās tiesības pamatojas tīrajā saprātā, viņas „Auf lauter Prinzipien ar priori beruht“⁷⁸⁾, turpretim pozitīvo tiesību avots ir reālais hic et nunc likumdevējs un to normas ir „zufällig und willkürlich“⁷⁹⁾. Par cik pirmās ir saprātīgas, par tik pēdējās ir efektīvas.

Lielu lomu Kanta pozitīvo tiesību cienīšanā spēlēja viņa pesimistiskais uzskats par cilvēka dabu⁸⁰⁾. Cilvēks esot paga-

⁷⁶⁾ Kantam nodara lielu pārestību, ja viņu ierindo pilnā mērā XVIII g. s. dabisko tiesību skolas pārstāvju rindās. Tā kāds zinātnieks — Dr. K. Šillings (Schilling) — nesēn iznākušajā grāmatā „Geschichte der Staats- und Rechtsphilosophie, Berlin, 1937, aprāda, ka Kanta tiesību mācība tik tālu pieslēdzoties pagājušajam laikam, ka viņu pareizi uzskatījuši „Nur als Krönung und Abschluss der Naturrechtsentwicklung vom XVI bis VIII Jahrhundert, als garnichts anderes.“ (Lp. 178.) Šāds uzskats neatbilst īstenībai.

⁷⁶⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 116.

⁷⁷⁾ I. Kant, *ibid.*, lp. 117.

⁷⁸⁾ I. Kant, *ibid.*, lp. 43.

⁷⁹⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 31.

⁸⁰⁾ Sal. P. Menzer, „Kants Persönlichkeit“, Kant-Studien, Bd. 29, 1924, lp. 12. „Der Mensch sei... aus krummem Holz geschnitzt und deshalb könne nichts Gerades aus ihm werden, war Kants Überzeugung“.

tavots no tik „greiza koka“, ka tiesību normām nākoties nesaudzīgi piespiest izpildīt viņas imperatīvus pat dažreiz ar fizisku spaidu palīdzību. Šāds nesaudzīgs spēks piemītot vienīgi pozitīvajām tiesībām, aiz kurām stāv valsts vara, bet dabiskās tiesības apmierinās ar objektīvu nozīmību, kura sakņojas tiesību idejā.

No teiktā kļūst skaidra dabisko un pozitīvo tiesību atšķirība validitātes ziņā.

Tālāk paceļas jautājums, kādas ir attiecības dabiskām tiesībām ar tiesību ideju — taisnību un ar ētiku?

Dabiskās tiesības Kants uzlūko kā tiesību idejas — taisnības konkretizāciju, izpausmi noteiktās formās. Pati tiesību ideja ir pārāk abstrakta, lai tā varētu noderēt par ideālu zināmā vietā un laikā pastāvošām tiesībām.

Karalauču filozofs vairākkārt uzsver, ka dabiskās tiesības sakņojoties taisnībā⁸¹). Ļoti raksturīgi Kants kādā vietā izsakās sekojoši: „Wenn unter Naturrecht nur das nichtstatutarische, mithin lediglich das a priori durch jedes Menschen Vernunft erkennbare Recht verstanden wird, so wird nicht bloss die zwischen Personen in ihrem wechselseitigen Verkehr untereinander geltende Gerechtigkeit (iustitia commutativa), sondern auch die austeilende (iustitia distributiva)... gleichfalls zum Naturrecht gehören⁸²).

Visur, kur Kants atrod par nepieciešamu vērtēt pozitīvo tiesību institutus, viņš kā ideālu nostāda dabiskās tiesības.

Tā rakstīdams par *possessio putativa* civiltiesībās, mūsu autors atzīst viņu „Als ein, obwohl unrechtmässiger, dennoch ehrlicher Besitz (*possessio putativa*) nach einem Erlaubnis-gesetze des Naturrechts noch fernerhin fort dauern kann.⁸³).

Attiecībā uz kādu pozitīvo tiesību laulības institutu Kants izsakās kritiski, izejot no dabisko tiesību viedokļa: „Ebendasselbe gilt auch von der Ehe an der linken Hand, um die Ungleichheit des Standes beider Teile zur grösseren Herrschaft des einen Teils über den anderen zu benutzen; denn in der

⁸¹) I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 115.

⁸²) I. Kant, *ibid.*, lp. 116.

⁸³) I. Kant, „Zum ewigen Frieden“, lp. 11.

Tat ist sie nach dem blossen Naturrecht vom Konkubinat nicht unterschieden und keine wahre Ehe⁶⁴⁾.

Daži autori pārmet Kantam, ka viņš savos privāto tiesību iztirzājumos esot palicis pārāk kazuistisks, ieslīdēdams veco dabisko tiesību klūdā, kas prasīja visos sīkumos izstrādātu ideālu kodeku. Tā A. Levkovičs izsakās, ka te esot redzams „Ein gut Stück Naturrechts alten Stils, indem hier nicht nur die allgemeine Form allen Rechts, sondern inhaltliches Recht sehr spezieller Art aus reiner Vernunft entwickelt wird und so das Naturrecht als ein zweites Gesetzbuch neben dem positiven Recht sich ergibt⁶⁵⁾).

Šis pārmetums Kantam ir pamatots, jo mūsu autors patiešām sniedzis par daudz sīkas konstrukcijas, kas pēc savas dabas nav vispārnozīmīgas, bet padotas maiņai atkarībā no laika un vietas. Tomēr nav iespējams akceptēt uzskatu, ka te esot saskatamas tipiskas vecā stila dabiskās tiesības. Kants savas proponētās dabisko tiesību normas neuzskata vis kā gatavu ideālu, kam būtu tūlīt piešķirams pozitīvo tiesību spēks, bet gan tikai kā ideju, kurai šīm tiesībām nepārtraukti jācenšas tuvojties⁶⁶⁾.

Tādā kārtā dabiskās tiesības Kants atvasinājis no savas tiesību idejas — taisnības. Līdz ar to dabiskās tiesības Kants tuvinājis ētikai, uzskatīdams pēdējās kā veidotas ētikas principu gaismā. Tāpat kā tiesību idejas sfairā, tā arī dabisko tie-

⁶⁴⁾ I. Kant, „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, lp. 93.

⁶⁵⁾ A. Lewkowitz, „Die klassische Rechts- und Staatsphilosophie“, Breslau, 1914, lp. 66.

⁶⁶⁾ No otras puses jāšargās Kanta dabisko tiesību uztvērumu pārāk modernizēt, ienesot tajā elementus, kas sākotnēji nemaz nav bijuši. Tā prof. E. Svoboda (Swoboda) savā interesantajā darbā „Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch im Lichte der Lehren Kants“, Graz, 1926, lp. 34, aprāda, ka Kants dabiskās tiesības vispār neesot uzskatījis par nemainīgām, par tādām uzlūkojot tikai pašus galvenākos principus, bet ne visu vairumu dabisko tiesību normu „Kant erklärt lediglich, dass das Naturrecht auf unwandelbaren Prinzipien beruhe, beschränkt also die Unwandelbarkeit des Naturrechts auf die obersten Grundgedanken“. Šai arī līdzīga virzienu Dr. V. Kubeša rakstu „Le projet du nouveau Code civil en Tchécoslovaquie“, Bulletin de Droit tchécoslovaque, Année IV, Nr. 4, 1937, lp. 110.

Šāda dabiska tiesību izpratne ir jau lielā mērā darināta pēc jaunkantiešu tiesību teoretiķu principiem un viņas pastāvēšanu nevar konstatēt pašā Kanta dabisko tiesību mācībā.

sību novadā, Karalauču filozofs atradis ciešu tiesību un ētikas kopību un šai ziņā stāvokli adekvāti attēlo augšējā skicētā shēma (sal. lp. 90).

Tūlīt paceļas tālākais jautājums, kādās attiecībās atrodas Kanta dabiskās tiesības ar pozitīvo tiesību normām? Vai dabiskām tiesībām piemīt visas tiesību īpatnības, jeb vai viņas nav uzlūkojamas kā tīras socialētiskas rēģulas? Minētā problēma izsaukusi lielus pārpratumus un lielu uzskatu dažādību.

Jau citētais zinātnieks J. Vike savā monografijā izsakās, ka dabiskās tiesības Kanta jēgumā pilnīgi sakrīt ar ētiku: „Das Naturrecht besitzt also, genau betrachtet, garnicht den ihm von Kant vindizierten Rechtscharakter, sondern steht tatsächlich auf der gleichen Stufe wie die Ethik“⁸⁷).

Līdzīgās domās arī franču autors M. Aiguiléra: „Aussi, puisque la seule possibilité de recevoir une législation extérieure distingue le droit naturel d'avec le droit positif, l'on peut dire que le premier se confond avec la morale et que le droit positif est seul le droit“⁸⁸).

Pretēju viedokli ieņēmis O. Gērke, aprādīdams, ka Kanta dabiskās tiesības galu galā sakrīt ar pozitīvajām⁸⁹). Viņam pievienojas R. Vuāzs, uzsvērdams, ka „Le droit naturel a son existence propre à côté de celle de l'éthique, puisque son critère, c'est la contrainte“⁹⁰).

Vidēju, galējību, samierinošas dabas, uzskatu izteic V. Mecgers, pasvītrodams, ka dabiskās tiesības Kanta jēgumā esot „Ein hybrides Mittelding zwischen Recht und Moral“⁹¹). Tādās pašās domās ir C. Frikers, tikai pēdējais piebilst, ka: „Diese Vereinigung ist nach meiner Ansicht nicht möglich“⁹²).

Visi šie dažādie iztulkojumi dibinās uz nepilnīgas Kanta dabisko tiesību un tiesību idejas izpratnes.

Karalauču filozofa tiesību teorijā vienmēr jāšķiro tiesību ideju (kuru viņš dažreiz arī apzīmē ar vārdu dabiskās tiesības,

⁸⁷) J. Wicke, op. cit., lp. 23.

⁸⁸) M. Aiguiléra, „L'idée du droit en Allemagne depuis Kant jusqu'à nos jours“, Aix, 1892, lp. 168.

⁸⁹) O. Gierke, op. cit., lp. 305.

⁹⁰) R. Voize, op. cit., lp. 465.

⁹¹) W. Metzger, op. cit., lp. 30.

⁹²) C. Fricker, „Zu Kants Rechtsphilosophie“, Lipsiae, 1885, lp. 12.

sal. augšējā) no dabiskām tiesībām. Mūsu autora tiesību ideja — taisnība iederas tīrā ētikas novadā un tai nav nekā strukturāli kopēja ar pozitīvajām tiesībām. Tiesību ideja ir metajuridiska.

Cits stāvoklis Kanta tiesību mācībā piekrīt dabiskām tiesībām, kā tiesību idejas izpausmei konkrētās formās. Dabiskās tiesības ieņem labīlu vidus stāvokli ētikas un pozitīvo tiesību starpā. No vienas puses tām ir satura ziņā sakars ar tiesību ideju — dabiskās tiesības ir šīs idejas konkretizācija, viņas ir „taisnas tiesības“, kuru avots ir tīrais saprāts. No otras puses, tomēr, dabiskās tiesības ir potenciālas pozitīvās tiesības, t. i. viņām piemīt visas pozitīvo tiesību strukturālās īpatnības — viņas regulē tikai ārējo individu brīvību, viņām kā sankcija raksturīgi fiziskie spaidi, viņas var apmierināties tikai ar leģaltāti u. c. Gadījumā, ja pozitīvās tiesības, kuru avots ir pavisam cits — konkrētais likumdevējs, arī pēc sava satura atbilst dabiskajām, tad viņas ar pēdējām var pilnīgi sakrist. Te tad izzūd robeža abu normu veidu starpā.

Tādā kārtā no sacītā izriet, ka dabiskās tiesības Kanta izpratnē nesakrīt ar ētiku. Kas attiecas uz viņu attiecībām ar pozitīvajām tiesībām, tad viņas normalā stāvoklī arī ar pēdējām nesakrīt, bet principā šāda sakrišana noteiktā vietā un laikā ir iespējama, t. i. kad pozitīvo tiesību saturs pieskaņots taisnības prasījumiem.

Parasti, tā tad, dabiskās tiesības ieņem vidus stāvokli ētikas un pozitīvo tiesību starpā: viņām ir sakars ar ētiku attiecību uz savu normu saturu un, no otras puses, relācijas ar pozitīvām tiesībām attiecībā uz savu iekšējo strukturu, jo dabiskās tiesības ir potenciālas pozitīvās tiesības. Izņēmuma veidā pašas dabiskās tiesības var sakrist ar pozitīvajām un tad pēdējām izveidojas tiešs sakars ar ētiku resp. tiesību ideju.

5. No iepriekšējā nodaļā teiktā redzējām, ka Kants mēģinājis novilkt zināmas robežas tiesību idejas, dabisko tiesību un pozitīvo tiesību starpā. Tiesību ideja vienīgā atrodas tīrā ētikas plāksnē. Dabiskās tiesības jau ieņem vidus stāvokli — no vienas puses viņām satura ziņā ir sakars ar tiesību ideju resp. ētiku, no otras — tām piemīt visas pozitīvo tiesību strukturālās īpatnības. Pozitīvās tiesības, turpretim, zinamos ga-

dijumos var būt pilnīgi atrautas gan, kā no tiesību idejas, tā arī no dabiskām tiesībām.

Šis Kanta iztvērums, kuru viņš, diemžēl, nebija pamatojis visā pilnībā, bet tikai viegli skicējis, mums liekas pelna ievē-rību. Daudz kas tagadējā laika dabisko tiesību doktrīnā kļūtu skaidrāks, ja būtu tikusi pieņemta un tālāk izveidota Karalauču filozofa vienkāršā, bet reizē dziļi pamatota doma⁹³).

Liekas pareizs Kanta uzskats par to, ka tiesību ideja pama-tojama vienīgi ētikā, tā iederas vienīgi socialētikas sferā. Da-biskās tiesības, turpretim, ieņem vidusstāvokli ētikas un po-zitivo tiesību starpā. Tikai konstruējot tiesību ideju kā trans-cendentu dabiskām tiesībām, var piešķirt tai regulatīvu funk-ciju attiecībā uz visu tiesību novadu.

Taisni šai jautājumā vairums moderno dabisko tiesību doktrīnu atrodas uz nepareiza ceļa.

Daudzas dabisko tiesību mācības nemaz neatšķir tiesību ideju kā pamatkriteriju, no dabiskām tiesībām, abus šos atda-lamos jēdzienus apzīmējot ar vienu terminu „dabiskās tiesības“. Var sacīt, ka tieši valdošā dabisko tiesību doktrīna, kas ļoti spilgti izpaužas Fr. Ženi⁹⁴) (Gény) un G. Renāra⁹⁵) (Renard) darbos, atrodam šādu stāvokli. Sakarā ar to arī nonāca pie tālākā secinājuma, ka dabiskās tiesības uzlūkojamas vienīgi par socialās morāles normām, kurām nav nekā kopēja ar tiesību lauku.

Minētais uzskats sniedzis izdevīgus ieročus t. s. poziti-vistiskās skolas pārstāvju rokās, cīņā pret dabiskām tiesībām. Arī pozitīvistu aprāda, ka dabiskās tiesības neesot nekas vai-rāk kā morāles rēģulas. Tāpēc arī apceptējot dabiskās tiesī-bas, notiek kaitīga un nelietderīga duālisma radīšana tiesību sferā — tīro tiesību lauku piepilda ar tam svešiem morāles elementiem. Ar šādu argumentu jau XIX g. s. beigās nāca klajā viens no asākiem dabisko tiesību apkarotājiem —

⁹³) Sal. mūsu rakstu „Dabisko tiesību jēdziens“, „Jurists“, 1937. g. Nr. 1/2, lp. 23—25.

⁹⁴) Fr. Gény, „Science et technique en droit positif“, Tome II, Paris, 1915, lp. 350.

⁹⁵) G. Renard, „Le droit, la justice et la volonté“, Paris, 1924, lp. 90. un 96.

K. Bergboms⁹⁶⁾ (Bergbohm) un tagad viņu aizstāv konsekventais pozitīvisists H. Kelzens⁹⁷⁾ (Kelsen).

Uzsverot, ka dabiskās tiesības iederas morāles laukā, dabisko tiesību doktrīna nevarēja pareizi konstruēt dabisko un pozitīvo tiesību savstarpīgās attiecības. Neieskatot dabisko tiesību divatnīgo raksturu — viņu atrašanos reizē tiesību un morāles pasaulē — tas nebija iespējams.

Nevarēdami konstatēt nekādus kopīgus pieskares punktus abu minēto novadu starpā, dabisko tiesību pārstāvji sāka visai zemu vērtēt pozitīvās tiesības. Pēdējās uzskatīja kā konkrētā likumdevēja pilnīgi patvalīgi radītas normas, kurās neatspoguļojas nekādi objektīvi principi. Te esot darišana ar nejaušu, daudzkārt pat pretrunīgu normu sistemu.

No otras puses arī pozitīvistu savukārt nepiešķīra nekādu lielu nozīmi dabiskām tiesībām kā normām, kurām trūkst juridiska rakstura. Dabiskām tiesībām neesot nekādas reālas, faktiskas nozīmības, tās nekad „nav spēkā“. Viņas tikai traucējot tiesību noslēgto sistemu, tiesību „tīrību“ (H. Kelzens⁹⁸⁾).

Galējais pozitīvisma virziens pat aizgāja tik tālu, ka noliedza dabiskām tiesībām jebkādu pastāvēšanas iespēju⁹⁹⁾.

Tādā kārtā, izejot no Kanta tiesību teorijas principiem, un tos attīstot un risinot tālāk, ir iespējams atrast pareizo sakaru triju svarīgu tiesību pamatjēdzienu: tiesību idejas, dabisko tiesību un pozitīvo tiesību starpā.

⁹⁶⁾ K. Bergbohm, „Jurisprudenz und Rechtsphilosophie“, Bd. I, Leipzig, 1892, lp. 20.

⁹⁷⁾ H. Kelsen, „Die Idee des Naturrechts“, Zeitschrift für öffentliches Recht, Bd. VII, 1928, lp. 221; „Naturrecht und positives Recht“, Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts“, Bd. II, 1927/28, lp. 72.

⁹⁸⁾ H. Kelsen, „Les rapports de système entre le droit interne et le droit international public“, Cours de l'Académie de droit international, Tome 14, 1926, IV, lp. 232.

⁹⁹⁾ Sal. H. de Page, „L'idée de droit naturel“, Bruxelles, 1936, lp. 58 „Le droit naturel pur... n'existe pas.“

Priv.-Doz. L. Sulcs.

Das Problem der Rechtsidee und des Naturrechts in der Rechtstheorie Kants

Zusammenfassung.

1. In der vorliegenden Abhandlung haben wir den Versuch unternommen, den Begriff der Rechtsidee und des Naturrechts bei Kant zu klären. Das Problem hat uns darum besonders beschäftigt, weil wir der Meinung sind, dass die Richtlinien, die der grosse Philosoph auf diesem Gebiet noch in unvollkommener Weise umreisst, von grosser Bedeutung für die Frage der Rechtsidee und des Naturrechts unserer Tage sind.

Im Gegensatz zu seiner allgemeinen Philosophie, ist die Rechtstheorie Kants noch nicht genügend geklärt worden. Besonders über das Problem der Rechtsidee und des Naturrechts bei Kant, das in ein weiteres Gebiet über das Verhältnis des Rechts zur Sittlichkeit mündet, finden wir keine ausführlichen Monographien.

Es muss festgestellt werden, dass die Erforschung der Rechtstheorie Kants auf bedeutende Schwierigkeiten stösst, weil sich ein gewisser Dualismus in den Anschauungen unseres Philosophen bemerkbar macht. Einerseits befindet sich Kant noch unter dem Einflusse der naturrechtlichen Konzeption des XVIII Jh., andererseits ist er bestrebt, von seinem philosophischen Kritizismus ausgehend, den alten Standpunkt zu überwinden, um neue Wege einschlagen zu können. Das ist offensichtlich der Grund, warum sich in der Frage des Verhältnisses der Sittlichkeit zum Recht bei Kant zwei verschiedene Meinungen herausgebildet haben. Erstens, wird behauptet, dass Kant Recht und Ethik aufs innigste verbunden habe (Eleutheropulos, Cohen, Lisser, Dulckeit u. a.); zweitens finden wir Wissenschaftler, die das Umgekehrte zu beweisen

versuchen: unser Philosoph habe die Absicht das Recht von der Moral streng zu scheiden (Sartiaux, Voize, Wicke u. a.).

Wir werden sehen, dass in Bezug auf das Problem der Rechtsidee und des Naturrechts die erste Auffassung die Richtige ist.

2. Im Geiste seiner praktischen Philosophie hebt Kant zwei bedeutende Begriffe hervor: den Begriff der Idee und der Realität, der Norm und der Faktizität. In der Welt der Ethik spielt die Idee eine hervorragende Rolle, sie ist die „Unentbehrliche Richtschnur des sittlichen Verhaltens“ und zugleich „Masstab der Vergleichung“.

Diese Zweiteilung überträgt Kant auch auf das Gebiet des Rechts. Er spricht hier von der „Rechtsidee“ oder auch vom „Rechtsideal“. Die Rechtsidee konstruiert unser Philosoph ganz aprioristisch, unabhängig von jeder Erfahrung. Sie ist fundiert in einem Begriffe der praktischen Vernunft dem „Adäquat kein Beispiel in der Erfahrung unterlegt werden kann“.

Die Aufgabe eine solche regulative Rechtsidee zu begründen und herauszuarbeiten schreibt Kant seiner metaphysischen Rechtslehre zu, welche, im Gegensatz zur bloss empirischen Rechtstheorie, die apriorischen Prinzipien des Rechts konstruieren muss.

Doch neben die rein normative Funktion der metaphysischen Rechtslehre, stellt Kant noch eine konstitutive — siet ist verpflichtet die apriorischen Grundprinzipien alles positiven Rechts zu finden, ohne die überhaupt kein positives Recht möglich ist. Es ist die Frage nach den reinen Formen des Rechts, die die notwendigen Bedingungen desselben ausmachen.

Kants Fehler war nur, dass er die normative und konstitutive Aufgabe der metaphysischen Rechtslehre nicht scharf getrennt und dem normativen Rechtsbegriff oft den konstitutiven substituiert hat, wie das in den Schriften über öffentliches Recht besonders klar hervortritt. Das hatte auch zur Folge, dass vielfach der *de lege ferenda* mit dem *de lege lata* Standpunkt verwischt wurde.

Die regulative Rechtsidee als Norm konzipiert Kant als höchstes Kriterium zur Bewertung des positiven Rechts. Die Rechtsidee ist eine unendliche Aufgabe, der das *hic et nunc* positive Recht sich beständig zu nähern hat. Die Rechtsidee be-

sitzt keineswegs eine bloss ideale Geltung, sie ist „Kein blosses Hirngespinnst“, sondern sie übt ihren Einfluss auf das bestehende Recht aus und realisiert sich partiell in seinen Normen.

Es entsteht von selbst die Frage, wie hat Kant die Rechtsidee aufgefasst?

Einerseits ist die Meinung verteidigt worden (besonders von dem namhaften Kantforscher B. Bauch), dass unser Philosoph die Rechtsidee als Freiheit gedacht habe. Der Zweck des Rechtes sei die Freiheit im Staate im möglichst grossem Umfange zu realisieren. Diese Meinung ist stark verbreitet, und man findet sie in den meisten Lehrbüchern der Rechtstheorie.

Andererseits wird hervorgehoben, dass Kant die Gerechtigkeit als höchstes Rechtskriterium, als Rechtsidee aufgefasst habe (besonders Metzger, Delbos u. a.).

Man kann nicht leugnen, dass beide Auffassungen in den Schriften unseres Philosophen eine gewisse Stütze finden. Es ist auch unbestreitbar, dass Kant dem Begriffe der Freiheit in seiner dreifachen Prägung als transzendente, psychologische und juristische Freiheit eine grosse Bedeutung beigemessen hat. Es interessiert uns hier nur die Freiheit im juristischen Sinne.

Die juristische Freiheit versteht Kant als „Unabhängigkeit von eines anderen nötiger Willkür“.

Indem unser Philosoph das Recht als einen Status bestimmt „wo jedermanns Freiheit nach einem allgemeinen Gesetze zusammen bestehen kann“, wird der Begriff der Freiheit in der Rechtsdefinition eingeführt. Die Freiheit betrachtet Kant auch als einziges eingeborenes Naturrecht.

Sehr markant tritt die Bedeutung der Freiheit im öffentlichen Recht, bezw. im Staats- und Völkerrecht hervor. Im Völkerbunde kantischer Prägung werden nur Staaten mit republikanischen Verfassungen aufgenommen.

Die Hochschätzung der Freiheit seitens Kants ist offensichtlich aus folgenden Gründen zu erklären: erstens der grosse Respekt gegenüber der Würde des Menschen, „dem Recht der Menschen“; zweitens Kants Kampf gegen den Despotismus seiner Zeit, worunter er auch persönlich zu leiden hatte; drittens

der Einfluss, den die Naturrechtsschule des XVIII Jh. auf unseren Philosophen ausgeübt hat.

Doch sind wir auch in Anbetracht des eben Gesagten der Meinung, dass Kant die Freiheit keineswegs als Rechtsidee, als obreste Kriterium des Rechts angesehen hat. Es ist eben die Gerechtigkeit, die unser Philosoph als die ureigenste Idee des Rechts erfasst.

Um diesen Standpunkt zu beweisen, muss Folgendes hervorgehoben werden.

Die Freiheit konnte Kant nicht als Rechtsidee aus dem Grunde aufstellen, weil er sie negativ konzipierte. Die Freiheit ist nach unserem Philosophen Unabhängigkeit von der Willkür des anderen Rechtssubjekts. Kant hatte selbst eingesehen, dass diese negativ verstandene Freiheit nicht als Rechtsidee gelten kann. Das Recht ist ja gerade positiv eingestellt: die Rechtsnormen bestimmen ja positiv die Funktionen der Staatsorgane und ihre Organisation und erteilen jedem Rechtssubjekte eine gewisse Anzahl von Gütern.

Mit dem Prinzip der Freiheit konnte Kant keineswegs das Postulat der Menschenwürde erklären, das eine grosse Rolle in seiner Rechtslehre gespielt hat. Warum sollen die Rechtsnormen das Rechtssubjekt als Selbstzweck und nicht als Mittel betrachten? Darauf kann keine Antwort gefunden werden, wenn man von dem negativen Begriff der Freiheit ausgeht. Nur im Namen der Gerechtigkeit kann man Beachtung der Menschenwürde fordern und darum ist es auch Kant möglich gewesen über „Das Heiligste ... das Recht der Menschen“ zu reden.

Man muss noch besonders unterstreichen, dass in ultima analysi der Begriff der Freiheit in dem Prinzip der Gerechtigkeit wurzelt. Einem jeden Rechtssubjekt eine bestimmte Freiheitsphäre zu sichern nach dem „Allgemeinen Gesetz der Freiheit“ ist nur dann möglich, wenn ein übergreifendes Kriterium zu Hilfe kommt. Ohne jenes kann man ja die Freiheitsphären garnicht verteilen. Ein solches Kriterium ist nun die Gerechtigkeit. So muss Kant von dem „Allgemeinen Gesetz der Freiheit“ ausgehend nach unbedingter logischer Gesetzmässigkeit zur Gerechtigkeit als dem letzten Masstab der Bewertung gelangen.

Den Beweis, dass Kant die Gerechtigkeit als die eigentliche Rechtsidee aufgefasst hat, erbringen viele Stellen in seinen Werken.

Sehr charakteristisch ist sein berühmt gewordener Ausspruch, dass „Wenn die Gerechtigkeit untergeht, so hat es keinen Wert mehr, dass Menschen auf Erden leben.“

Kant vergleicht den Naturzustand mit dem staatlichen Rechtssystem und findet den wesentlichsten Unterschied darin, dass der status civilis eine unter die „distributive Gerechtigkeit“ stehende Gesellschaft darstelle, doch der status naturalis ein „Zustand der Ungerechtigkeit“ sei. Hier wird also sehr klar die Gerechtigkeit als Rechtsidee hervorgehoben.

Wenn man die rechtstheoretischen Schriften Kants näher analysiert, besonders sein Werk „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, so findet man zahlreiche Beweise dafür, dass die Gerechtigkeit als das oberste Kriterium des positiven Rechts betrachtet wird.

So äussert sich Kant, dass das Strafrecht auf dem Prinzip der Gerechtigkeit beruhen soll. Er spricht sogar vom „Imperativ der Strafgerechtigkeit“.

Auch das Staatsrecht und das Völkerrecht soll die Gerechtigkeit stets durchdringen. Kant kommt zur Folgerung, dass der letzte Zweck alles öffentlichen Rechts ein Zustand sei, wo „Jedem das Seine premtorisch zugeteilt werde“.

Kant kritisiert zahlreiche Institute des positiven Rechts seiner Zeit mit dem Hinweis, dass sie nicht der Gerechtigkeit entsprechen und „Im Grunde unrecht“ seien.

Aus allem Gesagten können wir darauf schliessen, dass Kant die Gerechtigkeit als die ureigenste Idee des Rechts betrachtete. Die aequitas als übergreifendes Prinzip umfasst auch die Freiheit, und die letztere kann nur ihre Rechtfertigung in der ersteren finden.

Was ist nun Gerechtigkeit im Sinne Kants? Sie ist eine Forderung des kategorischen Imperativs, resp. der Ethik. Die Gerechtigkeit liegt in der Sphäre der Moral. Unser Philosoph hat, also, die Rechtsidee in ein metajuristisches Gebiet verankert. Die letzte Wertung über die Normen des positiven Rechts erteilt die Ethik.

Vom Standpunkte der Rechtsidee findet Kant unbestreitbar die engsten Zusammenhänge zwischen Recht und Moral und, wie wir sehen werden, auch vom Standpunkte des natürlichen Rechts.

3. Infolge des Auftretens der idealistischen Richtung in der Rechtstheorie und des Zurücktretens des reinen Positivismus, ist die Frage über die Rechtsidee wieder aktuell geworden. Man sucht nach absoluten, unwandelbaren Prinzipien, in deren Lichte die Bewertung des positiven Rechts möglich wäre.

Die Rechtsidee hat man sehr verschieden konzipiert. Bald wurde sie als Gesellschaft frei wollender Menschen (Stammler), als Prinzip des freien Universalismus (Nowgorodzeff), als Liebe (Petraschizky), bald auch als religiös gefärbte Idee (Ripert, Cuche) verstanden. Kant hat die Rechtsidee als Gerechtigkeit aufgefasst. Es scheint uns, dass er das Richtige getroffen hat, und man muss seinen Gedankengang nur weiter entwickeln.

Zur Begründung des eben Gesagten, können wir folgendes anführen:

a) Die Gerechtigkeit hat als Rechtsidee den Vorzug, dass sie dem Rechte immanent ist. In jedem Rechtssystem hat sich schon die *aequitas* parziell realisiert, denn man kann hier wenigstens ein ethisches Minimum vorfinden;

b) Die Gerechtigkeit besitzt sehr tiefe historische Wurzeln. In allen Epochen, mit den Griechen und Römern angefangen, ist sie als höchstes Kriterium des Rechts angesehen worden.

Auch in der Psyche des Volkes ist der Begriff der Gerechtigkeit als letzte Norm fest verankert;

c) Die Gerechtigkeit entspricht der inneren Natur des Rechts. Der Zweck des Rechts ist eine gewisse Harmonie im sozialen Leben herzustellen, indem man Konflikte schlichtet. Diese Harmonie kann nur eine relative sein. Die Gerechtigkeit will aber absolute Harmonie herstellen, vom Prinzip des *sum cuique* ausgehend.

Auf dieser Weise potenziert die Gerechtigkeit nur dasjenige, was das Recht schon unvollkommen angefangen hat.

Wir können uns mit dieser Frage nicht mehr beschäftigen, denn sie übersteigt den Rahmen unserer Abhandlung.

4. Wenn wir uns dem Problem des Naturrechts zuwenden, so muss hervorgehoben werden, dass Kant den Begriff „Naturrecht“ in vierfacher Weise gebraucht:

a) als Idee des Rechts, als höchstes Kriterium für das positive Recht;

b) als Konkretisierung der abstrakten Rechtsidee resp. als Ideal des positiven Rechts;

c) als grundlegende, apriorische Prinzipien des Rechts, ohne, dieselben es nicht möglich ist;

d) als Recht, welches im Naturzustande Geltung gehabt hat.

Für uns ist nur die zweite Auffassung von Bedeutung, was auch dem üblichen Begriff des Naturrechts entspricht.

Naturrecht ist auch nach Kant die Konkretisierung der abstrakten Rechtsidee in hic et nunc fassbare Rechtsideale.

Was die Konstruktion des Naturrechts bei Kant anbelangt, so liegt hier eine gewisse Unausgeglichenheit vor. Das hat auch den Grund für verschiedene Interpretationen gegeben.

So wird von mehreren Kantforschern hervorgehoben, dass unser Philosoph dem Naturrechte die gleiche Geltung zugeschrieben habe, wie dem positiven Rechte (Dulceit). Man geht hier noch weiter, und auf dem Kantworte „Alle Rechtsätze sind Sätze a priori, denn sie sind Vernunftgesetze fassend, wird behauptet, dass Kant keine festen Grenzen zwischen Naturrecht und positivem Recht gezogen habe (Eleutheropulos, Gierke).

Andererseits betonen mehrere Wissenschaftler (Dünnhaupt, Gurwitsch u. a.), dass Kant keineswegs dem Naturrecht eine reale Validität zugesprochen habe und solche nur dem positiven Recht belasse.

Die letztere Meinung trifft unseres Erachtens das Richtige. Kant hat das Naturrecht nur als ideales Recht mit idealer Geltung aufgefasst und es vom positiven Recht scharf geschieden.

Erstens bezeugen das mehrere Stellen im Kants rechtstheoretischem Werke „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“. Zweitens bewertet Kant das positive Recht im

Gegensatz zu der Naturrechtslehre des XVIII Jh. sehr anerkennend. Drittens betrachtet unser Philosoph sehr pessimistisch die menschliche Natur. Der Mensch sei „Aus krummem Holz“ geschnitzt, und darum muss das Recht effektiv auftreten und manchmal auch zur physischen Gewalt greifen.

Diese Macht besitzt nur das positive Recht und keineswegs das Naturrecht.

So hat Kant bezüglich der Geltungsfrage positives Recht vom Naturrecht klar getrennt.

Welches ist aber das Verhältnis zwischen Naturrecht und der Rechtsidee resp. der Gerechtigkeit?

Unter Naturrecht versteht Kant den Ausdruck der Rechtsidee resp. der Gerechtigkeit in konkreten Formen. Die Rechtsidee ist zu abstrakt und formal, um als Ideal für das positive Recht dienen zu können. Überall, wo Kant etwaige Institute des geltenden Rechts wertet, stellt er als Vorbild das Naturrecht hin.

Es wurde Kant von mehreren Seiten vorgeworfen, dass er in seinen privatrechtlichen Schriften ein gutes Stück Naturrechts alten Stils hervorgebracht habe (Lewkowitz u. a.). Kant sei hier zu kasuistisch vorgegangen und habe den Fehler der alten Naturrechtsschule begangen, die einen in allen Einzelheiten ausgearbeiteten idealen Kodex forderte.

Der Vorwurf ist begründet; Kant hat in seinem Naturrecht zu kasuistische Konstruktion dargeboten, die nicht allgemeingültig sind. Doch wäre es falsch unseren Philosophen unter die Anhänger des Naturrechts alten Stils einzureihen. Kant sieht ja in seinem Naturrecht kein fertiges Ideal, dem man gleich die Kraft eines positiven Gesetzes erteilen müsste, sondern nur eine Idee, der man sich immerwährend zu nähern bestrebt sein muss.

Auf solche Weise hat Kant das Naturrecht aus der Rechtsidee — der Gerechtigkeit — entwickelt. Er hat auch in dieser Hinsicht das Recht mit der Moral innig verbunden.

Es entseht jetzt die Frage, wie verhält sich das Naturrecht zum positiven Recht? Kann man dem Naturrecht Rechtscharakter zusprechen, oder ist es eine rein soziale Moral?

Das Problem hat viel Meinungsverschiedenheiten zwischen den Kantinterpreten hervorgerufen.

Einige Wissenschaftler (Wicke, Aiguiléra u. a.) betonen, dass Kant das Naturrecht mit der Moral identifiziert habe.

Den entgegengesetzten Standpunkt haben O. v. Gierke und R. Voize eingenommen, indem sie hervorheben, dass nach Kant das Naturrecht mit dem positiven Recht eigentlich zusammenfalle.

Man kan noch eine vermittelnde Meinung (W. Metzger, C. Fricker u. a.) finden, der zu Folge das kantische Naturrecht ein „hybrides Mittelding“ zwischen Recht und Moral sei.

Alle obengenannten Interpretationen besitzen eine unvollkommene Auffassung über das kantische Naturrecht und seine Rechtsidee.

Man muss in der Rechtstheorie unseres Philosophen stets die Rechtsidee vom Naturrechte scheiden. Seine Rechtsidee — die Gerechtigkeit — gehört nur in die Sphäre der Ethik. Sie ist metajuristisch.

Eine ganz andere Stellung hat das Naturrecht — der Ausdruck der Rechtsidee in konkreten Formen. Es nimmt eine labile Mittelstellung zwischen der Ethik und dem positiven Recht ein. Einerseits hat das Naturrecht in Bezug auf den Inhalt Zusammenhänge mit der Rechtsidee, als dessen Ausfluss es sich manifestiert. Das Naturrecht ist „rechtes Recht“, seine Quelle befindet sich in der Vernunft.

Andererseits ist das Naturrecht potenzielles positives Recht, d. h., es besitzt alle strukturellen Eigentümlichkeiten des positiven Rechts: es kann nur die äussere Freiheit der Rechtssubjekte regulieren, es begnügt sich oft mit der Legalität, es kann als Sanktion den physischen Zwang besitzen etc. In dem Falle, wo das positive Recht, als dessen Quelle der konkrete Gesetzgeber sich darstellt, seinem Inhalte nach dem Naturrechte entspricht, können beide Rechtsarten zusammenfallen, und es vernichtet sich die Grenze.

Aus dem Dargelegten folgt, dass das kantische Naturrecht sich nicht mit der Ethik deckt. Was sein Verhältnis zum positiven Recht anbelangt, so fallen üblicherweise beide nicht zusammen, doch ist ein Zusammentreffen im Prinzip möglich.

5. Die obigen Erläuterungen haben uns gezeigt, dass Kant eine gewisse Grenzscheidung zwischen Rechtsidee, Naturrecht und positivem Recht zu ziehen versucht hat. Die Rechtsidee

befindet sich allein auf der Ebene der Ethik. Das Naturrecht nimmt eine Mittelstellung zwischen der Sphäre der Moral und des Rechts ein. Das positive Recht, im Gegenteil, kann in gewissen Fällen ganz von der Rechtsidee und dem natürlichen Recht getrennt sein.

Dieser Auffassung Kants, die er leider nicht ausführlich begründet, sondern nur andeutet, ist unseres Erachtens grosser Wert beizumessen. Die Theorie des Naturrechts würde viel an Klarheit und Präzision gewinnen, wenn man die Ideen Kants berücksichtigt hätte.

Kant trifft das richtige, indem er die Rechtsidee in der Ethik fundiert. Das Naturrecht dagegen hat eine dualistische Stellung. Es liegt nicht mehr ausschliesslich auf der Ebene der Moral.

Gerade in diesem Punkte befinden sich die meisten Naturrechtslehren unserer Tage im Irrtum.

Sehr viele Naturrechtsauffassungen unterscheiden nicht die Rechtsidee vom *ius naturale*, wo man den Begriff „Naturrecht“ gemeinsam für beide Sphären gebrauchte.

Gerade in der herrschenden Naturrechtslehre finden wir diesen Standpunkt. Von ihm ausgehend, kam man auch sehr leicht zu den weiteren Konsequenzen, dass das Naturrecht Moral sei und nichts gemeinsames mit der Rechtswelt habe.

Diese Auffassung hat ihrerseits die besten Waffen den Anhängern des Positivismus in die Hand gegeben, um das Naturrecht zu bekämpfen. Auch die Positivisten behaupten, dass das Naturrecht Sozialethik darstelle und das darum die Einheit der Rechtssphäre gesprengt werde, wenn man sie mit heterogenen ethischen Elementen fülle (Bergbohm, Kelsen).

Da man das Naturrecht als reine Moral konzipiert hatte, war es nicht mehr möglich das richtige Verhältnis zwischen dem *ius naturale* und dem positiven Recht zu begründen.

Indem das Naturrecht in keiner Berührung zum positiven Recht gebracht wurde, hatten die Naturrechtler das positive Recht zu wenig eingeschätzt. Es wurde als ein System willkürlicher Normen betrachtet, in denen sich keine objektiven Prinzipien widerspiegeln.

Andererseits sahen die Positivisten mit einem zu verachtenden Blick auf das Naturrecht. Man hob hervor, dass es

keine reale Geltung besitze und nur eine schädliche Zerspaltung der Rechtswelt verursache, ihre „Reinheit“ störe.

Die extreme Richtung ist sogar so weit gegangen, dass sie dem Naturrecht jegliche Existenz abspricht (H. de Page).

Wir müssen darauf schliessen, dass, wenn man vom Standpunkte Kants ausgeht und ihn noch weiter entwickelt, es möglich ist das rechte Verhältnis zwischen den drei wichtigen Begriffen der Rechtswissenschaft zu konstruieren — zwischen Rechtsidee, Naturrecht und positivem Recht.

Juris Grinbergs.

„Jautājumā par atklātās un komandit- sabiedrības personību“

Mūsu nākamā komerckodekā kā ievada panti domājams tiks uzņemti tagadējie noteikumi par tirgotājiem vai tiem sa-
tura ziņā atbilstošas normas. Šie noteikumi ievada veselu
virkni tirgotājam veltītu normu: par tirgotāju tirdzniecisko
vārdu — firmu, tirgotāju reģistru, tirdzniecisko grāmatvedību,
tirdzniecības pilnvarām, un vēl līdz šim neizdotos noteikumus
par dažāda veida tirgotāja palīgiem un tirdzniecības sa-
biedrībām.

It sevišķi šai komerckodeka daļā, bet arī tādā pašā mērā arī
otrā, tirdzniecības darījumiem veltītā, komerckodeka daļā bieži
nāksies sastapt pašu tirgotāja jēdzienu. Tādēļ arī šī jē-
dziena noskaidrošanai ierādāma izcila vieta starp tirdzniecības
tiesību vispārējām problemām.

Noteikumi par tirgotājiem iesākas ar šādu definīciju: „Tir-
gotājs ir tas, kas arodveidīgi piekopi tirdzniecību.“ Jau no šī
panta teksta vien jāsecina, ka par tirgotāju var būt vienīgi
persona.

Par personu no juridiskā viedokļa mēs uzskatām zi-
namu tiesības atzītu parādību, kas projicēta civiltiesiskā sa-
biedrībā pret tiesību atzītiem labumiem konkretizējas tiesību
subjektā. Šī tiesiskās personas īpašība būt par tiesību sub-
jektu, t. i. eksistēt tiesībās un būt par tiesību pienākumu ne-
sēju, saucas — tiesiskā personība. Arī Hubers savos
priekšlasījumos runā par „Person sein“ un „Persönlichkeit ha-
ben“¹⁾, bet grūti iedomāties, ka varētu būt runa par personību,
kas kā kāds labums piederētu personai, jo šie abi jēdzieni tik
cieši savā starpā saistīti, ka nevar iedomāties ne tiesisku per-
sonu bez personības, nedz arī personību ārpus personas. Per-

¹⁾ E. Huber, Zehn Vorträge (1911), lp. 4. u. c.

sonība, kā tiesiskās personas būtisks elements, attiecībā uz katru konkrētu personu var izpausties citādi.

Arī tām tiesiskām vienībām², kuras parasti sauc par juridiskām personām, ir sava īpata personība, kas satura un apjoma ziņā atšķiras no cilvēka, kā personas (t. s. fiziskas personas), personības. Jo vairāk, arī dažāda tipa „juridiskām personām“ šī personība nav vienāda. Sakarā ar to doktrīna mēdza runāt par „relatīvo juridisko personu“³, kaut gan pareizāki būtu runāt par personības jēdziena satura relativitāti. Tas, ka šāda tiesiska jēdziena relativitāte nav vairs nekas svešs tiesību zinātnē un ka vairs nevar relativitātes ideju, kā tādu, noraidīt ar nievājošu izsaucienu „farmaceutiskā jurisprudēncē“, kā to vēl darija Labands, izriet kaut vai no tā, ka mēs mēdzam citā tiesību laukā runāt par „ierobežotu darbības iespēju“, par „tiesiska akta relatīvu spēkā neesamību“ u. t. t.

Tradicionalais divdalījums „fiziskās“ un „juridiskās“ personās izriet no zināmiem noteiktiem rekvizītiem, kuru starpā attiecībā uz „juridiskām“ personām svarīgākais ir legalais personības atzinums. No pēdējās neesamības vācu jurisprudēncē parasti secināja, ka attiecīgā tiesiskā vienība nav „juridiska“ persona.

Ja vispāri vajadzīgs šis divdalījums „fiziskās“ un „juridiskās“ personās, tad par „juridiskām“ būtu atzīstamas visas personas, kas nav „fiziski“ cilvēki, vai, parafrāzējot no vārda „persona“ pirmatnējās nozīmes, — „juridiskas“ ir tās „maskas“, aiz kurām neslēpjas viens cilvēks vien.

Ja mēs „juridiskās“ personas definētu tik plaši, un par juridiskās personas priēsnoteikumiem neuzskaitītu veselu rindu tīri formālu un pat ne visām personām kopēju momentu, tad par juridiskām personām varētu atzīt veselu rindu veidojumu, kurām tagad šo personību formālu iemeslu dēļ mēdz liegt. Šinī vīetā nav iespējams apstāties pie jautājuma par to, ka principiālam personības atzinumam ir sava ļoti dziļi filozofiska nozīme kā faktoram, kas spēj labvēlīgi ietekmēt tiesisko insti-

²) Prof. V. Sinaiskis žurnālā „Jurists“ (1935), lp. 106.

³) J. Flechtheim, Düringen & Hachenburg'a komentāru 2. sēj. (1932), lp. 539 un 651. V. Ehrenberg, Kausmannseigenschaft des Kommanditisten, āurnālā Zs. f. des. Handelsr. 87. sēj. (1924), lp. 362.

tutu vispārējo attīstību. Šai nozīmē varētu runāt par personības ideju tiesību laukā kā par aktīvu katalizatoru un līdzekli pret tiesību „pārkalķošanu“. Tiesību sistēmās, kas personības atzišanu tiesiskām vienībām saista ar veselu rindu formālu priekšnoteikumu, un kas sakarā ar to pazīst „tiesiskās vienības bez īpatas personības“, fizisko personu kopojumus un citus tamlīdzīgus palliatīvus veidojumus, ir īpatnēja tieši tā stagnācija, kas trūkst, piemēram, romāņu tiesību valstīs, kur katrai tiesiskajai vienībai ir principā sava personība. Cits jautājums, cik plaša personība piemīt atsevišķām tiesisko vienību grupām.

Līdzīgi izteiktam, arī īpašība būt par tirgotāju, kā viens no personības izpausmes veidiem, ne visos gadījumos var būt vienāda. Tā personas „maska“, ko sauc par tirgotāju, vienam var būt citāda, nekā otram, un līdz ar to komercālā personība katrā gadījumā konkretizējas citādi sakopotās tiesībās un pienākumos.

Par tirgotāju var būt „fiziska“ vai „juridiska“ persona. Pirmo grupu mēdz dēvēt par „vienpersonīgiem tirgotājiem“, kaut gan no personas tiesību viedokļa ir pilnīgi irrelevanti, kādā attiecsmē atrodas persona pret atsevišķu cilvēku, kamdēļ arī šādu apzīmējumu teoretiski varētu attiecināt arī uz to gadījumu, kad tirgotājs ir „juridiska“ persona. Pie pēdējiem pieder tiklab iestādes, fondi, mantojuma masas un biedrības, kā arī tirdznieciskas uz statutu pamata dibinātas sabiedrības (akciju, paju un kopdarbības sabiedrības, Vācijā G. m. b. H., komandītsabiedrības ar akcijām). Noteikumi par tirdzniecības reģistru par vienpersonīgiem tirgotājiem dēvē visus gadījumus, kad tirgotājs ir viena persona, izņemot vispēdēji minētās uz statuta pamata dibinātas sabiedrības, kas, iekērojot viņu īpatno nozīmi tirdzniecības dzīvē, izdalītas atsevišķā grupā. Noteikumi par tirdzniecības reģistru tikai netieši (21. p. 2. d.) paredz momentu, kad šīs sabiedrības iegūst savu personību, līdz ar to kļūstot par tiesisku personu.

Toties līdz šim laikam vēl neskaidrs un daudzu kontroversu pilns ir jautājums par atklāto un komandītsabiedrību vai viņu biedru kvalifikāciju par tirgotāju un līdz ar to jautājums, vai šīm sabiedrībām ir sava patstāvīga personība.

Latvijas tirdzniecības tiesību zinātnē valdošais uzskats⁴, šai ziņā sekodams Vācijas tiesībām, liedz atklātām un komanditsabiedrībām t. s. „juridisko personu“ īpašības. Romaņu tiesības, kas ar personības atzinumiem tādā mērā neskojotas, kā vācu tiesības, gandrīz viscauri atzīst atklātās vai komanditsabiedrības par personām. Turpretim vācu tiesību zinātne attiecībā uz „juridiskās“ personības noliegšanu atklātām un komanditsabiedrībām iziet galvenām kārtām no tā apsvēruma, ka saskaņā ar HGB § 105 atklātām sabiedrībām piemērojami noteikumi par t. s. civiltiesiskām sabiedrībām, bet pēdējās savukārt, kā vienīgi uz līguma pamatoti „veidojumi“, pēc valdošā uzskata ir bez savas īpatnās personības. Vācijas tiesības ar šādu savu viedokli, ko Kolers⁵) dēvēja par „geflickter Mantel der persöhnlichkeitslosen Gesellschaft“, atrodas pilnīgā vienatnē. Tomēr arī vācu jurisprudencē šī jautājuma atrisinājumā konstatējama vesela rinda inkonsekvenču.

No vienas puses arī vācu jurisprudencē valda atzinums, ka atklātā un komanditsabiedrība, kā tāda, ir tirgotājs⁶), no otras puses zinātnieku vairākums šim tirgotājam liedz personību. Blakus tam ne mazāk svarīga ir problema par atklātās vai komanditsabiedrības biedru kvalifikāciju par tirgotāju. Pēdējā jautājumā valda vēl lielāka nevienprātība. Romaņu valstīs un tur, kur atzīta pašas atklātās vai komanditsabiedrības per-

⁴) Jautājumā par atklātās sabiedrības personību no Latvijas pozitīvo tiesību viedokļa par šādas personības iesamību izteicies Cvingmanis, žurnālā Rīg. Zs. f. Rv., 5. sēj. (1931) lp. 108 un 111 un šī raksta autors „Economista“ nr. 15 (1938). Līdzīgā garā izteikts Rīgas vācu juristu biedrības izstrādātā projekta 5. pants (tai pašā žurnālā, 8. sēj., lp. 148). Pret personības atzīšanu atklātām un komanditsabiedrībām izteicies prof. A. Loebers, Die Gesellschaft nach dem lettländischen Zivilgesetzbuch, turpat, 10. sēj. (1938), lp. 81.—82. un piez. 23.

⁵) Kohler, Juristische Persöhnlichkeit der offenen Handelsgesellschaft, žurnālā Archiv bürg. R. 40. sēj. (1914), lp. 259.

⁶) O. Mügel, Offene Handelsgesellschaft, krājumā Rechtsvgl. Hwb. 5. sēj. (1936), lp. 462; J. Flechtheim, c. d., lp. 643, piez. 2. un lp. 1082, piez. 4; citādi, kaut gan ne noliedzot, K. Geiler, Düringer u. Hachenburg'a komentāru 1. sēj. (1930), lp. 148, un Staub-Bondī komentāru 1. sēj. (1926), lp. 30, 83, 87 un 602; apstipriņoši V. Ehrenberg, Handbuch des gesamten Handelsrechts, 2. sēj. (1918), lp. 71 un žurnālā Zs. f. d. des. Handelsr. 87. sēj. (1924), lp. 366; M. Wolff, krājumā Fg. d. Berliner Juristenfakultät an Gierke (1910), lp. 117.

sonība, sabiedrības biedrus par tirgotājiem neatzīst, līdzīgi tam, ka nekur ne akcionāriem, ne akciju sabiedrību valdes locekļiem nepiešķir tirgotāja kvalitāti. Vācu tiesību valstīs, turpretim, personības noliegums pašai sabiedrībai konsekventi prasa personības atzinumu tiem, kas šai sabiedrībā piedalās. Tamdēļ arī vācu jurisprudencē valda tas uzskats, ka atklātās vai komanditsabiedrības biedri ir tirgotāji. Daži uzskata tiklab sabiedrību, kā arī tās biedrus, par tirgotājiem, bet citi vienmēr vēl par targonājiem uzskata tikai biedrus. Strīdīgs ir vēl specialais jautājums par to, vai komanditists uzskatams par tirgotāju⁷⁾.

Jautājumu par atklātās un komanditsabiedrības personības atzīšanu vai personības noliegšanu Latvijas pozitīvā likumdošana līdz šim nav izšķīrusi. To gan netieši aizskar jaunais civillikums un civilprocesa novele, zinamus slēdzienus var deducēt no dažiem tirdzniecības likumiem, bet šī jautājuma galīgais normējums būs domājams atrodamas vēl līdz šim neizdotā likumā par atklātām un komanditsabiedrībām.

Civillikums no vienas puses iziet no tā viedokļa, ka ir pareizāki pēc iespējas katrai tiesiskai vienībai atīt savu patstāvīgu personību. Šai ziņā UCL spēris ievērojamu soli uz priekšu, jo CL 1407. pantā minēts to personu pārskaitījums, kas uzskatami jau ex lege par juridiskām personām. Salīdzinājumā ar Lcl. 713. pantu, jāatzīst, ka tas manāmi paplašināts, un mūs sevišķi interesē tas apstāklis, ka UCL 1407. p. tieši paredz, ka par juridiskām personām atzīstamas arī „pedsonu apvienības“⁸⁾.

No otras puses sabiedrības līgumam veltītā nodaļā UCL 2241.—2280. p. p.) nav nekas minēts par šo sabiedrību personību. UCL šīs sabiedrības konstruē kā koprokas attiecību⁹⁾,

⁷⁾ Vairākums pret komanditistu atzīšanu par tirgotājiem, par to Pappenheims un J. Gūrke, sal. Geiler, c. d., lp. 152.

⁸⁾ Uz pirmo acu uzmetienu varētu likties, ka visām UCL 1407. pantā pārskaitītām tiesiskām vienībām ir sava personība vienīgi tai gadījumā, ja tā ir sevišķi piešķirta, jo šī panta beigās piekārts šāds blakus teikums: „kurām piešķirta juridiskā personība“. No Lcl. 713. p. teksta varēja skaidri izlobīt, ka šāds blakus teikums attiecas vienīgi uz lietu kopībām. Pie tā paša slēdziena jānāk arī izejot no UCL 1407. p. teksta, jo, ja pieņemtu, ka, pretēji Lcl. 713. p., tas attiecas uz visām 1407. p. minētām tiesiskām vienībām, būtu jānāk pie tā absurdā slēdziena, ka valstij un pašvaldībām nepieciešams vēl atsevišķs juridiskās personības piešķiruma akts, lai tās atzītu par personām.

⁹⁾ Prof. A. Loebers, c. d., lp. 71—74.

no kā nepieciešami atzīt, ka UCL šīm sabiedrībām patstāvīgu personību neatzīst, jo abas šīs konstrukcijas nav iedomājamas kā pastāvošas blakus, bet gan vienīgi kā viena otru izslēdzošas¹⁰). Nav skaidrs, cik tālu vienkāršās sabiedrības struktūra ietekmēs atklātās un komanditsabiedrības strukturu¹¹) jeb vai turpinot Latvijas komerckodeka singularpublicējumu izdošanu un izdodot drīzākā laikā likumu par atklātām un komanditsabiedrībām, šis likums tieši atzīs šo sabiedrību personību.

Arī CPL 42. un 327. p. p. (Lkr. 1937./202. redakcijā), līdzīgi kā UCL 1407., šo jautājumu tikai aizskar, jo ne viena un ne otra vieta nav uzskatama par kompetentu saturēt šī jautājuma pozitīvu normējumu. Uz pirmo acu uzmetienu varētu likties, ka no CPL 42. p. salīdzinājuma ar sekojošo 43. pantu būtu jāsecina, ka 42. p. minētās sabiedrības par juridiskām personām neuzskata. Tomēr tuvāk iepazīstoties ar šiem CPL noteikumiem jāatzīst, ka šo sabiedrību personības noliegums *expresis verbis* nav izteikts ne CPL 33. un 34., 42. un 43., un 327., 328. p. p.¹²). Par CPL 34. pantā minēto juridisko personu likumiskiem pārstāvjiem atzīstami tie viņu statutos paredzētie organi, kuriem statuti piešķir pārstāvēšanas tiesību. Statutu esamība nav uzskatama par juridisko personu būtisku rekvizītu, to tikpat labi var atvietot līgums, kurā var minēt pārstāvēšanai pilnvaroto biedru (CPL 33. p.). No 42. un 327. p. teksta, kas paredz iespēju pašai sabiedrībai būt par partu procesā, drīzāk gan jātaisa pretējais slēdziens, proti, ka CPL (līdzīgi, kā UCL 1407. p.) tiecas atzīt šo sabiedrību personību. Vācu tiesībās pazīstamā, processpējas atzīšana sabiedrībām, kurām nav savas patstāvīgas personības, uzskatama par tādu pašu paliatīvu konstrukciju, par kādu atzīstama konstrukcija par tiesisku vienību bez patstāvīgas personības.

Jau daudz ievērojamāku rezultātu mēs iegūstam, ja apskatām šo problēmu no Latvijas tirdzniecības likumu viedokļa. Noteikumi par tirgotājiem (4. panta 1. daļa) satur aizrādījumu uz to, ka šie noteikumi attiecas arī, starp citu, uz atklātām un komanditsabiedrībām (4. p. 1. pkts). Noteikumu par tirdzniecības reģistru 3. panta 1. daļa paredz, ka „k a t r a t i r g o -

¹⁰) Prof. A. Loebers, c. d., l.p. 82 un piez. 23.

¹¹) Sal. UCL 2241. p. piezīmi, un prof. A. Loeburu, c. d., l.p. 51.

¹²) Prof. A. Loebers, c. d., l.p. 82.

tāja reģistrācijai ierādama tirdzniecības reģistrā atsevišķa lappuse.“ No šiem diviem momentiem būtu jāsecina, ka tas, kam veltīta šī lappuse, ir tirgotājs. Šādam atzinumam, ka pati atklātā vai komanditsabiedrība ir tirgotājs, ir tālu ejošas sekas, jo no tā savukārt grūti nesecināt to, ka šiem tirgotājiem ir sava patstāvīga personība. Līdzīgu rezultātu mēs gūstam, ja izejam no mūsu pozitīvās legaldefinīcijas par to, kas ir tirgotājs. Mūsu noteikumu par tirgotājiem 1. pants, līdzīgi HGB §1, paredz, ka „tirgotājs ir tas, kas arrodveidīgi piekopt tirdzniecību.“ Šinī sakarībā paceļas jautājums par to, vai vispāri un kādā apmērā atklātās vai komanditsabiedrības biedrs „piekopt“ (vāc. „betreiben“) tirdzniecību. HGB komentatori iziet no tā, ka „piekopt“ tirdzniecību HGB § 1 nozīmē varot vienīgi personas, t. i. vienpersonīgais tirgotājs un tās tirdznieciskās sabiedrības, kurām likumi atzīst personību. Bet šāda secinājuma rezultātā bij jāizšķiras starp personības atzīšanu visām tirdznieciskām sabiedrībām vai atklātās sabiedrības biedru fīngēšanu par „vienpersonīgiem“ tirgotājiem. Kā jau aizrādīts, vācu jurisprudences vairākums, atzīdams principā HGB §1 nepiemērotību atklātām un komanditsabiedrībām, izšķirās par otro ceļu, proti, piemēroja HGB noteikumus par vienpersonīgo tirgotāju tiem sabiedrību biedriem, kas patstāvīgi „piekopt“ tirdzniecību.

Mūsu likumdevējs noteikumos par tirgotāju par tirdzniecības „piekoptšanu“ skaita tikai to faktisko darbību, kas personu raksturo par tirgotāju. Mūsu noteikumi atšķiras no HGB ar to, ka tie, pretēji HGB, kas lieto terminu „betreiben“ visur tur, kur pēc būtības lietas pamatā ir dažāda tiesiska rakstura darbības¹³⁾, šais vietās apmierinās nevis ar vienu terminu, bet lieto vairākus, tādējādi precizāki raksturojot atsevišķās darbības. Šī izšķirība attiecas arī uz noteikumu 5. panta 2. daļā minēto sabiedrību biedriem, kuru aktivitāte, pretēji atbilstošam HGB §4 II, nepastāv vis tirdzniecības piekoptānā,

¹³⁾ Sal. Lkr. 1933/237, 5. p. 2. daļu ar HGB § 4 II, kur arī lietots termins „betreiben“, un Lkr. 1939/29, 11. pantu ar HGB § 54 I, kas arī šinī gadījumā runā par to pašu „Betrieb“. Likums par tirdzniecības pilnvarām šinī vietā pilnīgi pareizi runā par „tiesību vadīt tirdzniecības uzņēmumu.“

kuru vācu komentatoriem nebija grūti uzskatīt par to pašu darbību, kas paredzēta 1. pantā, bet gan kādā citā darbībā. Šī vairāku personu „darbošanās tirdzniecības arodā“ (not. par tirg. 5. p. 2. d.) izpaužas savukārt tirdzniecības piekopšanā tiklīdz par šīs darbības subjektu uzstājas šo personu radītā sabiedrība.

Tas, ka atklātās un komanditsabiedrības jau kā tādas piekopt¹⁴ tirdzniecību not. par tirg. 1. panta nozīmē, izriet ne tikai no tā, ka šo sabiedrību būtiskais elements ir vairāku personu „vienošanās darboties tirdzniecības arodā“ (5. p. 2. d.), bet arī no tā, ka, pretēji akciju sabiedrībām, atklātās sabiedrības darbība, kas protams var izpausties vienīgi „tirdzniecības piekopšanā“, ir šīs sabiedrības reģistrācijas priekšnoteikums¹⁵).

Ja nu reiz atklātā vai komanditsabiedrība nevar nepieņemt tirdzniecību, kas vēl lieku reizi pierāda, ka viņa pati, kā sabiedrība, ir tirgotājs, un viņu biedru darbība izpaužas nevis tirdzniecības piekopšanā, kā tas būtu bijis saskaņā ar HGB, bet gan lai „darbotos tirdzniecības arodā“, tad līdz ar to pabeigta jautājums, vai šie biedri var būt tirgotāji vienā laikā ar pašu sabiedrību.

Ievērojot to, ka sabiedrības biedriem principā nav nolūka „piekopt“ tirdzniecību, kāda darbība attiecas vienīgi uz pašu sabiedrību un ko darīt biedri, sekojot likumiska konkurences aizlieguma instituta principiem, nemaz nedrīkst, un ka darboties tirdzniecībā, no kādas darbības, kaut tā arī tālākā konsekvencē izpaustos „tirdzniecības piekopšanā“, vēl nevar secināt šo biedru kvalifikāciju par tirgotāju, tie rīkojas uz reprezentācijas vai darbvedības pilnvarojuma pamata, jāsecina, ka atklāto un komanditsabiedrību

¹⁴) Kopdarbības sabiedrības, kuras, kā sabiedrības ar vispārībā atzītu personību (Lkr. 1937/116, 2. p. 1. daļa; 1937/117, 2. p.; 1937/147, 4. p. u. t. t., sal. arī Lkr. 1919/126, 6. p. sākumu), mūs šinī sakarībā tieši neinteresē, atzīstamas par tirgotājiem vienīgi tad, ja tās piekopt tirdzniecību (sal. not. par tirg. 4. p. 3. pktu ar 1. p. 1. daļu). Akciju un paju sabiedrības ir tirgotāji neatkarīgi no jebkādas tirdzniecības piekopšanas: jau reģistrācijas fakts vien nodibina viņu kvalifikāciju par tirgotāju (sal. not. par t. reģ. 2. p. 1. d., 4. p. 2. pktu, 21. p. 2. d. ar not. par tirg. 4. p. 2. pktu).

¹⁵) Sal. not. par t. reģ. 18. p. ar 21. p. 1. daļu.

biedri nav uzskatami par tirgotājiem noteikumu par tirgotājiem nozīmē¹⁶).

Noslēdzot šo rakstu, jāatkārto, ka nedz jaunais civillikums un civilprocesa likuma jaunā novele, ne arī 1934. g. 1. augustā spēkā stājušies tirdzniecības reģistra likumi jautājumu par personības atzišanu atklātām un komandītsabiedrībām vēl nenokārto, atstājot to, domājams, speciālām likumam par šīm sabiedrībām. No tā, kā šo jautājumu aizskar minētie likumi, pēc mana ieskata varētu drīzāk secināt to, ka šie likumi tiecas minētām sabiedrībām piešķirt patstāvīgu personību, nekā pretējo¹⁷).

Blakus šiem vairāk vai mazāk formāliem apsvērumiem, nav jāpiemirst tas apstāklis, uz ko jau norādīju raksta sākumā, proti, ka no tiesību politiskā viedokļa bez šaubām vēlams, lai pēc iespējas nevienai tiesiskai vienībai netiktu liegta tiesiskā personība. Bez tam vērā ņemams vēl viens apstāklis. Pēdējo laiku tirdzniecības tiesības uzrāda manāmu tieksmi veidoties publisko tiesību virzienā. Daži šādu parādību apzīmē kā tirdzniecības tiesību atvietošanu ar modernām t. s. saimniecības tiesībām, proti ar to tiesību zinātnes nozari, kuras centrā ir valsts saimnieciskā labklājība un valsts iedzīvotāju pakļaušanās valsts saimnieciskai politikai. Publiskām tiesībām un tā arī saimniecības tiesībām ir pilnīgi sveši tādi privāto tiesību institūti, kā piem., koproka un vācu tiesībās uz šī institūta pamatotā mācība par sabiedrībām bez juridiskās personības. Toties publiskām tiesībām, un tāpat arī saimniecības tiesībām, nav sveša mācība par dažādām iestādēm un biedrībām, kurām visām juridiskā personība nekad netiek liegta. Domājams, ka akciju sabiedrībām juridiskā personība nekad netika liegta tieši to apsvērumu dēļ, ka šīs tirdzniecības sabiedrības bija tieši tās, kas visagrāk un visciešāk bij pakļautas publiski-tiesisko momentu ietekmei. Tagad, kad publiski-tiesiski noskaņotās saimniecības tiesības aptevr jau

¹⁶) Sal. J. Grinbergs, žurnālā „Jurists“ 7. sēj. (1934), lp. 199 un piez. 7; pretējās domās prof. Loebers, žurnālā Zs. f. osteuropäisches Recht 3. sēj. (1936), lp. 86, un Senata civilās kasācijas departaments, gan pamatodamies uz līdz 1934. g. 1. augustam pastāvošām tiesībām, savā 1933. g. spr. Nr. 62.

¹⁷) Loebers, Rig. Zs. f. Rw., 10. sēj. (1938), lp. 81 un piez. 21.

iitn visas tirdzniecības sabiedrības un uz itin visiem vidējiem un lieliem tirdzniecības uzņēmumiem attiecas publiskais tirdzniecības reģistrs un vesela rinda citu publiski-tiesiskiem elementiem apveltītu institūtu, — ir pilnīgi saprotams, ka vairs nav nekāda pamata vienmēr vēl attiecināt sen jau pārdzīvoto konstrukciju par „sabiedrībām bez personības“ uz atklātām un komanditsabiedrībām.

Visu šo apsvērumu dēļ jāizteic cerība, ka specālais likums par šīm sabiedrībām pozitīvi atzīs šo sabiedrību personību, kā arī to, ka pašas sabiedrības un ne viņas biedri, ir tirgotāji.

A. P A V A R S

PROFESSORIS ATQUE IURIS DOCTORIS

**BASILII SINAIISKII
OPERA**

1907—1938

IEVADAM

Šī bibliografija, kas ir mācekļa velte savam ilggadīgam mācītājam viņa 30 gadu zinātniskās darbības jubilejā, aptver autora darbus no 1907. gada līdz 1938. gadam. Sākumā bibliografija noslēdzās ar 1936. gadu, — bet, ievērojot paša rakstu krājuma iznākšanas paildzināšanos, tā turpināta līdz 1938. gadam līdzieskaitot.

Par nožēlošanu — tas jāsaka jau pašā sākumā — arī šī bibliografija nav pilnīga. Nepilnīgi ir 1915.—1919. g. g. un pavisam iztrūkst 1920.—1922. g. g., kas izskaidrojams ar šī laikmeta specifiskajiem apstākļiem. Zudumā gājuši daudzi autora darbi, kas citādi būtu titulu skaitu ievērojami kuplinājuši. Bet arī dotajos apstākļos bibliografijas sastādītājs ir, vismaz, laimīgs, ka autora darba process Latvijā, kurš reizē ar to ir viņa talanta un plašās zinātniskās erudīcijas augstākā un pilnīgākā brieduma apliecinājums — atradis šai bibliografijā pilnīgu atspoguļojumu, atskaitot, varbūt, nedaudzus izņēmumus.

Bibliografijas lietošanai vērā ņemams sekojošais.

Bibliografija uzrāda ikkatra darba — arī kādas darba daļas — klajā nākšanas resp. iespiešanas veidu, — cik tālu to, vispār, bija iespējams konstatēt. Tā, ja attiecīgam darbam ir bijuši divi vai vairāki klajā nākšanas resp. iespiešanas veidi, piem.: žurnālā resp. rakstu krājumā un vēl atsevišķa novilkuma resp. grāmatas veidā — ikkatrs no viņiem arī parādīts atsevišķi bibliografijā.

Sekojošiem periodiskiem spieddarbiem lietāti sekojoši saīsinājumi:

LUR — Latvijas Universitātes Raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serijs. Acta Universitatis Latviensis. Latvijas Universitāte. Rīga.

TMV — Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. Tieslietu Ministrija. Rīga.

J — Jurists. Sabiedrisko un tiesību zinātņu žurnāls. L. U. profesora Dr. iur. V. Sinaiska dibināts. Sabiedrisko zinātņu veicināšanas biedrība „Aequitas“ Rīga.

ZIS — Vestņik Russkogo Juridičeskogo Obščestva „Zakon i Sud“. Russkoje Juridičeskoje Obščestvo v Latvijā. Rīga.

LKV — Latviešu Konversācijas Vārdnīca. A. Gulbis. Rīgā.

A. P a v a r s.

1907.

- 1 **Podušnyj nadel v drevnem Rime.** (Auto referāts vācu valodā: Zur Grundeigentumsverteilung im alten Rom). Jurjev (Dorpat). 66 lp.

1908.

- 2 **Očerki iz istoriji zemlevladienija i prava v drevnem Rime.**

I. **Usadebnyj nadel i obščinnoje zemlevladienije v predstavlenijach pisatelei rimskoj drevnosti. Studien zur römischen Agrar- und Rechtsgeschichte. I. Heredium und Feldgemeinschaft.**

Učenyja Zapiski Imperatorskogo Jurjevskogo Universiteta. Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis). God 16. No 6, XVIII+1 — 32 lpp.

T a s p a t s. (Turpinājums.) God 16. No 7, 33—80 lpp.

T a s p a t s. (Turpinājums.) God 16, No 8, 81—144 lpp.

1909.

- Očerki iz istoriji zemlevladienija i prava v drevnem Rime.**

I. **Usadebnyj nadel i obščinnoje zemlevladienije v predstavlenijach pisatelei rimskoj drevnosti. Studien zur römischen Agrar- und Rechtsgeschichte. I. Heredium und Feldgemeinschaft.** Turpinājums.

Učenyja Zapiski Imperatorskogo Jurjevskogo Universiteta. Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis). God 17. No 1, 145—176 lpp.

T a s p a t s. (Turpinājums.) God 17. No 2, 177—210 lpp.

1910.

- 3 **Ličnoje i imušćestvennoje položenije zamužnej ženščiny v graždanskom prave (s priloženijem dejstvujuščich russkich zakonov, senatskoj praktiki i ukazatelja rusškoj literatury).**

Učenyja Zapiski Imperatorskogo Jurjevskogo Universiteta. Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis). God 18. No 10, 1—96 lpp.

T a s p a t s. (Turpinājums.) God 18. No 11, 97—224 lpp.

T a s p a t s. (Turpinājums.) God 18. No 12, 225—320 lpp.

1911.

- Ličnoje i imušćestvennoje položenije zamužnej ženščiny v graždanskom prave (s priloženijem dejstvujuščich russkich zakonov, senatskoj praktiki i ukazatelja rusškoj literatury). (Turpinājums.)**

Učenyja Zapiski Imperatorskogo Jurjevskogo Universiteta. Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis). God 19. No 1. 321—352 lpp.

- 4 **Istorija istočnikov rimskago prava.** Varšava. 207 lpp.
- 5 **Neobchodimo li nam spešit' s izdaniem graždanskago uloženiya i možem li my sozdat' jego v nastojaščeje vremja?** Varšava.

1912.

- 6 **Rusškoje Graždanskoje Pravo.** Kijev. 400 lpp.

1913.

- 7 **Očerki iz istoriji zemlevladieniya i prava v drevnem Rime.**

Tom II. **Sovremennyja teoriji dvuchjuserovago nadela v drevnem Rime.** Kijev. XII+349 lp. Izvestija Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira.

- 8 **Tas pats.** Atsevišks iespiedums.

1914.

- 9 **Ruskoje Graždanskoje Pravo.** Vypusk I. Obščaja čast' i Veščnoje pravo. Kijev. VIII+331 lpp.
- 10 **Pervyje stranici ruskago zakonprojekta objazatelstvennago prava v sravneniji s germanskim i švelcarskim uloženijem.** Juridičeskij Vestnik. Kn. 1.
- 11 **Izmenenije dogovora i rasčetnaja knižka.** Izvestija Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira za 1914 god. No 12.

1915.

- 12 **Ruskoje Graždanskoje Pravo.** Vypusk II. Objazatelstvennoje, semejnoje i nasledstvennoje pravo. Kijev. XII+442 lpp.
- 13 **Očerki iz istoriji zemlevladienija i prava v drevnem Rime.**
Tom III. **Drevne-rimskaja obščina v sravneniji s kazačjei obščinoi.** VI očerk iz istoriji zemlevladienija i prava v drevnem Rime, s priloženijem materialov po istoriji kazačestva. Kijev. Izvestija Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira. VIII+140+2 kartes.
- 14 **Tas pats.** Atsevišks iespiedums.
- 15 **Juridičeskaja zagadka. K voprosu o specifikaciji.** Trudy Kijevskago Juridičeskago Instituta.
- 16 **Dogovor predpriimatejskago sojuza (sindikata i tresta).** Sbornik pamjati Gabriela Felikoviča Šeršeneviča. Moskva. Br. Bašmakovy. 1—13 lpp.
- 17 **Vojna i Osobennyja Soveščanija.** Juridičeskij Vestnik, Kn. IX (I), 207—230 lpp.
- 18 **K voprosu o zaveščanijach nesoveršennoletnich.** Juridičeskij Vestnik, Kn. 21.
- 19 **Trudy civilističeskago studenčeskago kružka pri Universitete Sv. Vladimira.** Pod redakcijej prof. V. I. Sinaiskago. Kijev. 108 lpp.

1916.

- 20 **Vojna i pravo zaveščanija.** Vestnik Prava. No 4. 97—99 lpp.
- 21 **„Vozmezdnaaja vindikacija“ v našem prave i projekte.** Vestnik Prava No 25. 617—620 lpp.

- 22 „Zakonnaja“ dolja alimentov ženy iz žalovanja muža. Vestnik Prava Nr. 51/52. 1239—1242 lpp.
- 23 Evakuacija v sovremennom prave. Juridičeskij Vestnik. Kn. XIV (II). 41—73 lpp.

Recenzijas.

- 24 Baron A. Nolde. Očerki po istoriji kodifikaciji mestnych graždanskich zakonov pri grafe Speranskom. Vyp. II. Kodifikacija mestnago prava Pribaltiskich gubernij. Petrograd. 1914. g. IX+668.
Juridičeskij Vestnik. Kn. XIII (I). 203—226 lpp.
- 25 „Archiv sudebnoj praktiki i zakonodatel'stva“. Pod redakciji A. E. Vormsa. God izdanija I. Vypusk I. Rešenija Kassacionnago Departamenta Pravitel'stvujuščago Senata za 1914 god s kommentarijami. Moskva. 1915.
Juridičeskij Vestnik. Kn. XV (III) 199—203 lpp.

1917.

- 26 **Ruskoje Graždanskoje Pravo.** Vypusk I. Obščaja časť Veščnoje pravo. Avtorskoje pravo. Izdanije vtoroje, ispravlennoje i dopolnennoje. Kijev. 258 lpp.

1918.

- 27 **Ruskoje Graždanskoje Pravo.** Vypusk II. Objazatel'stvennoje, semejnoje i nasledstvennoje pravo. Izdanije vtoroje, ispravlennoje i dopolnennoje. Kijev. II+300 lpp.

1919.

- 28 (Kopā ar Lidisju Bergmani un O. Jazlovski). **Praktičeskoje posobije dlja usvojenija graždanskago prava po tablicam.** Kijevskij Juridičeskij Institut. Kijev. 72 lpp.

1923.

- 29 **La cité quiritaire.** De l'origine de l'histoire agraire, de l'histoire du droit de la Rome ancienne et de ses institutions religieuses et guerrières. LUR VII, 3—70 lpp.
- 30 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. 70 lpp.
- 31 **Vīra tiesības vai vara?** Zinātniskā darbība Augstskolā. TMV Nr. 1, 43—44 lpp.
- 32 **Juridisko darījumu interpretēšana.** Piespiesti un normatīvi ligumi. TMV Nr. 3/4, 166—168 lpp.

1924.

- 33 **Osnovy graždanskogo prava. V svjazi s častju III Svoda uzakoņņij, dejstvujuščich v Latviji i Estoniji.** Vypusk I. Obščaja čast'. Sistema ličnych prav. Avtorskoje pravo. Riga. Valters & Rapa. 301+3 lpp.
- 34 **La cité populaire considérée au point de vue de la cité quiritaire.** De l'origine de l'histoire agraire, de l'histoire du droit de la Rome ancienne et de ses institutions religieuses et guerrières. LUR X, 3—114 lpp.
- 35 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. 114 lpp. + 1 karte.

1925.

- 36 **Chronologie et Historiographie de Rome dans leurs rapports mutuels.** De l'origine de sources historiques et juridiques des cités quiritaire et populaire. LUR XII, 57—136 lpp.
- 37 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums 80 lpp.
- 38 **Profesors Eižens Hubers (1849—1823).** Par civiltiesību kodifikācijas uzdevumiem. TMV Nr. 4, 733—736 lpp.

1926.

- 39 **Osnovy granždanskogo prava v svjazy s častju III svoda uzakoņņij, dejstvujuščich v Latviji i Estoniji.** Vypusk II. Veščnoje pravo, objazatelstvennoje

pravo, semejnoje pravo, nasledstvennoje pravo. Riga. Valters & Rapa. VIII + 447 lpp.

- 40 **Les XII tables au point de vue de la chronologie de Rome et de son droit et de son calendrier.** LUR XV, 45—187 lpp.
- 41 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. 142 lpp.
- 42 **Romulus et Jésus-Christ.** Epistolae et logistorici, Nr. 1, 16 lpp. Riga.

1927.

- 43 **Čislennja rokiv.** Do pitannja pro chronologignu metodi i piznanija starodavnjoi istorii ii narodnoi tvorčosti. Ukrainjaka Akademija Nauk. Nr. 51.
(Jubilejnij zbirnik no pošanu Akademika Dmitra Ivanoviča Bagalija z nagodi simdesjatoi ričnici zittja ta pjadesjatic rokovin naukovoī dijajposti. Tom II.)
Zapisky Istorično-Filologičnogo Viddilu. Kp. XIII—XIV, 357—366 lpp. Kiiv.
- 44 **Von Adam bis zu Jesu Christi.** Zur Chronologie und Historiographie der Bibel und zur Genealogie Jesu Christi. Epistolae et logistorici, Nr. 2—5, 72 lpp. Riga.
- 45 **Ueber das zehmonatliche Jahr und die chronologische Methode.** Epistolae et logistorici, Nr. 6/7, 28. lpp. Riga.
- 46 **Vārda turēšanas tiesigais saistīgums.** TMV 6/7, 193—223 lpp.
- 47 **Tiesiskais antropomorfisms sakarā ar mācībām par valdīšanu, juridisko personu un jaunu mācību par civiltiesībām.** TMV Nr. 12, 369—379 lpp.
- 48 **Ražrešēņije ot slova (k istoriji Kol-Nidre).** „Achdut“, 8 lpp. Riga.

Recenzijas.

- 49 **A. Būmanis.** Ārlaulības bērnus un viņa mātes tiesiskais stāvoklis. TMV Nr. 12, 380—384 lpp.

1928.

- 50 **Rome et son droit théocratique et laïque considéré au point de vue de la mythologie, de l'historiographie et de l'histoire.** LUR XIX, 3—167 lpp.

- 51 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. 167 lpp.
Tiesiskais antropomorfisms, sakarā ar mācībām par valdišanu, juridiskopersonu un jaunu mācību par civiltiesībām. (Turpinājums.) TMV 3, 49—68 lpp.
- 52 **Civiltiesību organizācijas normas.** TMV Nr. 7/8, 209—218 lpp.
Tas pats. (Turpinājums.) TMV Nr. 10/11, 324—336 lpp.
Tas pats. (Turpinājums.) TMV Nr. 12, 415—424 lpp.
- 53 **Latviešu poetiskie dabas vērojumi.** (Saule, mēness, vējš, pasaule vispār.) Latvju tautas daiņas. I. Rīgā „Literatūra“. 449—464 lpp.
- 53a **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. Rīgā „Literatūra“. 16 lpp.
- 54 [No redakcijas.] **Mūsu uzdevumi.** J Nr. 1, 1—2 sl.
- 55 [Civilists.] **Revīzija vai reforma** (piezīmes pie Latvijas civiltiesību kodeka projekta). J Nr. 1, 3—6 sl.
- 56 **Personiska prasība un prasījumu tiesības, saistītas ar kreditora personu.** J Nr. 1, 5—8 sl.
- 57 **Par tiesību īsto sapratni.** Sakarā ar Ķīnas republikas civilkodeka projektu. J Nr. 1, 13—18 sl.
- 58 **Tas pats.** Sabiedrisko Zinātņu Veicināšanas biedrības „Aequitas“ Biblioteka Nr. 1, 11. lpp. Rīga.
- 59 **Prakse un teorija.** J Nr. 2, 33—36 sl.
- 60 **Senāta spriedumu zinātniskie komentāri.** J. Nr. 4, 111—122 sl.
- 61 **Tas pats.** Sabiedrisko Zinātņu Veicināšanas biedrības „Aequitas“ Biblioteka Nr. 2, 16 lpp. Rīga.
- 62 **Īrnieka izlikšanas jautājums, sakarībā ar tiesību uzbūvi un pielietošanu.** J Nr. 3, 77—90 sl.
- 63 **Tas pats.** Sabiedrisko Zinātņu Veicināšanas Biedrības „Aequitas“ Biblioteka Nr. 4, 22 lpp. Rīga.
- 64 **Lietderība un noteikumi likumu tulkošanā.** (Sakarā ar dep. Goldmaņa neaizskaramību.) J. Nr. 3, 65—72 sl.
- 65 [Jurists.] **Likuma vienlīdzība un slikts pilsonis.** J. Nr. 4, 97—102 sl.

- 66 [Jurists.] Neatliekams darbs pilsoņiem, sevišķi juristiem. J Nr. 5, 129—132 sl.
- 67 Tiesību pārkāpuma ideja senatnes un tagadnes civiltiesiskā sabiedrībā. J Nr. 5, 143—150 sl.
- 68 Jubilejas nozīme pagātnē un tagadnē (amnestijas un noilguma jautājumā). J. Nr. 6, 161—166 sl.
- 69 Vai nebūtu laiks? Vēstule juristiem. J Nr. 7, 193—194 sl.
- 70 Raksti. I. Likuma vienlīdzība un slikts pilsonis. II. Tiesību pārkāpuma ideja senatnes un tagadnes civiltiesiskā sabiedrībā. III. Neatliekams darbs pilsoņiem, sevišķi juristiem. IV. Jubilejas nozīme pagātnē un tagadnē. V. Senāta spriedumu zinātniskie komentāri. Sabiedrisko Zinātņu Veicināšanas Biedrības „Aequitas“ Bibliotēka Nr. 5, 52 lpp. Rīga.
- 71 Chronoloģiskie metod istolkovanija i soglasovanija istočņikov. (Pis'mo, vmesto doklada, adresovannoje IV-omu Sjezdu Russkich Učenyh v Belgrade.) Epistolae et logistorici Nr. 8. Rīga.
- 72 Novyj vzgljad na koljadnyja, svjatočnyja pesni. Segodnja Nr. 351.
- 73 Čto takoje ornament? (Novaja teorija.) Slovo Nr. 1010.
- 74 Čto ožnačajet vstreča Novago Goda teperj i v starinu? Slovo Nr. 1014.
- 75 *Centurijas* (LKV, II, 3609—3612).
- 76 *Cenzs* (LKV, II, 3614—3815).
- 77 *Civilizacija* (LKV, II, 3864—3867).
- 78 *Civis* (LKV, II, 3882).
- 79 *Civitas* (LKV, II, 3883—3885).
- 80 *clientes* (LKV, II, 3941—3944).
- 81 *comitia* (LKV, II, 3954—3956).
- 82 *contractus* (LKV, 3971—3973.)
- 83 *Corpus iuris civilis* (LKV, II, 3980—3986).
- 84 *Curiae* (LKV, II, 4038—4041).

Recenzijas.

- 85 Vietējo civillikumu kopojuums (vietējo likumu kopojuuma III daļa). J. Nr. 1, 21—22 sl.
- 86 Doc. Dr. A. Loebera „Tirdzniecības tiesību pārskats. Rīgā. 1927. g.“ J Nr. 1, 23—24.
- 87 A. Būmanis. „Ārlaulības bērns un viņa tiesiskais stāvoklis“. (Tieslietu ministrijas Vēstnesis. 1927. g. un atsevišķi izdots.) J Nr. 1, 24 sl.
- 88 Prawo ziem wschodnich worzecznictwie izby i sądu najwyższego z lat 1917—1923. Tezy. Opracowała Lidisja Bergman (Dodatek „Gazety Sądowej Warszawskie“) z lat 1926—1927. J Nr. 1, 24—25 sl.
- 89 V. A. Riazanowsky. „The modern Civil Law of China. Part. I. Harbin. 1927“. „Sovremennoje graždanskoje pravo Kitaja (Očerok deistvujuščago Kitaiskago prava, sostavjennyj prof. W. A. Rjazanovskim. Harbin, 1926., 196 str.). J. Nr. 1, 25—27.
- 90 Arthur Curti. „Englands Privat- und Handelsrecht“. Bd. 1. Berlin 1927. 247 S.“ J. Nr. 1, 27 sl.
- 91 Aldo Albertoni. Per una esposizione del diritto Bisantino con riguarda all' Italia. 1927. p. 224.“ J Nr. 1, 27 sl.
- 92 Précis de droit romain par P. Collinet et A. Giffar. T. I. 2-me édition. Paris. 1928. J. Nr. 2, 57 sl.
- 93 Heumann Seckel, „Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts“ 9. Auflage. Jena. 1926. J. Nr. 2, 57—58 sl.
- 94 „Ustav graždanskogo sudoproizvodstva s izmenenijami po 1924. g. Sostavil V. Bukovskij. Riga, 1925“ J Nr. 2, 58 sl.
- 95 Leopold Wenger. „Institutionen des römischen Zivilprozessrechts“ München. 1925. 355 lpp. J. Nr. 2, 58 sl.
- 96 Leopold Wenger. „Praetor und Formel“. München. 1926. 122 lpp. J Nr. 2, 58 sl.
- 97 Prof. I. M. Tjutrjumov. „Graždanskij process“. Jurjev 1925. 695 lpp. J Nr. 2, 59 sl.

- 98 G. K. Gins. „Pravo na predmete občęago polzovanija“. Častj II. Sovremennoje vodnoje pravo. Harbin, 1928. 241 str. J. Nr. 3. 92.—94. sl.
- 99 „Prof. S. A. Baljackin. Častnoje pravo v osnovnych principach (kurs granždanskago prava) 1928. Kaunas (Litva), str. 900.“ J. Nr. 4, 121.—126.
- 100 Izvestija juridičeskago fakulteta (Vysšaja škola v Harbine), tom 6. Harbin, 1928. 1.—397. J. Nr. 4, 126. sl.
- 101 L. Stein, doktor mediciny i doktor jurid. i ekonom. nauk. „Problemy kriminologiji i socialnoj psihologiji. Pariž, 1927. 1.—29. p. J. Nr. 4, 126.—127. sl.
- 102 A. Būmanis, docents. „Likums par autora tiesībām. Tulkojums ar Senāta paskaidrojumiem, Rīgā, 1929. 1.—36.“ J. Nr. 4, 127. sl.
- 103 Dr. Hans Tomforde. „Das Recht des unehelichen Kindes und seiner Mutter im Inn- und Ausland“. Langensalza, 1924. 1.—157. J. Nr. 4, 127. sl.
- 104 Latviešu Konversācijas Vārdnīca. I. Rīgā, 1927.—1928. 1.—2046. J. Nr. 5, 159. sl.
- 105 Archiv für die Civilistische Praxis (1928, Bd. 8, 3. Bd. 9. 2. 3.) J. Nr. 6, 191.—192. sl.
- 106 Goldenweiser Alexis, Tolstojs Kampf gegen das Recht (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie). Band. 22, Heft 1/7. Nr. 6, 192. sl.
- 107 Revue générale du droit de la législation et de la jurisprudence. (1928). J. Nr. 7, 218. sl.
- 108 Leon Duguit, Traité de droit constitutionnel. T. I. La règle de droit de problème de l'Etat (Paris 1927). J. Nr. 7, 218. sl.

1929.

- 109 Pskovo-Pečerskij Monastyrij. Monastère de Pskovo Pétcheri. Obščij kulturno-istoričeskij očerk sostavil prof. Vasilij Sinaiskij. Snimki s kartin i risunkov akademika Sergeja Vinogradova. Riga. 62. lpp.

- 110 **Sērdieņu daipas.** (To juridiskā nozīme sadzīves iztulkojumam). Latvju tautas daipas. III. Rīgā. „Literatura“. 505.—521. lpp.
- 111 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. Rīgā. „Literatura“. 17. lpp.
- 112 **Likumu iztulkošana vispār un civilo sevišķi.** TMV. Nr. 7/8, 235.—254. lpp.
- 113 **Tiesības viņu attiecībās pret kulturu un civilizāciju** (vienotas un norobežotas tiesības) J. Nr. 1(8), 1.—4. sl.
- 114 **Likuma nezināšana.** J. Nr. 3 (10), 65.—68. sl.
- 115 **Senāta spriedumu zinātniskie komentari.** J. Nr. 4 (11), 113.—116. lpp.
- 116 **Senata spriedumu zinātniskie komentari.** J. Nr. 5 (12), 147.—152. lpp.
- 117 **Tiesību dogma.** J. Nr. 6 (13), 171.—174. sl.
- 118 **Latvijas universitāte** (Universitātes satversme). J. Nr. (14), 195.—200. sl.
- 119 **Tiesības un ģimene.** J. Nr. 8 (15), 225.—228. sl.
- 120 **Senata spriedumu zinātniskie komentari** (īrnieku un apakšīrnieku izlikšanas jautājumā) J. Nr. 8 (15), 247.—250. sl.
- 121 **Tiesības un audzināšana.** J. Nr. 9 (16), 257.—264. sl.
- 122 **K voprosu o sisteme imuščestvennyh otnošenij suprugov.** ZIS, 1, 3.—5. lp.
- 123 **Ikona i jeja naučnoje značeniye.** Segodnja, Nr. 186.
- 124 **Drevne-russkaja ikonopis.** Segodnja Večerom, Nr. 246.
- 125 **Latvijskij Universitet** (k 10-letiju jēgo suščestvovanija). Segodnja Nr. 269.
- 126 **Zolotoi petušok.** Slovo, Nr. 1019.
- 127 **Narodnyja kartiņki** (Ilja Muromec i Solovei Razbojnik). Slovo, Nr. 1034.
- 128 **K kalendarnomu smyslu drevnich russkich obrjadov.** Slovo, Nr.
- 129 **K kalendarnomu smyslu drevnich russkich obrjadov.** 1. Čto označajet vstreča novago goda teperji v starinu? 2. Zolotoi petušok. 2. Na-

rodnyja kartinki (Ilja Muromec i Solovei Razboinik). 24. lpp. Riga.

- 130 *Chaoss* (LKV, III, 4218).
 131 *Chronologija* (LKV, III, 4306—4310).
 132 *Daimoni* (LKV, III, 4404—4409).
 133 *Daudzpusīgie līgumi* (LKV, III, 4718—4720).
 134 *Dea Dia* (LKV, III, 4848—4849).
 135 *Debitorum ductio* (LKV, III, 4860).
 136 *Debits* (LKV, III, 4860—4861).
 137 *Deemviri* (LKV, III, 4865).
 138 *Decretum divi Marci* (LKV, III, 4871).
 139 *Decuma* (LKV, III, 4872—4873).
 140 *Dediticija* (LKV, III, 4875—4876).
 141 *Dekretalijas* (LKV, III, 4982—4983).
 142 *Dekrēts* (LKV, III (daļa), 4983—4985).
 143 *Delegācija* (LKV, III, 5004—5005).
 144 *Delikts* (LKV, III, 5016—5019).
 145 *Desmit* (LKV, III, 5122—5123).
 146 *Deviņi* (LKV, III, 5163—5164).
 147 *Dies* (LKV, III, 5252—5255).
 148 *Dika* (LKV, III, 5309—5312).
 149 *Diktātors* (LKV, III, 5320—5324).
 150 *Divi* (LKV, III, 5481—5482).
 151. *Divortium* (LKV, III, 5488).
 152 *Divpadsmit tabulas* (LKV, III, 5489—5491).
 153 *Dievišķīgās tiesības* (LKV, III, 5586—5589).
 154 *Dogma* (LKV, III, 5639—5640).
 155 *Dogma, tiesību* (LKV, III, 5640—5643).
 156 *Dominijs* (LKV, III (1), 5738—5740).
 157 *Dominus* (LKV, III, 5750—5752).

- 158 *Donatio* (LKV, III, 5766—5767).
 159 *Duumviri* (LKV, III, 6102—6103).

Recenzijas.

- 160 *Lettlands bürgerliches Gesetzbuch*. Herausgegeben im Auflage des deutschen Juristenvereins zu Riga von Dr. C. v. Schilling und H. Ehlers. Inoffizielle Ausgabe. J. Nr. 2 (9), 57.—58. sl.
 161 *Sammlung europäischer und aussereuropäischer Privatrechtsquellen*. I, III, IV Mannheim, J. Bernscheimer. 1927.—1928. J. Nr. 9 (16), 285.—286. sl.

1930.

- 162 *Abhandlungen zur Theorie und Geschichte des Zivilrechts*. LUR. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija. I sējums (tomus). Nr. 1, 199. lpp Autoreferāts: *Civiltiesiski apcerējumi*.
 163 *Senāta spriedumu zinātniskie komentāri*. J. Nr. 1 (17), 21.—24. sl.
 164 *Civiltiesiskā sabiedrība*. J. Nr. 2 (18), 41.—46. sl.
 Tas pats. (Turpinājums). J. Nr. 3 (19), 75.—78. sl.
 Tas pats. (Turpinājums). J. Nr. 4 (20), 103.—108. sl.
 165 *Ļaunprātība kā mūsu dzīves ļaunums*. J. Nr. 4 (20), 97.—100 sl.
 166 *Evīkcija*. J. Nr. 5 (21), 137.—140. sl.
 167 *Error*. J. Nr. 6 (22), 169—182. sl.
 168 *Fakts un tiesības*. J. Nr. 7 (23), 193.—196. sl.
 169 *Patapinājuma ligums, sakarā ar reālā liguma dabu senā Romā un III daļā*. J. Nr. 8 (24), 237.—240. sl.
 170 *Glabājums kā reālais ligums romiešu tiesībās un III daļā*. J. Nr. 9 (25), 263.—266. sl.
 171 *Edikts* (LKV, IV, 6825—6828).
 172 *Eklogs* (LKV, IV, 7006—7007).
 173 *Ekspensilācijas* (LKV, IV, 7049—7050).

- 174 *Ekspromisija* (LKV, IV, 7095).
- 175 *Ekscepcija* (LKV, IV, 7023—7025).
- 176 *Eksheredācija* (LKV, IV, 7027—7030).
- 177 *Ekstrāordinārā kognīcija* (LKV, IV, 7108—7112).
- 178 *Ekvītāte* (LKV, IV, 7124—7126).
- 179 *Elle* (LKV, IV, 7364—7368).
- 180 *Emancipācija* (LKV, IV, 7414—7415).
- 181 *Emblemata Triboniani* (LKV, IV, 7418—7420).
- 182 *Emfiteuze* (LKV, IV, 7429—7430).
- 183 *Emptio-venditio* (LKV, IV, 7460—7462).
- 184 *Eniants* (LKV, IV, 7533).
- 185 *Ennaeterida* (LKV, IV, 7543—7546).
- 186 *Enģelis* (LKV, IV, 7572—7581).
- 187 *Epaktas* (LKV, IV, 7588).
- 188 *Epigamija* (LKV, IV, 7596—7598).
- 189 *Eponimi* (LKV, IV, 7631—7633).
- 190 *Equitatus* (LKV, IV, 7639—7640).
- 191 *Equitas* (LKV, IV, 7640—7642).
- 192 *Equus october* (LKV, IV, 7643).
- 193 *Erāriji* (LKV, IV, 7644).
- 194 *Erebs* (LKV, IV, 7654).
- 195 *Error* (LKV, IV, 7719—7723).
- 196 *Es* (LKV, IV, 7731—7733).
- 197 *Essentialia negotii* (LKV, IV, 7766—7768).
- 198 *Eternitāte* (LKV, IV, 7794—7796).
- 199 *Evakuācija (tiesībās)* (LKV, IV, 7900—7902).
- 200 *Evaņģelistu simboli* (LKV, IV, 7911—7914).
- 201 *Evīkcija* (LKV, IV, 7922—7927).
- 202 *Edīli, fabri* (LKV, IV, 8006—8007).

1931.

- 203 **Osnovy Graždanskogo Prava v svjazy s častju III Svoda zakonoprij, dejstvujuščich v Latvlji i Estoniji.** Vvedenije v nauku graždanskogo prava. Obščaja čast. Sistema ličnych prav v svjazj s učenijem o lice v pravo. Avtorskoje pravo. Priloženije: najboljeje važnyje novyje graždanskije zakony (tekst). I vyp. Riga. Valters & Rapa. VIII + 502. lpp.
- 204 **Folk-lore juridique.** LUR. Tautsaimniecibas un tiesibu zinātņu fakultates serija. I sējums (tomus). Nr. 4, 553.—636., 653.—662. lpp.
- 205 **Juridiskā folklorā.** LUR. Tautsaimniecibas un tiesibu zinātņu fakultates serija. I sējums (tomus) Nr. 4, 637.—652. lpp.
- 206 **Folk-lore juridique.** Atsevišķs iespiedums. 111. lpp.
- 207 **Théorie de la chronologie ancienne civile et naturelle appliqué à quelques institutions historiques, juridiques, de folk-lore et d'historiographie.** Epistolae et logistorici, Nr. 9—11, 42. lpp. Riga.
- Glabājums kā reālais līgums romiešu tiesībās un III daļā. (Turpinājums). J. Nr. 1 (26), 15.—18. sl.
- 208 **Prof. K. Baloža piemiņai.** J. Nr. 1 (26), 1.—4. sl.
- 209 **Civiltiesiskās sabiedrības dinamiskās normas.** J. Nr. 2 (27), 35.—42. sl.
- Tas pats. (Turpinājums). J. Nr. 3 (28), 65.—69. sl.
- 210 **Civiltiesiskā sabiedrība kā civiltiesību zinātnes priekšmets un viņas veidi.** J. Nr. 4 (29), 95.—102. sl.
- 211 **Narodnoje tvorčestvo v jego novom popimaniji, kak narodnogo znaņija istinnogo puti žizni.** Rodnaja škola, 5. Riga.
- 212 *Facere* (LKV, V, 8208—8210).
- 213 *Facultas alternativa* (LKV, V, 8212—8213).
- 214 *Fakts un tiesības* (LKV, V, 8254—8258).
- 215 *Familiae emptor* (LKV, V, 8285—8286).
- 216 *Familija* (LKV, V, 8286—8287).
- 217 *Fasces* (LKV, V, 8323—8324).

- 218 *Fasti* (LKV, V, 8329—8333).
219 *Fātums* (LKV, V, 8342—8346).
220 *Favor testamentorum* (LKV, V, 8369—8370).
221 *Fēns* (LKV, V, 8451—8453).
222 *Festuca* (LKV, V, 8515—8516).
223 *Fetiales* (LKV, V, 8516—8518).
224 *Fideiussio* (LKV, V, 8544—8545).
225 *Fides* (LKV, V, 8546—8547).
226 *Fidius Deus* (LKV, V, 8547—8548).
227 *Fiducia* (LKV, V, 8548—8550).
228 *Fikcija* (LKV, V, 8558—8561).
229 *Filiae un filii familias* (LKV, V, 8576—8578).
230 *Fiskus* (LKV, V, 8701—8702).
231 *Foedus* (LKV, V, 8873—8875).
232 *Fontes* (LKV, V, 8943—8944).
233 *Forma tiesībās* (LKV, V, 8965—8966).
234 *Formālisms tiesībās* (LKV, V, 8966—8967).
235 *Formula romiešu procesā* (LKV, V, 8988—8992).
236 *Fornacalia* (LKV, V, 8992—8993).
237 *Franču tiesību vēsture* (LKV, V, 9248—9251).
238 *Fraternitas* (LKV, V, 9276).
239 *Fraus* (LKV, V, 9280—9283).
240 *Fundus* (LKV, V, 9400—9402).
241 *Furtum* (LKV, V, 9414—9417).
242 *Gajs* (LKV, V, 9572—9574).
243 *Gens* (LKV, V, 9941—9944).
244 *Gentiles* (LKV, V, 9948).
245 *Gestio* (LKV, V, 9981).
246 *Glōsātori* (LKV, V, 10131).
247 *Griba* (kā tiesisks jēdziens) (LKV, VI, 10663—10666).

- 248 *Grijs* (LKV, VI, 10682—10683).
- 249 *Grieķijas tiesību vēsture* (LKV, VI, 10769—10773).
- 250 *Hasta* (LKV, VI, 11542—11544).
- 251 *Hegemonija* (LKV, VI (daļa), 11597—11598).
- 252 *Hereditas* (LKV, VI, 11741—11745).
- 253 *Hereditas damnosa* (LKV, VI, 11745).
- 254 *Hereditas iacens* (LKV, VI, 11745).
- 255 *Hereditatis petitio* (LKV, VI, 11746).
- 256 *Hereditium* (LKV, VI, 11746).
- 257 *Herus* (LKV, VI, 11785).
- 258 *Himenajs* (LKV, VI, 11905).
- 259 *Hipoteka* (LKV, VI, 11952—11954).
- 260 *Honor* (LKV, VI, 12161).
- 261 *Honorārs* (LKV, VI, 12162—12163).
- 262 *Hōras* (LKV, VI, 12171).
- 263 *Hōrs* (LKV, VI, 12194).
- 264 *Hortensiji* (LKV, VI, 12195).
- 265 *Hospitium* (LKV, VI, 12202).
- 266 *Hostis* (LKV, VI, 12203).

Recenzijas.

- 267 Prof. A. Loeber(s) - *Fonti e lineamenti della legislazione lettone in materia di diritto privato un Fonti e lineamenti di diritto commerciale lettone.* 1930. J. Nr. 3 (28), 124. sl.
- 268 K. Čakste. *Nomaksas pirkums Latvijā un ārzemēs.* Rīgā, 1931. (atsevišķs novilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr. 6—9). J. Nr. 8/9 (33/34), 218.—219. sl.
- 269 M. Lazerson. *Obščaja teorija prava.* J. Nr. 8/9 (33/34), 217.—218. sl.
- 270 Prof. G. K. Gins. *Obosnovanije politiki prava v trudach professora L. I. Petražickago.* Harbin, 1928. 28. lpp. J. Nr. 8/9 (33/34), 219. sl.

- 271 **Théorie du folk-lore comme science ancienne.** „Annali“ dell'Istituto Orientale di Napoli. Vol. V. Napoli. SIEM. 145. lpp.
- 272 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. Napoli. 145. lpp.
- 273 **Situation juridique agraire en Lettonie après la grande guerre.** Rivista di Diritto Agrario. Fasc. n. 4. Firenze.
- 274 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums Firenze. 7. lpp.
- 275 **Identité des lois et bases chronologiques de l'histoire romaine.** Epistolae et logistorici, Nr. 12—14, 34. lpp. Riga.
- 276 **Vai vajaga juristiem aizvērt durvis?** J. Nr. 2 (36), 33.—34. sl.
- 277 **Tiesība uz laulību.** J. Nr. 3 (37), 71.—76. sl.
- 278 **Civillikumu revīzija vai Latvijas civilt kodeks.** J. Nr. 3 (37), 65.—68. sl.
- 279 **Atrīvotais cilvēks.** Jaunākās Ziņas, Nr. 192.
- 280 **Cilvēku mila.** Jaunākās Ziņas, Nr. 204.
- 281 **Čto takoje sčastje i puti k ņemu.** Rižskij Vestnik. Nr. 2.
- 282 **Strojņņije ličnosti.** Segodnja, Nr. 327.
- 283 *Illata* (LKV, VII, 12550—12551).
- 284 *Imagines* (LKV, VII, 12591—12592).
- 285 *Imperium* (1) (LKV, VII, 12643—12644).
- 286 *Impossibilitas* (LKV, VII, 12649).
- 287 *Impuberes* (LKV, VII, 12661—12662).
- 288 *Inaugurācija* (LKV, VII, 12672—12673).
- 289 *In bonis* (LKV, VII, 12674—12675).
- 290 *Infāmija* (LKV, VII, 12849—12850).
- 291 *Infantes* (LKV, VII, 12850—12851).
- 292 *Infortiatum* (LKV, VII, 12860).
- 293 *In integrum restitutio* (LKV, VII, 12874—12875).
- 294 *Injūrija* (LKV, VII, 12876—12877).
- 295 *Inkapacitāte* (LKV, VII, 12877).

- 296 *Innominātreālkontrakti* (LKV, VII, 12907—12908).
 297 *Institūcijas* (LKV, VII, 12928—12930).
 298 *Institutio* (LKV, VII, 12930).
 299 *Institūts* (LKV, VII, 12931—12934).
 300 *Intercalatio* (LKV, VII, 12964—12965).
 301 *Intercesija* (LKV, VII, 12965—12969).
 302 *Interdikti* (LKV, VII, 12969—12973).
 303 *Interese* (LKV, VII, 12973—12975).
 304 *Interpolācija* (LKV, VII, 13005).
 305 *Interregnum* (LKV, VII, 13009—13010).
 306 *Interusurium* (LKV, VII, 13013—13014).
 307 *Intestāts* (LKV, VII, 13020—13021).
 308 *Īpašuma tiesība* (LKV, VII, 13528—13535).
 309 *Īpašuma tiesības Latvijā* (LKV, VII, 13535—13538).
 310 *Īpašuma tiesības sociālā un filozofiskā nozīmē* (LKV, VII, 13538—13540).
 311 *Īpašuma vēsture* (LKV, VII, 13540—13544).

Recenzijas.

- 311a Arvēds Švābe, *Livonijas senākās bruņnieku tiesības; teksts un avotu kritika*. TMV, 289.—308. lpp.

1933.

Théorie du folk-lore comme science ancienne. (Turpinājums). „Annali“ dell'Istituto orientale di Napoli. Vol. VI. 91.—197. lpp.

- 312 **Ordre des matières dans la législation de Justinien.** Studi in memoria di Aldo Albertoni. Vol. I. CEDAM. Padova. 181.—203. lpp.
- 313 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. CEDAM. Padova. 27. lpp.
- 314 **Counting as primordial base of human culture** (New methodology). Epistolae et logistorici, Nr. 15—18, 51. lpp.

- 315 **Latvijas civiltiesību programma** (Viet. lik. kop. III daļa un Kriev. lik. kop. X sēj. I d.). Rīgā, 16. lpp.
- 316 **Fideikommisa fonds.** J. Nr. 1 (44), 1.—4. sl.
- 317 **Civiltiesību teorija un prakse** (Latvijas I juristu kongresā nolasīts referāts). J. Nr. 3 (46), 67.—70. sl.
Tas pats. (Turpinājums). J. Nr. 4/5 (47/48), 97.—102. sl.
- 318 **Civillikumu iztulkošanas problēma.** J. Nr. 6 (49), 161.—164. sl.
- 319 **Sakrālās tiesības un Latvijas civillikumu kopoījums.** J. Nr. 7 (50), 192.—200. sl.
Tas pats. (Turpinājums). Nr. 8/9 (51/52), 233.—238. sl.
- 320 **Latviskij projekt ob obručēniji, o ličnych i imuščestvennych otnošenijach suprugov i o nasledovaniji jich v svjazi s voprosami obščei metodologiji sostavļenija zakonov.** ZIS, Nr. 7 (37), 1243.—1250. sl.
Tas pats. (Turpinājums). ZIS, Nr. 8 (38), 1279.—1286. sl.
Tas pats. (Turpinājums). ZIS, Nr. 9 (39), 1305.—1322. sl.
Tas pats. (Turpinājums). ZIS, Nr. 10 (40), 1351.—1356. sl.
- 321 *Judicium* (LKV, VIII, 14538—14543).
- 322 *Jura* (LKV, VIII, 14602—14603).
- 323 *Juridiskā metodoloģija* (LKV, VIII, 14738—14741).
- 324 *Jurisprudence* (LKV, VIII, 14745—14749).
- 325 *Jus* (LKV, VIII, 14784—14790).
- 326 *Jus jurandum* (LKV, VIII, 14794—14795).
- 327 *Justitia* (LKV, VIII, 14803—14805).
- 328 *Kalendas* (LKV, VIII, 15403—15406).
- 329 *Karalis* (LKV, VIII (I), 15621—15626).
- 330 *Klauzula* (LKV, IX (1), 16704—16707).
- 331 *Kodifikācija* (LKV, IX, 16884—16886).
- 332 *Kollektīvais (tarifa) ūgums* (LKV, IX, (daļa), 17077 līdz 17079).
- 333 *Kompetence* (LKV, IX, 17228—17229).

- 334 *Kondamnācija* (LKV, IX, 17278—17279).
 335 *Kondicija* (LKV, IX, 17283—17284).
 336 *Kondikcijas* (LKV, IX, 17290—17292).
 337 *Konstrukcija* (LKV, IX, 17461—17464).
 338 *Konsuli* (LKV, IX, 17470—17473).
 339 *Krievijas tiesību vēsture* (LKV, IX (2), 18308—18312).

Recenzijas.

- 340 J. Lašvo (jaunākais). *Rekuperatornyj vladelčeskij isk v Litovskom prave konca XVI stoletija*. Praga. 1933. J. Nr. 6 (49), 191. sl.

1934.

- 341 **I. Romiešu tiesību vēstures programma. II. Romiešu tiesību vēstures ievads.** Rīgā. 18. lpp.
Sakrālās tiesības un Latvijas civillikumu kopoījums. (Turpinājums). J. Nr. 1 (53), 7.—14. sl.
 342 **Krievu tiesību filozofija.** J. Nr. 2 (54), 33.—40. sl.
 343 **Par ipašumu un par jauno īres likumu.** J. Nr. 6 (58), 161.—164. sl.
 344 **Zem vecāku varas esošo personu adopcija.** J. Nr. 7 (59), 193.—196. sl.
 345 **Juridisks darījums (negotium), 1921. g. 18. jūnija valutas likums un depozīts.** J. Nr. 8/9 (60/61), 225.—230. sl.
 346 **Priobretenije imuščestva čerez peredaču (tradīcija).** ZIS, Nr. 6 (46), 1581.—1588. sl.
 347 **Kam mums jābūt, lai mēs būtu cilvēki.** Students, Nr. 213.
 348 **Tēvi un dēli.** Students, Nr. 207.
 349 **Vīrietis un sieviete kā cilvēku dzīves problema.** Students, Nr. 214.
 350 **Eksamens skolā un dzīvē.** Students, Nr. 216.
 351 **Graf Speranskij i jeho Svod Zakonov.** Segodnja, Nr. 132.
 352 *Kvēstori* (LKV, X, 19317—19319).

- 353 *Kvīriti* (LKV, X, 19327—19329).
 354 *Kvīritu tiesības* (LKV, X, 19329—19336).
 355 *Kīlas tiesības (vēsture)* (LKV, X, 19483—19490).
 356 *Lābeons M. A.* (LKV, X, 19670—19672).
 357 *Laesio enormis* (LKV, X, 19673—19674).
 358 *Latīņu tiesības* (LKV, X, 20303—20306).

1935.

- 359 **Civiltiesības Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena).** Valters & Rapa. Rīgā. X, 290. lpp.
- 360 **Saimniecības tiesību lietiskās normas.** TMV, Nr. 4, 657.—743. lpp.
- 361 **Mantas iegūšana nodošanas ceļā (Tradīcija).** J. Nr. 1 (62), 1.—8. sl.
- 362 **Mūsu mantojuma tiesību kā tiesību mantot raksturojums.** J. Nr. 2 (63), 33—38. sl.
- 363 **Servitutu tiesības savā uzbūvē un pamatprincipos, atšķirībā no reānastām.** J. Nr. 3/4 (64/65), 65.—70. sl.
- 364 **Persona tiesībās, sakarā ar mācību par tiesiskām vienībām kā tiesību subjektiem.** J. Nr. 5 (66), 108.—110. sl.
- 365 **Saistību tiesību juridiskais raksturs.** J. Nr. 6/7 (67/68), 133.—140. sl.
 T a s p a t s. (Turpinājums). J. Nr. 8/9 (69/70), 177.—188. sl.
- 366 **Juridičeskaja sdelka (negotium) i latvijskij valjutnyj zakon. 14. junja 1921 g. v svazi s sovremennoj problemoj o zolotoj ili valutnoj klauzule.** ZIS, Nr. 4 (54), 1925.—1934. sl.
- 367 **Sievietiskais un vīrietiskais.** Daugava, Nr. 12, 1225.—1234. lpp.
- 368 **Dzīves problēma kā jauna zinātne.** Students, Nr. 219.
- 369 **Divas jaunības (Cilvēka dzīves iedalījums jaunībā un vecumā).** Students, Nr. 222.
- 370 **No idealisma uz pozitīvismu un atpakaļ.** Students, Nr. 224.
- 371 **Mūsu dzīves organizētāji: pirmsākumi jeb gara prioritāte.** Students, Nr. 228.

- 372 **Ziemas svētki.** Students, Nr. 229.
- 373 *Lectio senatus* (LKV, XII, 22718—22720).
- 374 *Legāti* (LKV, XII (1), 22803—22804).
- 375 *Legāts* (LKV, XII (1), 22805—22807).
- 376 *Leges regiae* (LKV, XII, 22810—22811).
- 377 *Legis actiones* (LKV, XII, 22812—22814).
- 378 *Legions* (LKV, XII (daļa), 22820).
- 379 *Legitimācija* (LKV, XII (daļa), 22822—22823).
- 380 *Lex* (LKV, 23210—23212).
- 381 *Litis contestatio* (LKV, XII, 23819—23820).
- 382 *Litterae* (LKV, XII, 23836).
- 383 *Lietu tiesības* (LKV, XII, 24368—24378).
- 384 *Locatio-conductio* (LKV, XII, 24410—24417).

Recenzijas.

- 385 K. Šillings. *Civillikumu ievada reformai.* J. Nr. 6/7 (67/68), 175.—176. sl.
- 386 Prof. A. Švābe. *Kārļa XI kara sodu likumi.* J. Nr. 6/7 (67/68), 175. sl.
- 387 *The Annal of the American Academia of Political and Social Science.* J. Nr. 6/7 (67/68), 176. sl.
- 388 Prof. Dr. Arveds Švābe. *Latvju tiesību vēsture.* Rīgā. 1935. (Atsevišķs novilkums no Latviešu Konversācijas Vārdnīca VI sēj.) 69 lpp.
- 389 *Tā paša. Kuršu ķoniņu un novadnieku tiesiskais stāvoklis.* Rīgā. 1933. (Atsevišķs novilkums no Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komisijas Rakstu krājuma 21. sēj.) 138. lpp. TMV, 16. g., 423.—425. lpp.
- 390 Prof. Dr. A. Būmanis. *Romiešu tiesību chrestomatija. Pielikumi: I. Juridiski sakamvārdi. II. Latiniski-latviska vārdnīca.* 1935. A. Gulbis. TMV, 16. g., 425.—427. lpp.
- 391 Jānis Grīns. *Clausula rebus sic stantibus vispārīgās un mūsu civiltiesībās.* Rīgā. TMV, 16. g., 427.—428. lpp.

1936.

- 392 **Problèmes du droit romain au point de vue du droit quiritaire (et nouveaux fragments des Institutes de Gaius)**. LUR. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serijs. III sējums (tomus). Nr. 1, 194. lpp.
- 393 **Tas pats**. Atsevišķs iespiedums. Rīgā. 194. lpp.
- 394 **Rome et Chine dans quelques rapprochements (juridiques, économiques, religieux, chronologiques, astrologiques, totemiques et folkloristiques)**. Latvijas Universitātes Akadēmiskās Sabiedrisko Zinātņu Biedrības Rakstu krājums I. 1.—88. lpp. Rīgā.
- 395 **Tas pats**. Atsevišķs iespiedums. Rīgā. 88. lpp.
- 396 „**Ex Jure Quiritium**“. Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento. IV. Palermo. 57.—75. lpp.
- 397 **Situation juridique agraire en Lettonie (Courlande) avant la grande guerre depuis le XIX siècle (En comparaison avec le droit Romain)**. Archivio „Vittorio Scialoja“ per le consuetudini giuridiche agrarie. Vol. 3. Fasc. n. 1—2, Firenze.
- 398 **Tas pats**. Atsevišķs iespiedums. Firenze. 11. lpp.
Saistību tiesību juridiskais raksturs. (Turpinājums). J. Nr. 1/2 (71/72), 1.—12. sl.
- 399 **Saistību (kas dibinātas uz līguma) izpildīšanas nodrošināšana**. J. Nr. 3/4 (73/74), 43.—46. sl.
Tas pats. (Turpinājums). J. Nr. 5/6 (75/76), 109.—116. sl.
- 400 **Saistību tiesību statusi**. J. Nr. 7/8 (77/78), 121.—126. sl.
- 401 **Daži mantojuma tiesību jautājumi sakarā ar jaunā Civillikuma projektu**. TMV, Nr. 3, 596.—604. lpp.
- 402 **K projektu častnago meždunarodnago prava**. ZIS, Nr. 1 (61), 3111.—3118. sl.
- 403 **Latvietis pie spoguļa**. Daugava, Nr. 4, 319.—322. lpp.
- 404 **Athilde oponentei**. Daugava, Nr. 6, 550.—552. lpp. (Sakarā ar Dr. phil. M. Paļevičas rakstu „Daugavā“ Nr. 6 (544.—550. lpp.): Polarais un sekssuali neitralais (Athilde prof. V. Sinaiskim)).

- 405 **Laulības problema.** Pašvaldību darbinieks Nr. 9, 202.—206 .lpp.
- 406 **Jauņā dzīves uztvere (Teorija un prakse).** Universitātes, Nr. 13 (106), 305.—306. lpp.
Tas pats. (Turpinājums). Universitātes Nr. 14 (107), 328.—331. lpp.
- 407 **Tagadnes uzdevumi civilās likumdošanas laukā.** Brīvā Zeme, Nr. 115.
- 408 **Rižskaja carica.** Segodnja, Nr. 143.
- 409 **Stij ruskoj nauki.** Russkij Deņ. Nr. 9.
- 410 *Lupa* (LKV, XIII, 24848—24849).
- 411 *Luperkalijas* (LKV, XIII, 24852—24853).
- 412 *Lustrācija* (LKV, XIII, 24868—24870).
- 413 *Lustris* (LKV, XIII, 24870—24871).
- 414 *Magistrātūra* (LKV, XIII, 25152—25153).
- 415 *Mancipacija* (LKV, XIII, 25584—25586).
- 416 *Mancipium* (LKV, XIII, 25586—25587).
- 417 *Mandāts* (LKV, XIII (1), 25590—25591).
- 418' *Mantiskās tiesības* (LKV, XIII, 25696—25700).
- 419' *Mantojuma tiesību vēsture* (LKV, XIII, 25717—25721).
- 420 *Manumissio* (LKV, XIII, 25728—25729).
- 421 *Manus injectio* (LKV, XIII, 25730—25731).
- 422 *Minores* (LKV, XIV, 27342—27343).
- 423 *Mores maiorum* (LKV, XIV, 27814—27815).
- 424 *Mos gallicus* (LKV, XIV, 27873—27874).
- 425 *Mulieres* (LKV, XIV, 27873—27874).
- 426 *Municipia* (LKV, XIV, 28153—28154).
- 427 *Mutuum* (LKV, XIV, 28251—28252).
- 428 *Negotiorum gestio* (LKV, XIV, 28640).

Recenzijas.

- 429 Dr. M. Valter. Le peuple Letton. Rigā. 1926. TMV, Nr. 2 416.—418. lpp.

- 430 E. Ein. *Le azioni dei condomini*. Roma. 1931. TMV, Nr. 2, 418.—419. lpp.
- 431 A. Giffard. *Leçons de procédure civile romaine*. Paris. 1932. 205. lpp. TMV, Nr. 2, 419.—420. lpp.
- 432 P. Collinet. *Les nouveaux fragments des Institutes de Gaius*. 1934.
- 433 V. Arangio-Ruiz. *Publicazioni della Società Italiana per la ricerca dei Papiri greci e latini in Egitto un vël: Nr. 1182: Frammenti di Gaio a cura di V. Arangio-Ruiz* (Firence, 1933.).
- 434 Monier, *Les nouveaux fragments des Institutes de Gaius* (Paris). TMV, Nr. 2, 420.—422. lpp.
- 435 *Die Zivilgesetze der Gegenwart, herausgegeben von prof. Dr. K. Heinheimer*. TMV, Nr. 2, 422. lpp.
- 436 V. Engelfeld, *Očerki kitajskago administrativnago prava*. Harbin. 1928. 169. lpp. TMV, Nr. 2, 422. lpp.
- 437 *Rivista di diritto agrario*. TMV, Nr. 2, 422.—423. lpp.

1937.

- 438 *Dzīve un cilvēks*. Rīga. A. Gulbis. 190 + 2 lpp.
Saistību tiesību statusi. (Turpinājums). J Nr. 1/2 (79/80), 1—12 sl.
Tas pats. (Beigas.) J Nr. 3/4 (81/82), 41—64 sl.
- 439 *Taisnības princips Latvijas civiltiesībās*. J Nr. 7/8 (85/86), 119—130 sl.
- 440 *Nexum* (LKV, XV, 28884—28885).
- 441 *Nomen gentilicium* (LKV, XV, 29194—29195).
- 442 *Normas (tiesībās)* (LKV, XV, 29248—29253).
- 443 *Novācija* (LKV, XV, 29378—29380).
- 444 *Nuptiae* (LKV, XV, 29453—29454).

- 445 *Obligatio* (LKV, XV, 29538—29541).
 446 *Obligatio predis* (LKV, XV, 29541).
 447 *Occupatio* (LKV, XV, 29556—29557).
 448 *Officium* (LKV, XV, 29593).
 449 *Pacta* (LKV, XV, 30240—30242).
 450 *Pater familias* (LKV, XVI, 31198—31200).
 451 *Patres* (LKV, XVI, 31223).
 452 *Patriciji* (LKV, XVI, 31226—31228).
 453 *Patronāts* (1) (LKV, XVI, 31242—31245).
 454 *Pauls J.* (LKV, XVI, 31227).
 455 *Peculium* (LKV, XVI, 31371—31372).
 456 *Peregrīni* (LKV, XVI, 31571—31572).
 457 *Periculum* (LKV, XVI, 31596—31597).
 458 *Persona (daļa)* (LKV, XVI, 31751—31754).
 459 *Personas tiesības* (LKV, XVI, 31763—31766).
 460 *Petseri (daļa)* (LKV, XVI, 31946—31951).
 461 *Pignus* (LKV, XVI, 32163—32165).
 462 *Plebēji* (LKV, XVI, 32750—32752).

1938.

- 463 **Žizņ i čelovek.** Riga. A. Gulbis. 167+1 lpp.
 464 **Civillikuma principi un ģimenes tiesības.** TMV Nr. 1, 30—58 lpp.
 465 **Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā.** TMV Nr. 2, 326—349 lpp.
 466 „**Aequitas**“ un „**Jurists**“. J Nr. 1/2 (87/88), 1—4 sl.
 467 **Laulāto mantošana pēc mūsu Civillikuma (CL).** J Nr. 1/2 (87/88), 9—14 sl.
 468 **Spravedlīvoš?, v ēastnosti pravovaja v Latvijskom Graždanskom Uloženiĵi.** ZIS Nr. 2 (82), 3881—3888 sl.
 T a s p a t s. (Turpinājums.) ZIS Nr. 3 (83), 3925—3932 sl.

- 469 **Pisjmennaja forma v avtorskom prave** (K tolkovaniju statei 43, 67—69 i 88 Zakona 10 maija 1937 ob avtorskom prave). ZIS Nr. 5 (85), 3985—3988 sl.
- 470 **Mūsu tiesības un pienākumi jaunajā Civillikumā.** Sējējs Nr. 1, 34—39 sl.
- 471 **Ko bērns māca tēvam un mātei.** Mūsu Mājas Viesis Nr. 11, 9 lpp.
- 472 **Mācišana, audzināšana un izglītība.** Mūsu Mājas Viesis Nr. 18, 9 lpp.
- 473 **Novoje graždanskoje uloženiye segodnja vstupajet v silu.** Segodnja Nr. 1.
- 474 **Latvijas civiltiesību programma.** Rīga. 8 lpp.
- 475 **Latviešu senā sabiedriskā iekārta tautas dziesmu spoguļi.** Tautas vēsturei. Veltījums profesoram Arvedam Švābem. Rīga. A. Gulbis. 115—131 lpp.
- 476 **Tas pats.** Atsevišķs iespiedums. Rīga. A. Gulbis. 19 lpp.
- 477 **Pilsonis-kareivis.** Latvijas Kareivis Nr. 259.
- 478 **Mūsu pienākumi un tiesības jaunajā Civillikumā.** Prezidenta Ulmaņa Civillikums. Rakstu krājums. Rīga. Pagalms. 167.—175. lpp.
- 479 *Poena* (LKV, XVII, 32944—32945).
- 480 *Pontifiki* (LKV, XVII, 33479—33482).
- 481 *Possessio* (LKV, XVII, 33622—33623).
- 482 *Potestas* (LKV, XVII, 33646—33647).
- 483 *Pozitīvās tiesības* (LKV, XVII, 33685—33687).
- 484 *Praedium* (LKV, XVII, 33702—33703).
- 485 *Praescriptio* (LKV, XVII, 33704—33705).
- 486 *Praestationes* (LKV, XVII, 33705—33706).
- 487 *Prefektūra* (2.) (LKV, XVII, 33801—33802).
- 488 *Prētors* (LKV, XVII, 33892—33893).
- 489 *Procesuālās tiesības* (LKV, XVII, 34084—34086).
- 490 *Prokurators* (LKV, XVII, 34148).

491 *Proprietas* (LKV, XVII, 34179—34180).

492 *Provincia* (LKV, XVII, 34231).

493 *Puberes* (LKV, XVII, 34351—34352).

494 *Pūrs (daļa)* (LKV, XVII, 34503—34504).

Očerki iz istorii zemlevlādēnija i prava v drevņem Rime.

Studien zur römischen Agrar- und Rechtsgeschichte.

I. Usadebnyj nadel i obščinnoje zemlevlādēnije v predstavļenijach pisateļej rimskoj drevnosti. I. Heredium und Feldgemeinschaft.

XVIII + 210. lpp. Jurjev (Dorpat) 1908.

II. Sovremennaja teorii proischoždenija dvuchjugerovago nadela v drevņem Rime. Die gegenwärtigen Theorien des Heredium's.

III. Duševoj nadel v drevņem Rime. Die Grundverteilung nach der Zahl der Männer.

IV. Tak nazyvajemaja rodovaja organizacija drevne-rimskoj graždanskoj obščiny. So gen. Geschlechtsorganisation der ursprünglichen römischen Gemeinde.

V. Nasledovanije domočadcev (ipso jure) v svjazi s voprosom o semejnojsobstvennosti. Die Erbschaftsgründe der Hausangehörigen und die Frage des Familieneigentums.

Očerki II—V: XI + 350. lpp., Kijev, 1913.

VI. Drevne-rimskaja obščina v sravnenii s kazačjeje obščinoj. 140. lpp. Materialy. (Priloženije k VI očerku). 81. lpp. + 2 plani. Kijev 1915.

Epistolae et logistorici

en forme de journal non périodique, fondé en 1926 par le prof.
Dr. Vasilii Sinaïski. Riga. „Aequitas“.

1926.

Nr. 1. **Romulus et Jésus-Christ.** 16. lpp.

1927.

Nr. 2.—5. **Von Adam bis zu Jesu Christi.** Zur Chronologie und Historiographie der Bibel und zur Genealogie Jesu Christi, 72. lpp.

Nr. 6./7. **Über das zehnmonatliche Jahr und die chronologische Methode,** 28. lpp.

1928.

Nr. 8. **Chronologičeskij metod istolkovanija i soglasovanija istočnikov.** (Pismjo, vmesto doklada, adresovannoje IV-omu Sjezdu Russkich Učenych v Belgrade.)

1931.

Nr. 9.—11. **Théorie de la chronologie ancienne civile et naturelle appliqué à quelques institutions historiques, juridiques, de folk-lore et d'historiographie.** 42. lpp.

1932.

Nr. 12.—14. **Identité des lois et bases chronologiques de l'histoire romaine.** 34. lpp.

1933.

Nr. 15.—18. **Counting as primordial base of human culture.** (New methodology). 51. lpp.
